

Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte

Vakgroep
Nieuwe Geschiedenis

**Beeldvorming rond keizer Karel tussen de XVIe en XIXe eeuw in verhalende
bronnen van de Gentse Universiteitsbibliotheek**

door
Roel VAN ACKER

Promotor: Dr. Anne-Laure VAN BRUAENE
Commissarissen: Prof. Dr. Marc BOONE, Prof. Dr. René VERMEIR

Verhandeling ingediend tot het behalen van de graad van
LICENTIAAT IN DE GESCHIEDENIS

Academiejaar 2006-2007

Dankwoord

Allereerst zou ik graag mijn Promotor dr. Van Bruaene bedanken voor de steun die ik mocht ondervinden in mijn twee jaar durende onderzoeksperiode. Zij was het die me, met enkele gerichte tips, in de goede richting duwde wanneer ik vast zat met onderzoek of de verwerking van mijn bronnen. Ook het personeel van de handschriftenleeszaal verdienen een dankwoord gezien hun eeuwige paraatheid om me van bronnen te voorzien.

Daarnaast wil ik vooral mijn vriendin Lies speciaal bedanken voor de vele dagen en nachten die ze heeft opgeofferd voor mij, opdat deze scriptie tot een goed einde gebracht zou worden. Zonder haar hulp was dit wellicht niet gelukt. Daarnaast ook een dankwoord aan Simon en Geoff, die bereid waren enkele uren van hun vrije tijd op te offeren om enkele hoofdstukken na te lezen. Ook Dries en Bernard wil ik bedanken aangezien ze mij twee weken een slaap- en werkstek in hun appartement hebben verleend.

Tot slot wil ik ook mijn ouders danken voor hun onvoorwaardelijke steun en geloof in een goed einde. Ook mijn twee zussen verdienen een dankwoord aangezien ze een dankbare en ontvankelijke prooi vormden voor enige frustraties die tijdens de laatste maanden.

Inhoudstafel

DANKWOORD

INHOUDSTAFEL

BIBLIOGRAFIE.....i

HOOFDSTUK 1: Inleiding.....1

1.1. Het gevulde leven van Karel V.....1

1.2. Focus op Gent.....11

1.2.1. Kort overzicht van de Gentse geschiedenis.....11

1.2.2. Gent en keizer Karel.....15

1.3. Probleemstelling: Keizer Karel, een doorn in het Gentse oog, of een gift voor de
Gentse stedelijke eer.....19

1.4. Het bronnenmateriaal: kroniek en memorieboek.....22

HOOFDSTUK 2: De auteurs en hun achtergrond.....25

2.1. Inleiding.....25

2.2. Biografische gegevens.....26

2.2.1. Joos Vander Stoet (Hs. 2337).....26

2.2.2. Marcus Van Vaernewijck (gedrukt werk).....29

2.2.3. Charels de Somers (Hs. 3792).....32

2.2.4. P. Clipelius (Hs. 454).....32

2.2.5. Charles Van der Bruggen de la Douve en baron de Saint-Genois (Hs. 2554).....33

2.2.6. Jacques Delvael (Hs. 2549).....33

2.2.7. Gillis De Vooght (Hs. 531).....34

2.2.8. Jan Stalins (Hs. 2487).....35

2.2.9. Justus Billet (Hs. 2488, Hs. 2542, G 6183).....36

2.2.10. Lucas Jan Joseph Vander Vynct (Hs. 2550).....38

2.2.11. Emmanuel Vander Vynct (Hs. 2550).....39

2.2.12. Hs. 2562.....39

2.2.13. Hs. 3696.....40

2.2.14. Conrard en Conrard-Constantin Van der Bruggen (Hs. 2543).....	40
2.2.15. Jean-François De Laval (Hss. 2476, 2477, G. 11532-11532, G. 11533, G.12019).....	41
2.2.16. E. en H. Callion (G 14248).....	42
2.3. Besluit.....	43
HOOFDSTUK 3: De kleine Karel: Eerste levenslicht en jeugd.....	44
3.1. De geboorte van de kleine Karel.....	44
3.1.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	45
3.1.2. Marcus Van Vaernewijck.....	48
3.1.3. 19 ^e eeuw.....	49
3.2. De doopplechtigheid.....	50
3.2.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	52
3.2.2. Marcus Van Vaernewijck.....	56
3.2.3. 19 ^e eeuw.....	56
3.3. De jeugdijaren van Karel (1500-1514).....	59
3.3.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	60
3.3.2. Marcus Van Vaernewijck.....	64
3.3.3. 19 ^e eeuw.....	65
3.4. Conclusie.....	66
HOOFDSTUK 4: Van graaf tot keizer.....	69
4.1. De blijde intrede in Gent.....	70
4.1.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	71
4.1.2. Marcus Van Vaernewijck.....	79
4.1.3. 19 ^e eeuw.....	80
4.2. Koning van Spanje.....	82
4.2.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	84
4.2.2. Marcus Van Vaernewijck.....	86
4.2.3. 19 ^e eeuw.....	86
4.3. Keizer van het Heilig Roomse Rijk.....	87

4.3.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	88
4.3.2. Marcus Van Vaernewijck.....	94
4.3.3. 19 ^e eeuw.....	94
4.4. Conclusie.....	96
HOOFDSTUK 5: De jaren '20 en '30 van de 16 ^e eeuw.....	99
5.1. De slag bij Pavia: Frans I valt in de handen van Karel V.....	100
5.1.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	101
5.1.2. Marcus Van Vaernewijck.....	106
5.1.3. 19 ^e eeuw.....	107
5.2. De Sacco di Roma.....	111
5.2.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	112
5.2.2. Marcus Van Vaernewijck.....	115
5.2.3. 19 ^e eeuw.....	116
5.3. Rooms keizer: de zalving door paus Clemens VII.....	117
5.3.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	118
5.3.2. Marcus Van Vaernewijck.....	119
5.3.3. 19 ^e eeuw.....	120
5.4. 1531: Keizer Karel in Gent.....	120
5.4.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	122
5.4.2. Marcus Van Vaernewijck.....	124
5.4.3. 19 ^e eeuw.....	125
5.5. De strijd tegen de Ottomanen.....	126
5.5.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	128
5.5.2. Marcus Van Vaernewijck.....	133
5.5.3. 19 ^e eeuw.....	133
5.6. Conclusie.....	134
HOOFDSTUK 6: De opstand van Gent.....	137
6.1. De Gentse opstand onder de loep.....	138
6.2. De Gentse opstand in de bronnen.....	145

6.2.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	145
6.2.1.1. Groep I.....	146
6.2.1.2. Groep II.....	155
6.2.1.3. Groep III.....	158
6.2.2. Marcus Van Vaernewijck.....	163
6.2.3. 19 ^e eeuw.....	164
6.3. Conclusie.....	167
 HOOFDSTUK 7: De jaren '40 en '50.....	 170
7.1. De vierde grote Habsburgs-Franse confrontatie.....	171
7.1.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	172
7.1.2. Marcus Van Vaernewijck.....	176
7.1.3. 19 ^e eeuw.....	176
7.2. De strijd tussen keizer Karel en de Duitse protestanten in zijn beslissende plooi?.....	177
7.2.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	178
7.2.2. Marcus Van Vaernewijck.....	183
7.2.3. 19 ^e eeuw.....	184
7.3. Afscheid van een keizer.....	185
7.3.1. 16 ^e – 18 ^e eeuw.....	186
7.3.2. Marcus Van Vaernewijck.....	191
7.3.3. 19 ^e eeuw.....	192
7.4. Conclusie.....	193
 HOOFDSTUK 8: Conclusie.....	 195

BIJLAGEN

Bibliografie

A. Bronnenmateriaal

A.1. Fonds van de Handschriften

Hs. 131 : Privilegiën van Ghendt, 17^e eeuw

Hs. 454 : De wet van Ghendt 1301-1525, 16^e eeuw

Hs. 531 : Varia Nederlandsche historie, 17^e eeuw

Hs. 2337 : Cronycke van Ghendt M.S., 16^e eeuw

Hs. 2338 : Historie van de stad Ghendt, waer staet de oude privilegiën ende keuren met het remarcabelste aldaer voorgevallen, 16^e eeuw

Hs. 2339 : Memorieboek der stad Ghendt 1301-1665, 17^e eeuw

Hs. 2340 : Chronyk van Gent 1538-1542, 16^e eeuw

- Hs. 2467 : Kroniek van Vlaenderen en in het bijzonder van Gent 882-1607, 17^e eeuw
- Hs. 2476 : DE LAVAL (Jean-François), verzameling van echte en andere stukken betreffende de stad Gend, gecopieerd uyt oude en nieuwe handschriften, I-II, 19^e eeuw
- Hs. 2477 : DE LAVAL (Jean-François), verzameling van echte en andere stukken betreffende de stad Gend, gecopieerd uyt oude en nieuwe handschriften, derde deel, 19 eeuw
- Hs. 2487 : STALINS (Jan), Chronyke van Ghendt 1301-1566, 17^e eeuw
- Hs. 2488 : BILLET (Justus), Cronycke der stede van Ghendt 1400-1568, 17^e eeuw
- Hs. 2489 : Cronyke van Ghendt 1301-1568, 17^e eeuw
- Hs. 2542 : BILLET (Justus), Cronijcke der stede van Ghent ende van Vlaenderen, midtsgaders eenighe genealosijen, 17^e eeuw
- Hs. 2543 : Kronycke der stadt Ghendt (1212-1578) en Discours des troubles advenuz en la ville de Gand en l'an 1539, 17^e eeuw
- Hs. 2544 : Kroniek, 17^e-18^e eeuw
- Hs. 2545 : Kroniek, 17^e eeuw
- Hs. 2548 : Historie van Ghendt, 18^e eeuw
- Hs. 2549 : DELVAEL (Jacques), Chronycke, 17^e eeuw
- Hs. 2550 : VANDER VYNCT (Lucas en Emmanuel), Oorspronck, Regeringhe ende Adel der stadt van Ghendt. Van der eerste fundatie ende naementl. vanden jaere MCCCJ, 17^e eeuw

Hs. 2553 : Memorieboek der stad Gent 1301-1588, 17^e eeuw

Hs. 2554 : Memorieboek van Gent 1301-1667, 16^e-17^e eeuw

Hs. 2562 : Dag-Chronyk van Gent 1538-1589, 16^e-17^e eeuw

Hs. 2563 : Antiquiteiten der Geschiedenissen voorghevallen soo in dese XVII provincien van Nederlandt als principelijck in de stadt van Ghendt 1301-1737, 18^e eeuw

Hs. 2646- Hs. 2646¹ : Chronijcke 1500-1685, 18^e eeuw

Hs. 3289 : Memorieboek van Gent 1301-1568, 16^e eeuw

Hs. 3696 : Beleg van Gendt – Gendsche Kronijk 1538-1662, 17^e eeuw

Hs. 3792 : Chronyke van Gendt 1301-1572, 16^e eeuw

Hs. 3801 : Chronijke van Gent 1301-1537, 19^e eeuw

Hs. 3860 : Dag-chronycke van Vlaenderen 1287-1570, 16^e eeuw

A.2. Fonds Gandavensia

G. 6183 : BILLET (Justus), Cronycke van Ghendt 1524-1580, 17^e eeuw

G. 11532-11532³³ : DE LAVAL (Jean-François), Bewijsstukken vermeld in den korten inhoud der Nederlandsche Geschiedenissen van 1496 tot 1794; en Dag-Register van Phil. De Kempnaere; in overeenkomst gebragt met alle de handschriften en drukken van P. De Jonghe, 19^e eeuw

G. 11533 : DE LAVAL (Jean-François), Korten inhoud der Nederlandsche Geschiedenissen van 1496 tot 1794, 19e eeuw

G. 12019 : DE LAVAL (Jean-François), De Cleene ofte Corte Chronycke 414-1564, 19e eeuw (1832)

G. 14248 : CALLION (E. en H.), Gentsche Kronyke. 11vol., 19e eeuw

A.3. Uitgegeven Bronnen

VAN VAERNEWYCK (Marcus), De waerachtige geschiedenis van Carolus den vyfste, Gent, Gérard van Salenson, 1564, s.p.

B. Literatuur

B.1. Bibliografieën en Catalogi

Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, Biographie nationale, Brussel, Thiry-Van Buggenhoudt, 1866-1986, 44 vol.

Bibliografie van de geschiedenis van Gent (1969-1991), Gent, Stadsarchief, s.d., s.p.

DE SAINT-GENOIS (J.), Catalogue méthodique et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de la ville et de l'université de Gand, Gent, Annoot-Braeckman, 1849-1852, 499 p.

FRIS (Victor), Bibliographie de l'histoire de Gand depuis les origines jusqu'à la fin du XVe siècle, Gent, Vyt, 1907, 250 p.

FRIS (Victor), Bibliographie de l'histoire de Gand depuis l'an 1500 jusqu'en 1850 : répertoire méthodique et raisonné des écrits anciens et récents concernant la ville de Gand dans les temps modernes, Gent, De Tavernier, 1921, 258 p.

Lopende Bibliografie van de "Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent"

SCHEERDER (Jozef), "De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent", in: Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1977, 45 p.

VAN DER HAEGEN (Ferdinand), Bibliographie Gantoise : Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand, Gent, Vanderhaegen, 1858-69, 7 vol.

VOISIN (A.), Guide de Gand, ou précis de l'histoire civile, monumentale et statistique des Gantois, Gent, Charles Annoot, s.d., 243 p.

B.2. Werken

APERS (R.F), "Schets eener Geschiedenis der Universiteitsbibliotheek te Gent" in: Handelingen van het tweede congres voor boek- en bibliotheekwezen, Gent, 1933, s.p.

ARNADE (Peter), Realms of Ritual: Burgundian ceremony and civic life in late medieval Ghent, New York, Cornell university press, 1996, 298 p.

ARNADE (Peter), "The Emperor and the city : The cultural politics of the joyous entry in Early sixteenth century Ghent and Flanders.", in: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2000, 65-92 pp.

BAELDE (M.), “Financiële politiek en domaniale evolutie in de Nederlanden onder Karel V en Filips II (1530-1560)”, in: Tijdschrift voor geschiedenis (jaargang 76), Groningen, P. Noordhoff N.V., 1963, 14-34 pp.

BLOCKMANS (Wim) en MOUT (Nicolette), The world of emperor Charles V, Amsterdam, Royal Netherlands academie of arts en sciences, 2004, 364 p.

BLOCKMANS (Wim), Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, Leuven, Van Halewyck/Balans, 2000, 284 p.

BLOMMAERT (P.), De Nederduitse schrijvers van Gent, s.l., s.n., 1861, s.p.

BONNE (Katrien), Het beeld van keizer Karel in de Belgische schoolboeken voor het lager onderwijs periode 1830-1914, Gent, U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1996, 160 p.

BOONE (Marc), “Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 - ca. 1453: een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces”, in: Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België., Brussel, 1990, 281 p.

BOONE (Marc), “Le dict mal s’est espandu comme peste fatale. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld.”, in: Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2000, 31-63 pp.

BOONE (Marc) en DEMOOR (Marysa), Charles V in context: The making of a European identity, Brussel, VUB Brussels University Press, 2003, 334 p.

DAMBRUYNE (Johan), “Corporatieve Middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld”, in: Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, deel XXVIII, Gent, Academia Press, 2002, 884 p.

DAMBRUYNE (Johan), “Mensen en centen: het 16de-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief”, in: Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde, Gent, 2001, 446 p.

DE BUCK (R.), “De Concessio Carolina”, in: Ghendtsche Tijdinghen (nr. 2), 1990, pp. 85-88.

DE BUSSCHER (Edmond), Juste Billet: chroniqueur gantois au XVIIe siècle, Gent, De Busscher, 1873, 198 p.

DECAVELE (Johan), Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, 244 p.

DECAVELE (Johan), Gentenaars. Stropdragers, Gent, stadsbestuur Gent, 1995, 39 p.

DECAVELE (J.) , Gent van keizer Karel V naar koning Filips II, 1985

DE FRUYT (Katarina), Blijde intredes van vorsten in Brugge 1497-1549, Gent, U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1998, 138 p.

DENECKERE (Gita), “De resurrectie van Jacob van Artevelde in de 19^e eeuwse Gentse arbeidersbeweging. Over het verlangen naar een grote man.”, in: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1996, 155-188 pp.

DENOLF (Jan) & SIMONS (Barbara), (Re)constructing the past Keizer Karel 1500-2000, Brussel, Proceedings, 2000, 441 p. (L09.13274)

DE POTTER (Frans), Gent, van den oudsten tyd tot heden : Geschiedkundige beschrijving der stad, Gent, Handzame : familia et patria, 1969, 8 vol. (L64.B420GENT015)

DE PROFT (Liesbeth), Keizer Karel in de rederijersliteratuur van zijn tyd, Gent, U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2000, 141 p.

DE SCHRIJVER (Reginald), Historiografie: vijftwintig eeuwen geschiedschrijving van West-Europa, Leuven, University Press, 1997, 426 p.

DIERICX (Charles-Louis), Memoires sur la ville de Gand, Gent, Pierre François III de Goesin, 1814-1816, 3 vol.

DORNSEIFFEN (I.), Nomina Geographica Neerlandica, Amsterdam, Koninklijk Nederlands aardrijkskundig genootschap, 1949, s.p.

EECKHOUT (Paul), Keizer Karel en zijn tijd, Brussel, Editions de la connaissance, 1955, 187 p.

FRIESWIJK (J.), HUUSEN (A.H.) en KUIPER (J.B.), Fryslan, staat en macht 1450-1650, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 1999, 252 p.

FRIS (Victor), Histoire de Gand, Brussel, De Tavernier, 1930, 359 p.

GACHARD, Relation des troubles de Gand sous Charles-quin, Brussel, Hayez, 1846, 744 p.

GAUBLOMME (Doreen) & VAN DE WIELE (Johan), Het curriculum van een keizer : Karel publiek, Sint-Niklaas, Openbaar kunstbezit Vlaanderen, 1999, 40 p.

“Gent en keizer Karel V. Het stadsbeeld in de eerste helft van de 16e eeuw”, Gent, in: Het Toreken, 1990, 10 p.

GORTER-VAN ROYEN (Laetitia Victoria Gratia), Maria van Hongarije, regentes der Nederlanden, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 1995, 383 p.

HENNE (Alexandre), Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique, Brussel, s.n., 1858, 10vol.

HOOZEE (Robert), TOLLEBEEK (Jo) en VERSCHAFFEL (Tom), "Mise en Scène. Keizer Karel en de verbeelding van de Negentiende Eeuw", in: Tentoonstelling Museum voor Schone Kunsten, Gent, Mercatorfonds, 1999, 319 p.

HORST (Daniel), Doopsgezinde bijdragen, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 1999, p. 263

Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde, Leven en werken der Zuidnederlandsche schrijvers, Gent, A. Siffer, 1900-1907, 3 vol.

KUNT (Metin) en WOODHEAD (Christine), Süleyman the magnificent and his age. The Ottoman empire in the Early Modern World, New York, Longman group, 1995, 218 p.

LAMONT (Koen), "Het wereldbeeld van een zestiende-eeuwse Gentenaar : Marcus van Vaernewijck", in: Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, deel XXX, Gent, 2005, 365 p.

LOX (H.), Van stropdragers en de pot van Olen. Verhalen over keizer Karel, Leuven, Davidsfonds/literair , 1999, 271 p.

MADDENS (N.), "De opstandige houding van Gent tijdens de regering van keizer Karel V (1515-1540)", in: Appeltjes van het Meetjesland (nr 28), Gent, 1977, 203-234 pp.

MALTBY (William), The reign of Charles V, New York, Palgrave, 2002, 154 p.

MEES (Gregorius), Verhaal van den opstand der Gentenaren tegen Karel V, Rotterdam, van der Meer & Verbruggen, 1832, s.p.

Middelnederlands Woordenboek, CD-rom, Den Haag, 1998

PARMENTIER (R.A.), "De uitvaart van keizer Karel V te Brugge", in: Annales de la Soc. D'Emulation de Bruges, Brugge, Jos De Plancke, 1930, 36-73 pp.

POLFLIET (Greta), Het imago van Karel V tot 1530, Gent, U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1980, 3 vol.

PREVENIER (Walter) en BLOCKMANS (Wim), De Bourgondiërs: de Nederlanden op weg naar eenheid 1384-1530, Leuven, Kritak, 1997, 288 p.

RAMAKERS (E.), Historische atlas van Maastricht, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2005, 80 p.

Schatten van het gulden vlies, Brussel, Europalia 87 Osterreich en Gemeentekrediet, 1987, 216 p.

SOLY (Hugo) en VAN DE WIELE (Johan), Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, 367 p.

Stad Brugge, Het Gulden Vlies, vijf eeuwen kunst en geschiedenis, Tielt, Lannoo, 1962, 347 p.

STEUR (Ch.), Insurrection des Gantois sous Charles-Quint, ou, Essai sur les troubles arrivés en Flandre, et notamment à Gand, vers 1540, Brussel, Hayez, 1834, 191 p.

STEYAERT (J.J.), Volledige beschrijving der stad Gent, of geschiedkundig overzicht van die stad en hare bewoners, de merkwaardige gebouwen, gestichten en maetschappyyen, de beroemde Gentenaren, enz., Gent, Van Doosselaere, 1857, 386 p.

STROM -ØLSEN (Rolf), “Dynastic Ritual and Politics in Early Modern Burgundy : The Baptism of Charles V”, in: The Past en Present Society, Oxford, s.n., 2002, 34-64 pp.

TEMMERMAN (Gerda), De feestcultuur te Gent in de periode 1515-1608, Gent, U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1980, 137 p.

TERLINDEN (Charles), Keizer Karel de Vijfde, Brugge, Desclée De Brouwer, 1965, 267 p.

TOLLEBEEK (Jo), De ijkmeesters: Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België, Amsterdam, Bakker, 1994, 249 p.

TOLLEBEEK (Jo), VERSCHAFFEL (Tom) en WESSELS (Leonard H.M.), De palimpsest: geschiedschrijving in de Nederlanden 1500-2000, Hilversum, Verloren, 2002, 196 p.

TONDAT (Romano), “De geboorteplaats van Keizer Karel”, in: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2001, 457-462 pp.

VALVEKENS (Paul-Emiel), De onbekende keizer karel V, Brugge, De kinkhoren, 1942, 309 p.

VAN BRUAENE (Anne-Laure), “De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14^e tot 16^e eeuw)”, in: Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent XXII, Gent, 1998, 390 p.

VAN BRUWAENE (Carine), Gent, een stad en haar keizer: een wandeling, Sint-Niklaas, openbaar kunstbezit in Vlaanderen, 1999, 59 p.

VAN BRUWAENE (Carine), “Keizer Karel achterna: Gent in de eerste helft van de 16^e eeuw”, in: Educatieve wandelgids : «keizer tussen stropdraggers », Gent, Stad Gent, 1990, 27 p.

VAN DAELE (Els), Het keizersidee in de vlugschriften 1531-1555, Gent, U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1980, 215 p.

VANDENCANDELAERE (D.), De Tijdrekening. De kalender Juliaans, Gregoriaans, Republikeins, Roeselare, Familia et Patria, 1994, 93 p.

VAN DER MEERSCH (Polydore-Charles), Memorieboek der stad Ghendt van't jaer 1301 tot 1793, Gent, Charles Annoot, 1852-1861, 4 vol.

VAN HAM (Willem A.), Macht en gezag in het Markiezaat, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2000, 479 p.

VAN HOUTE (J. A.), Algemene geschiedenis der Nederlanden, Utrecht, W. De Haan, 1949-58, s.p.

VANPAEMEL (Geert) en PADMOS (Tineke), Werldwijs: wetenschappers rond keizer Karel, Leuven, Davidsfonds, 2000, 167 p.

VAN WISSING (P.W.) en KUYSS (J.A.E.), Biografisch woordenboek Gelderland, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2004, 5 vol.

VERMEIR (René), “Romano Tondats vertoog van naderbij bekeken”, in: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2001, 463-466 pp.

VERMEIR (René), Geschiedenis van de Nieuwe Tijd (Onuitgegeven syllabus : eerste kandidatuur Geschiedenis-Kunstwetenschappen en Archeologie), 2002-2003, 112 p.

VERSCHAFFEL (Tom), Beeld en Geschiedenis: Het Belgische en Vlaamse verleden in de Romantische boekillustraties., Turnhout, Brepols, 1987, 223 p.

VON MARTELS (Z.R.W.M), Augerius Gislenius Busbequius. Leven en werk van de keizerlijke gezant aan het hof van Süleyman de Grote, Groningen, universiteitsdrukkerij RU Groningen, 1989, 599 p.

WOEDSTADT (Adolf), DUMOLYN (Jan) & MARETAK (A.E.), “Het oproer der Gentenaars onder Keizer Karel in 1539”: historische kroniek verschenen als volgverhaal in de Gazette van Gent en der beide Vlaanderen van 5 tot en met 28 april 1938, Gent, s.n., 2000, 44 p.

ZWAAN (Ton), Civilisering en decivilisering: studies over staatsvorming en geweld, nationalisme en vervolging, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2001, 463 p.

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1. Het gevulde leven van Karel V¹

*In de avond van 24 februari 1500 kondigen te Gent klokkegelui en kanonschoten de geboorte aan van een prins. Filips de Schone en hertogin Johanna verbleven sinds november 1499 in het Prinsenhof om er de wintermaanden door te brengen. Het was tijdens het hoffeest op Sint-Matthijsavond dat de hertogin zich diende terug te trekken in een zijkamertje, waar zij een zoon ter wereld bracht... Reeds bij zijn wieg voorspelden de dichters en astrologen hem de meest schitterende toekomst. De Gentse bevolking kwam naar het Prinsenhof getogen om er de aartshertog Filips toe te juichen. In de hele Nederlanden werden feesten georganiseerd bij het bericht van de geboorte van de eerste mannelijke erfgenaam.*²

¹ Grotendeels gebaseerd op R. VERMEIR, Geschiedenis van de Nieuwe Tijd (Eerste kandidatuur Geschiedenis-Kunstwetenschappen en Archeologie), 2002-2003, 112 p. ; J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, 244 p. ; W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, Gent, Van Halewyck/Balans, 2000, 277 p.

² J. DECAVELE, "Geboorte te Gent", in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, p. 13

Karels vader, Filips de Schone, was opeenvolgend vorst in de Nederlanden en eerste opvolger in lijn voor de Habsburgse gebieden. Ook werd de man door allerlei toevalligheden koning van een deel van Spanje, Castilië. Zijn schoonouders, Isabella van Castilië en Ferdinand van Aragón regeerden immers over het verenigde Spaanse koninkrijk. De beoogde troonsopvolger van de Spaanse troon, Juan, overleed echter reeds na 5 maanden huwelijk met Margaretha van Oostenrijk, de zus van Filips de Schone. De tweede in lijn, Juans zuster Isabella, gehuwd met de koning van Portugal, overleed een jaar later. Het zoontje van Isabella en haar Portugese gemaal, de derde in lijn, overleed in 1500. Zodoende werd Johanna, de echtgenote van Filips de Schone, de enige erfgename voor het Spaans koninkrijk bestaande uit Castilië, Aragón, en de Spaanse overzeese gebieden. Bij het overlijden van Isabella van Castilië kwam dit Spaanse gebied in 1504 bijgevolg onder het bewind van Filips de Schone.

Bij het overlijden van Filips de Schone in 1506 kwam Castilië terug onder het bewind van Ferdinand van Aragón. Na de dood van haar gemaal begon Johanna immers steeds duidelijker symptomen van krankzinnigheid te vertonen. De Nederlanden kwamen onder het regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk, grootvader van de minderjarige troonsopvolger Karel. In werkelijkheid nam Margaretha van Oostenrijk, dochter van keizer Maximiliaan en tante van Karel, het regentschap waar. De kleine Karel werd ondanks zijn jonge leeftijd reeds zwaar op de proef gesteld. Aangezien zijn krankzinnige moeder niet meer kon instaan voor haar kinderen, werd hij samen met zijn zussen te Mechelen opgevoed door zijn kunstminnende tante Margaretha. Het is bekend dat keizer Karel een zwak gestel had gedurende zijn jonge jaren. Hij was, naar wat sommigen over hem schreven, mager, bleek, melancholiek, en had een mond die steeds ietwat open hing wegens zijn vooruitspringende onderkaak. Karels geestelijke vorming werd toevertrouwd aan Adriaan Florisz van Utrecht, de latere paus Adrianus VI. Willem van Croy, heer van Chièvres, was zijn belangrijkste raadgever en voedde hem op in de Bourgondische traditie.

In 1515 werd Karel meerderjarig verklaard waardoor hij tot landsheer gekroond werd in de Nederlanden. Al snel zouden de Spaanse deelgebieden en de Nederlanden terug verbonden worden. Ferdinand van Aragón stierf immers in 1516. Karel, die de eerste wettige erfgenaam in lijn was, werd in 1518 te Valladolid gekroond tot koning van Castilië en Aragón. Een jaar later stierf zijn grootvader, Maximiliaan van Oostenrijk, keizer van het Heilig Roomse Rijk. Nog

tijdens zijn leven probeerde Maximiliaan zijn kleinzoon Karel als Rooms koning te laten verkiezen. Dit kwam eigenlijk neer op een verkiezing als toekomstig keizer. De vroegtijdige dood van Maximiliaan gooide echter roet in het eten en zorgde ervoor dat de keizersverkiezing een thriller van formaat werd. De verschillende kandidaten, Frans I van Frankrijk, Hendrik VIII van Engeland en Karel van Spanje, waren allen prominente vorstelijke persoonlijkheden van hun tijd en geduchte tegenstanders. In 1519 werd Karel dankzij doelgerichte propaganda en doorgedreven financiering dan toch verkozen tot keizer van het Heilig Roomse Rijk. De keurvorsten van Duitsland, dit zijn er drie geestelijke en vier wereldlijke, hadden hem als meest geschikte kandidaat aangewezen. De jonge keizer Karel verenigde in zijn persoon bijgevolg de regering over de Nederlanden, Castilië-Aragón, het Heilig Roomse Rijk en de pas ontdekte Zuid- en Midden-Amerikaanse gebieden. Een ongelooflijk groot statencomplex dat als het machtigste in Europa aanzien werd. Het was geleden van het rijk van Karel de Grote, in het begin van de 9^e eeuw, dat iemand nog zo veel territoriale macht in Europa kon uitoefenen.

Karel V stond niet alleen aan het hoofd van een uitgestrekt imperium, maar hij was ook landsheer in elk van zijn gebieden. Hij kon onmogelijk overal tegelijk aanwezig zijn, zodat hij werkte met gevolmachtigde plaatsvervangers. Deze institutionele oplossing werd hier en daar al gebruikt in de late Middeleeuwen, maar in het begin van de 16e eeuw zou Karel deze werkwijze veralgemenen voor heel zijn imperium. In de Nederlanden werd deze plaatsvervanger aangeduid met de titel “landvoogd” of “gouverneur-generaal”.

Dit nam echter niet weg dat keizer Karel zich voortdurend ingespannen heeft om zoveel mogelijk aanwezig te zijn in al zijn verschillende gebieden. Tussen 1519-1555 spendeerde hij volgens schattingen 29% van zijn tijd in Castilië, 26% in de Nederlanden, 24% in het Heilig Roomse Rijk, 10% in Aragón en 2% in zijn Italiaanse gebieden. 9% van zijn tijd reisde hij rond in gebieden die niet de zijne waren. Keizer Karel was een heerser die van het ene regionale centrum naar het andere trok, volledig volgens de principes van een middeleeuwse vorst. Doch moet ook gezegd worden dat keizer Karel zich in een transitiefase bevond. De vorsten van de vroegmoderne tijd zochten naar één bestuurlijk centrum van waaruit zij konden opereren voor het gehele rijk. Zijn zoon, Filips II, maakte Madrid tot centrum van zijn gehele rijk. Karel zelf zorgde er via allerhande institutionele maatregelen voor dat Brussel de definitieve hoofdstad van de Nederlanden werd.

De Bourgondische voorvaders van keizer Karel streefden al meer dan een eeuw naar grotere centralisatie. Hiermee willen we doelen op het proces waarbij men de regionale en vooral stedelijke autonomie steeds meer aan banden legt ten voordele van het vorstelijk gezag. Het imperium van Karel V mogen we niet als één geheel bezien, ook al zou Karel zijn hele leven hiervoor strijden, maar eerder als een bond van losse rijken en (stad)staten onder dezelfde heer. Zo regelde de vorst het bestuur van het land, beschikte over wetgeving en rechtspraak, kon eventueel gratie verlenen en besliste over oorlog en vrede. Alvorens Karel over de Nederlanden kon regeren, diende hij door de vertegenwoordigers van de bevolking erkend en aanvaard te worden. Dit gebeurde traditioneel bij de inhuldigingen in de gewesten en de steden die volgden op zijn troonsbestijging. Bij deze gelegenheden moest de vorst zweren te besturen overeenkomstig met de privileges en gewoonten van het land of de stad. Dit nam niet weg dat de vorst er doorlopend naar streefde de macht van de centrale regering steeds verder uit te breiden en de inspraak van onderuit zoveel mogelijk te beknotten. Een treffend voorbeeld hiervan was de ordonnantie van Karel V van 7 oktober 1531 om binnen de zes maanden het lokale gewoonterecht op schrift te stellen en voor te leggen aan de centrale overheid voor onderzoek en homologatie. Aan dit bevel werd maar schoorvoetend voldaan vermits in 1545 nog maar twintig lokale verzamelingen van rechten opgesteld waren en slechts acht gehomologeerd. Op lokaal niveau vreesde men terecht dat door de codificering het gewoonterecht zijn specifiek karakter zou verliezen en dat de rechtspleging meer en meer zou geschieden op basis van een uniforme wetgeving onder controle van de centrale overheid.

We merken dat de onderdanen van keizer Karel niet echt tuk waren op het vorstelijk centraliseringsproces, ze vreesden immers dat hun lokale identiteit zou verdwijnen ten voordele van een nationale identiteit. Een ander voorbeeld van Karels doorgedreven centralisatie in de Nederlanden vinden we eveneens in het jaar 1531. Toen richtte hij de drie “Collaterale raden” op, instellingen die hem hielpen bij een grotere bestuurlijke efficiëntie. De eerste, de “Raad van State”, bestond uit machtige edelen en was de belangrijkste gedurende Karel zijn regeerperiode. Zij adviseerden de vorst inzake oorlog, vrede, buitenlands beleid, hoge benoemingen, toekennen van gunsten, etc. De tweede collaterale instelling was de “Geheime Raad”, deze bestond uit juristen en nam zowat alle bureaucratistische taken op zich. Na de dood van Karel V zou deze raad uitgroeien tot de regeringsraad bij uitstek. De laatste raad heette de “Raad van Financiën” en stond in voor het financieel beleid van het vorstelijk domein.

Eén van de grootste constanten in Karels leven was wellicht het bekampen van Frankrijk. Frankrijk was reeds lange tijd de gedoodverfde vijand van de Bourgondische hertogen. De reden hiervoor vinden we in de ontstaansgeschiedenis van de onafhankelijke Bourgondische staat. In het midden van de 14e eeuw bewerkstelligde de Franse koning Karel de Wijze, in het kader van zijn internationale politieke strategieën, een huwelijk tussen zijn broer, Filips de Stoute, en Margaretha van Male. Deze jonkvrouw was de erfgename van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, Artesië en de Franche-Comté. Door dit huwelijk wou de Franse koning zijn greep op de randgebieden van Frankrijk weer versterken. Toen Lodewijk van Male stierf in 1384 kwamen al deze gebieden effectief onder het gezag van Filips de Stoute, daarnaast kreeg hij van zijn broer nog Rijsel, Dowai en Orchies toegespeeld dat destijds was afgenomen van Vlaanderen. Op deze manier was de basis van een nieuwe uitgestrekte staat gelegd. In plaats van in de pas te lopen van de Franse koning opteerde Filips de Stoute zijn eigen autonome koers te varen. Dit was niet naar de zin van de Franse koning en zou later nog voor talrijke conflicten zorgen. Dankzij het vertrouwen van de Franse vorst in zijn broer ontstond er dus een nieuwe staat, onder de leiding van de Bourgondische hertogen. Frankrijk bleef er steeds van overtuigd dat zij, en niet de telgen van de Bourgondische hertogen, de rechten hadden over het Bourgondische stamhertogdom en de Nederlanden. Met het huwelijk van Maria van Bourgondië, dochter van de Bourgondische hertog Karel de Stoute, met Maximiliaan van Oostenrijk, grootvader van Karel V, in 1477 werd de Bourgondische dynastie vervangen worden door de Habsburgse. Het Bourgondisch bloed zou wel steeds door de Habsburgse dynastieke aderen blijven vloeien.

Sinds de verkiezing van Karel tot keizer van het Heilig Roomse Rijk was de relatie tussen de koning Frans I en Karel V compleet verzuurd. Frankrijk werd nu immers volledig omgeven door gebieden in handen van of gecontroleerd door het huis van Habsburg. Dit impliceerde dat Frankrijk zijn voordeelpositie in Europa verloor. Tot daarvoor was Frankrijk de machtigste staat van Europa door zijn hoge graad van territoriale en administratieve eenmaking, zijn rijkdom en demografisch overwicht. Bij de aanstelling van Karel als keizer werd er een nieuw Europees onevenwicht, ten nadele van Frankrijk, gecreëerd. Niet Frankrijk, maar Karel zijn Habsburgse imperium, was nu het machtigste complex in Europa. Tussen 1521 en 1559 vochten beide partijen maar liefst 5 oorlogen uit. Deze uitputtende krachtmetingen brachten de twee grootmachten dan ook op de rand van de financiële afgrond.

In de eerste oorlog van 1521 tot 1526 was Karel V duidelijk de sterkste. Hij slaagde er immers in om Doornik buit te maken en de Habsburgse controle over Milaan te herstellen. Het hoogtepunt van deze oorlog speelde zich ongetwijfeld af in 1525. Toen stonden beide legers tegenover elkaar in het Italiaanse Pavia. De keizerlijke troepen behaalden een klinkende overwinning op de Fransen en slaagden er zelfs in Frans I gevangen te nemen. Na ruim een jaar gevangenschap, waarin de Franse koning belangrijke toegevingen deed, die neergeschreven werden in het vredesverdrag van Madrid, kwam hij terug op vrije voeten.

Vanaf het moment dat Frans I terug in Frankrijk was riep hij de “Liga van Cognac” in het leven. Dit was een alliantie van verschillende bondgenoten van Frankrijk gericht tegen het Habsburgs overwicht in Italië. Ook de paus zag zijn Italiaanse bezittingen al een tijd ingesloten liggen door Habsburgse gebieden en sloot zich daarom eveneens aan bij de Liga. Dit zou hem echter duur te staan komen. In 1527 werd Rome meedogenloos geplunderd door een huurleger van Karel V, van dan en was de pauselijke tegenstand definitief gebroken. Ook de Franse vorst moest opnieuw de duimen leggen voor Karel V van Habsburg. Het vredesverdrag, de “Damesvrede”, werd in 1529 te Kamerijk opgetekend door de moeder van Frans I en de tante van Karel V. Dit resulteerde in de bevestiging van de toegevingen gedaan in het vorige vredesverdrag. Concreet was het zo dat Frans I al zijn gerechtelijke aanspraken op de Nederlandse gebieden verloor doordat de bevoegdheid van het Parlement van Parijs voor de Nederlanden onrechtsgeldig werd verklaard. Frankrijk kreeg het hertogdom Bourgondië ter compensatie van de verregaande toegevingen.

De volgende twee Frans-Spaanse krachtmetingen werden gekleurd door antikatholieke krachten. De Franse soeverein, ook gekend onder de titel “le roi très chrétien”, deed hierbij immers beroep op de Ottomaanse sultan Süleyman I alsook op de Duitse protestanten. Beide oorlogen, uitgevochten in 1536-1539 en 1541-1544, brachten het Spaanse noch het Franse kamp wat op.

De vijfde oorlog, gestreden tussen 1552 en 1559, werd gestart door koning Hendrik II, zoon van de inmiddels overleden Frans I. Deze confrontatie zou beëindigd worden in 1559 met de vrede van Cateau-Cambrésis die het staatsbankroet voor zowel Spanje als Frankrijk bezegelde, een gebeurtenis die de inmiddels overleden keizer Karel ook niet meer zou meemaken. Kort hierna

zou Frankrijk verscheurd worden door dynastieke problemen en interne godsdienstconflicten. De Habsburgse dynastie zou de rest van de 16^e eeuw het overwicht in Europa in handen houden.

De competitie en expansiedrang van de monarchen, die steeds tot oorlogsvoering leidde, en de consolidatie van een territoriaal geheel kostten de staat handenvol geld. In de staatsbegroting vormde defensie de belangrijkste uitgavenpost.³ De enige manier om de geldverslindende oorlogsmachine in stand te houden was het opdrijven van de fiscale druk op de onderdanen. De steden waren om meer dan één principiële reden gekant tegen oorlogsvoering : oorlogen ontwrichtten stedelijke economieën; ze brengen extra fiscale lasten met zich mee; en ze zorgen onrechtstreeks voor de uitbreiding van de vorstelijke macht over de steden. Karel V verkeerde zowat zijn gehele leven in acute geldnood, hij moest steeds wachten op geld uit belastingen of leningen aangaan bij grote kredietschieters.

Levende getuigenissen van het algemene keizerlijke geldtekort vinden we in de briefwisseling tussen Philibert van Chalon, onderkoning van Napels, en keizer Karel V tussen oktober 1529 en september 1530. Deze verre neef van Karel was belast met “*l'emprise de Florence avec ceste la de Ferrare*”⁴ om zo Alexander de Medici terug op de troon te hijsen. Een niet mis te verstane brief, op 15 december 1529, van Philibert aan Karel illustreert de geldnood waar de keizer steeds met te kampen had : “ *Ik ben de meest verbaasde man ter wereld, want het hele leger zal me komen vragen wat ik hen heb beloofd. Ik smeek U, Sire, hier spoedig in te voorzien want ik zeg U op mijn erewoord als het geld hier binnen vier of vijf dagen niet is, er een totale ruïne zal heersen. Er komt dan zeker een algemene muiterij van alle naties in ons kamp. Ik zal dan moeten vluchten of anders hakken ze mij met zijn allen in stukjes vanwege de belofte die ik hen op Uw bevel heb gedaan*”⁵ Uiteindelijk heeft het beleg van Firenze bijna een jaar geduurd, al kon dit een heel stuk vlotter gelopen zijn indien de broodnodige financiële middelen steeds voorhanden waren geweest.

Naast Frankrijk, de grote uitdager van de keizer, waren er nog andere grote dreigingen voor Karel; onder andere het Ottomaanse rijk van Süleyman. Dit Ottomaanse rijk ontsloot een enorm

³ Zie bijlage nr. 1

⁴ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, Gent, Van Halewyck/Balans, 2000, p. 197

⁵ Ibid., p. 200

gebied van aan de Kaspische zee tot in de Balkan. Alle kusten van de Middellandse Zee, behalve de Italiaanse, Franse en Spaanse, lagen onder Ottomaans bevel. In 1526 hechtte Süleyman de Prachtlievende grote delen van Hongarije aan en in 1529 stootte de Ottomaanse troepen zelfs door tot in Wenen. Süleyman moest dit beleg echter stop zetten door de slechte weersomstandigheden. Een geluk voor Karel V want hij was niet opgewassen tegen het veel grotere en rijkere Ottomaanse leger. Later vonden Frans I en Süleyman elkaar nog in hun gezamenlijke strijd tegen het Habsburgse rijk, al was de intentie van de Ottomanen eerder het Habsburgse rijk te verzwakken dan te veroveren. Tegen de Noord-Afrikaanse islamstaatjes, die vazallen van sultan Süleyman waren, kende Karel V iets meer succes. In 1535 nam hij Tunis, het voormalige Carthago, in aan de hand van een overzeese expeditie onder zijn persoonlijke leiding. Op deze manier bevrijdde hij de kusten van Spanje, Italië en Sicilië tijdelijk van barbaarse piraterij. In oktober 1541 wou hij deze succesvolle onderneming nog eens overdoen, deze keer werd het roversnest van Algiers gevisieerd. Stormweer en een sterke Arabische tegenstand zorgden ervoor dat keizer Karel zware verliezen leed en verdere Noord-Afrikaanse ambities kon opbergen.

Karel V heeft zich steeds opgeworpen als dé verdediger van het ware katholieke geloof. De katholieke vorsten dienden onder zijn aanvoering en de geestelijke leiding van de paus tegen de ongelovigen op te rukken. Zo zag hij de hierboven vermelde strijd tegen de Turkse en Arabische moslims als een voortzetting van de Reconquista, en als herneming van de kruistochten. Zijn bijna heroïsch devies was dan ook “Plus Ultra”, of “Nog Verder”. Deze leuze staat symbool voor de ambities van keizer Karel, die veel verder liggen dan het gewone.⁶ Naast de Islam bedreigde nog een andere titaan het katholieke geloof, namelijk de Duitse protestanten. Uiteraard waren er niet alleen in het Duitse rijk protestanten maar ook in andere Europese gebieden zoals de Nederlanden of de Italiaanse gebieden van Karel V. Wel vormden de Duitse protestanten het grootste gevaar voor Karel aangezien zij het talrijkst waren en de keizer daar omwille van de keurvorsten op een kleinere machtsbasis moest rekenen.

De Duitse keizerskroon leverde Karel veel prestige op maar weinig werkelijke macht in het Heilig Roomse Rijk. Het rijk was immers een losse federatie van meer dan 300 wereldlijke en

⁶ A. KOHLER, “Persoonlijkheid en macht” in : H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, pp. 46-48

geestelijke vorstendommen en Rijkssteden en kende amper een kern van centrale administratie. Het hoogste wetgevende en uitvoerende orgaan was de “Reichstag”, of Rijksdag, een soort algemene vergadering van het Heilig Roomse Rijk waar de politieke oriëntering in grote lijnen uitgewerkt werd. In werkelijkheid streefden de meeste Duitse politieke entiteiten een autonome politiek na en bepaalden de grote keurvorsten wie de eigenlijke macht had.

Dat keizer Karel een overtuigd katholiek gelovige was is zonder meer duidelijk. Hij wist, zoals zovele vorsten voor hem, dat een eenheidsgodsdienst de hechtheid van zijn rijk bevorderde. Wijd verspreide protestantse opvattingen over de puzzel van staatjes en rijken van het Heilig Roomse Rijk betekende een extra bedreiging voor de eenheid, die reeds zo ver te zoeken was, van zijn Duitse rijk. Dit ging lijnrecht in tegen de centralisatiepolitiek die keizer Karel voerde. Bovendien mogen we niet vergeten dat zijn intrinsieke, religieuze afkeer tegenover ketteren ook heeft meegespeeld in zijn politieke houding tegenover andersgelovigen.

De augustijnenmonnik Maarten Luther klaagde de wanpraktijken, waaronder de aflaten en de inbreuken tegen het celibatair leven, van de katholieke kerk aan. Dit geschiedde op 31 oktober 1517 toen Luther zijn 95 stellingen op de deur van de slot- en universiteitskerk nagelde; voor velen het symbolische begin voor de reformatie. Zijn ideeën verspreidden zich snel over heel Europa en in 1520 verplichtte de paus hem al zijn stellingen te herroepen. Luther gaf hier geen gehoor aan en werd geëxcommuniceerd. In 1521 werd Luther vogelvrij verklaard door Karel V op de Rijksdag van Worms, de keizer verplichtte zijn onderdanen Luthers geschriften te verbranden. Nu was Luther zowel wereldlijk als geestelijk veroordeeld. Toch werd hij ongemoeid gelaten omwille van de verdeeldheid in de Rijksdag en de hoge bescherming van de Saksische keurvorst Frederik de Wijze. Via de boekdrukkunst schaarde hij heel wat volgelingen achter zich. Reeds in 1523 werden de eerste luthersgezinde mensen in de Nederlanden op de brandstapel gezet. Sinds Worms was Luther internationaal bekend en populair in brede kringen. Karel V had het op dit moment druk met de strijd tegen de Fransen en de Ottomanen zodat er van een bestrijding van de reformatorische bewegingen in het Duitse rijk geen sprake meer was.

Na negen jaar afwezigheid in het Heilig Roomse Rijk kwam keizer Karel terug in 1530. Op de Rijksdag van Augsburg zou hij alle meningen aanhoren en trachten tot één christelijke waarheid te komen. Er werd echter geen overeenstemming bereikt waardoor het Edict van Worms vernieuwd werd. Karel V eiste herstel van bisschoppelijk gezag en teruggave van de kerkelijke goederen door de reformatoren. De pijnlijke waarheid was dat het Rijksdagbesluit enkel werd

ondertekend door de katholieke standen. De Duitse protestantse standen reageerden hierop door zich in 1531 te verenigen in het Schmalkaldisch Verbond tegen de keizer. Een confrontatie bleef echter uit omdat Karel de Ottomanen van Süleyman en de Franse legers van Frans I niet kon terugdringen zonder de hulp van de protestantse rijksvorsten. Toen het in 1545 uiteindelijk tot een wapenstilstand kwam op zowel Frans als Ottomaans front, kon Karel uiteindelijk zijn aandacht richten op een afrekening met de Schmalkaldische Bond. Dit Duits protestants verbond was al een stuk groter en sterker geworden dan 15 jaar ervoor en stond onder leiding van de Saksische keurvorst Johan Frederik en de landgraaf Filips van Hessen. De confrontatie tussen de protestanten en Karel V werd bekend onder de naam Schmalkaldische Oorlog (1546-1547). Deze resulteerde in 1547 te Mühlberg in een verpletterende zege voor Karel, waarbij hij er zelfs in slaagde de protestantse leiders gevangen te nemen. Het pad leek nu geëffend om in het Rijk en in de hele Christenheid de kerk homogeen katholiek te houden, en de kerk te hervormen op een manier die keizer Karel reeds jaren in religieus en politiek opzicht voor ogen stond. Maar de Duitse protestanten bleven de kerkelijke pacificatie weigeren omdat onvoldoende aan hun wensen tegemoet werd gekomen.

In 1551-1552 verzamelden de Duitse protestanten hun krachten opnieuw, in de zogenaamde Vorstenopstand. Ditmaal slaagden ze erin om de katholieke legers terug te dringen en de strijd in hun voordeel te beslechten. Keizer Karel zag daarmee zijn droom aan stukken spatten: de religieuze verdeeldheid was een feit. Ferdinand, Karels broer, die als regent het Heilig Roomse Rijk al jarenlang feitelijk bestuurde, was wel bereid om toegevingen te doen aan de protestanten. De resultaten van deze gesprekken vinden we in de Godsdienstvrede van Augsburg, die in 1555 gesloten werd voor heel het Duitse rijk. Vanaf nu werd de regel “cuius regio eius religio” toegepast. Dit betekende dat elke vorst in zijn vorstendom of rijksstad voortaan de religie naar zijn keuze aan zijn onderdanen kon opleggen.

Keizer Karel legde zich noodgedwongen neer bij dit religieuze compromis, maar kon dit nooit aanvaarden. Enkele weken na de ondertekening van de godsdienstvrede, op 25 oktober 1555, besliste hij als gebroken man troonsafstand te doen in de statenzaal van het Hof te Brussel. In deze zaal, waar hij veertig jaar eerder meerderjarig werd verklaard, gaf hij in aanwezigheid van de belangrijkste lieden van de Nederlanden een terugblik op zijn leven. Zijn zoon Filips zou hem

opvolgen in de Nederlandse en Spaanse gebieden en zijn broer Ferdinand I werd keizer van het Heilig Roomse Rijk.

Een jaar later vertrok Karel V definitief uit onze streken. Hij nam de boot vanuit Zeeland naar Spanje. Hier ging hij in het zonnige Estremadura genezing zoeken voor zijn jicht en zijn gekweld geweten. Hij nam begin 1557 samen met zijn hofhouding intrek in zijn villa naast het Sint-Hiëronymusklooster te San Yuste. Volgens de legende heeft Karel V hier ook nog zijn eigen begrafenis geënceneerd zodat hij de plechtigheid zelf kon bijwonen. Even later op 21 september 1558 om twee uur 's morgens, gaf de gewezen keizer definitief de geest.

1.2. Focus op Gent⁷

1.2.1. Kort overzicht van de Gentse geschiedenis

Gent heeft reeds vanaf de 12^e eeuw een geschiedenis als opstandige en rijke stad. Denken we maar aan Filips van de Elzas die het gravensteen liet optrekken omstreeks 1180 om de Gentse burgerij in bedwang te houden. Of Jacob van Artevelde die in 1338 de autoriteit van de Fransgezinde Vlaamse graaf naast zich neer legde, en op eigen houtje een handelsakkoord sloot met de Engelse koning. Tevens was er het openlijk conflict met Filips de Goede in het midden van de 15^e eeuw, die het stedelijk particularisme langzaam maar definitief in de kiem wou smoren. Bij de Vrede van Gavere (1453) werd Gent vernederd en verplicht tot het betalen van massale boetes. Een ander voorbeeld speelt zich af kort na de plotse dood van Karel de Stoute. De Gentenaars dwongen zijn weerloze dochter, Maria van Bourgondië, om alle verordeningen gemaakt door haar vader terug te draaien en ongeldig te verklaren in het “Groot Privilegie”. Ook in de burgeroorlogen rond de opvolgingscrisis van de in 1482 gestorven Maria van Bourgondië, toonde Gent zich opnieuw van zijn rebelse kant.

⁷ Gebaseerd op : J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, Leuven, Davidsfonds, 1990, 244 p. ; J. DAMBRUYNE, “Stedelijke identiteit en politieke cultuur te Gent” in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, *Carolus: Keizer Karel V 1500-1558*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, pp. 111-124 ; M. BOONE, “Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 - ca. 1453: een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces”, in: *Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België*. Brussel, 1990, 281 p.

Toch werd de stad, door de Vrede van Cadzand in 1492, geleidelijk aan de ketting gelegd, alle eisen uit de Vrede van Gavere werden opnieuw ingeroepen. Het conflict tussen stad en vorst leek net als overal in de Nederlanden volledig in het voordeel van de vorst uit te draaien.

Bijna elk vorstendom werd op politiek vlak vertegenwoordigd door de drie traditionele standen: de adel, clerus en de rijke burgers. In het graafschap Vlaanderen lag dit anders. De politieke macht lag hier immers in handen van de steden, meer bepaald de Drie Leden: Gent, Brugge en Ieper. Vanaf het midden van de 14^e eeuw kwam er naast deze drie nog een vierde Lid, namelijk het Brugse Vrije. Dit vierde lid moest, al was dit meer symbolisch, het gehele Vlaamse platteland vertegenwoordigen. In de Middeleeuwen was Brugge ongetwijfeld de machtigste van de drie steden. Sinds de 15^e eeuw kwam de grote Brugse handelsstad echter meer in de schaduw van de Gentse textielstad.

De sterke machtspositie van de Vlaamse, Brabantse en Hollandse steden berustte voor een groot deel op het feit dat de vorst voor zijn belangrijkste staatsinkomsten, de beden, steeds afhankelijk was van hun goodwill. Theoretisch gezien waren de beden immers vrijwillige financiële bijdragen. Dit Middeleeuws belastingsstelsel beantwoordde in de 16^e eeuw echter niet meer aan de stijgende financiële noden van de vorst aangezien het gevraagde geld bijna altijd te laat binnenkwam. Bovendien bleef het kapitaal afkomstig uit handel en nijverheid buiten schot. Karel heeft meermaals geprobeerd via 'rechtvaardigere' belastingen meer geld in de schatkist te krijgen. Zo wou hij het repartitiestelsel vervangen zien door een meer flexibel systeem dat gebaseerd was op rechtstreekse heffingen op goederen. Die doorbraak kwam er, voor het graafschap Vlaanderen, in 1543 met de invoering van de "nieuwe middelen". Dit systeem hield in dat er jaarlijkse penningheffingen waren, imposten en accijnzen op bier, wijn, slachtvee en textielwaren.

Tussen ca. 1360 en 1540 was de stad Gent politiek georganiseerd volgens het stelsel der Drie Leden. Dit politiek systeem steunde op drie sociaal-economische groepen : de poorterij, de kleine neringen en de weverij. De eerste groep, de poorterij, kunnen we omschrijven als het stadspatriciaat met adellijke allures. Ze oefenden geen beroep uit maar leefden van de opbrengsten van hun gronden, renten en cijzen. Het tweede lid, de kleine neringen, was een

soort koepelorganisatie die bestond uit 53 ambachten en hoofdzakelijk gericht was op de lokale en regionale markt. Aan het hoofd van deze 53 kleine neringen stond de overdeken, deze werd om de twee jaar verkozen door de 53 dekenen. Het laatste lid werd de weverij genoemd, deze bestond uit het grote wolweversambacht en vijf kleinere textielambachten. De leiding over de weverij werd uitgeoefend door de deken van de wolwevers, deze werd eveneens om de twee jaar verkozen.

Keizer Karel slaagde er pas in 1540 in om volledige controle uit te oefenen op het Gentse stadsbestuur. Voorheen werden de schepenen immers gekozen door een achtkoppig kiescollege, met vier vorstelijke en vier stedelijke kiezers. Ook was in weinig Europese steden het aandeel van de ambachten zo groot als in Gent. De kleine neringen en de weverij hadden elk recht op maar liefst tien schepelijke mandaten, de poorterij slechts zes. Enkel ambachtsmeesters konden aanspraak maken op een corporatief zitje in de schepenbank. Wanneer we denken aan de verplichte financiële mogelijkheden die met dit ambt gepaard gaan mogen we stellen dat het Gentse stadsbestuur toch niet zo democratisch en toegankelijk voor iedereen was. Wel is het zo dat, in die tijd, bijna nergens anders in Europa de stedelijke middenklasse zo goed vertegenwoordigd was.

Niet alleen in de schepenbanken maar zowat in alle stedelijke instellingen en sociabiliteitnetwerken bekleedden de ambachten de vooraanstaande posities. Een vermeldenswaardig stedelijk orgaan dat ook gedomineerd werd door de Gentse ambachten was de collatie, ook grote of brede raad genoemd. Dit was een soort gemeenteraad dat als overkoepelend overlegorgaan voor de drie leden fungeerde. De collatie was samengesteld uit een tiental poorters, de overdeken en de 53 dekenen van de kleine neringen, de deken en de tientallen gezworenen van het wolweversambacht, de 5 dekenen van de kleinere textielambachten en ten slotte de stadsmagistraat. De collatie had verschillende invloedrijke taken. Zo controleerde ze de stadsfinanciën en stemde eveneens mee over de vorstelijke beden. Maar ook in politieke en juridische zaken was haar advies bindend. Ieder lid bezat één stem, en voor goedkeuring van een voorstel was minstens een tweederde meerderheid nodig. Tijdens de regering van Karel V was er een wanverhouding tussen het groot aantal leden in de collatie en schepenbank van de weverij en het aantal personen dat nog werkzaam was in deze sector. In de 14e eeuw was er ongeveer 60%

van de werkende bevolking actief in het textielambt, in de 16^e eeuw was dit aantal reeds sterk terug gedrongen.

Hoewel het zestiende-eeuwse Gent in de literatuur veelal een somber economisch beeld heeft gekregen strookt dit niet volledig met de realiteit. Globaal deed de Gentse economie het in de eerste helft van de zestiende eeuw veel minder slecht dan eerst werd aangenomen

Demografisch gezien was Gent tijdens de zestiende eeuw de tweede grootste stad van de Habsburgse Nederlanden. Terwijl de stad in de periode 1500-1520, 40.000 à 45.000 inwoners telde, steeg het inwonersaantal vanaf de jaren 1520 tot 45.000 à 50.000. Deze toename lijkt vrij onwaarschijnlijk in een economisch ongunstig klimaat. Daarna liep het bevolkingscijfer wel terug, zodat de stad in 1571-1572 nog ongeveer 42.000 inwoners telde.⁸

Hoe kunnen we deze economische opgang in de eerste helft van de zestiende eeuw dan verklaren? Eerst en vooral was Gent niet meer de mono-culturele industriële textielstad van weleer. Het ontpopte zich daarentegen tot een multi-economische stad die een belangrijke internationale exportindustrie, een interregionale handel en een regionale verzorgingsfunctie in zich verenigde.⁹ In de loop van de zestiende eeuw onderging Gent een aantal geslaagde transformatieprocessen. Dit betreft de reconversie van de oude en nieuwe draperie naar de lichte draperie. Wel is het zo dat de wolwevers tijdens de eerste vier decennia van de zestiende eeuw een conservatief en protectionistisch beleid voerden. Om deze situatie te verklaren verwijzen we naar de sterke verwevenheid van het Gentse economische en politieke systeem. Het was pas met de “Concessio Carolina” met daaropvolgend de instelling van een nieuw sociaal-politiek maatschappijmodel, dat de lichte draperie werd geïntroduceerd in Gent.¹⁰

Daarnaast waren ook de graanstapel en het verplichte verbodemen van belang voor de Gentse bloei. Bekijken we eerst de graanstapel. Vanuit Gent werd Artesisch koren naar alle uithoeken van Vlaanderen en een groot deel van de Nederlanden verscheept. Bovendien moest elk graangeladen schip dat de Arteveldestad passeerde ten minste één vierde van zijn lading afstaan, bij wijze van waterbelasting. Op deze manier werd Gent de ‘graanzolder van Vlaanderen’, wat zorgde voor een bloeiperiode voor de Gentse stapelhuizen. Daarnaast was er nog het verplichte

⁸ J. DAMBRUYNE, “Mensen en centen: het 16de-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief”, in: Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde, Gent, 2001, pp. 347-354

⁹ Ibid., p. 368

¹⁰ Ibid., p. 359

verbodemen. Dit impliceerde dat iedere schipper verplicht van bodem moest verwisselen wanneer hij zijn koopwaar doorheen Gent wou verschepen. De koopwaar werd op een Gents schip overgeladen en vervolgens naar de plaats van bestemming gebracht. Daarmee waren de Gentse vrije schippers heer en meester over de Vlaamse scheepvaart.

Toch zorgden de opeengestapelde boetes die opgelegd werden door Filips de Goede, Karel de Stoute en Maximiliaan van Oostenrijk ervoor dat Gent uiteindelijk in een schulden螺旋 terecht kwam die een negatief effect uitoefende op de stedelijke economie.

1.2.2. Gent en keizer Karel

Op 24 februari 1500 begonnen vele Gentenaars weer nieuwe hoop te koesteren. Hertog Karel werd geboren in het Prinsenhof van deze stad. De Gentse bevolking kwam massaal naar het Prinsenhof om aldaar hun graaf Filips de Schone toe te juichen. Lieven Bautkin, lid van de Gentse rederijderskamer Sint-Barbara, heeft uitvoerige beschrijvingen achtergelaten over de vreugde van de Gentenaars. De inwoners van de stad hoopten dat hun ingeboren heer tijdens zijn latere regeerperiode zijn afkomst niet zou vergeten. Ze hoopten dat hij er voor zou zorgen dat de stad haar aanzien en bloei van weleer terug zou krijgen door de vernederende vredesbepalingen ongedaan te maken.

Bij de doopplechtigheid op 9 maart had het stadsbestuur een houten gaanderij laten optrekken van het Prinsenhof tot aan de Sint-Janskerk. Duizendachtthonderd toortsen, telkens op vier voet afstand, belichtten de met bloemen versierde tapijten. Ook waren er drie triomfbogen op het parcours geplaatst. Eén voor wijsheid, rechtvaardigheid en eendracht. Margaretha van Oostenrijk, zuster van Filips de Schone, werd meter van de kleine prins; Charles van Croy, prins van Chimay, werd peter.

's Avonds werd er in heel Gent een heus feest georganiseerd. Het hoogtepunt was ongetwijfeld het optreden van de koorddansers. Met fakkels en lantaarns balanceerden zij heen en weer op het koord dat tussen de toren van de Sint-Niklaaskerk en het Belfort gespannen was. Daarnaast werden er nog tal van andere feestelijkheden georganiseerd. De dag daarop, bij de traditionele

felicitering door de kerkelijke en wereldlijke overheid, ontving de kleine Karel een klein massief zilveren schip van het stadsbestuur.

Vanaf de geboorte van Karel tot zijn aanstelling als graaf van Vlaanderen, stond Gent onder het bewind van twee verschillende personen. Tot 1506 was Filips de Schone graaf van Vlaanderen, na zijn dood nam Margaretha van Oostenrijk het regentschap waar. Toen Karel V meerderjarig werd verklaard in 1515 kreeg hij de heerschappij over de Nederlandse gewesten in handen. Hiervoor moest hij zich eerst laten erkennen in elk afzonderlijk gewest, dus ook in de voorname steden van het graafschap Vlaanderen. Op 24 februari 1515 deed hij dan ook zijn blijde intrede binnen Gent. De Gentenaars hadden heel wat hoop gesteld in deze gebeurtenis. De vernederende Vrede van Cadzand (1492) was immers nog lang niet verteerd. Daarom hoopten ze dat hun prinselijke stadsgenoot de stad in haar oude glorie zou herstellen. Maar ze kwamen bedrogen uit. In plaats van de traditionele eed af te leggen zwoer Karel V een nieuwe grafelijke eedformule die veel minder rekening hield met de stedelijke prerogatieven. Als reactie daarop wou het lid van de weverij opnieuw haar deken geheel autonoom verkiezen, zoals dit vóór 1492 gebruikelijk was. De stadsmagistraat kon het oproer snel onderdrukken. Maar Karel V was uiterst ontstemd over het voorval, en vond dat de schepenen veel te laks waren geweest in de bestraffing van de oproerkraaiers. Als vergelding vaardigde hij op 11 april het zogenaamde Calfvel uit, wat neerkwam op een formele bevestiging van de Vrede van Cadzand.

Uiteraard was dit een opdoffer van formaat voor Gent. Hun prins zou een moderne vorstelijke staat creëren, steunend op fiscaliteit, leger en ambtenarij. In Karels vroegmodern gedachtegoed was geen plaats meer voor steden die hun beslissingen los van de vorst willen maken. Alles moest in dienst staan van de staat, tegenstanders werden dan ook hard aangepakt.

In 1530 kwam de keizer nog eens naar zijn geboortestad waar ter zijner eer een groot steekspel was georganiseerd. De keizer, die hier enkele maanden bleef, nam zelf deel aan het spel en toonde het volk dat hij nog steeds een vaardig ruiter was.

Tien jaar later, in 1540, kwam keizer Karel opnieuw naar Gent, al was het deze keer voor een veel minder aangenaam spel. In het jaar 1537 was Frans I Artesië binnen gevallen. Maria van Hongarije, regentes van de Nederlanden, riep meteen de Staten-Generaal bijeen om zo een bede van 1,2 miljoen carolusgulden te bekomen. Alle Leden stemden in, behalve Gent. Deze laatste

wou in plaats van een geldelijke compensatie wel troepen leveren aan de regentes. De Gentse economie verzoop immers onder de verhoogde belastingsdruk in combinatie met de lopende vorstelijke boetes die ze nog moest vereffenen. Daarnaast wou Gent voorkomen dat het omliggende Gentse kwartier mee moest betalen voor de bede. Dit ging echter te ver voor Maria van Hongarije en ze ging over tot het dwangmatig innen van de bede in dit kwartier.

Het jaar erna werd er een nieuwe bede gevraagd via de Staten-Generaal. Ditmaal deden ook de andere Leden moeilijk. Uiteindelijk verkreeg de regentes toch haar geld bij alle andere leden, al moest ze opnieuw overgaan tot het dwangmatig innen in het Gentse kwartier.

Tijdens het verloop van het revolutiejaar 1539 groeide de opstand meer en meer. Op de collatie werd beslist de assizen niet meer te verpachten om zo de landvoogdes onder druk te zetten. Alle Gentse privileges zouden voortaan in het Vlaams gedrukt en verspreid moeten worden. De ambachten zouden ook geen nieuwe deken kiezen zolang niet aan de eisen van de Collatie voldaan werd. Een revolte zat er aan te komen. Lieven Pien, één van de schepenen van 1536-37, werd gefolterd en onthoofd aangezien hij het fictieve privilege, de Coop van Vlaenderen, zou hebben ontvreemd. De opruiers eisten dat enkele schepenen van de keure van dat jaar afgezet werden en dat alle schepenen een nieuwe eed zwoeren die alle vernederende bepalingen uit het verleden zou schrappen. Om verdere escalatie van het conflict te voorkomen gaf Maria van Hongarije toe aan de Gentse eisen. De komst van haar broer, de keizer, was evenwel noodzakelijk.

De keizer stuurde Adriaan van Croy, graaf van Roeulx en gouverneur van Artesië om de opstand te sussen. Hij eiste dat men de wapens zou neerleggen, de assizen opnieuw zou verpachten en terug aan het werk zouden gaan. Toen men deze voorstellen op de Collatie besprak kwam een grote verdeeldheid naar boven. De kleine neringen en de poorters wilden instemmen met deze eisen. De weverij en smalle poorters, deze laatste werden ook “creesers” genaamd, waren tegen en wilden doorgaan met de rebelsheden. De gegoede burgers haakten af, de burgerlijke opstand werd langzaamaan een sociale opstand. Het nieuws van de komst van Karel V naar Gent zorgde ervoor dat alle stedelingen terug hun gewone leven opnamen.

Toen Karel en zijn legers in februari met veel vertoon te Gent aankwamen was de opstand al lang voorbij. Eerst was het opvallend stil in het Prinsenhof, maar op zijn verjaardag begon de keizer, met veel zin voor symboliek, aan zijn revanche. De volgende maanden werd naar het Gentse verweer geluisterd en de belangrijkste volksmenners werden onthoofd. Op 29 april las Lodewijk

van Schore, die belast was met de raadgeving bij en het opstellen van de Concessio Carolina, de strafsententie voor aan de stad. De dag erna werd de beroemde en beruchte Carolijnse Concessie uitgevaardigd. Hiermee reduceerde keizer Karel Gent van een grote machtige stad naar een provinciestad en maakte hij definitief een eind aan de stedelijke autonomie. Zoals Marc Boone reeds aantoonde vormde de Carolijnse Concessie een mijlpaal in het eeuwenoude conflict tussen Gent en haar vorst, dat ten voordele van deze laatste beslecht werd.¹¹

Op 3 mei werd nog een symbolische boetprocessie georganiseerd met vooraan notabelen en achteraan vijftig “creesers”, alleen met onderkleed en de strop rond de hals, vandaar de latere benaming “Stropdraggers”.

Van 1540 tot in 1545 was men, op bevel van de keizer, bezig met het optrekken van het nieuw Spanjaardenkasteel aan de oostelijke rand van de stad. Het kasteel zou uitgerust zijn met zware kanonnen die steeds op het rebelse hart van de stad zouden gericht zijn.

De Sint-Baafsabdij, de kerk van de Heilig-Kerstparochie en heel wat woningen van gewone burgers moesten wijken voor deze citadel. Dit stuitte op heel wat protest bij de abt van de legendarische Sint-Baafsabdij. Uiteindelijk gaven de kerkelijke overheden de toestemming om de monnikengemeenschap van Sint-Baafs over te plaatsen naar de Sint-Janskerk, die van dan af aan Sint-Baafskerk zou heten.

De Gentse opstand van 1539-1540 kan worden beschouwd als de laatste grote krachtmeting in de Nederlanden tussen de steden, die hun Middeleeuwse privileges en autonomie nastreefden, en de vorst, die sinds de 15^e eeuw streefde naar een sterk gecentraliseerde bondsstaat. Dat uitgerekend Gent het zolang volhield is geen toeval; nergens waren corporatisme en stedelijke identiteit zo sterk met elkaar verbonden en bijna nergens werd de stedelijke autoriteit zo sterk gedragen als hier. Het verzet tegen de vorst werd in Gent ook steeds door een bredere basis van de bevolking gedragen, waardoor elke bestraffing van de vorst als een aanslag op de collectieve eer werd gevoeld. Daarnaast was er volgens J. Dambruynne ook sprake van een aparte mentaliteit binnen Gent. De stedelingen getuigden van een uitermate historisch bewustzijn en zagen weerstand tegen het centrale gezag als een deugd.¹²

¹¹ M. BOONE, “Le dict mal s’est espandu comme peste fatale. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld.”, in: Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2000, p. 63

¹² J. Dambruynne, “stedelijke identiteit en politieke cultuur te Gent”, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, pp. 116-117

Toch wou Karel zijn geboortestad niet doodknippen. Het bewijs hiervan zien we in 1547, toen verleende hij de toestemming voor het graven van de nieuwe vaart, later ook Sassevaart genoemd. Deze vaart zorgde voor een directe verbinding met de zee, wat de Gentse handel over water ten goede kwam. Pas in de jaren 1551-1556 kwam er schot in de werken, de Gentenaars hoopten dat er op deze manier een nieuwe impuls zou worden gegeven aan hun lokale economie.

In oktober 1555 nam de keizer afstand van zijn Nederlandse gewesten. Gent zou vanaf dit moment een nieuwe vorst kennen, namelijk Filips II van Spanje. De keizer reisde nog een tijd rond in de Nederlanden om afscheid te nemen in zijn gewesten en kwam op 27 augustus 1556 voor de laatste maal binnen in Gent. 's Anderdaags vertok hij langs de Sassevaart richting Vlissingen. Van hieruit vertrok hij definitief naar Spanje.

1.3. Probleemstelling : Keizer Karel, een doorn in het Gentse oog, of een gift voor de Gentse stedelijke eer?

De mening van de Gentse stedelingen over hun keizer kende in de loop der eeuwen, tot op de dag van vandaag, steeds twee gezichten: trots omwille van de onverbreekelijke band van afkomst, maar evenzeer ook wrok om de doorstane vernedering in 1540. Dit voorval, beter bekend als de Carolijnse Concessie, bracht een reeks opgelegde politieke, economische, sociale en zelfs culturele veranderingen met zich mee. Vóór deze Concessie kenmerkte het zestiende-eeuwse Gent zich door een sterk verzuilde politieke structuur. Hier hadden de ambachtsgilden een vrij groot aandeel in de verkiezing van schepenen, en bijgevolg ook in de politieke besluitvorming. Economisch werd Gent genekt door het betalen van enkele hallucinante boetes en een herordening van het ambachtswezen. Ook het onwettig verklaren van alle eerdere privileges zorgde ervoor dat de stad nooit meer haar middeleeuwse glorie zou halen. Daarnaast werd ook afbraak gedaan aan het Gentse cultuurpatrimonium. De eeuwenoude Sint-Baafsabdij bijvoorbeeld moest plaats ruimen voor het 'Spanjaardenkasteel'. Het sociale leven in Gent zag er van dan af aan nooit meer hetzelfde uit. Keizer Karel brak een jaar na de opstand van 1539 de macht van de 'stroppen', waarna Gent definitief in de pas van Karels centralisatiepolitiek zou lopen.

In het kader van deze scriptie werd getracht via gepaste bronnen een beeld te vormen van de relatie tussen de keizer en zijn geboortestad. Deze verhouding veranderde sterk gedurende de loop van Karels leven en was niet altijd even liefdevol. Ook in de periode na zijn dood liet zijn figuur veel monden roeren en bleef hij tot de verbeelding van velen spreken. Eveneens werd in deze scriptie onderzocht op welke manier Karel door de eeuwen heen naar voren werd gebracht. Zoveel mogelijk verhalende bronnen van de hand van Gentse schrijvers werden in het kader van dit onderzoek doorgenomen. Het zijn immers uitgerekend deze auteurs die het Gentse stadsgevoel het meest met zich mee droegen en het best konden vertalen.

Tot op de dag van vandaag blijft Karel over zowat heel Europa historici en andere humane wetenschappers inspireren. Er werden dan ook boekenplanken vol geschreven over de Gentse keizer. Deze scriptie heeft dan ook niet als doel een synthese van zijn leven te geven. Ze is eerder een lokale studie waarbij de keizer door de ogen van Gentenaars uit verschillende periodes en met uiteenlopend profiel bekeken wordt. Veel te snel, naar mijn aanvoelen, wordt er immers gesproken over één gezamenlijke stedelijke identiteit. Eensgezindheid in een stad met zoveel verschillende sociale groepen lijkt me volkomen onrealistisch. In het kader van mijn onderzoek was het bijgevolg ook belangrijk te weten wie deze Gentenaars juist waren, en in welke sociale en politieke situatie ze zich bevonden.

Een synthetisch onderzoek, zoals een scriptie er één is, heeft steeds nood aan een goed opgestelde probleemstelling bestaande uit enkele duidelijke, ondubbelzinnige vragen. Voor dit onderzoek komen deze neer op devolgende: Verandert het beeld van de Gentenaars over Karel V drastisch gedurende zijn regeerperiode en in de latere historiografie, of blijft dit grotendeels hetzelfde? Evolueert het beeld van Karel V in samenhang met de veranderende politieke en culturele context? Keert de beeldvorming van de 19^e eeuw zich duidelijk af van het beeld dat in de vorige eeuwen gegeven wordt? Speelt het sociaal of politiek profiel van de auteur een rol? Wordt de werkelijkheid geweld aangedaan in bepaalde bronnen, en zo ja in welke bronnen en door welke auteurs?

De bronnen gebruikt in het kader van deze scriptie vallen op te splitsen in twee duidelijke groepen. Een eerste luik werken dateert uit de 16^e tot en met de 18^e eeuw. Deze groep omvat

dan ook handschriften die geschreven werden tijdens Karels leven. Het luik bevat hoofdzakelijk kronieken en memorieboeken. Daarnaast werd er ook een werk van een ander, meer narratief, genre gebruikt: *de waerachtige geschiedenis van Carolus den vyfste* van de hand van Marcus Van Vaernewijck.¹³ Deze bron verhaalt uitsluitend het leven van keizer Karel en is, in tegenstelling tot de andere bronnen, minder sec geschreven. Daarnaast betreft het ook een gedrukte bron, die zowel in 1561 als in 1564 bij Gentse drukkers werd uitgegeven. Het is dan ook duidelijk dat het werk vanuit een Gentse optiek en voor een Gents publiek geschreven werd. Alle gebruikte bronnen werden teruggevonden in de Handschriftenleeszaal van de Gentse Universiteitsbibliotheek. Hier bevinden zich twee fondsen: het Fonds van de Handschriften en het Fonds Gandavensia. Jozef Scheerder stelde een repertorium op met alle kronieken en memorieboeken uit beide fondsen.¹⁴ Deze lijst was dan ook een dankbaar hulpmiddel bij het opstarten van het bronnenonderzoek uitgevoerd voor deze scriptie.

De werken geschreven in de 16^e tot 18^e eeuw worden in dit onderzoek in contrast gesteld met het tweede luik bronnen daterend uit de 19^e eeuw. De 19^e eeuw staat gekend om haar romantische geschiedschrijving. Er wordt dan ook verwacht veel meer ‘gekleurde’ informatie terug te vinden. Dit eeuwen is eveneens de tijd waarin men op zoek ging naar de grote figuren uit de geschiedenis. Doorgaans vond men deze ook door ze zelf te creëren. Opmerkelijk is dat vijf van de acht negentiende-eeuwse handschriften van de hand zijn van Jean-François De Laval. Deze naam keert bijgevolg regelmatig terug in de bronnenanalyse.

Wanneer we de handschriften uit beide luiken optellen komen we aan 36 rechtstreekse bronnen. Sommige handschriften legden zich enkel toe op een historische weergave van een bepaalde periode uit de Gentse geschiedenis. Anderen omvatten enkele eeuwen Gentse geschiedenis in hun verslaggeving, waarin dan ook het volledige leven van Karel aan bod kwam.

¹³ VAN VAERNEWYCK (Marcus), *De waerachtige geschiedenis van Carolus den vyfste*, Gent, Gérard van Salenson, 1564, s.p.

¹⁴ J. SCHEERDER, “De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent”, in: *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, Gent, 1977, 45 p.

1.4. Het bronnenmateriaal : kroniek en memorieboek

De Gentse kronieken en memorieboeken behoren ongetwijfeld tot de belangrijkste bronnen bij het vervaardigen van een Gentse stadsgeschiedenis. Uiteraard varieert dit belang met het aantal aantekeningen die in het handschrift werden opgenomen. De aantekeningen uit de Late Middeleeuwen zijn bijvoorbeeld kariger dan deze over de Gentse opstand tegen Karel V of over de grote Nederlandse opstand tegen Filips II.

In verschillende werken werd het verschil tussen de termen ‘kroniek’ en ‘memorieboek’ onderzocht. A.E.M. Janssen wijst erop dat men vanaf de 16^e eeuw van een geleidelijke ‘genrevervaging’ kan spreken. Tot de 16^e eeuw hanteerde men nog normatief omschreven categorieën, waarbij het in de titel aangekondigde genre meteen herkenbaar was in het geschiedwerk. Vanaf de 16^e eeuw kan een titel geleidelijk allerlei genre aanduidingen suggereren; veelal blijkt de inhoud van het geschiedwerk nogal af te wijken van de suggestieve titel.¹⁵

Een meer specifieke en vrij recente studie van de verschillen tussen Gentse kronieken en memorieboeken werd uitgevoerd door Anne-Laure van Bruaene. Volgens van Bruaene hebben memorieboeken een vrij stereotiepe vorm, waarbij de schepenlijsten centraal staan. Per jaartal zijn in deze werken de namen van de leden van beide schepenbanken terug te vinden, al dan niet aangevuld met de namen van de stedekiezers, herenkiezers, alsook de dekens van de ambachten. Onder de lijst met namen van de schepenen, soms ook in de marge, staan korte aantekeningen over de belangrijkste gebeurtenissen van dat jaar. Aanvankelijk gold de ongeschreven regel dat één of twee schepenjaren één bladzijde besloeg. In de oudere handschriften is er dan ook meestal slechts één nota - soms ook geen - per jaar. Vanaf de 16e eeuw loopt het aantal aantekeningen echter steeds meer op, waardoor één jaar vaak verschillende bladzijden beslaat. De verschillende aantekeningen werden niet in één verhaal gegoten, maar zijn met elkaar verbonden met tussenvoegsels als “Item...”, “In dit selve jaer...” en “In dit scependom...”. Bij kronieken, daarentegen, wordt eerder de nadruk gelegd op het verhalend aspect. De schepenlijsten – hét

¹⁵ J. TOLLEBEEK, T. VERSCHAFFEL en L. WESSELS, De palimpsest: geschiedschrijving in de Nederlanden 1500-2000, Hilversum, Verloren, 2002, pp. 19-21

kenmerk van de memorieboeken – zijn niet zo belangrijk bij dit genre en worden bijgevolg niet vermeld.¹⁶

Zoals reeds aangehaald is er vanaf de 16e eeuw sprake van algemene ‘genrevervaging’, waardoor het vrij moeilijk wordt algemene stilistische genrekenmerken aan de stijlen toe te schrijven. Een bron die door de auteur in de titel aangeduid werd met ‘kroniek’ kan qua inhoud dus evengoed een memorieboek zijn. De indeling tussen beide genres is dus zeer artificieel en allesbehalve voor de hand liggend. In het kader van het onderzoek en resultaat van deze scriptie is deze indeling echter allesbehalve relevant. In dit werk wordt dan ook de algemene term ‘handschrift’, ‘bron’ of ‘kroniek’ gebruikt bij een verwijzing naar de bestudeerde bronnen. De nuancering tussen ‘kroniek’ en ‘memorieboek’ wordt hier dus genegeerd.

De stadskroniek is volgens van Bruaene één van de eerste vormen van een nieuwe burgerlijke literatuur. Vanaf 1200 werd de tekst inhoudelijk ingedeeld naar de jaarlijkse wisseling van de schepenenbank van de stad. Vanuit mijn praktische ervaring merkte ik op dat veel kronieken van start gaan bij het jaar 1301. Niet voor niets voltrok zich in dit jaar dan ook een belangrijke maatregel. De grondwet van de stad Gent werd in 1301 immers gewijzigd door de Franse koning Filips VI, leenheer van de graaf van Vlaanderen. Het beruchte college van XXXIX schepenen werd vervangen door XXVI schepenen: XIII schepenen van de Keure en XIII schepenen van Gedele. Van dan af aan, tot op het einde van het Ancien Regime, werden beide schepenenbanken jaarlijks vernieuwd. J. Scheerder laat ons weten dat de namen van de schepenen jaarlijks opgetekend werden in een Schepenenboek. Volgens Victor Fris kopieerden particulieren deze schepenenlijsten uit de officiële schepenenboeken en werden daarbij extra aantekeningen toegevoegd: de eerste kronieken.¹⁷ Vaak werden deze lijsten opnieuw overgeschreven en uitgebreid door volgende generaties. Ondertussen werden de handschriften steeds verder aangevuld met aantekeningen van historische aard. De annotaties uit de handschriften die in deze scriptie de revue passeren dateren, zoals reeds gezegd, ten vroegste uit de 16^e eeuw. Tot in de late 18^e eeuw werden de handschriften door particulieren bijgehouden. Het officiële register

¹⁶ A.L. VAN BRUAENE, *Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14^e tot 16^e eeuw)* in : *Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent XXII*, Gent, 1998 pp. 51-52

¹⁷ V. FRIS, *Bibliographie de l'histoire de Gand*, deel I, Gent, Vyt., 1907, p. 58 nr 76

loopt tot en met 1816. In dit jaar werd de traditionele tweedeling van de schepenbanken definitief afgeschaft onder het Hollandse bewind.¹⁸

In het volgende hoofdstuk bespreken we de auteurs van deze bronnen en hun achtergrond.

¹⁸ A.L. VAN BRUAENE, op.cit., pp. 33-50

Hoofdstuk 2

De auteurs en hun achtergrond

2.1. Inleiding

De Boekentoren te Gent herbergt een indrukwekkende collectie aan Handschriften en Oude Drukken. We kunnen ons afvragen op welke manier deze handschriften in de Gentse Universiteitsbibliotheek terecht zijn gekomen. Een deel ervan vindt zijn herkomst in de door de Franse bezetter afgeschafte instellingen en kloosters.¹ Daarnaast werden er tal van Handschriften door de Universiteit zelf aangekocht. Nog andere werken werden geschonken door milde schenkers. Verder deed de bibliotheek een belangrijke aanwinst toen de ‘Commissie van de Archieven van de stad Gent’ op 9 december 1885, en later ook op 31 oktober 1890, besloot om een aantal handschriften in bewaring te geven aan de Universiteitsbibliotheek². Later, in 1975,

¹ R.F. APERS, “Schets eener Geschiedenis der Universiteitsbibliotheek te Gent”, in : Handelingen van het tweede congres voor boek- en bibliotheekwezen, Gent, 1933; J. DE SAINT-GENOIS, “Notices sur les manuscrits qui appartiennent au dépôt d’archives de la Flandres Orientale, à Gand”, in : Messenger des sciences historiques de Belgique deel V, Gent, 1837, pp. 329-350

² Stadsarchief Gent, Registre des procès-verbaux de la Commission des Archives, proces verbalen geschreven door F. VANDERHAEGEN. Resoluties van 9 december 1885 (f° 6v.) en 31 oktober 1890 (f° 38 r.)

kwamen er na ruiling met het Rijksarchief van Gent nog een aantal kronieken en memorieboeken bij in het 'Fonds van de Handschriften' en het 'Fonds Gandavensia'.³

In de kronieken vinden we soms korte nota's met informatie over de auteur of de latere eigenaars van de handschriften terug. Meestal zijn deze gegevens te vinden op het schut- of dekblad. Opvallend is dat de bronnen meer informatie bevatten over de latere eigenaars dan over de oorspronkelijke auteurs. Voor mijn onderzoek waren echter net de authentieke auteurs van belang. Zij konden namelijk een bijdrage leveren in het zoeken naar een verklaring voor het al dan niet vermelden van bepaalde feiten rond Karel V. Naast de handschriften zelf nam ik enkele werken zoals de *Bibliographie de l'histoire de Gand* en de *Biographie nationale de Belgique* ter hand om informatie over de auteurs in te winnen.⁴ Ook de farden, een soort documentatiemapjes die voor sommige handschriften voorhanden zijn, en steekkaarten uit de handschriftenleeszaal werden bekeken. In vele gevallen werden echter geen gegevens over de auteur teruggevonden. Volgende paragrafen geven een samenvatting van de ingewonnen informatie. De gegevens worden chronologisch weergegeven.

2.2. Biografische gegevens

*2.2.1. Joos Vander Stoct (Hs. 2337)*⁵

Een eerste zestiende-eeuws handschrift behoort toe aan Joos Vander Stoct. Dit kunnen we duidelijk afleiden uit de volgende passage terug te vinden in het begin van het werk:

*“Ic behoore Joos Vander Stoct, bekendt crudenier ende meesenier, vrij te Ghendt”*⁶

³ J. SCHEERDER, “De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent”, in: Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1977, p. 5

⁴ V. FRIS, Bibliographie de l'histoire de Gand depuis l'an 1500 jusqu'en 1850 : deel II, Gent, De Tavernier, 1921, 258 p. ; Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, Biographie nationale, Brussel, Thiry-Van Buggenhoudt, 1866-1986, 44 vol.

⁵ A.-L. VAN BRUAENE, op.cit., pp. 82-86

⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2337, f° 9 v°

Uit het citaat komen we eveneens te weten dat de auteur een Gentenaar was en twee ambachtelijke beroepen uitoefende, zijnde kruidenier en meesener.

Vander Stoct werd in het laatste decennium van de 15^e eeuw geboren. Zijn vader heette Adriaan Vander Stoct, en zijn moeder had de naam Lysbette Valcx. Joos oefende een familieambacht uit. Zijn vader was kruidenier en zijn oom langs vaderszijde, Gillis, was meesener. In 1504 overleed Adriaan Vander Stoct. Joos kreeg hierop een voogd toegewezen en werd opgeleid in het ambacht der kruideniers. In 1517 nam hij de inboedel van de winkel, die zijn moeder tot dan had opengehouden, over. Rond deze tijd huwde hij met Katelijne van Vossevelde. Het koppel kreeg samen verschillende kinderen. In 1523 schonk zijn moeder twee huizen, één in de Burgstraat en één op de Zandberg, aan Joos' jongste dochter en aan de kinderen die hij nog ter wereld zou brengen. We mogen dus gerust stellen dat de familie Vander Stoct niet onbemiddeld was.

Joos' werk, de *Cronycke van Ghendt*, eindigt ten midden van een opsomming van de Gentse schepenlijst van 1566. Het is zeer waarschijnlijk dat hij, ondertussen had de man toch al de zeventigjarige leeftijd bereikt, rond deze tijd overleed of tenminste niet meer in staat was om zijn handschrift af te werken.

Naast zijn dagelijkse ambacht was Joos Vander Stoct eveneens lid van de grote Gentse rederijderskamer, de Fonteine. Deze kamer nam de organisatie op zich van het Grote Rederijdersfeest dat plaatsvond tussen april en juni 1539. Joos, die zelf actief deelnam aan de voorbereidingen, werd als bode uitgezonden naar steden in Zeeland en Holland. Hiervan getuigt volgende annotatie in het schepenjaar 1538:

*“Item, in dit jaer den vierden in maerte zo reysde huut Gendt Joos Vander Stoct, als bode van der rhetorijcke, in Zeelant ende Hollant ende cam weedere in de paesdaghen XLIX. Item 't es te wetene datter VIII boden uutghesonden waren”*⁷

Dit Grote Rederijdersfeest werd echter niet positief onthaald bij de wereldlijke en geestelijke overheid van de Nederlanden. De massale uitgaven die de stad deed voor dit groots en, in de ogen van de vorsten, overbodig spektakel, stonden immers in fel contrast met de bedeweigering tegenover Maria van Hongarije in 1537-1538. Het gebeuren werd dan ook als een sprekende

⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2337, f° 141 r°

illustratie van de Gentse onwil opgevat. De bedeweigering zou trouwens de onmiddellijke aanloop vormen voor de Gentse Opstand tegen Karel V. Ook werd het Grote Rederijkersfeest beschouwd als de eerste grote openlijke uiting van protestantse ideeën. Tal van drama's die hier opgevoerd werden kwamen dan ook onder de 'index van ketterse boeken' terecht.

Joos had de handschriften van drie rederijkersdrama's in zijn bezit: *Die moedere ende kinderen Zebedeï*, *De duerlijdende Man*, en *Eertsche Meynsche*. Het eerste werk werd opgevoerd door de Fonteine in 1544. Het tweede werk, van de hand van een zekere Jan Valcke, werd in 1543 ten tonele gebracht. Het laatste stuk, waarvan slechts twee pagina's bewaard bleven, werd hoogst waarschijnlijk door Joos zelf geschreven of gekopieerd. Na 1540 werd het Gentse openbare leven bijna volledig door de overheid gereguleerd. De schepenen, die allen door de vorst waren aangeduid, vaardigden in 1542 een voorgebod uit waarin gesteld werd dat elke rederijkersactiviteit zonder toelating van de schepenen verboden werd. Twee van de rederijkersdrama's die in Vander Stoets bezit waren, het derde is niet nader gedateerd, situeren we na dit voorgebod van 1542. Dit is een duidelijk bewijs dat de toneelstukken van Joos niet reformatorisch waren. We mogen dus stellen dat hij, in tegenstelling tot vele van zijn tijdgenoten, het Rooms katholieke geloof trouw bleef.

Het feit dat Joos lid was van de Fonteine, suggereert dat hij tot een hogere sociale klasse behoorde. De Gentse rederijkerslieden werden namelijk allen gerekruteerd uit de elite van ambachten en poortერი. Leden dienden over een groot kapitaal te beschikken aangezien ze naast het betalen van lidgeld ook zelf in de kosten moesten voorzien. Peter Arnade, specialist inzake laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Europese geschiedenis, stelde nog dat de rederijkers dan ook maar al te graag hun elitarisme cultiveerden.⁸

Aangezien Joos Vander Stoet nooit een stedelijk ambt uitgeoefende, moeten we zijn interesse in het schrijven van kronieken elders zoeken. Een bruikbare hypothese is dat zijn passie voor literatuur en schrijven uit zijn lidmaatschap in de kamer van de Fonteine voortvloeide. Toch valt dit in twijfel te trekken aangezien zijn kroniek zeer onordelijk oogt en doorheen de tijd verschillende malen werd aangevuld. Van een echt ordelijk en gestructureerd handschrift typisch voor een rederijker kunnen we dus niet spreken.

⁸ P. ARNADE, *Realms of Ritual: Burgundian ceremony and civic life in late medieval Ghent*, New York, Cornell university press, 1996, 298 p.

2.2.2. Marcus Van Vaernewijck (gedrukt werk)

Op 21 december 1518 werd Marcus Van Vaernewijck in Gent geboren. Hij was de tweede en jongste zoon van de gelijknamige Marcus Van Vaernewijck en Catherine Sleenhaut. Zijn moeder was de dochter van Jan, heer van Raveschoot en Barbara Diericx. Zowel de families Sleenhaut als Diericx behoorden tot de zogenaamd nieuwe stadsnotabelen.⁹ De familie Van Vaernewijck was een oud vooraanstaand Gents geslacht dat traditioneel tot de poorterij werd gerekend. In de 14^e eeuw profileerden heel wat leden van de familie zich als milde schenkers aan kloosters, begijnhoven en andere kerkelijke instellingen. Deze schenkingen veronderstelden uiteraard grote rijkdom, die ook valt af te leiden uit de wooncultuur van de familie: het steen van de familie Van Vaernewijck op de hoek van de huidige Schepenhuisstraat. Vermoedelijk had de familie haar rijkdom te danken aan de lakenhandel. In de 14^e eeuw traden verscheidene heren Van Vaernewijck op het Gentse politieke voorplan als schepen of zelf voorschepen. De rijkgeworden handelaars klommen in het verdere verloop van de 14^e en 15^e eeuw steeds hoger op de maatschappelijke ladder. Ze kregen ook steeds meer adellijke allures. In de 15^e eeuw behoorden de Van Vaernewijcks tot de meest belangrijke en invloedrijke families van Gent, en bleven ze gedurende eeuwen actief in de Gentse politiek.¹⁰

We keren nu terug naar onze hoofdfiguur, de auteur van het werk *De warachtighe gheschiedenisse van allen gheloofweerdighe saken vanden alder onoverwinnelijcsten ende alder moghensten keyser van roomen carolus de vijfste van dien name coninck van spaengnen...* Over de jeugdijaren van Marcus is niet veel bekend. We vermoeden dat de auteur een klassieke, humanistische vorming genoot die startte in de lagere school. Toch volgde Marcus junior vermoedelijk geen universitaire studies. Zijn vader was beeldsnijder en lid van de Gentse kunstenaarsgilde, het Sint-Lucasambacht. Van kindsbeen af kwam Marcus dus in contact met kunst, een aspect dat in zijn verdere leven bleef nazinderen.¹¹

⁹ J. DAMBRUYNE, "Corporatieve Middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld", in: verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, deel XXVIII Gent, Academia Press, 2002, pp. 784-786

¹⁰ K. LAMONT, "Het wereldbeeld van een zestiende-eeuwse Gentenaar : Marcus Van Vaernewijck", in: verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, deel XXX, Gent, Academia Press, 2005, pp. 48-51

¹¹ Ibid., pp. 51-53

In het begin van deze paragraaf illustreerden we de financiële draagkracht van de veertiende- en vijftiende-eeuwse Van Vaernewijcks. Hoe was het echter gesteld met de zestiende-eeuwse telgen? Een staaltje van hun bezit werd gedemonstreerd bij het huwelijk van Pieter Van Vaernewijck, Marcus' oudere broer, en Clara van Keverswijck. Dit kersverse koppel kreeg twee lenen te Zevergem ten geschenke. De amper vijftienjarige Marcus kreeg ter dezer ere maar liefst zes lenen te Nieuwerkerken toevertrouwd. K. Lamont waagde zich aan een schatting van het jaarlijkse kadastraal inkomen van de volwassen Marcus Van Vaernewijck. Hij kwam tot de conclusie dat dit Gents icoon jaarlijks 19884,6 Vlaamse groten zag binnen komen, extra inkomsten uit zijn politieke ambten niet meegerekend. In die tijd kwam dat overeen met zowat acht keer het nominale jaarloon van een Gents metserdiender.¹² Dankzij de welstellendheid van het gezin Van Vaernewijck kon Marcus enkele reizen ondernemen waardoor hij in contact kwam met andere culturen. In 1550 was hij naar eigen zeggen te Rome en in 1556 vertoefde hij in de Noordelijke Nederlanden. Tijdens zijn reizen bezocht hij heel wat steden en maakte hij regelmatig schriftelijke verslagen van zijn belevenissen.¹³

In 1558 hield Marcus Van Vaernewijck opnieuw verblijf in zijn geboortestad, waar hij in de herfst van datzelfde jaar huwde met Livina Hallinck. Deze Gentse poortersdochter was maar liefst aan haar derde huwelijk toe. Ter gelegenheid van de trouwpartij voerde de rederijderskamer "Mariën Thereen" een bruiloftspel op, om zo haar gewezen factor te bedanken. Marcus was in 1556-1557 immers actief als factor van deze Gentse rederijderskamer en in 1557-1558 als proviseerder. Livina Hallinck schonk Marcus twee zonen en drie dochters. Het oudste zoontje, Marcus, stierf op jonge leeftijd. Zijn andere zoon, Adolf, bracht het tot advocaat van de Raad van Vlaanderen maar verwekte echter geen nakomelingen. Met de dood van zijn twee kinderloze zonen stierf er bijgevolg een tak van de familie Van Vaernewijck uit. De naam '(Van) Vaernewijck' bleef echter in Gent voortleven tot diep in de 19^e eeuw.¹⁴

Naast zijn bezigheid als schrijver was Marcus Van Vaernewijck ook actief op het politieke terrein. Zo was de Gentenaar achtereenvolgens stadsvinder (1562-1563), schepen van de keure (1564-1565), collatieheer (1565-1567) en schepen van gedele (1568- februari 1569). Hij was ook twee jaar stapelheer (1565-1567), wat betekent dat hij verantwoordelijk was voor de Gentse graanstapel. Daarnaast was hij ook actief betrokken bij de armenzorg van de stad, in de functie

¹² Ibid., p. 105

¹³ Ibid., pp. 53-56

¹⁴ Ibid., pp. 57-58

van gouverneur van de armenkamer. Van Vaernewijck zetelde tevens in de kerkfabriek van zijn parochiekerk, Sint-Jacobs. Door het Gentse stadsbestuur werd Van Vaernewijck ook betrokken bij de organisatie van wedstrijden tijdens blijde gebeurtenissen die in de stad plaats vonden. Zo maakte hij deel uit van een jury voor volkse wedstrijden die ingericht werden ter ere van het Gulden Vlieskapittel.

Schrijven nam in Van Vaernewijcks leven een bijzondere plaats in. Naast dramawerken en poëzie in de rederijderskamer Mariën Theeren schreef hij ook op volkomen individueel initiatief. Hier blonk hij vooral uit als prozaschrijver. Rekening houdend met de omvang van zijn oeuvre en met de data van totstandkoming, mogen we stellen dat vooral de jaren 1560 een decennium van intensief individueel schrijven waren.¹⁵ Het werk van Van Vaernewijck dat ik gebruikte voor mijn onderzoek heet *De warachtighe gheschiedenisse van allen gheloofweerdighe saken vanden alder onoverwinnelijcsten ende alder moghensten keyser van Roomen Carolus de vijfste van dien name coninck van Spaengnen etc.* Verscheidene bibliografen, zoals Ferdinand Vanderhaeghen, duiden niet Van Vaernewijck maar wel drukker Gerard Van Salenson aan als auteur. Wij volgen de visie van Philip Blommaert die als enige bibliograaf Van Vaernewijck als echte auteur beschouwt.¹⁶

Op amper vijftigjarige leeftijd stierf Marcus Van Vaernewijck op 20 februari 1569. De oorzaak van zijn overlijden was hoogst waarschijnlijk een korte maar fatale ziekte. De uitvaartplechtigheid vond plaats in de Gentse hoofdkerk, Sint-Baafs. Van Vaernewijck werd bijgezet in de familiekelder die zich in de crypte van diezelfde kerk bevond.¹⁷

Ter besluit mogen we stellen dat Marcus Van Vaernewijck een ‘vol leven’ leidde. Ondanks zijn corporatieve afkomst slaagde hij erin op te klimmen op de sociale ladder en zich zo in een hoger sociaal milieu te manifesteren. Ter verduidelijking moet gezegd worden dat het poorterstatuut van de veertiende- en vijftiende-eeuwse familie Van Vaernewijck niet van toepassing was op alle zijtakken van de familie. Sociale mobiliteit in opgaande en neergaande fase is van alle tijden. Marcus Van Vaernewijcks financiële situatie en huwelijk met de poortersdochter Livina Hallinck lieten hem toe een bescheiden staat van patriciër met politieke ambities te bekomen.

¹⁵ *Ibid.*, p. 59

¹⁶ *Ibid.*, pp. 124-125

¹⁷ *Ibid.*, p 59

2.2.3. Charels de Somer (Hs. 3792)¹⁸

Het volgende handschrift dateert eveneens uit de 16^e eeuw. Meestal wijdt de kroniek twee pagina's aan elk bestudeerde jaartal, de jaarlijkse schepelijst ingerekend. Volgens P.C. Van der Meersch, die dit werk gebruikte voor zijn uitgave van het memorieboek, behoorde het naar alle waarschijnlijkheid toe aan de Sint-Pietersabdij.¹⁹ Enige aanwijzing hiervoor is er echter niet. Wel werd er op één van de schutbladen in een zeventiende-eeuwse hand de naam 'Charels de Somer' geschreven. We kunnen met zekerheid stellen dat dit niet de auteur van het handschrift is, doch eerder een latere eigenaar. Charels de Somer was pachter in Gent en leefde in het begin van de 17e eeuw. De belastingen op zout, vis en haring vielen onder zijn bevoegdheid. Hij raakte verwickeld in een conflict met de schepenen van de stad over zes tonnen aberdaan, een vissoort, die door de stedelijke officier waren aangeslagen. Verdere informatie over dit handschrift of haar eigenaar vinden we niet terug.

2.2.4. P. Clipelius (Hs. 454)²⁰

Het volgende zestiende-eeuws handschrift kreeg de naam *De wet van Ghendt*, en omvat de periode van 1301 tot 1525. In de 17^e eeuw werden enkele extra aantekeningen toegevoegd door een andere auteur. In het begin van deze kroniek werd volgend citaat teruggevonden:

*“Scriptum est hoc chronicon Anno 1525, ut patet in fine huyus proemii. Incipit a P. Clipelio continuatus usque ad 1528.”*²¹

Hoogst waarschijnlijk is de naam 'Clipelius' een latinisering van de familienaam 'de Clippele'. Deze naam is afkomstig uit het Land van Aalst. De meeste telgen van deze familie oefenden hoge functies uit in hun stad of dorp. Merkwaardig is dat geen enkele hiervan in Gent woonde, laat staan daar een functie uitoefende.

¹⁸ A.-L. VAN BRUAENE, *op. cit.*, p. 89

¹⁹ P.C. VAN DER MEERSCH, Memorieboek der stad Ghendt van't jaer 1301 tot 1793, Gent, Charles Annoot, 1852-1861, volume IV, p. V

²⁰ A.-L. VAN BRUAENE, *op. cit.*, p. 91

²¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 454, f° 3

Verder loopt ieder spoor dood. We moeten ons dus tevreden stellen met het gegeven dat de auteur, of een tijdelijke eigenaar, van het handschrift de naam P. Clipelius droeg.

2.2.5. Charles Van der Bruggen de la Douve en baron de Saint-Genois (Hs. 2554)²²

Het zestiende-eeuwse werk dat *Memorieboek van Gent* genoemd wordt, was in handen van ene Charles Jean Etienne Van der Bruggen. Hij werd geboren in Gent in 1774 en was de achterkleinzoon van de eerder vermelde Conrard Van der Bruggen (1640-1707), vroegere eigenaar van handschrift 2543. De titel 'de la Douve' dankt Charles aan zijn grootvader, die gehuwd was met de dochter van de heer de la Douve.

Charles Van der Bruggen was gehuwd met Marie Thérèse Colette de Pottelsberghe de la Potterie. Hun jongste dochter, Albine Henriette, trouwde in 1837 met baron Jules de Saint-Genois. Bij het overlijden van Charles Van der Bruggen in 1843 kwam het handschrift in handen van de baron de Saint-Genois. Deze werd in 1836 rijksarchivaris in Gent en in 1843 bibliothecaris van de Gentse Universiteitsbibliotheek. Toch is het niet dankzij hem dat dit handschrift ondergebracht werd in het Fonds van de Handschriften van de Universiteitsbibliotheek. Het werd immers pas in 1879 aangekocht op een veiling .

De schepenlijsten in dit handschrift nemen bijna steeds een volledige bladzijde in, zodat de annotaties erbij steeds zeer kort zijn.

2.2.6. Jacques Delvael (Hs. 2549)²³

Het zeventiende-eeuws handschrift 2549 kreeg de naam *Chronycke*. Opvallend is dat er slechts twee schepenlijsten in werden opgenomen, deze van het jaar 1301 en die van 1540. Beide jaren zijn schakelmomenten in de Gentse geschiedenis. De eerste schepenlijst dateert van het moment waarop men in opdracht van de Franse vorst overging van 39 naar 26 schepenen in Gent. In 1540, het jaar van de tweede lijst, kreeg de vorst een definitieve greep op de verkiezing van de

²² A.-L. VAN BRUAENE, *op. cit.*, p. 102

²³ A.-L. VAN BRUAENE, *op. cit.*, p. 88

Gentse schepenen. Op de eerste pagina van de kroniek is informatie omtrent de auteur terug te vinden:

“... ghecollecteert ende vergadert uut eenen auden memoriael...toebehorend dabdije ende clooster van Sente Pieters, door den abt ende ander heeren gheleent aen mijn patroon, dheer Jacques Delvael, anno 1612 ende ten selven jaere ghecollecteert in de maent septembre.”²⁴

De eigenaar van het werk is dus een zekere Jacques Delvael. Uit het fragment kunnen we opmaken dat hij niet de auteur is van dit werk, maar wel de opdrachtgever die een kopiist inhuurde. Het feit dat hij genoeg aanzien genoot om een boek uit de Sint-Pietersabdij te ontlenen, maakt dat hij hoogst waarschijnlijk over een groot vermogen beschikte. Uit de uitgegeven kroniek van P.C. Van der Meersch kunnen we afleiden dat Delvael in de periode 1586-1606 maar liefst tien maal schepen in Gent was: zeven maal van de bank van de keure en drie maal van die van de gedele²⁵. Telkens waren dit posities achteraan de schepenbank. De meeste schepenen uit deze periode waren edellieden. Het is dus zeer waarschijnlijk dat Delvael er ook één was. Opvallend bij deze kroniek is dat er een duidelijke selectie van de auteur naar voor komt. Lang niet alle jaren worden erin vermeld: het lijkt alsof de kopiist de opdracht kreeg bepaalde zaken weg te laten en andere duidelijk te vermelden.

De familie Delvael was afkomstig uit Valenciennes en vestigde zich later in Oudenaarde, vanwaar verschillende leden van deze familie naar Gent trokken. Jacques Delvael was de oudste zoon van Adriaan Delvael en Agnes de Rudder. Hij huwde met Jossine Stalins die hem twee zonen schonk. De jongste van deze twee werd begraven bij de Dominicanen van Gent.

2.2.7. Gillis De Vooght (Hs. 531)

De *Varia Nederlandsche Historie* werd in de 17^e eeuw geschreven door ene Gillis De Vooght. Dit kunnen we afleiden uit hetgeen op de eerste pagina van dit werk geschreven staat:

²⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, HS 2549, p. 1

²⁵ P.C. VAN DER MEERSCH, op.cit., volume III pp. 102, 109, 122, 126, 127, 129, 130, 131, 132 en 138

*“al hopende troost ic mij selven 1610 Gillis De Vooght”*²⁶

De zaken vermeld na dit citaat blijken onleesbaar. Achteraan dit handschrift vinden we biografische informatie over de auteur terug:

*“Hier beghint de prophesie ofte voorseghen van den Smet van Huusen van het gene dat in Vlaenderen ghebuert es ende noch sal ghebueren, principaelick binnen Ghendt, gescreven uut een seer audt gescrifte bij mij GILLIS DE VOOCHT, filius Andries; desen 21en dach van Wedemaent es desen boek begonst te scrijven 1606.”*²⁷

Uit deze passage kunnen we twee zaken afleiden. Ten eerste komen we te weten dat het boek geschreven werd tussen 1606 en 1610. Ook wordt vermeld dat de vader van Gillis De Vooght de naam Andries droeg. Verder opzoekingswerk naar meer informatie over de auteur leverde geen resultaat op.

2.2.8. Jan Stalins (Hs. 2487)²⁸

De titel van handschrift 2487 luidt *Chronyke van Ghendt 1301-1566*. Het is een goed uitgewerkte kroniek die bij zowat elk jaartal tal van zaken vermeldt. Op het laatste folio van dit werk lezen we het volgende:

*“Finis 1615 30 Augusti. Scripsit Joannes Stalins, M.D.”*²⁹

Deze zin verschaft ons al heel wat informatie. Volgens het citaat werd het handschrift afgewerkt in het jaar 1615, meer precies op 30 augustus. Daarnaast weten we nu ook dat Jan Stalins geneesheer was van beroep. ‘M.D.’ staat namelijk voor ‘Medicinae Doctor’. Tussen het jaar

²⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 531, p. 1

²⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 531, p. 113

²⁸ A.-L. VAN BRUAENE, *op. cit.*, pp. 88-89

²⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, HS 2487, f° 204

1619 en 1651 was Stalins maar liefst 13 keer schepen van Gent. Tien ambtstermijnen zat hij in de schepenbank van de keure, drie termijnen in de bank van de gedele.³⁰

Opvallend is dat Jan Stalins zijn kroniek schreef enkele jaren voordat hij schepen werd. Dit in tegenstelling tot de meeste van zijn collega's chroniqueurs, die hun werk tijdens of na hun ambt als schepen schreven. Het lijkt alsof Stalins reeds bij zijn schrijven wist dat hij door de vorstelijke ambtenaar tot schepen benoemd zou worden. Een andere mogelijkheid is dat deze kroniek een soort sollicitatie was ter bewijs van zijn kwalificaties voor de schepenfunctie.

2.2.9. Justus Billet (Hs. 2488, Hs. 2542, G 6183)

Volgens F. de Potter werd Juste Billet te Gent geboren op 24 november 1594. E. De Busscher vermeldde echter 24 november 1592 als Billets geboortedag.³¹ Over zijn sterftedatum bestaat er wel een algemene consensus: de man blies zijn laatste adem uit in Gent op 2 oktober 1682. Billet is, samen met Marcus Van Vaernewijck, wellicht één van de meest bekende kroniekschrijvers van Gent. Hij was de zoon van Joost Billet en Maria de Vos, beide waren telgen van een patriciërsfamilie. Zijn vader was, op het moment dat Justus Billet geboren werd, deken van de kramers. Zijn ouders woonden in het huis “den Gouden Hond” aan de Kortemunt, waar zijn vader een uitgebreide handel dreef in zijden lakens en mercerie. In het begin van de 17^e eeuw moest de man aansluiten bij het leger van aartshertog Albrecht dat voor Oostende lag. Daar overleed hij op 4 oktober 1604 aan een niet nader bepaalde ziekte.³²

Justus Billet was een fervent reiziger. Reeds op twintigjarige leeftijd bezocht hij Frankrijk en Italië, iets later sloot hij zich aan bij het Spaanse leger. Reeds snel stapte Billet uit het leger en keerde hij terug naar Gent waar hij zich toedeed op de handel in lijnwaad, zout, olie en buitenlandse waren. Hij leidde een bloeiende handel en verwierf zichzelf een klein fortuin. Op 2 februari 1632 huwde hij met Maria Inghelbin, een telg van een degelijk Gents patriciërs geslacht.

³⁰ P.C. VAN DER MEERSCH, op.cit., volume III pp. 155, 163, 165, 168, 171, 174, 177, 184, 188, 190, 193, 194 en 200

³¹ E. DE BUSSCHER, Juste Billet: chroniqueur gantois au XVIIe siècle, Gent, De Busscher, 1873, p. 28

³² Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde, Leven en werken der Zuidnederlandsche schrijvers, Gent, A. Siffer, 1904, volume 2 p. 89

We weten dat Billet een huis bewoonde dat “den Samson” heette en in de buurt van de Hoogpoort gelegen was.³³

Zijn poorterstatuut belette Billet niet zich in te zetten voor het algemeen welzijn van de stad. Tussen 1640 en 1642 was hij de gouverneur van de Gentse armenkamer. Tussen de jaren 1643 en 1660 oefende hij verschillende vooraanstaande functies uit. Zo was hij schepen van de heerlijkheid van Sint-Pieters, een aantal keer schepen van gedele te Gent, hofmeester van de magistraat en later eerste secretaris van de magistraat. Hij had dus heel wat bevoegdheden in zijn stad.³⁴

Naast deze officiële functies hield Justus Billet zich ook persoonlijk bezig met het vervaardigen van handschriften die betrekking hadden op zijn geboortestad. Velen van zijn werken betroffen zaken als handel en nijverheid. Zijn interesse stuwde hem echter vooral naar de historische hoek. Dankzij de talrijke functies die hij uitoefende voor de stad en, hieraan gekoppeld, zijn verworven statuut, kreeg hij toegang tot heel wat Gentse archieven. Vooral toen de ouderdom hem dwong het rustiger aan te doen, schreef Billet tal van geschiedkundige werken over Gent.³⁵

Drie handschriften van zijn hand werden in deze scriptie onderzocht. Via Scheerder leren we dat de *Cronycke der stede van Ghendt 1400-1568* werd aangekocht door ene heer Van Lokeren op de veiling van J.B. Delbecq in 1840, en dit voor de prijs van 11 fr. In 1885 werd dit handschrift overgedragen van het Stadsarchief naar de Universiteitsbibliotheek.³⁶ De *Cronijcke der stede van Ghent ende van Vlaenderen, midtsgaders eenighe genealosijen* werd in 1885 eveneens van het Stadsarchief naar de Universiteitsbibliotheek overgeplaatst.³⁷ Deze twee handschriften zijn zeer gelijkend qua inhoud. Sterker zelfs, handschrift 2542 is een kopie van handschrift 2488. Het derde werk, de *Cronycke van Ghendt 1524-1580*, behoorde toe aan ene Joannes Moerman, en werd aangekocht door het Stadsarchief in 1843.³⁸ Net zoals de andere twee handschriften van Billet, werd dit werk in 1885 overgeheveld van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek.³⁹

³³ Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde,[loc.cit](#)

³⁴ Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde,[loc.cit](#)

³⁵ Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde,[loc.cit](#)

³⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488

³⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2542

³⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 6183

³⁹ J. SCHEERDER, [op.cit.](#), pp. 17, 19, 37

2.2.10. Lucas Jan Joseph Vander Vynct (Hs. 2550)⁴⁰

Het handschrift “*Oorspronck, Regheringhe ende Adel der stadt van Ghendt . Van der eerste fundatie ende naementlijk vanden jaere MCCCCJ.*”, behoorde in 1629 toe aan Gheeraert Schoofs. Een jaar later kwam het in handen van P. Neringhs of L. Noeringhs.⁴¹ Op 29 juni 1735 werd het op een openbare verkoop in Den Haag aangekocht door ene Lucas Vander Vynct. Deze man vulde dit zeventiende-eeuws werk verder aan tot 1700, gebruikmakend van een handschrift dat toebehoorde aan F.F. Stalins, en voegde er zelfs een tweede deel aan toe. Opmerkelijk aan dit handschrift is dat er bij elk jaartal precies twee wapenschilden ter illustratie toegevoegd werden.⁴² Lucas Vander Vynct (1691-1779) stamde uit een oude eerbiedwaardige Gentse familie waarvan verschillende leden in de magistraat zetelden. Zijn vader Jan was enkele malen schepenen van gedele. Zijn moeder, Joanna Theresia Lesecq, was de dochter van Francies Lesecq, die tweemaal schepenen van de keure was. Lucas studeerde rechten en maakte na het voltooien van zijn studies een reis door Frankrijk, Duitsland en Italië. Bij zijn terugkeer vestigde hij zich in Mechelen, waar hij advocaat werd bij de Grote Raad. In 1729 nam hij de functie van raadsheer in de Raad van Vlaanderen over van zijn oudere broer Bernard, die zijn ambt wegens ziekte niet meer kon uitoefenen. In 1734 huwde hij met Jeanne-Rose Willems, dochter van Jacques-François Willems, die pensionaris van de schepenen van de keure was. In 1765 trok Lucas zich terug uit de Raad van Vlaanderen om zich volledig toe te spitsen op zijn studie van de geschiedenis. Hij vervaardigde verschillende handschriften; het belangrijkste daarvan is ongetwijfeld *Histoire des troubles des Pays-Bas*, het werk dat in het kader van deze scriptie bestudeerd werd. In het tweede deel van dit geschrift vermeldde Vander Vynct waarom hij dit handschrift voort wou zetten. Ook spoort hij de toekomstige bezitters aan de kroniek verder te zetten.

Het is duidelijk dat Lucas Vander Vynct geen onbemiddeld persoon was. Zijn ouders waren beiden van goede komaf en hij huwde een vrouw uit de gegoede klasse. Het feit dat hij zijn

⁴⁰ A.-L. VAN BRUAENE, *op. cit.*, p. 95-96

⁴¹ J. SCHEERDER, “De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent”, in: Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1977, p. 24

⁴² Zie bijlage nr. 2

beroep als advocaat en raadsheer definitief stop kon zetten voor zijn hobby, de studie van de geschiedenis, maakt dat hij in staat was zijn gezin te onderhouden zonder enige inkomsten.

2.2.11. Emmanuel Vander Vynct (Hs. 2550)⁴³

Emmanuel Vander Vynct, Lucas' zoon, luisterde naar de woorden van zijn vader, en zette zijn handschrift voort tot 1799. Daarnaast werden er in het werk annotaties tot in het jaar 1817 toegevoegd door onbekenden.⁴⁴ In het handschrift vinden we het volgende citaat terug:

“Gecontinuert tot met het jaer 1799, eynde van de achtiende eeuwse ende veranderinghe van organisatie ofte van regeeringhe van de stadt Ghendt sedert de Fransche dominatie. Siet folio 256 E. Vander Vynct”

Emmanuel werd geboren in Gent in 1738. Hij studeerde in Leuven en werd in 1764 voorschepen van het Land van Waas. Hij zette veel van zijn vaders handschriften verder en schreef zelf een werk rond dorpen en heerlijkheden in het Land van Waas. In 1818 overleed Emmanuel te Sint-Niklaas op tachtigjarige leeftijd.

2.2.12. Hs. 2562

Kroniek 2562, de *Dag-Chronyck van Gent*, behoorde toe aan Charles Louis de Berlaere. Dit werd vermeld op de eerste folio van het handschrift. Of de Berlaere tevens de auteur is van het boek kan ten zeerste betwijfeld worden. Wat wel met zekerheid gesteld kan worden is dat het werk later nog door Bernardus De Jonghe werd gebruikt. In 1885 werd dit oeuvre overgebracht van het Gentse Stadsarchief naar de Universiteitsbibliotheek.⁴⁵

⁴³ A.-L. VAN BRUAENE, *op.cit.*, p. 96-97

⁴⁴ J. SCHEERDER, *op.cit.*, p. 24

⁴⁵ J. SCHEERDER, *op.cit.*, pp. 26-27

2.2.13. Hs. 3696

In de *Gendse Kronijk* werd een blad in-folio ingelast, met vermelding: ‘Gent 22 mei 1833, door Jean-François De Laval’. De pagina bevat ook aantekeningen over de inhoud van het werk. Het is dus goed mogelijk dat De Laval de eigenaar was, of zich erop baseerde bij het schrijven van zijn negentiende-eeuwse handschriften. Wat we met zekerheid kunnen stellen is dat De Laval niet de schrijver was van deze *Gendse Kronijk*.

2.2.14. *Conrard en Conrard-Constantin Van der Bruggen (Hs. 2543)*⁴⁶

Het handschrift van Conrard en Conrard-Constantin Van der Bruggen kreeg de naam *Kronycke der stadt Ghendt (1212-1578) en Discours des troubles advenuz en la ville de Gand en l’an 1539*. Het eerste deel, de kroniek, werd geschreven in de 17^e eeuw. Het discours over de Gentse opstand daarentegen, is afkomstig van een achttiende-eeuwse hand. Achteraan dit handschrift is volgende aantekening terug te vinden:

“*Pertinent ad D. Conrardum Constantinum Van der Bruggen done heredum patru sui 5-8bris-1707*”⁴⁷

De familie Van der Bruggen was afkomstig uit Antwerpen, maar vestigde zich later in Oost-Vlaanderen. Ridder Conrard Van der Bruggen was raadsheer in de Raad van Brabant, raadsheer en rekwestmeester in de Geheime Raad, en raadsheer in de Hoge Raad voor de Nederlanden in Madrid. Ridder Conrard had twee zonen : Conrard en Constantin.

Conrard werd in 1640 geboren in Amsterdam. Hij studeerde rechten in Leuven en werd daarop advocaat in de Raad van Vlaanderen. Deze titulatuur werd hem echter niet zomaar in de schoot geworpen. Vooraleer hij in de Raad van Vlaanderen stapte diende hij plechtig te verklaren dat hij geen Brabander was. Ook de Gentse kroniek van zijn hand diende als bewijs van zijn eerbare bedoelingen. Het jaar hierop kreeg Conrard de ridderstitel, en in 1692 werd hij raadsheer in de

⁴⁶ A.-L. VAN BRUAENE, *op. cit.*, p. 92

⁴⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543, p. 509

Geheime Raad. De *Kronycke der stadt Ghendt (1212-1578) en Discours des troubles advenuz en la ville de Gand en l'an 1539* is van zijn hand. In 1702 werd hij raadsheer voor de nieuwe Koninklijke Raad in Brussel, waar hij op 23 augustus 1707 stierf.

De tweede zoon van ridder Conrard, Constantin, was secretaris in de Geheime Raad. In 1680 verwekte Constantin een zoon, Conrard-Constantin, tweede auteur van het bestudeerde handschrift. Constantin overleed in 1692, na Ridder Conrard, die het leven liet in 1662.

Conrard-Constantin erfde het memorieboek van zijn oom Conrard en vulde de kroniek aan. Het werk bevat slechts de schepenlijsten van 1450 tot 1578, maar heeft wel een uitgebreide inleiding met de privileges en costuimen van de stad Gent. In het discours, achteraan het handschrift, staat een beschrijving van de opstand van Gent tegen Karel V. Het is goed mogelijk dat Conrard Van der Bruggen, als Brabander, meer informatie over Gent wou verzamelen om zo over een bredere basis te beschikken voor zijn functie in de Raad van Vlaanderen.

2.2.15. Jean-François De Laval (Hss. 2476, 2477, G. 11532-11532³³, G. 11533, G. 12019)⁴⁸

Jean-François De Laval werd geboren in Gent op 27 juni 1774. Hij begon zijn carrière als typograaf en kwam zo in contact met zijn grote passie: het samenbrengen van historische gegevens. In de vijfendertig jaar dat hij zich hiermee bezig hield, verzamelde hij vooral gegevens over Vlaanderen en Gent. Wanneer Lammens in 1818 werd aangesteld tot bibliothecaris van de Gentse universiteit, wierf hij De Laval aan als hulpbibliothecaris. Twee jaar later werd hij onderbibliothecaris. De Laval kreeg de opdracht de bibliotheek van Gent, die sinds 1816 door de staat was vrijgegeven, te inventariseren, de werken te klasseren en de catalogi aan te vullen. In 1841, op achtenzestigjarige leeftijd, ging De Laval met pensioen. Nog steeds bleef hij, als een echte bibliofiel, aan het werk in de literaire, meer bepaald de historische, wereld. Zo maakte hij heel wat adellijke familiegeschiedenissen op, en stelde hij een lijst op van de feiten die zich in Gent afspeelden tussen 1483 en 1827. In totaal vervaardigde De Laval maar liefst een kleine honderd volumes over de geschiedenis van Gent. De werken werden door Ferdinand vander

⁴⁸ E. VARENBERGH, "De Laval, Jean-François", in: *Biografie nationale de Belgique, deel V*, Brussel, Academie Royale des Sciences des Lettres et des Beaux Arts de Belgique, 1964, col. 335-336

Haeghen, één van de conservators van de Gentse universiteitsbibliotheek in de 19e eeuw, ondergebracht in de universiteitsbibliotheek.

Toen De Laval nog werkte als typograaf kwam hij op het idee een beurs of mutuele hulpkas te stichten voor werknemers die ziek waren of een ongeval voorhadden. Zijn idee werd rond het jaar 1806 gerealiseerd. Deze filantroop was dus de ‘founding father’ van de huidige mutualiteiten. Tot het jaar 1820 was De Laval de schatbewaarder van de mutuele hulpkas. De man stierf op 27 februari 1859.

2.2.16. E. en H. CALLION (G 14248)⁴⁹

De gebroeders Callion vervaardigden in de eerste helft van de 19^e eeuw tal van volumes die bol stonden van authentieke documenten en opmerkelijke illustraties. De eerste vier volumes van hun dagboek, deze lopen tot het jaar 1792, zijn kopieën van andere Gentse kronieken. De andere zeven volumes zijn volledig van eigen hand. De *Bibliographie de l’histoire de Gand* van V. Fris geeft ons geen biografische informatie over de twee auteurs.

2.3. Besluit

Het onderzoek naar de identiteit en achtergrond van de schrijvers en eigenaars van de handschriften in de Gentse universiteitsbibliotheek bezorgde ons enkele duidelijke inzichten. Het onderzoek hielp ons te situeren in welke middens de kronieken circuleerden.

Opmerkelijk is dat bijna alle auteurs van de stad Gent afkomstig waren. Zoniet waren ze op één of andere manier met de stad verbonden. Sommigen gebruikten de kroniek als een soort legitimatiemiddel ter bewijs van hun positieve ingesteldheid tegenover Gent en hun bereidheid zich aan te passen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de Antwerpse adellijke familie Van der Bruggen, die zich in de Gentse en Vlaamse politiek waagde.

⁴⁹ V. FRIS, Bibliographie de l’histoire de Gand depuis l’an 1500 jusqu’en 1850, Gent, De Tavernier, 1921, p 88

Opvallend is ook dat vele auteurs schepen waren in Gent: Jacques Delvael, Jan Stalins, Marcus Van Vaernewijck... Meestal vervaardigden ze hun handschrift om zo terug te kunnen blikken op hun glansrijke carrière in de schepenbanken. Sommigen schreven hun handschrift dan weer vooraleer ze schepen werden. We mogen het persoonlijk vervaardigen van memorieboeken of kronieken dus ook bezien als een ideale vorm van sollicitatie voor een stedelijk notoir ambt.

Verder merken we op dat de families van de auteurs in het algemeen alles behalve onbemiddeld waren. Dit heeft onbetwistbaar te maken met het feit dat dit gegeven de auteurs de tijd gaf om aan hun hobby te werken. Minder bemiddelde mensen konden het zich immers niet veroorloven tijd vrij te maken voor het bestuderen en bijhouden van de stedelijke geschiedenis. De kroniek was dus ongetwijfeld een statussymbool.

Toch hadden sommige chroniqueurs andere motieven dan het verhogen van hun status of het legitimeren van hun politieke positie. Hun schrijven was een uiting van hun belangstelling voor hun vroegere verwanten en hun verwevenheid met de Gentse stad. Enkele auteurs schreven, om het in ietwat romantische termen uit te drukken, uit liefde voor de studie van de geschiedenis. Zo waren mensen als Lucas en Emmanuel Vander Vynct, Joos Vander Stoct of Jean-François De Laval echt gebeten door de historiografie van hun stad of hun provincie. Lucas Vander Vynct hechtte zelfs zo'n groot belang aan de studie van de geschiedenis dat hij latere lezers aanspoorde zijn werk verder te zetten.

Hoofdstuk 3

De kleine Karel: Eerste levenslicht en jeugd

3.1. De geboorte van de kleine Karel

De geboorte van Karel in Gent is steeds een ‘hot item’ geweest en blijft tot de verbeelding van velen spreken. Zo trachtten enkele steden de keizer als hun ingeboren zoon af te schilderen. De stad Eeklo is hierbij een voorbeeld. Op basis van de Eeklose stadsrekening voor de periode 18 februari 1500 - 30 maart 1501, beweert Romano Tondat namelijk dat de keizer in Eeklo zou zijn geboren.¹ Zelfs een resem aan vroegmodern bewijsmateriaal kan hem niet van zijn stuk brengen. Niet alleen Tondat maar ook vele inwoners van Eeklo, staan als één man achter deze bewering. De mythe rond de figuur Karel V blijft dus duidelijk tot vandaag in de hoofden van velen voortleven.

De geboorte van Karel wordt in bijna alle behandelde kronieken aangehaald. We mogen dus stellen dat de auteurs hier veel belang aan hechtten. Slechts enkele kronieken uit de 17^e eeuw vermelden deze heugelijke gebeurtenis niet: de *Kronycke der stad Ghendt* van de familie Van

¹ R. VERMEIR, “Romano Tondats vertoog van naderbij bekeken”, in: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2001, 463-466 pp.

der Bruggen, de *Varia Nederlandsche historie* van Gillis De Vooght en de *Kroniek van Vlaenderen en in het bijzonder van Gent*.² Al moet er wel meteen aan toegevoegd worden dat dit laatste handschrift een kopie is van de kroniek van Gillis De Vooght.³

In totaal behandelen 29 bronnen de geboorte van Karel. Hierbij brengen we de handschriften die slechts bepaalde periodes uit Karels leven vermelden, zoals bijvoorbeeld de Gentse opstand, niet in rekening.

3.1.1. 16^e-18^e eeuw

Er zijn 22 handschriften daterend uit de 16^e tot de 18^e eeuw, die spreken over Karels eerste levensjaren. Alle auteurs vermeldden duidelijk dat Karel in de stad Gent geboren werd. Dit is niet verwonderlijk aangezien de meeste kroniekschrijvers een duidelijke band met Gent hebben. Sommige chroniqueurs legden hier de nadruk op door de geboortestad van Karel meer dan één maal te noemen. Anderen, zoals Justus Billet, gebruiken andere manieren om hun stad in de kijker te zetten.

*“...wiert gheboren met groote vreught ende blijtschap binnen der stede van Ghendt, hoofdstad van Vlaenderen...”*⁴

Twaalf kronieken specificeren de geboorteplaats van Karel nog iets meer.⁵ Ze vermelden het Prinsenhof, toen nog bekend onder de naam Hof ten Walle, als zijnde zijn geboortehuis.

Om te illustreren hoe belangrijk deze gebeurtenis wel was voor Gent, werd er in bijna alle handschriften melding gemaakt van de euforie die toen in de Gentse straten leefde: “met extreem groote vreugd, met groote blijtschap, men vierde zeer blijdelik, groote blijtscepe, etc.”

² Achtereenvolgens : Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2543, 531 en 2467

³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 531

⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488, p.1

⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 2339, 2554, 2489, 2542, 2544, 2549, G. 6183, 2487 en 2646

In zowat zeventig procent van de gevallen, 15 van de 22 bronnen, werd Karel al bij zijn geboorte een titel gegeven door de kroniekschrijvers. Deze titel varieert echter van bron tot bron. Zo werd hij vier keer hertog genoemd, vier maal graaf, vier keer keizer, waarvan éénmaal Carolus den V, tweemaal prins en tenslotte één maal aartshertog.⁶ Bijna alle titels lijken relevant. Karel was bij zijn geboorte immers toekomstend graaf van Vlaanderen, (aarts)hertog van Oostenrijk en prins van Spanje. Een titel die hem echter nog niet toekwam was deze van keizer. Bij zijn geboorte was het immers nog lang niet zeker dat hij keizer van het Heilig Roomse Rijk zou worden. De keizerskroon was namelijk geen erfelijke titulatuur maar zou pas na verkiezing door de zeve keurvorsten aan een vorst worden toegewezen.⁷ Deze kroniekschrijvers noteerden de geboorte van Karel dus vanuit een later perspectief. We krijgen aldus een verheerlijkte beschrijving. Niet toevallig kwamen drie van de vier vermeldingen van Karel als geboren keizer van de hand van éénzelfde auteur, namelijk Justus Billet.⁸ Opvallend is dat Billet in handschriften 2488 en 2542 naast de aanspreking van Karel als keizer ook de paus van dat moment vernoemde, iets wat we in geen enkele andere bron terugvinden. De titel ‘Carolus den V’, die Karel pas kreeg toen hij tot keizer werd verkozen, vinden we terug in de achttiende-eeuwse *Chronijcke*.⁹

De ouders van Karel, Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige, worden in iets meer dan de helft, 13 van de 22, van de handschriften vernoemd.¹⁰ In slechts vijf kronieken wordt gezegd dat hij de eerste zoon van het hertogelijk koppel was.¹¹

In meer dan de helft van de gevallen, 12 van de 22, werd de exacte datum van Karels geboorte gegeven.¹² In twee handschriften minder werd ook het uur van deze gebeurtenis neergeschreven.¹³

⁶ “Hertog” : Universiteitsbibliotheek Gent Hss. 2554, 2544, 2545, 2550 ; “Graaf” : Universiteitsbibliotheek Gent Hss. 2489, 3792, 3289,2339 ; “Keizer” : Universiteitsbibliotheek Gent Hss. 2488, 2542, G. 6183, 2646 ; “Prins” : Universiteitsbibliotheek Gent Hss. 2337, 2487 ; “Aartshertog” : Universiteitsbibliotheek Gent Hs. 2553

⁷ J. VAN DE WIELE, *Dynastieke opvolging*, in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, Leuven, Davidsfonds, 1990, pp. 16-18

⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542 en G. 6183

⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646

¹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 2339, 2554, 2488, 2542, 2544, 2449, G. 6183, 2553, 2563 en 2487

¹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3792, 2488, 2542, G. 6183 en 2487

¹² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2339, 2554, 2488, 2542, G. 6183, 2378, 2548, 2550, 2646 en 2487

¹³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 2554, 2544, G. 6183, 2550, 2553, 2563 en 2646

Slechts één auteur specificeerde de jaerstijl die hij gebruikte bij het dateren van de geboorte van Karel, namelijk deze van Doornik.¹⁴ Hoogst waarschijnlijk vermeldde deze auteur de jaerstijl aangezien deze afweek van de algemeen gebruikte jaerstijl van dat moment in Gent. Sinds de 16e eeuw is de nieuwjaerstijl namelijk de algemene jaerstijl in bijna de gehele Nederlanden. Hiervoor gebruikte men vooral de paasstijl en, in mindere mate, de kerststijl.¹⁵

Bij 10 van de 22 bronnen wordt melding gemaakt van de heiligendag waarop Karel zijn eerste levenslicht zag:

*“item in dit jaer ende scependom op sente Matijs havont...”*¹⁶

Deze heiligendag verwees naar de apostel Mathijs.¹⁷ Het gebruik om op vaste dagen heiligen te vieren ontstond reeds halfweg de tweede eeuw, al waren deze in vele gevallen nog niet christelijk. Wanneer er in het begin van de vierde eeuw een eind kwam aan de kerkvervolgingen, ging men ook diegenen vereren die tijdens hun leven de leer van Christus in volle overgave verdedigd en verspreid hadden. Zijn werden dan herdacht op de dag van hun overlijden; op deze manier groeide het aantal heiligendagen gestaag.¹⁸

Tot slot vonden we een rariteit in handschrift 2488 van Justus Billet. Deze kroniek bestaat uit twee delen. Het eerste deel behandelt de 15^e eeuw, terwijl in het tweede deel de jaren 1500 tot 1568 zijn neergepend. Helemaal op het einde van het eerste deel vonden we volgende passage terug:

“Inden jaere van gratie vijftienhondert den 25 sporcle ofte februarus, soo wiert gheboren Soliman de eerste van dien name (eenen dach naer de gheboorte van onsen doorluchtighen prince Carel, hiernaer keyser van Roome ghenempt Carolus Quintus) hiernaer grooten heer, ofte keyser, van het Ottomanische ryck, die binnen rygeerde ten selven tyde dat keyser Kaerle

¹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2544

¹⁵ D. VANDENCANDELAERE, *De Tijdrekening. De kalender Juliaans, Gregoriaans, Republikeins*, Roeselare, Familia et Patria, 1994, pp. 52-53

¹⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2553, p. 139

¹⁷ D. VANDENCANDELAERE, *op.cit.*, p. 28

¹⁸ D. VANDENCANDELAERE, *op.cit.*, p. 19

rygeerde in Duytsland ende coninck Francois den eersten in Vranckerijke synde ontrent den jaere 1520. De welcke dry valeureuse helden deden binne de lande van Asien van Afriquen ende van Europa van wiens cloecke daden door diversche rijke ende gheleerde mannen, in veel boeken beschrieven zijn... ”¹⁹

Billet beweerde dus dat Süleyman een dag na Karel geboren werd, terwijl de sultan reeds een goede vijf jaar daarvoor zijn eerste levenslicht zag, meer bepaald in 1494.²⁰ Het is zeer waarschijnlijk dat Billet keizer Karel op deze manier meer matuur en ervaren wou voorstellen als Süleyman. Door zijn vermelding plaatst hij Karel meteen op een hogere sokkel dan de Ottomaanse sultan, waardoor hij de waarheid geweld aandoet. Een mogelijke verklaring voor dit gekleurde citaat van Billet was de angst van het volk om door de Turkse legers onder de voet gelopen te worden, deze was namelijk zeer levendig in de 16^e eeuw. Anderzijds probeerde Billet hier een duidelijke connectie op te zetten tussen de Ottomaanse sultan, de Franse koning en keizer Karel. Deze drie protagonisten van hun tijd zullen elkaar veelvuldig tegenkomen in hun treffen naar de macht.

3.1.2. Marcus Van Vaernewijck

Het werk van Marcus Van Vaernewijck nemen we steeds apart bij de bronnenanalyse. Het staat vast dat deze bron afkomstig is uit de 16^e eeuw. Toch is dit boek niet alleen vormelijk maar ook inhoudelijk verschillend van de werken besproken in voorgaande paragraaf. Het werk is immers een soort verheerlijking van het leven van Karel V. Daarnaast is het ook een gedrukt en uitgegeven werk, wat impliceert dat het met de toestemming van de plaatselijke vorstelijke vertegenwoordigers uitgegeven werd. De bron in kwestie kreeg een zeer uitgebreide titel: “*De warachtighe gheschiedenisse van allen gheloofwaardighe saken vanden alder onoverwinnelijcsten ende alder moghensten keyser van Roomen Carolus de vijfste van dien name coninck van Spaengnen*”. De titel van dit werk wordt in het verdere verloop van deze thesis afgekort als: “*De warachtige gheschiedenisse van Carolus de vyfste*”.

¹⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488, deel I, f° 298 v°

²⁰ M. KUNT en C. WOODHEAD, Süleyman the magnificent and his age. The Ottoman empire in the Early Modern World, New York, Longman group, 1995, p. 21

De warachtige gheschiedenisse van Carolus de vyfste geeft niet bijster veel informatie over de geboorte van Karel zelf. Zo vermeldt ze uiteraard, net als alle handschriften, dat Karel geboren werd te Gent. Daarnaast geeft ze ook nog de precieze datum van deze gebeurtenis. In tegenstelling tot vele andere handschriften gaf Marcus Van Vaernewijck Karel geen titel mee bij het beschrijven van zijn geboorte. Zijn ouders, Filips en Johanna, sprak hij echter wel aan met de gepaste titels. Met deze informatie moeten we het stellen, Van Vaernewijck gaat meteen over tot de doop en het verloop van Karels jeugdijaren.

3.1.3. 19^e eeuw

We vinden zeven negentiende-eeuwse bronnen terug die de periode van de eerste vijftien levensjaren van Karel opnamen.²¹ Maar liefst vier handschriften ervan zijn geschreven door Jean-François De Laval.²²

Net als in de kronieken van de 16e tot en met de 18e eeuw, wordt de geboortestad van Karel zeer duidelijk in alle handschriften vermeld. Ook in bijna alle de negentiende-eeuwse schoolboeken was dit het geval, 46 van de 54 handboeken schrijven dat Karel te Gent geboren werd.²³

Slechts in één handschrift wordt de geboorteplaats van Karel nauwkeuriger vermeld.²⁴ Deze werd stevast begiftigd met de naam Hof ten Walle, en niet het Prinsenhof.

Opvallend is dat in alle handschriften de exacte geboortedatum neergeschreven werd. Daar tegenover staat wel dat men in deze eeuw slechts in één kroniek de heiligendag, Sint-Mathijsavond, vermeldde, terwijl men dat in de 16e tot de 18e eeuw in 10 van de 22 handschriften deed.²⁵ Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan een stilistische gewoonte van de 19e eeuw waarbij men zich minder en minder op heiligendagen zou richten dan hiervoor gedaan werd.

²¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 2477, 3801, 2338, G. 11533, G. 12019 en G. 14248

²² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 2477, G. 11533 en G. 12019

²³ K. BONNE, Het beeld van keizer Karel in de Belgische schoolboeken voor het lager onderwijs periode 1830-1914, Gent, U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1996, p. 75

²⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G 14248

²⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G 12019

Het exacte uur van de geboorte werd slechts in twee handschriften neergeschreven.²⁶ Dit toont dat aan dit tijdstip minder belang werd gehecht dan in de 16e tot de 18e eeuw, waar het in 10 handschriften werd gespecificeerd. Dit valt waarschijnlijk toe te schrijven aan de afstand in tijd tussen de gebeurtenis zelf en het schrijven. In de 19e eeuw was Karels geboorte immers reeds een goede 300 jaar geschiedenis.

Eén negentiende-eeuws handschrift geeft geen vermelding van de ouders van Karel; de zes anderen doen dat wel.²⁷ De titel van het echtpaar werd er ook steeds bij vernoemd, in meeste gevallen ging dit als volgt:

*“...hertoghe Philips adde by vrou Johanne van Spaegen...”*²⁸

In vijf handschriften kreeg Karel reeds een titel toegespeeld bij zijn geboorte.²⁹ In de meeste gevallen was dit hertog, éénmaal werd hij ook “onzen doorluchtige keizer Carlo de vijfden” genoemd. Deze laatste titel vonden we terug in de volumineuze kroniek van de gebroeders Callion, waar duidelijk een retrospectief vertelstandpunt werd gehanteerd.³⁰

Slechts twee kronieken vermelden dat Karel de eerste zoon was van Filips en Johanna.³¹ Evenveel handschriften lichten toe dat men de jaartijl van het bisdom Doornik gebruikt voor het berekenen van de datum.³²

3.2. De doopplechtigheid

Volgens Johan Decavele vond de doopplechtigheid van de kleine Karel op 9 maart 1500 plaats in Gent.³³ Terwijl belangrijke feestgelegenheden in de Mediterrane wereld georganiseerd en

²⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en 3801

²⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 2477, 3801, 2338, G. 12019 en G. 14248

²⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3801, p. 36

²⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 3801, 2338, G. 12019 en G. 14248

³⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248

³¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 12019 en G. 14248

³² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en 3801

³³ J. DECAVELE, “Geboorte te Gent”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, p. 13

georchestreerd werden door religieuze genootschappen, was dit in Gent anders. Hier waren het de schuttergilden en de rederijderskamers die de feestelijkheden organiseerden en domineerden. Zo leidden enkele rederijders de processie van Hof ten Walle naar de Sint-Janskerk, de huidige Sint-Baafskathedraal, bij de doop van Karel. Onderweg passeerden ze drie triomfbogen, één aan de Hoofdbrug, één aan de Hoogpoort en de laatste aan het belfort zelf. De rederijders verhaalden Karels doop onderweg aan de hand van “tableaux vivants”.³⁴ Ter gelegenheid van de feestelijke processie, liet het stadsbestuur een doorlopende houten gaanderij van 3000 voet, wat een kleine kilometer is, optrekken tussen het Prinsenhof en de Sint-Janskerk. De bodem werd versierd met tapijten en bovenaan werd de gaanderij afgedekt met een houten hemel. Zowat 1800 toortsen werden langs de binnenkant van de gaanderij aangebracht, telkens op vier voet afstand van elkaar. Fris spreekt zelfs over 10.000 toortsen.³⁵ Vele Gentenaars beschreven deze gebeurtenis als nooit gezien; de doopplechtigheid van de kleine Karel overtrof alle andere ceremoniën die hier ooit plaats gevonden hadden. Fris vertelde ons dat er een waar volksfeest gehouden werd dat verschillende dagen duurde. Met fakkels en lantaarns balanceerden koorddansers op het touw dat tussen de toren van de Sint-Niklaaskerk en het Belfort gespannen was. De draak van het belfort spoot Bengaals vuur uit zijn mond en staart, en op de - toen nog hoogoplopende - spits van de Sint-Niklaaskerk had stadsschaliedekker Martin Bekaert een rad met brandende pektonnen geplaatst. Met verschillende kleursorten papier die over de lantaarns getrokken waren kreeg de stad in een feestelijk kleurtje. Gent stond werkelijk in rep en roer toen hun kleine prinselijke stadsgenoot tot de christengemeenschap opgenomen werd.³⁶

Volgens Rolf Strøm-Olsen, Noorse historicus aan de Northwestern University in Chicago, was de doopplechtigheid van Karel meer dan een gewone Bourgondische ceremonie. De gebeurtenis vertoonde immers heel wat innovatieve kenmerken. Zo overschaduwden de politieke aspecten de rituele, sacramentele aspecten. Deze politieke aspecten verliepen volgens Strøm-Olsen in twee richtingen. Gent zag de doopplechtigheid als een ideale gelegenheid om de relaties tussen de stad en de vorstelijke autoriteit, die sinds de laatste eeuw verzuurd was geraakt, te verbeteren. De Habsburgers op hun beurt, zagen de gebeurtenis als een ideale mogelijkheid om hun legitimiteit

³⁴ P. ARNADE (Peter), “The Emperor and the city : The cultural politics of the joyous entry in Early sixteenth century Ghent and Flanders.”, in: *Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 2000, p. 68-69

³⁵ V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, Gaston de Tavernier, 1930, p. 155

³⁶ J. DECAVELE, *Geboorte te Gent*, in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, Leuven, Davidsfonds, 1990, pp. 13-14

over de Gentse stad en ook de andere Nederlandse gebieden te versterken. De doop had meer weg van een blijde intrede dan van een liturgisch feest. Blijde intreden waren gewoonlijk een verwelkoming van de inkomende vorst door de stad. Bij de dooplechtigheid van Karel V leek het evenwel alsof dat de prins de stad verwelkomde in plaats van omgekeerd.³⁷ De blijde intrede in Gent was een heuse humanistische spektakel-intrede, sterk afwijkend van typische blijde intredes, die eerder middeleeuwse feodale contracten waren tussen vorst en stad. Volgens Arnade, Amerikaans professor aan de staatsuniversiteit van Californië, voltrok deze transformatie naar een spektakelintrede, zich binnen een breder geheel van politieke veranderingen waarbij de stedelijke vrijheden erodeerden door toedoen van de agressieve monarchen.³⁸ Voorbeelden van deze op centralisatie gerichte monarchen zien we reeds sinds midden de 15^e eeuw. De graven van Vlaanderen: Filips de Goede en Karel de Stoute, en later ook regent Maximiliaan van Oostenrijk, legden de stad Gent een strafmaat op zodat deze langzaam in de pas van de vorstelijke politiek zou beginnen lopen.³⁹

Er zijn 32 handschriften die het jaar 1500 vermelden in hun kroniek. Hiervan spreken er driekwart over de doop van Karel. In de zestiende-eeuwse handschriften werd er in 5 van de 8 gevallen over de doop gesproken. De zeventiende-eeuwse bronnen volgen de algemene trend, in iets minder dan driekwart van de gevallen, 8 van de 11, werd de doop vermeld. De bronnen daterend uit de 18^e en 19^e eeuw vonden de doop duidelijk het vermelden waard. Voor de 18^e eeuw werd de er in 80% van de gevallen over de doop gesproken, voor de 19^e eeuw in 7 van de 8 gevallen.

3.2.1. 16^e-18^e eeuw

De chroniqueurs uit deze periode gebruikten steeds een specifieke benaming voor de doop:

³⁷ R. STROM -ØLSEN, "Dynastic Ritual and Politics in Early Modern Burgundy : The Baptism of Charles V", in: The Past en Present Society, Oxford, s.n., 2002, pp. 34-37

³⁸ P. ARNADE (Peter), "The Emperor and the city : The cultural politics of the joyous entry in Early sixteenth century Ghent and Flanders.", in: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2000, p. 67

³⁹ J. DAMBRUYNE, "Een doorgewinterde rebel", in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, pp. 138-140

“...en was kersten ghedaen te Ghendt...”⁴⁰

In deze periode zijn er slechts 17 handschriften van de 24 die de doop van Karel bespreken. Vijf handschriften die de geboorte van de kleine Karel opnamen, vermelden zijn doop bijgevolg niet. Opvallend is dat in de verschillende handschriften steeds andere elementen van de doop van Karel naar voor komen. Zo wordt de plaats waar Karel gedoopt werd, toch geen onbelangrijk detail, zelfs niet in alle kronieken neergeschreven: slechts driekwart van de handschriften, dertien om precies te zijn, vernoemt de Sint-Janskerk als doopplaats van Karel V.⁴¹ Voegen we er even aan toe dat dit het gegeven is dat meest frequent terugkomt in de kronieken van de 16^e, 17^e en 18^e eeuw.

Bij negen kronieken vonden de auteurs het nuttig om de precieze datum van de doop mee te geven.⁴² De gegeven datum varieert echter van bron tot bron. We komen twee variabelen tegen, vijf maal wordt 5 maart, en vier maal wordt 7 maart als datum van de plechtigheid gegeven. Er valt echter geen lijn te trekken welke bronnen de ene, dan wel de andere datum opnamen: zowel in de 16e als in de 17e eeuw werden beide data gebruikt, in de 18e eeuw werd 7 maart éénmaal vermeld. Hoogst waarschijnlijk verschilden deze data naargelang de jaartijl die de auteur gebruikte. Via de historische chronologie komen we echter te weten dat de doopplechtigheid op 9 maart plaatsvond.

Verrassend genoeg werd in één kroniek ook het tijdstip van de doop meegegeven.⁴³ Dit terwijl er in het handschrift beperkt werd uitgewijd over de doop van Karel. Ter voorbeeld en bewijs tonen we wat de auteur vermeldde over de geboorte en doop van Karel.

“Op 24 februari 1499 soo wordt geboren binnen Ghendt int Hoff te Walle den grave Karel, sone van onsen gheduchtes heere en prince de ertshertoghe ende van onse gheduchtes vrouwe Joanna, dochtere van coninck van Spaegnen. De welcke kersten gedaen was op den 7^e maerte savons ten

⁴⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 163 v°

⁴¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 2339, 2554, 2488, 2542, 2544, 2545, 2549, G. 6183, 2553, 2646 en 2487

⁴² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 2339, 2544, 2545, G. 6183, 2646 en 2487

⁴³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2339

7 hueren in Sent Jans kercke. Den peter was den prince van Chimay, de meter de prinsesse van Absburge”⁴⁴

Daar dit handschrift dateert van de 16^e eeuw, is het best mogelijk dat de auteur zeer dicht bij de gebeurtenis stond. Misschien was hij zelfs een tijdgenoot van Karel, en speelde de doopplechtigheid zich voor zijn neus af. In die zin is het bijgevolg aan te nemen dat het precieze uur door hem vermeld werd.

Van de 17 kronieken die iets vermelden over de doop zijn er 7, iets minder dan de helft dus, die de identiteit van Karels doopmeter en -peter te kennen geven.⁴⁵ Meestal ging dit als volgt:

*“...peter waren de prince van Sinay ende sijn meter was vrou Margriete van Oostenrijk zijns moye...”*⁴⁶

Ook de houten gaanderij tussen het Prinsenhof en de Sint-Janskerk bleek een noemenswaardigheid in de kronieken. Deze komt in evenveel bronnen aan bod als de vorige vermelding, namelijk zeven maal.⁴⁷ In de kronieken krijgt deze gaanderij heel wat verschillende namen: “vallende waterpas lighende tot inde kercke van Sente Jans” , “houten alleye van vier voet hooch”, “seer costelicke alleye”, etc. Mogelijks sprak deze houten gaanderij wel tot de verbeelding van veel mensen die zoiets nog nooit gezien hadden. Gezien deze gaanderij geen specifieke naam had was de benoeming ervan afhankelijk van de fantasie van de auteurs natuurlijk. De betekenis van deze gaanderij vinden we wel terug in de bronnen. Volgens Strom-Ølsen stond deze gaanderij symbool voor de hiërarchische orde die het gewone Gentse volk scheidde van de hoge adel. Praktisch gezien was deze gaanderij eveneens van nut aangezien men de kleine Karel ongestoord vanuit het Prinsenhof naar het doopvont kon leiden.⁴⁸

⁴⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2339, f° 79 r°

⁴⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3289, 3792, 2339, 2488, 2542, G. 6183 en 2487

⁴⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792, f° 122 r°

⁴⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2488, 2542, G. 6183, 2553 en 2487

⁴⁸ R. STROM-ØLSEN, op.cit., pp. 48 en 53

Aan de feestelijkheden die op 9 maart in de binnenstad georganiseerd werden, werd minder aandacht besteed in de kronieken. Niet veel auteurs namen de tijd om deze festiviteiten concreet te beschrijven of simpelweg te vermelden. Slechts vijf kronieken maken hiervan melding.⁴⁹

Het doopgeschenk van Gent voor de kleine Karel kwam in vier kronieken naar voor.⁵⁰ Volgens Fris ging het over een massief zilveren schip van vijftig pond.⁵¹ De beschrijving van deze gift van de Gentse schepenen ging meestal als volgt:

*“die van Ghendt schonken den jonghe prince een silveren schip dat ses mannen moeten draeghen in Sent Jans kercke”*⁵²

Karel kreeg naast deze gift van Gent ook nog andere geschenken toegewezen. Zo werd hem door zijn vader de titel van hertog van Luxemburg toegewezen. Zijn overgrootmoeder, Margaretha van York, schonk hem een beker met edelstenen. Margaretha van Oostenrijk gaf de kleine prins een gouden schotel gevuld met sierraden. De edellieden kwamen met geschenken als een gouden zwaard en een zilveren helm; en de geestelijkheid schonk hem een kostbaar evangelieboek.⁵³

Ook de rijmverzen van Lieven Bogaert, die meestal onder de pseudo-naam Bautken ging, werden in evenveel handschriften toegevoegd.⁵⁴ Deze man was kapelaan en factor van de Gentse rederijderskamer van Sint-Barbara.⁵⁵ Hij verzorgde een soort ballade bij de geboorte van Karel die eeuwen later nog steeds gehoord werd. Het gaat om éénnentwintig strofen, steeds bestaande uit 9 regels. In vier kronieken wordt de hele ballade gegeven.⁵⁶ Ter illustratie geef ik hieronder het eerste refrein:

⁴⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3792, 2488, 2542, G. 6183 en 2553

⁵⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2549, G. 6183, 2553 en 2646

⁵¹ V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, Gaston de Tavernier, 1930, p. 155

⁵² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2549, p. 39

⁵³ R. HOOZEE, Een schijn van onschuld, in : R. HOOZEE, J. TOLLEBEEK en T. VERSCHAFFEL, "Mise en Scène. Keizer Karel en de verbeelding van de Negentiende Eeuw", *Tentoonstelling Museum voor Schone Kunsten*, Gent, Mercatorfonds, 1999, p. 122

⁵⁴ L. DE PROFT, *Keizer Karel in de rederijdersliteratuur*, U.G. (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 2000, p. 12

⁵⁵ J. DECAVELE, *Geboorte te Gent*, in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 13

⁵⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 131, 2378 en 2548

*“Ontwec nu slapende gheesten, en bedructe memorien
Becommerde herten, rijst vul glorien
Met danckbarighen tonghen doet u ghebeden
Looft gode den heere, van der victorien
Tsghelijcx noyt ghestelt in gheender historien
Van keyzers, conynghen, nogh hertoghen mede
Dan doen ter tyt ghesien was, binnen ghendt der stede
Door onsen edelen keyser, die daer gheboren es
Dlandt es wel varende daer de heere vercooren es”⁵⁷*

Een ander aspect van de doop, dat eveneens slechts één maal vermeld wordt, was de man die Karel doopte.⁵⁸ De bisschop van Doornik kwam in deze periode dus slechts voor in één bron, welke dateert van het jaar 1718.

3.2.2. Marcus Van Vaernewijck

In *De warachtige gheschiedenisse van Carolus de vyfste* vinden we enkel de volledige ballade van kapelaan Lieven Bautken terug. Verder werd er door deze auteur niet gesproken over de doopplechtigheid van keizer Karel. Deze rijmvers bevat ook heel wat gegevens over de doopplechtigheid, bijgevolg kan Van Vaernewijck niet verweten worden dat hij de Christelijke doop van Karel negeerde.

3.2.3. 19^e eeuw

Voor deze periode zijn er zeven kronieken die de doopplechtigheid van Karel V bespreken. Terloops herinneren we eraan dat de geboorte van Karel ook in deze zeven kronieken vermeld

⁵⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, p. 57

⁵⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646

werd. Dit betekent dat de doop van de latere keizer voor de negentiende-eeuwse chroniqueurs een even belangrijke gebeurtenis was als zijn geboorte.

Net als bij de vorige periode, werd de plaats waar Karel zijn doopsel ontving het meest frequent gespecificeerd in de kronieken. Terwijl dit voor de 16e tot de 18e eeuw in driekwart van de gevallen beschreven werd, kwam dit voor de 19e eeuw slechts in één enkel handschrift niet voor.⁵⁹ Wel moet gezegd worden dat we een anachronisme terugvinden in één negentiende-eeuwse kroniek, namelijk in de *Korten inhoud der Nederlandsche Geschiedenissen van 1496 tot 1794* van J.F. De Laval.

*“Karel wiert met den eldergrootste keyser gedoopt int Sint Baefs kerk den 9 maert daer naer door den bisschop van Doornyck. Het is nog de zelve vonte die men er heden ziet zij word ten dien eynde nog in eerbied gehouden : de plaets daer zy staet, zou anderszins eene betere vereysschen.”*⁶⁰

De kerk waar Karel V gedoopt werd was deze van Sint-Jans. Hoewel de naam van deze kerk tijdens zijn leven, door zijn toedoen, nog zou veranderen in Sint-Baafskerk, heette deze nog steeds Sint-Jans toen Karel het Heilig sacrament van het doopsel ontving.

Nog interessanter bij deze passage is evenwel de vermelding dat Karels doopvont zich op het moment van schrijven nog steeds in de Sint-Baafskerk bevond. De Laval verschaftte de lezer hiermee als het ware toeristische informatie over Gent. Ergens is dit toch wel een teken dat hij trots was dat zulk artefact, dat gebruikt werd voor een groot historisch personage als keizer Karel, nog in Gent stond.

Vijf kronieken gaven de datum van Karels doopsel mee.⁶¹ Terwijl men voor de vorige periode slechts twee verschillende data gaf, zijn er nu vijf opties gegeven. Zowel 3, 5, 7, 8 als 9 maart werden gegeven als datum van de doopplechtigheid.

⁵⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 2477, 3801, G. 11533, G. 12019 en G. 14248

⁶⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 11533, p. 6

⁶¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 3801, G. 11533, G. 12019 en G. 14248

In vergelijking met de kronieken van de 16e, 17e en 18e eeuw, wordt het rijmvers van Lieven Bautken in de negentiende-eeuwse bronnen veel frequenter vermeld. In vijf van de zeven handschriften nam men de volle éénentwintig strofen op.⁶²

De man die Karel doopte, de bisschop van Doornik, wordt driemaal vermeld.⁶³ Niet toevallig was deze clericus een Gentenaar, meer bepaald Pieter Quicke.⁶⁴ In twee van de drie gevallen werd er zelfs nog specifiek ingegaan op de ‘dopers’ van Karel V.

*“Hij werd gedoopt op 7 maert door den bisschope van Doornicke ende drij andere bisschoppen ende werd genaamt Carolus.”*⁶⁵

Aangezien we deze informatie niet terugvonden in de bronnen uit de 16^e tot 18^e eeuw is het zeer waarschijnlijk dat de gegevens uit de contemporaine literatuur werden gehaald. Na enig onderzoek komen we uit bij een geschiedkundig overzicht van Gent door J.J. Steyaert. Dit werk vermeldde dat er naast Pieter Quicke nog drie andere bisschoppen waren die Karel doopten.⁶⁶ Vanzelfsprekend zullen deze gegevens, naast in dit werk, ook nog in andere boeken terugvinden.

In twee kronieken wordt de houten gaanderij van het Prinsenhof naar de doopvont in de Sint-Janskerk beschreven. Net zoals in de vorige periode wordt deze veelal “houten alleye” genoemd.⁶⁷

Daarnaast worden ook de feestelijkheden in de binnenstad in dezelfde kronieken beschreven. Volgens enkele bronnen werden deze feesten als volgt ervaren:

*“de vieringhe als dan ghedaen die schijnen bijnaer onmogelijk ende ongeloofelijk te wesen , ten waere dat de selve versekert waeren door curieuse personen die de voorseyde vieringhen particulierlijk hebben gheannoteert en beschreven”*⁶⁸

⁶² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2338, 2476, 2477, 3801 en G. 14248

⁶³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 11533, G. 12019 en G. 14248

⁶⁴ J. DECAVELE, “Geboorte te Gent”, in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 13

⁶⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 15

⁶⁶ J.J. STEYAERT, *Volledige beschrijving der stad Gent, of geschiedkundig overzicht van die stad en hare bewooners, de merkwaardige gebouwen, gestichten en maetschappijen, de beroemde Gentenaren, enz.*, Gent, Van Doosselaere, 1857, p. 232

⁶⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 12019 en G. 14248

Opvallend aan deze passage is dat de auteur, Jean-François De Laval, duidelijk naar voor brengt dat hij deze informatie dankt aan vroegere auteurs die over deze gebeurtenis schreven. Dat De Laval kopieerde uit het werk van Justus Billet was reeds duidelijk uit de titel van het werk: *Cleene ofte Corte Chronycke van d'Heer Justo Billet*. De passage hierboven toont echter aan dat De Laval ook kopieerde uit andere bronnen.

Ook de benoeming van de peter en meter van de kleine Karel kwam voor in de twee handschriften.⁶⁹

Tenslotte werd in twee kronieken ook melding gemaakt van de geschenken die Karel kreeg van zijn peter en meter, en van het Gentse stadsbestuur. Het geschenk van Gent wordt beschreven als een massief zilveren bootje van ongeveer vijftig pond.⁷⁰

3.3. De jeugdijaren van Karel (1500–1514)

De jeugdijaren van Karel zijn hoogst waarschijnlijk de periode uit Karels leven waarover het minst geschreven werd. Na zijn geboorte en doop werd Karel immers onder de beschermende familiale vleugels opgevoed. Noemenswaardig is dat Karel in 1501, tijdens het zestiende kapittel in Brussel, opgenomen werd in de Orde van het Gulden Vlies. Hij was het honderdenelfde lid en zou in 1506, bij de dood van zijn vader, soeverein hoofd van deze Orde worden.⁷¹ Maximiliaan van Oostenrijk zou de feitelijke leiding op zich nemen totdat Karel meerderjarig was.⁷² Daar Karel tijdens zijn jeugdijaren nog geen officiële functie uitoefende, stond hij slechts in beperkte mate in de schijnwerpers bij de Europese Habsburgse gebieden, hun onderdanen en bijgevolg ook bij de chroniqueurs. Toch was zijn bestaan allesbehalve onbelangrijk. Hij was immers de aangewezen opvolger van zijn vader, Filips de Schone. Dit zou hem bij de beide Spaanse koninkrijken, de Nederlandse gebieden en de Habsburgse gebieden op de troon brengen. Na de

⁶⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G 12019, p. 15

⁶⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 12019 en G. 14248

⁷⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 12019 en G. 14248

⁷¹ Stad Brugge, *Het Gulden Vlies, vijf eeuwen kunst en geschiedenis*, Tielt, Lannoo, 1962, p. 38

⁷² A. DELVA, Karel V als soeverein van de Orde van het Gulden Vlies, in: H. SOLY, *Carolus: Keizer Karel V 1500-1558*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, p. 237

dood van zijn vader in 1506, wachtten zijn onderdanen gespannen de intrede van hun rechtmatige vorst af. Karel werd op dat moment echter nog klaargestoomd voor zijn vorstelijke plichten. Enkele keren verschijnt de jonge Karel reeds ten tonele, maar dit eerder als strategische zet vanuit het Habsburgse huis om hem op deze manier (her)kenbaar te maken bij zijn volk.⁷³

Van de 32 handschriften is er dan ook maar een kleine 45%, ofwel 14 handschriften, die de jeugdijaren van keizer Karel behandelen. Opvallend is dat de opgenomen feiten sterk verschillen van kroniek tot kroniek. Er is slechts één enkele gebeurtenis die algemeen belangrijk geacht werd en bijgevolg in zowat elk handschrift voorkomt. Van alle veertien kronieken is er slechts één afkomstig uit de 19e eeuw, de andere dertien dateren uit de 16e – 18e eeuw.

3.3.1. 16e-18e eeuw

Laten we van start gaan met de gebeurtenis die door bijna alle chroniqueurs belangrijk genoeg geacht werd om neergeschreven te worden. Zowat 11 van de 14 handschriften vermelden Karel onder het jaar 1508.⁷⁴ Het gaat hier om de intrede van Maximiliaan van Oostenrijk, zijn kleinzoon Karel en dochter Margaretha in Gent op 23 februari 1509, een dag voordat de prins negen jaar oud werd. De gebeurtenis werd ingekleed door de rederijderskamers die een spel voordroegen dat geschreven werd door ene Jacop van Severen.⁷⁵ De rederijderskamers lieten maar liefst vier houten triomfbogen optrekken doorheen de stad. De intrede werd begeleid door een stoet met muziek, toorsten en figueren.⁷⁶

In de verscheidene kronieken werden verschillende aspecten van de intrede belicht. Naargelang de interesse van de auteur of opdrachtgever van het boek, werd aandacht besteed aan het banket dat georganiseerd werd op het Gentse schepenhuis, de militaire vertoning, het steekspel dat bij deze gelegenheid georganiseerd werd, of de klederdracht. De meest uitgebreide beschrijving,

⁷³ J. ROEGIERS, “De opleiding van een prins”, in: G. VANPAEMEL en T. PADMOS, Wereldwijs. Wetenschappers rond keizer Karel, Leuven, Davidsfonds, 2000, p. 27

⁷⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3289, 3792, 2489, 2554, 2488, 2542, 2543, 2549, 2550, 2553 en 2563

⁷⁵ V. FRIS, Histoire de Gand, Gent, Gaston de Tavernier, 1930, p. 155

⁷⁶ P. ARNADE, “The Emperor and the city : The cultural politics of the joyous entry in Early sixteenth century Ghent and Flanders.”, in: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2000, p. 75

uitgezonderd deze van een drietal pagina's uit handschrift 2489, vinden we in het handschrift van Conrard en Conrard-Constantin Van der Bruggen:

“In dit selve jaer van XV^c VIII den 23 februari op eenen vrijdach ‘t ‘s avonts ontrent den vyf hueren quamen binnen deser stede van ghendt Maximiliaen gecoozen keyser van Roome ende met hem quam hertoghe Caerle ons erfachtich prince. Alvooren quamen met hemlieden veel thien hondert voetknechten, elck met eender spysse alle gecleet, met roode rockens ende roode causens ende daeroppe stondt eenen witten palstere achter ende vooren, ende quam naer veel tweehondert peerde volck al meest gewapent met standaerden seer triumphantelic. Ende daer reden om jehgens der abt van Sente Pieters, dien abt van Sente Baefs, den hoochballiu de wet van Ghendt, den president van Vlaenderen met synen staedte, die de propositie dede int Latijn al inde groote menigte van peerden”⁷⁷

Naast de intrede van keizer Maximiliaan en Karel, zijn er nog een paar andere gebeurtenissen uit de jeugd van Karel die vermeld werden in de kronieken. Hier moet wel aan worden toegevoegd dat deze nooit door meer dan een kwart van de schrijvers vermeld werden.

In drie kronieken spreekt men over een grote vrede in 1508 tussen de koning van Engeland, aartshertog Karel, de koning van Frankrijk, het Heilig Roomse Rijk van Keizer Maximiliaan en het hertogdom Gelre van Karel van Egmond. Hierbij heeft men het ongetwijfeld over de Vrede van Kamerijk die op 10 december 1508 gesloten werd. Deze vrede zorgde, naast een wapenstilstand, ondermeer ook voor een huwelijkscontract tussen de jonge Karel van Habsburg en Mary Tudor, de Engelse prinses.⁷⁸ In die tijd werd het verdrag waarschijnlijk bekeken als een vooruitgang in de diplomatieke relaties tussen de verschillende grootmachten. Dit is dan ook zondermeer de reden waarom deze gebeurtenis vermeld werd in drie kronieken.⁷⁹

Enkele jaren later, in 1513, was er sprake van een soortgelijke gebeurtenis. Karel was inmiddels al wat ouder en had al heel wat geleerd van zijn grootvader en voogden. Twee zestiende-eeuwse bronnen hebben het over een bestand dat in 1513 ondertekend werd tussen Karel en de hertog van

⁷⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543, p. 72

⁷⁸ P. VAN PETEGHEM, “...El ducado de Gúldres, que le (Carlos V) pertenecía. Inleidende beschouwingen bij de rechtsvraag”, in: F. KEVERLING BUISMAN, *Verdrag en tractaat van Venlo*, Hilversum, Verloren, 1993, p. 48

⁷⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3792, 2543 en 2545

Gelre.⁸⁰ Mogelijks vermeldden de schrijvers deze gebeurtenis in het licht van de latere verstandhouding tussen keizer Karel en Gelre, die vrij vijandig was. Het is ook opvallend dat deze gebeurtenis enkel in een zestiende-eeuwse bron opgenomen werd. Voor chroniqueurs in latere eeuwen leek dit feit blijkbaar van minder belang. Hieronder doen we de relatie tussen Karel en Gelre uit de doeken. Dit ter verduidelijking van deze en latere gebeurtenissen die in de kronieken vermeld worden met betrekking tot Gelre.

Sinds de verovering van Gelre door Karel de Stoute in 1473, beschouwden de Habsburgers dit hertogdom als hun wettig Bourgondisch erfdeel. Tijdens de oorlog tussen Habsburg en Frankrijk, wist Karel van Egmond in 1492, met steun van de Franse vorst, hertog Karel van Gelre te worden. Dit was het begin van een langdurige strijd om het voortbestaan van Gelre als onafhankelijk hertogdom. Karel V, die aanspraken op Gelre maakte, dacht deze kwestie opgelost te hebben met de vrede van Gorkum (1528) en Grave (1536). Deze verdragen garandeerden de opvolging van het Habsburgse huis in Gelre na de dood van de kinderloze Karel van Gelre. Wat keizer Karel niet wist, was dat deze hertog van Gelre in 1534 een geheim verdrag gesloten had met de hertog van Kleef. De staten van Gelre wilden immers noch bij de Habsburgse Nederlanden horen, noch bij Frankrijk. Daarom besloten zij zich aan te sluiten bij de Nederrijnse landen Kleef, Gullik, Berg, Mark en Ravensberg. Deze landen behoorden toe aan de hertog van Kleef. In strijd met de afspraken met Karel V zou de zoon van hertog Johan III van Kleef, Willem, Karel van Gelre opvolgen bij zijn dood in 1538. Maria van Hongarije, regentes van de Nederlanden, wilde liefst meteen gewapend optreden tegen Willem van Kleef, maar hierdoor zou de wapenstilstand van Nice geschonden worden. Voorlopig gingen de Habsburgers over tot het niet erkennen van de rechten van Willem van Kleef.⁸¹

De twintig jaar lange universele politiek had de Habsburgers anno 1540 vele vijanden opgeleverd. Velen onder hen waren bondgenoten van aartsrivaal Frankrijk. Vanaf januari 1541 raakte regentes Maria, door de toenemende spanningen met Frankrijk, steeds meer geïsoleerd van haar broer Karel. Toen Frans I begreep dat zijn aanspraken op Milaan in dovemansoren vielen aan het keizerlijke hof, sloot hij een bondgenootschap met ondermeer Gelre, Denemarken, Zweden, Schotland en Munster. Langzaam maar zeker raakten de Nederlanden ingesloten in een anti-Habsburgse coalitie. Op 12 juli 1541 verklaarde Frans I tenslotte de oorlog aan Karel V,

⁸⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss . 3792 en 2489

⁸¹ L.V.G. GORTER-VAN ROYEN, Maria van Hongarije en de strijd om Gelre, in: F. KEVERLING BUISMAN, Verdrag en tractaat van Venlo, Hilversum, Verloren, 1993, p. 60

waarmee hij inging tegen de wapenstilstand van Nice. Deze oorlog verliep grillig. Eerst voerden de Nederlanden een defensieve oorlogspolitiek tegen de vijandige bondgenoten. Wanneer de situatie enigszins stabiliseerde, ging de regentes over tot een offensieve oorlog, welke echter minder succesvol was. Toen de keizer in 1543 naar de Nederlanden trok met een troepenmacht van 40.000 man, werd evenwel onmiddellijk orde op zaken gesteld. De hertog van Kleef capituleerde op 7 september 1543 en tekende 's anderdaags het Verdrag van Venlo. Hierdoor kwamen Gelre en Zutphen in Habsburgse handen, Gullik en Kleef mocht hij echter behouden. Met de Vrede van Venlo werd een eind gemaakt aan het conflict tussen Habsburg en Gelre.⁸²

Een andere gebeurtenis die verhaald werd in het zestiende-eeuwse handschrift 2489 speelde zich af in het jaar 1511:

*“item int jaer 1511 was er een collatie naer den prince gesonden”*⁸³

Hoewel geen andere auteurs dit feit in hun handschrift opnamen, was de gebeurtenis toch het vermelden waard voor deze zestiende-eeuwse auteur. Enige verdere verklaring bij dit feit werd echter niet gegeven. Naar de betekenis valt dus enkel te gissen. Via Fris komen we te weten dat de Gentenaars sinds 1511 weigerden om beden aan Margaretha te betalen.⁸⁴ Het is goed mogelijk dat de vertegenwoordigers van de Brede Raad de jonge prins opzochten om hem te overtuigen Gent vrij te stellen van deze belasting. Toch lijkt dit vrij onwaarschijnlijk gezien Karel nog minderjarig was en de macht toen nog bij zijn tante en regentes Margaretha van Oostenrijk lag. Andere hypothesen zijn uiteraard ook denkbaar.

Een laatste zaak die vermeld werd over de jeugdige Karel, vonden we in de achttiende-eeuwse *Chronijcke*.⁸⁵ Het betreft hier de opvolgingsregeling voor de Castiliaanse troon. Er werd zogezegd een akkoord gemaakt tussen de voogd van Karel en Ferdinand van Aragorn. Deze laatste zou op de Spaanse troon blijven totdat Karel 25 jaar oud was. Ook voor deze annotatie vinden we niet meteen een bevestiging in de literatuur.

⁸² *Ibid.*, pp. 61-79

⁸³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 175 v°

⁸⁴ V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, Gaston de Tavernier, 1930, p. 156

⁸⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2563

3.3.2. Marcus Van Vaernewijck

Ook in het werk van Marcus Van Vaernewijck vinden we gegevens terug over de periode 1500-14. Het grootste deel van dit schrijven handelt over Filips de Schone en, na zijn dood, over keizer Maximiliaan. Maar ook de naam van de jonge Karel wordt hier regelmatig vermeld. Zo vertelde Van Vaernewijck ons dat hij zich onder de goede zorg van Willem van Croy en Adriaen Florentius Boeyens bevond.

Willem van Croy nam in 1509 de functie van gouverneur van Karel over van zijn neef Karel van Croy. De familie van Croy was één van de meest invloedrijke families van de Nederlanden. Ze behoorden reeds tot de belangrijkste raadslieden en medewerkers van Filips de Goede en Karel de Stoute. Na de dood van deze laatste Bourgondische hertog, sprongen de van Croys zijn dochter, Maria, en aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk bij om de Franse invallen af te slaan en de opstand van de Vlaamse steden te onderdrukken. Hiervoor werden ze dan ook rijkelijk beloond met ronkende titels. Willem van Croy bracht de jonge Karel vooral een politieke en diplomatieke vorming bij. Hij was dan ook als het ware de werkelijke leider van het buitenlandse beleid van de Nederlanden. In mei 1521 overleed Willem van Croy toen hij Karel vergezelde bij zijn eerste Rijksdag.⁸⁶

Adriaan van Utrecht werd in 1507 door Maximiliaan aangesteld tot preceptor van prins Karel. Hij was doctor in de theologie, hoogleraar, deken van het Leuvense Sint-Pieterskapittel, en als zodanig vice-kanselier van de Leuvense universiteit. In zijn functie als preceptor kreeg Adriaan de intellectuele en religieuze vorming van prins Karel toegewezen. In 1510 verhuisde hij naar Leuven waardoor zijn ambt een voltijds karakter kreeg. Nadat Karel de meerderjarigheid bereikt had, bleef deze man één van de belangrijkste raadslieden van de vorst. In 1515 reisde Adriaan naar Spanje om aldaar de opvolging van koning Ferdinand voor Karel veilig te stellen. Een jaar later werd hij achtereenvolgens tot bisschop en kardinaal benoemd. Na het vertrek van Karel uit Spanje in 1520, werd hij als regent aangesteld. Twee jaar hierna, in januari 1522, werd hij verkozen tot paus. Na een jaar dit ambt vervuld te hebben, kwam hij in 1523 te overlijden.⁸⁷

⁸⁶ J. ROEGIERS, De opleiding van een prins, in: G. VANPAEMEL en T. PADMOS, Wereldwijs. Wetenschappers rond keizer Karel, Leuven, Davidsfonds, 2000, pp. 25-27

⁸⁷ Ibid., pp. 26-27

Voorts vertelt Van Vaernewijck dat Karel na de dood van zijn vader naar zijn grootvader Maximiliaan gegaan zou zijn om daar gekroond te worden tot aartshertog. Hierna zou hij terug gekeerd zijn naar Vlaanderen. De auteur geeft ons nog mee dat Karel kort hierna de vijfendertigste graaf van Vlaanderen zou worden. Ook Karels intrede in Gent samen met zijn grootvader Maximiliaan in 1508 werd door Van Vaernewijck vermeld.

3.3.3. 19^e eeuw

In de bronnen die dateren uit de 19^e eeuw werd weinig aandacht besteed aan de jeugdjaren van Karel V. We zouden de afstand in tijd en het geringe belang van Karels daden als verklaring naar voor kunnen schuiven. De eeuw van de romantische geschiedschrijving wou namelijk eerder grote gebeurtenissen verhalen. Het leven van een jonge Karel zonder officiële vorstelijke bevoegdheden was daarom minder interessant. Toch vinden we één negentiende-eeuws handschrift dat iets over de jeugdjaren van Karel vermeldt. Het werk is van de hand van J.F. De Laval en heet *Cleene ofte Corte Chronycke van d'Heer Justo Billet*. Ter voorbeeld geven we zijn beschrijving van de intrede van keizer Maximiliaan en Karel in 1508. Dit is tevens de enige gebeurtenis die over Karels jeugd vermeld wordt in het negentiende-eeuwse bronnenmateriaal.

“...soo dede de prince Caerle sijn intrede binnen Ghendt hebbende in sijn geselschap den keyser Maximiliaan synen heer, met veel doorluchtigen princen, baronnen en noblesse mitsgaders wel over de thien hondert krijgsknechten te peerde en te voete, ghelijck te sien is in de chronijcke van de auteur...”⁸⁸

Na deze passage volgt een beschrijving die rechtstreeks werd overgenomen uit de kroniek van Justus Billet. Zoals we kunnen lezen besteedde De Laval vooral aandacht aan de adellijke en militaire aspecten.

Opvallend is dat er met geen woord gerept wordt over de rol van Margaretha van Oostenrijk als opvoedster van Karel. Dit zowel niet in de kronieken uit de negentiende-eeuwse periode als uit

⁸⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G 12019, p. 24

de zestiende- tot achttiende-eeuwse periode. Ook in de schoolboeken van de 19^e eeuw vinden we deze trend terug. In beide bronnensorten, kronieken en schoolboeken, wordt eerder de nadruk gelegd op de taak van Margaretha als regentes van de Nederlanden. In tegenstelling tot de kronieken, uitgezonderd het werk van Marcus Van Vaernewijck, werd de rol van Adriaan Boeyens en Willem van Croy als voogden wel in één derde van de schoolboeken besproken.⁸⁹

3.4. Conclusie

Van alle 32 kronieken die de periode 1500-1514 omvatten, zijn er maar liefst 29 die de geboorte van Karel vermelden. 24 van deze bronnen beschrijven ook Karels doop, enkele weken na zijn geboorte. Tot slot namen slechts 14 handschriften verschillende zaken op van Karels tijd als minderjarige prins. Ook in *de waerachtige geschiedenis van Carolus den vyfste* kwamen de geboorte en de doop aan bod. Over zijn jeugdige jaren werd, naast zijn intrede in Gent, ook de identiteit van zijn voogden toegelicht.

Drie kronieken zwijgen in alle talen over de geboorte, acht laten geen enkele verwijzing naar de doop na, en achttien bevatten niets rond Karels jeugdijaren.

Vooraf het niet vermelden van Karels geboorte in hun eigen Gentse stad was een zeer eigenaardige zet van sommige auteurs.⁹⁰ We hebben hier vermoedelijk te maken met auteurs die een zeer groot stadseergevoel hadden. Zo vermelden handschriften 531 en 2467 ook niets over de eedaflegging en de latere intrede van de keizer in Gent in 1530. Laten we de paradox in deze hypothese verder toelichten. Het is mogelijk dat de auteurs Karel zagen als een boeman voor Gent. Karels beleid zou namelijk leiden tot een achteruitgang van de welvaart (verval van de draperie), een beknotting van de politieke en gerechtelijke inspraak van de stad, en een starre sociale structuur waarin de conservatieve bezittende patriciërklasse de overhand had.⁹¹ Dit gevoel wordt echter nergens expliciet geuit, aangezien er in alle kronieken steeds hoffelijk

⁸⁹ K. BONNE, *op.cit.*, pp. 75-77

⁹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 531, 2467 en 2543

⁹¹ N. MADDENS, "De opstandige houding van Gent tijdens de regering van Keizer karel V (1515-1540)", in: *Appeltjes van het Meetjesland* (nr 28), Gent, 1977, pp. 206-207

gebleven werd tegen Karel. Hierdoor blijft de gemaakte hypothese steeds een interpretatie. Andere mogelijke verklaringen zijn bijgevolg niet uitgesloten.

Dat de doopplechtigheid in een kwart van de kronieken niet vermeld werd, ligt al wat meer voor de hand. De desbetreffende auteurs vermeldden namelijk wel steeds de geboorte van de kleine prins. Het niet meedelen van Karels doop, die logischerwijs volgde op zijn geboorte, lijkt in dit geval dus weinig achterliggende redenen te hebben.

Tijdens zijn minderjarigheid had Karel nog niet veel in de politieke pap te brokken. Bijgevolg zijn er in die tijd weinig gebeurtenissen waarin een grote rol voor hem was weggelegd. Vele kroniekschrijvers vonden het dan ook niet nodig om de kleine Karel gedurende die jaren te vermelden.

Karels geboorte wordt in de zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen uitvoerig behandeld in de volgende handschriften: handschrift 3792 dat begin 17^e eeuw in handen was van Charels de Somer, het zestiende-eeuwse handschrift 2554 dat in de 19^e eeuw in handen was van Charles Van der Bruggen de la Douve, handschrift G. 6183 dat geschreven werd door Justus Billet, en handschrift 2487 van Jan Stalins. Bronnen uit de 19^e eeuw die eveneens heel wat informatie over Karels geboorte geven, zijn handschriften 3801 en 2476. Dit laatste handschrift werd geschreven door Jean-François De Laval.

We merken op dat de kronieken van de 19^e eeuw minder aandacht besteden aan details van Karels geboorte. Zo werden zaken als het uur van de geboorte en de heiligendag niet of nauwelijks beschreven.

Wat betreft een beschrijving van de doopplechtigheid daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw, zijn vooral handschriften 2553 en G. 6183 handig. Wel moet gezegd worden dat de informatie uit handschrift G. 6183 van Justus Billet, net zoals zijn handschriften 2488 en 2542, heel wat gekleurder is dan het meer neutrale handschrift 2553. Billet stelde de gebeurtenissen steeds zeer positief voor en had veel aandacht voor de ceremoniële aspecten die erbij kwamen. Hij is een auteur die heel wat respect toonde voor de keizer, wat in de volgende hoofdstukken nog duidelijker aan bod zal komen. Wat betreft de 19^e eeuw leveren handschriften G. 12019 van De Laval en vooral G. 14248 van de gebroeders Callion heel wat bruikbare informatie. Deze laats vernoemde gebroeders schreven maar liefst een kleine tien pagina's over de doopplechtigheid.

Opvallend is dat de negentiende-eeuwse bronnen hier en daar bijkomende informatie geven die niet in de kronieken van de 16^e tot 18^e eeuw genoemd werd. Zo werd er bijvoorbeeld over de doopvont van de Sint-Baafskathedraal gezegd dat deze nog steeds dezelfde was als die waarin Karel gedoopt werd, of dat er naast de bisschop van Doornik nog 3 andere bisschoppen instonden voor Karels doop. Deze nieuwtjes zijn hoogst waarschijnlijk afkomstig uit de negentiende-eeuwse literatuur.

Over Karels jeugdijaren geven handschriften 2489 en 3792 de meeste details. Handschrift G. 12019 van De Laval was het enige negentiende-eeuwse handschrift dat iets vermeldde over deze periode van Karels leven. Opnieuw zien we dat de kronieken van de 16^e tot 18^e eeuw meer details verschaffen dan deze uit de 19^e eeuw. De belangrijkste gebeurtenis uit Karels jeugdijaren kwam echter wel aan bod in de een negentiende-eeuwse bron.

Tenslotte besluiten we welke handschriften ons globaal de meeste informatie verschaffen. Voor de zestiende-, zeventiende- en achttiende-eeuwse bronnen is dit ondermeer handschrift 3792. Dit handschrift omschrijft zowel Karels geboorte, zijn doop, als zijn jeugdijaren. Daarnaast zijn de drie kronieken van Justus Billet ook dankbaar bronnenmateriaal.⁹² Wel moet meteen gezegd worden dat Billet af en toe zijn verbeelding iets te veel de vrije loop liet. Een sprekend voorbeeld hiervan is de geboorte van Karel, die volgens hem een dag vroeger viel dan deze van Süleyman. In het algemeen, echter, is alle informatie die door Billet gegeven werd goed gedocumenteerd met ruimtelijke beschrijvingen van de gebeurtenissen.

Bij het negentiende-eeuwse bronnenmateriaal komen we uit op de kronieken van Jean-François De Laval en E. en H. Callion.⁹³ Wat opvalt bij beide kronieken is dat de auteurs benadrukken hoe extreem opgetogen Gent wel niet is bij de geboorte en doop van Karel alsook bij de latere bezoeken van de jonge toekomstige vorst aan de stad.

Marcus Van Vaernewijck geeft ons een vrij summiere bespreking van deze periode. De geboorte en doop komen kort aan bod, en slechts enkele aspecten van zijn jeugdijaren worden besproken. Desalniettemin is dit begrijpelijk, het doel van Van Vaernewijck is de latere grote daden die door Karel persoonlijk werden verwezenlijkt te verhalen en niet zijn weg naar de maturiteit.

⁹² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542 en G. 6183

⁹³ Achtereenvolgens : Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 12019 en G. 14248

Hoofdstuk 4

Van graaf tot keizer

In dit hoofdstuk behandelen we de periode uit Karels leven die we in tijd ruwweg afbakenen met de jaren 1515-20. Hoe rustig de jaren van zijn vroege jeugd waren, des te drastisch waren de veranderingen vanaf zijn vijftiende levensjaar. Op korte tijd verwierf de jonge Karel immers het heerschap over de Nederlandse gebieden, de beide Spaanse koninkrijken, en de keizerskroon van het Duitse rijk, ongetwijfeld zijn belangrijkste en hoogste bevoegdheid.¹ Op een kleine vier jaar tijd schopte de jonge Karel het van vorst van de Noord- en Zuid-Nederlandse gebieden, tot keizer met een sterke invloed over geheel Europa. Een heuse verandering in het leven van een jonge staatsman. Nu stellen wij onszelf de vraag of deze verandering ook te zien is in de Gentse kronieken. Waar zijn Bourgondische voorvaders een kleine halve eeuw eerder bijna uitsluitend regeerden over de Nederlandse gewesten, gold dit niet voor Karel. De Nederlanden waren immers slechts een fractie van zijn steeds groter wordende rijk, en moesten bijgevolg in de pas lopen van zijn algemene politiek. De meer internationale belangen van Karel geraakten steeds verder verwijderd van de nationale belangen van de Nederlanden. De hoop die Gent, en andere

¹ J. VAN DE WIELE, “Dynastieke opvolging”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 18

Nederlandse gewesten, in hem gesteld hadden, leek stilaan weg te ebben. De dynastieke erfopvolging besliste immers dat Karel, in tegenstelling tot zijn in de Nederlanden geliefde vader Filips, een politiek ten gunste van de Habsburgse en Spaanse belangen zou voeren.²

Zoals reeds gesteld vragen we ons af hoe Karel in de Gentse kronieken werd afgeschilderd in deze jaren van verschillende vorstelijke en keizerlijke benoemingen. Werd Karel aanzien als de inlandse Vlaamse graaf, de vreemde vorst of de grote keizer? Ter verduidelijking hanteren we drie verschillende hoofdthema's, namelijk de blijde intrede in Gent, de kroning tot koning van Castilië en Aragón en tenslotte de kroning tot keizer.

4.1. De blijde intrede te Gent

Zoals reeds aangehaald in vorig hoofdstuk, diende elke aantredende vorst van de Nederlanden zich in de afzonderlijke Nederlandse gebieden te laten erkennen. Dit gebeurde onder de vorm van een blijde intrede, waarbij de onderdanen hun vorst feestelijk ontvingen in hun stad en hem vervolgens de plaatselijke eed lieten zweren. Op 24 februari 1515 vond deze blijde intrede plaats te Gent. Tot grote verbazing van Gent weigerde Karel de gebruikelijke grafelijke eed te zweren. In plaats daarvan zwoer hij op 4 maart 1515 een eed die veel minder beperkend was voor de grafelijke macht en neerkwam op een bevestiging van de “vrede van Cadzand”. Op deze manier waren de Gentse stedelijke vrijheden beknot. Enkele dagen later brak er echter een oproer uit bij de wolwevers die opnieuw hun eigen overdeken wilden kiezen. De schepenen wisten dit al snel te onderdrukken en arresteerden en veroordeelden de voornaamste opruiers. Graaf Karel was uiterst misnoegd over deze situatie en gaf op zijn beurt zijn antwoord op deze opstand. Op 11 april liet hij de stadsmagistraat een streng decreet voorlezen dat bij de Gentse burgers al snel de naam “Calfvel” kreeg. Het decreet hield in dat Karel geen enkel Gents privilege dat gold vóór 1492 nog erkende. Gent verloor met andere woorden alle stedelijke voordelen die het gedurende de Middeleeuwen had opgebouwd. Dezelfde maand nog hernieuwde graaf Karel echter enkele oude privileges: de verplichte graanstapel, de juridische bevoegdheden over het Gentse kwartier, het verbod tot de uitoefening van een ambacht binnen de straal van één mijl rondom de stad en

² J. VAN DE WIELE, loc cit.

enkele privileges met betrekking tot de buitenpoortertij. Hoe dan ook werd het Calfvel als een stevige kaakslag ervaren door de Gentenaars. De hoop die het Gentse volk sinds zijn geboorte in 1500 in hem had gesteld was vervlogen op een kleine anderhalve maand tijd.³

Wanneer we de bronnen onder de loep nemen, zien we dat er 30 handschriften zijn die de periode 1515-20 vermelden. Er zijn 23 kronieken die geschreven zijn tussen de 16^e en 18^e eeuw, en 7 handschriften die dateren uit de 19^e eeuw. Van de 30 bronnen zijn er slechts 16 die de blijde intrede van Karel te Gent aan bod laten komen. Hieronder volgt een studie per periode.

4.1.1. 16^e-18^e eeuw

In 9 van de handschriften daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw werd met geen woord gerept over de blijde intrede van Karel. Dit maakt dat de auteurs van 14 andere kronieken uit deze periode, dit historische feit wel vermeldenswaardig vonden. Er zijn dus meer chroniqueurs die de blijde intrede wel vermelden dan niet. Het is interessant te vergelijken hoe zij de gebeurtenis voorstelden. Werde dit gebeuren in een positief of negatief daglicht gesteld? Werde er gesproken over het vernederende Calfvel, of werd er gedaan alsof er niets bijzonder en afwijkend was gebeurd? In de volgende paragrafen trachten wij deze vragen te beantwoorden.

Wat betreft het Calfvel vinden we, uitermate verrassend, dat in tien van de veertien kronieken die de blijde intrede vermelden, er niet over het Calfvel wordt gesproken. In de meeste gevallen werd zelfs geen woord gerept over moeilijkheden rond de eed of verdere ontwikkelingen. Enkele voorbeelden:

*“In dit scependom den XXe januari quam hier inde stede van Ghendt hertoghe Caerle ende den IIIen maerte daernaer beswoer hy tlandt van Vlaenderen en de stede van Ghendt en dede den eet ‘t Sint Jans inde kercke en het ghemeente dede hem eedt opde Vrydagmaert opden zelve dach”*⁴

³ J. DAMBRUYNE, “Diepere Oorzaken”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, pp. 146-148

⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs.. 2489, f° 179 r°

“In dit jaer den 4^e in maerte beswoer hertoghe Kaerle binnen Ghendt tlandt van Vlaenderen in Sint Jans kercke”⁵

“Den 24 februaris anno 1514 dede den hertoghe Caerle grave van Vlaenderen sijn blijde incomste binnen Ghendt ontrent acht uuren in den avont ende was inghehaalt met groote triumphe. Daer branden sijn incomen wel 8000 tortsen. De 4^e maerte ontfinck hij d’ lant van Vaenderen dit was door den vader van coninck Philips verkocht”⁶

Dit laatste voorbeeld is een citaat uit het handschrift van Jacques Delvael. Zoals te lezen, werd in deze passage ook aandacht besteed aan de feestcontext van de intrede. Zo werd het aantal lichttoortsen meegegeven en werd vermeld dat Karel met grote triomf ontvangen werd. Ook het precieze uur van de intrede werd erbij gevoegd, iets wat we in zeer weinig andere kronieken terugvinden. Daarnaast is het ook opmerkelijk dat een negatieve allusie werd gemaakt op de vader van Filips de Schone, Maximiliaan van Oostenrijk. De auteur vermeldde namelijk duidelijk dat het land verkocht werd door deze laatste. Het is zo dat Willem van Croy, als gouverneur van de jonge prins, eind 1514 het initiatief nam om Karel meerderjarig te laten verklaren en hem aan te stellen tot heerser over de Bourgondische erflanden. De staten van Brabant legden op aanstoken van Croy dit voorstel voor aan de Staten-Generaal. Daarnaast kon grootvader Maximiliaan, die in voortdurende geldnood verkeerde, snel overtuigd worden met een gift van 100.000 goudgulden. Op 5 januari 1515 droeg Margaretha van Oostenrijk haar taken over tijdens een vergadering van de Staten-Generaal in Brussel. Reeds op het einde van dezelfde maand deed Karel zijn blijde intrede in Leuven als hertog van Brabant.⁷

Zoals aangehaald, is het kenmerkend voor de drie bovenstaande passages, en andere gelijkaardige vermeldingen, dat men de intrede voorstelt als een festiviteit die rustig en normaal verliep. Het is alsof de oproer bewust verzwegen werd om zo geen kwaad woord over graaf Karel te spreken. Twee chroniqueurs hanteerden een andere manier om Karels intrede in Gent te verbloemen. Zij

⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2550, p. 344

⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2549, pp. 41-42

⁷ J. ROEGIERS, De opleiding van een prins, in: G. VANPAEMEL en T. PADMOS, Wereldwijs. Wetenschappers rond keizer Karel, Leuven, Davidsfonds, 2000, p. 27

vermeldden de blijde intredes niet specifiek per gebied, maar veralgemeenden deze over de hele Nederlanden.⁸

*“In dit jaer wort Carolus meerderjarigh ende syns selfs in het gouverneren van sijne erflanden ende wort voor sulckx aen ghenomen ende oock gehult heel Nederlandt door”*⁹

Onder de tien kronieken die het Calfvel niet vermelden is er één handschrift dat er in slaagt om een ietwat kritischer weergave te bieden op de gebeurtenissen die plaatsvonden in Gent van februari tot april 1515. Het gaat hier om het handschrift dat in de 17e eeuw in handen was van ene Charels de Somer, pachter in Gent, en naar alle waarschijnlijkheid oorspronkelijk aan de Sint-Pietersabdij toebehoorde.¹⁰ Wat dit handschrift, in tegenstelling tot de negen anderen, wel zo realistisch maakte kunnen we hieronder aflezen:

*“Den IIIe in maerte ‘t sondaghs hier waer hertoghe Caerle d’ landt van Vlaenderen dede zijn eedt t’ Sente Jans ende d’ heedt ghedaan zijnde dede van ghelijke hertoghe Filips de Goeden, hertoghe Philips daude ende dede die van Ghendt ghebruiken al heurlieden privilegiën ende daer dat de regeerders prince...den eedt was anders dan gewoonlick, volgens den pays van Cassant...hiernaer wierden noch enkele lieden onthoofdt...”*¹¹

Deze kroniek vermeldt dat er een oproer uitbrak kort na de blijde intrede van de nieuwe graaf van Vlaanderen. De reden hiervoor werd niet precies gegeven, al krijgen we wel te horen dat de eed die Karel aflegde anders was dan gewoonlijk. Enkele regels verder wordt zelfs de reactie van het Gentse schepenbestuur op de resulterende oproer meegedeeld. We komen te weten dat beslist werd enkele oproerkraaiers te onthoofden. Karel komt niet negatief uit deze passage, het is eerder een droge weergave van de feiten waarbij men licht de kant van de vorst trekt. Het niet vermelden van het Calfvel datzelfde jaar kan ook in het licht van die redenering gezien worden.

⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2554 en 2646

⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 5

¹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792

¹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792, f° 130 v°

In vier gevallen werd de uitvaardiging van het Calfvel op 11 april 1515 wel vermeld. Twee maal in een kroniek van Justus Billet, éénmaal in een kroniek van Clipelius en nog éénmaal in het werk van Conrard en Conrard-Constantin Van der Bruggen.¹² Deze zijn allen kronieken van een zeventiende-eeuwse hand. Justus Billet gaf een duidelijke beschrijving van de feiten, en in het eerste deel hiervan lijkt het alsof hij trachtte neutraal te blijven. Toch verraadt het laatste deel van deze passage dat hij het moeilijk had met de opgelegde ordonnantie. In dit citaat werd het gevoel van de Gentenaars immers duidelijk geschetst:

“Int selve jaer den XIe van april naer Paesschen soo wiert tot Gendt ghemaect de acte ofte ordonnantie byden archshertoch Caerle van Oostenrijk als grave van Vlaenderen etc. Die eenighe quaede ende moetwillighe personen vanden slechte ghemeente den name ghaven (door & bey respect ende verbitterdheid) het Calfvel omdat daer selve acte teghen hun ende huns ghelijcken was ghemaect, om tee beeter in dwanck naer redene te houden”¹³

Gent werd volgens Justus Billet in bedwang gehouden door het Calfvel van de jonge vorst. Een niet mis te verstane stelling uit de mond van een vooraanstaande Gentenaar uit de eerste helft van de 17^e eeuw. Daarnaast heerste er volgens Billet verbittering onder het volk. Toch blijft hij respectvol tegenover de vorst. Dit laatste is een trend die trouwens in alle kronieken naar voor komt.

Het handschrift dat in de 17^e eeuw in handen was van de Brabantse familie Van der Bruggen geeft geeft eveneens weer hij het Calfvel in Gent ontvangen werd. Toch wordt hier ook zeer veel aandacht gegeven aan de situatie waarin Karel verkeerde:

“Item hertoghe Caerle onsen prince was seer onvreden omme dese bovnschen beroerte omme dat de balliu en de scepenen desen bovnschen gebannen personen als beschuldigen ofte misdanighe niet ghenouch ghestrafte ofte geswiert hadde gheweest naer haerlieder verdienste... omme te beletten dat dierghelijke niet meer soude gebeuren. Soo liet uutgaen ende expedieren seker nieuwe akte van ouden cwel, naermaels vanden commune ghenoeemt wiert het Calfvel. Ome

¹² Achtereenvolgens : Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542, 454 en 2543

¹³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488, f° 12 v°

*welcke acte oft Calfvel naermaele groote swaricheden geresen binnen Ghendt alsoo men hiernaer hooren sal van welcke acte de copie hierna volcht van worde te voorde...*¹⁴

Er wordt verteld dat Karel zeer ontevreden was met de manier waarop de bestraffing gebeurde. Om te beletten dat zulk protest tegen zijn vorstelijk gezag nog eens zou opduiken, besliste Karel om een akte op te stellen die de Gentse vrijheden te beknotten. Deze ordonnantie werd zeer slecht onthaald te Gent. Hierna volgt nog een kopie van het Calfvel.

De kroniek van Clipelius vernoemt het Calfvel zeer bondig, zonder aan te geven welk gevoel dit in Gent teweeg bracht.

Een ander aspect dat in sommige handschriften belicht wordt, is het gevoel dat onder de Gentenaars heerste bij Karels intrede in de stad. Dit kunnen we terugvinden in de kronieken van Jacques Delvael, Jan Stalins en de familie Van der Bruggen¹⁵:

*“...onsen prince Caerle dede incomste binnen Ghendt...ende wiert seer triumphantelic en met groote blytschap ontfanghen...”*¹⁶

*“In dit scependom den XXIIIe dach van februaris dede esharde en gheduchtes heer en ingeboren prince Caerle prince, van Spaegnen, erdtshertogh van Ostenrijk zijn incomst binnen de stede van Ghendt zeer ontrent den acht heuren vanden avonde ende wart seer triumphantelijk en met groote blytschap ontfangen...Wiert hem vanden stede gheschonken was een costelijk banket int schepenhuis up den colatiesolder...”*¹⁷

Alle drie deze bronnen geven blijk van een grote tevredenheid in Gent bij de vorstelijke intrede. Het respect voor de vorst in deze annotaties lijkt dus groot. Toch mogen we ons hier niet blind op staren. Zo is het mogelijk dat dit schrijven eerder een vorm van propaganda was om de stedelijke identiteit in kleur te zetten. De chroniqueurs trachtten mogelijks aan te tonen dat de blijde intrede van Karel in Gent veel groter en pompeuzer was dan in andere steden van de

¹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543, p. 78

¹⁵ Achtereenvolgens : Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2549, 2487 en 2543

¹⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543, p. 78

¹⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2487, f° 99 v°

Nederlanden. Ook wordt vooral de feestcontext bij de intrede benadrukt. Dit bijvoorbeeld in het werk van Jacques Delvael.¹⁸ Daarnaast wordt in de kroniek van de familie Van der Bruggen en het handschrift van Jan Stalins vermeld dat er een zeer duur en uitgebreid banket werd georganiseerd na de plechtigheid. Ook wilden de auteurs nog eens de nadruk leggen op het feit dat de vorst terug in zijn geboortestad kwam, iets wat we eveneens letterlijk kunnen aflezen in handschrift 2543 en de kroniek van dezelfde heer Stalins. Besluitend kunnen we stellen dat wat op het eerst zicht leek op een eerbetoon aan de vorst, eigenlijk meer een illustratie bleek van de ‘verheerlijking’ van de eigen Gentse stad.

We kunnen ons verder de vraag stellen wat de auteurs van de negen kronieken die de intrede niet vermelden wilden aantonen. Naar mijn aanvoelen is deze nalatigheid een statement van de auteurs. Deze hypothese wordt bevestigd door het feit dat maar liefst zes van deze negen kronieken zelfs geen enkele eedaflegging of kroning van Karel tussen 1515 en 1520 vermelden. De auteurs waren zeer ontevreden met hetgeen gebeurde in de periode kort na de blijde intrede van Karel. De jonge vorst zorgde er immers voor dat hij meteen na zijn intrede een minder bindende eed moest afleggen. Wanneer de verwachte reactie van de Gentenaars niet uitbleef, veroordeelde hij zijn geboortestad tot het verlies van bijna al hun privileges. Deze periode is een zwarte bladzijde in het Gentse geschiedboek die volgens deze chroniqueurs dan ook niet vermeld moest worden in hun handschrift.

De blijde intrede in Gent was niet de enige gebeurtenis uit de periode 1515-20 die opgenomen werd in de kronieken. Zo vinden we terug dat de jonge graaf van Vlaanderen in 1516 enkele Gentse edellieden tot ridder sloeg. Dit feit wordt echter niet expliciet bevestigd in de literatuur. Een mogelijke verwijzing wordt teruggevonden in de catalogus van An Delva voor de tentoonstelling Carolus naar aanleiding van het keizer-Kareljaar in de Gentse Sint-Pietersabdij. Hier wordt vermeld dat Karel datzelfde jaar het aantal toegestane leden van de Orde van het Gulden Vlies liet uitbreiden van dertig naar vijftig ridders.¹⁹ We weten echter niet met zekerheid of de kronieken en deze literatuur naar dezelfde feiten refereren. Van de zes desbetreffende handschriften dateren er vijf uit de 17^e eeuw. De namen van de auteurs klinken inmiddels bekend

¹⁸ *ut supra*

¹⁹ A. DELVA, “Karel V als soeverein van de Orde van het Gulden Vlies”, in H. SOLY en J. VAN DE WIELE, *Carolus: Keizer Karel V 1500-1558*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, p. 237

in de oren; zo zijn twee kronieken van de hand van Justus Billet, en is één handschrift afkomstig van de familie Van der Bruggen. Deze zijn wellicht de beter gedocumenteerde kronieken uit de door ons onderzochte fondsen van de handschriftenleeszaal.²⁰ De auteurs van de andere drie kronieken die de gebeurtenis vermelden zijn onbekend.²¹ Drie van de zes kronieken vermelden de namen van de personen die tot ridder verheven werden.²² Dit suggereert dat door deze auteurs veel belang werd gehecht aan de Gentse context. Deze hypothese wordt bevestigd door het feit dat alle drie de werken ook de intrede van Karel in Gent bevatten, terwijl ze zijn kroning tot koning van Spanje en zijn verkiezing tot keizer van het heilig Roomse Rijk niet vernoemen. Dit is een niet te miskennen aanwijzing dat hun blik enkel op de eigen Gentse stad gericht was. Het gegevensbereik in de drie bronnen die de namen van de ridders niet vermelden is duidelijk ruimer, en niet enkel beperkt tot de Gentse stad.

Vervolgens vermelden drie kronieken ook het vredesverdrag dat Karel in 1516 met Frankrijk sloot door toedoen van de heer van Chièvres. Deze vrede werd gesloten tussen Karel en Frans I in de Franse stad Noyon, en wordt dan ook doorgaans de vrede van Noyon genoemd. Op Sint-Jansdag, 29 augustus 1516, werd er een algemene processie gehouden te Gent om de vrede te vieren.²³

Dat deze aangelegenheid in slechts drie bronnen naar voor komt is op z'n minst vreemd te noemen. De politieke relaties tussen Frankrijk en de hertogen van Bourgondië, en later de Habsburgers, waren immers zeer bepalend voor de oorlogssituatie in de Nederlandse gewesten. Daar de Nederlanden het Franse koninkrijk aangrensd, stond een eventueel conflict tussen Karel en de Franse vorst bijna automatisch gelijk aan een Franse inval in de Nederlanden. Dat aan de vrede van Noyon weinig aandacht wordt besteed in de kronieken is wellicht te wijten aan de reeds eerder vredige relatie met Frankrijk. Karels vader, Filips de Schone was gezien zijn vrij pacifistische politiek een geliefd persoon in de Nederlanden.²⁴ Angst voor een conflict tussen

²⁰ Achtereenvolgens : Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542 en 2543

²¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss 2489, 2544 en 2545

²² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss 2489, 2544 en 2545

²³ G. TEMMERMAN, *De Feestcultuur te Gent in de periode 1515-1608*, Gent, U.G (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1980 p. 101

²⁴ W. BLOCKMANS en W. PREVENIER, *De Bourgondiërs. De Nederlanden op weg naar eenheid. 1384-1530*, Amsterdam, Meulenhoff, 1997, p 232 ; T. ZWAAN, *Civilisering en decivilisering: studies over staatsvorming en geweld, nationalisme en vervolging*, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2001, p. 124

beide gebieden leefde dus niet meteen onder het volk waardoor de vrede van Noyon door zowel het volk als de chroniqueurs mogelijks als weinig revolutionair werd aanzien.

Een laatste vermelding beschreef een bepaald feest dat in het hof van graaf Karel te Brussel gehouden werd in 1516:

*“In november was te Brussel het feest van Toysoene gehouden by hertoghe Caerle”*²⁵

Deze vermelding kwam in drie kronieken voor. Twee ervan zijn afkomstig uit de 16^e eeuw en het derde uit de 17^e eeuw, zoals reeds gezegd is deze laatste hoogst waarschijnlijk een kopie van handschrift 3792.²⁶ Op het eerste zicht lijkt het alsof het woord “Toysoene” een fout in de transcriptie is. Dit woord komt evenwel van het Franse “Toison d’Or” of Gulden Vlies in het Nederlands. De auteurs doelen met dit feest op het achttiende kapittel van de Orde van het Gulden Vlies dat te Brussel gehouden werd. Dit is het eerste kapittel waarbij Karel de daadwerkelijke soevereiniteit over de Orde in de hand nam.²⁷ Sinds de dood van zijn vader in 1506 was hij reeds feitelijk soeverein van deze Orde, maar omwille van zijn minderjarigheid nam zijn grootvader Maximiliaan de soevereiniteit in realiteit waar.²⁸

Het schaadt ons onderzoek zeker niet om na te gaan welke titel Karel aangewezen kreeg in de bronnen, kort na zijn blijde intrede in Gent. Werd hij steevast als graaf aangesproken, eerder als keizer, of werd hij op andere wijze betiteld door de auteurs? Vijftien kronieken vermelden Karel met een titel kort na zijn blijde intrede in Gent; met kort doelen we hier op maximum één jaar na de feiten. In negen gevallen werd hij aangesproken als ‘hertog’, in twee gevallen met de titel ‘aartshertog’, in evenveel gevallen met ‘prins’, en telkens éénmaal met ‘prins-hertog’ en ‘keizer’. Wat meteen opvalt is dat de titel ‘graaf’, van Vlaanderen, niet éénmaal teruggevonden werd, waardoor het lijkt alsof de kroniekschrijvers Karel niet bezien als hun graaf. Het is niet meteen duidelijk waarnaar de betiteling van hertog, die het meest voorkomt in de kronieken, verwijst. Mogelijk refereert men naar het hertogdom Luxemburg. Dit gewest werd Karel na zijn

²⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792, f° 132 v°

²⁶ Achtereenvolgens: Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3289, 3792 en 2487

²⁷ Stad Brugge, Het Gulden Vlies, vijf eeuwen kunst en geschiedenis, Tielt, Lannoo, 1962, p. 38

²⁸ A. DELVA, op.cit., p. 237

doopplechtigheid door zijn vader Filips de Schone geschonken. Het is eveneens het gewest dat het Heilig Roomse Rijk reeds vier keizers schonk.²⁹ Anderzijds is het ook denkbaar dat men met de titel van hertog verwees naar zijn toekomstige soevereiniteit als aartshertog over de Habsburgse erflanden. Beide mogelijkheden zijn echter louter hypothesen. Heel wat duidelijker is de betekenis van Karels betiteling als prins. Deze titel slaat ongetwijfeld op zijn positie als eerste opvolger in rij voor de Spaanse kroon. Met aartshertog, de titel die hem tweemaal toegeschreven werd, werd gedoeld naar zijn titel als aartshertog van Oostenrijk en de Habsburgse landen. De eerste vier jaar na Karels intrede was Maximiliaan echter nog de aartshertog over de Habsburgse gebieden. De titel prins-hertog was wellicht te wijten aan het feit dat de auteur die niet in staat was te kiezen welke aanroeping hij Karel zou geven. De laatste betiteling, deze van keizer, is ongetwijfeld de meest hoogstaande titel in het rijtje. Het was in die periode echter nog lang niet zeker dat Karel tot keizer verkozen zou worden. De auteur schrijft hier dus zeker vanuit een later perspectief.

4.1.2. Marcus Van Vaernewijck

Zoals het een verheerlijkt verslag van Karels leven betaamt, werd zijn blijde intrede in Gent zeer positief voorgesteld in het werk van Marcus Van Vaernewijck. Zo werd niets geschreven over de afwijkende eed die Karel aflegde, of het Calfvel dat hij uitvaardigde. Karels intreden in andere steden, zoals Antwerpen, werd ook vermeld. Dat Karels intrede in Leuven voorafging aan die in Gent werd niet meegedeeld. Van Vaernewijck omschreef ook nog dat Karel naar Holland reisde nadat hij in Brabant en Vlaanderen gehuldigd was.

Eveneens werd toegevoegd dat hierna de voorbereidingen voor het zestiende kapittel van de Orde van het Gulden Vlies in gereedheid werden gebracht. Het moment waarop Karel de effectieve soevereiniteit van de orde in ontvangst nam werd voorgesteld als het hoogtepunt van de feestelijkheden. De leden van het Gulden Vlies werden ook één voor één opgesomd.

²⁹ J. DECAVELE, "Geboorte te Gent", in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558, Leuven, Davidsfonds, 1999, p. 13

4.1.3. 19e eeuw

In de vorige paragrafen concludeerden we dat de meerderheid van de kroniekschrijvers uit de 16e tot 18e eeuw ervoor kozen om Karels blijde intrede in Gent in hun werk op te nemen. Voor de auteurs uit de 19^e eeuw is het tegendeel waar: slechts twee van de zeven negentiende-eeuwse kronieken maken melding van deze gebeurtenis. In die periode was men immers op zoek naar de grote heroïsche personen in de groot-Nederlandse en Belgische geschiedenis. Om Karel in dit plaatje te doen passen, moesten hier en daar wat ruwe kantjes afgeschuurd worden. Zijn blijde intrede in Gent was wellicht één van deze kantjes. Wel moet hieraan toegevoegd worden dat vijf van de zeven kronieken geen enkele kroning van Karel die tussen 1515 en 1520 plaatsvond vernoemen. De twee kronieken die wel melding maken van de blijde intrede te Gent zijn beiden van de hand van Jean-François De Laval, en beiden zijn kopieën van het werk van de zeventiende-eeuwse auteur Justus Billet.³⁰ Billet was een Gentse chroniqueur die aandacht had voor het stadsgevoel maar daarnaast ook heel wat tijd stak in het beschrijven van de vorst in al zijn pracht en praal. Of De Laval Billet in deze opzichten volgde, wordt hieronder onderzocht.

Een eerste vermelding vinden we terug in het eerste deel van de *verzameling van echte en andere stukken betreffende de stad Gend, gecopieerd uyt oude en nieuwe handschriften*.³¹ Dit werk kunnen we opdelen in drie verschillende stukken. Het eerste stuk bestaat uit uittreksels van een kroniek van Justus Billet en omvat de periode van 1336 tot 1611. Het tweede stuk is een kopie van schepenlijsten met annotaties uit Hs. 2552, en behandelt de periode van 1301 tot 1537. Het laatste stuk tenslotte, is een kopie van Hs. 2555 en beschrijft de gebeurtenissen van 1525 tot 1561. De vermelding van Karels blijde intrede vinden we terug in het eerste stuk:

*“3 maerte beswoer hertog Kaerle de lande van Vlaenderen en deed den eed in Sint Jans kercke. Sondach 4 maerte ontving hij het land ende graafschap van Vlaenderen en wierd hem van de stad een costelick banket geschonken op den kollatie.”*³²

³⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en G. 12019

³¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2476

³² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2476, p. 45

Deze passage illustreert dat De Laval schreef vanuit een Gentse context. De precieze plaats van Karels eedaflegging en het uitgebreide en kostelijke banket op de collatiezolder worden vermeld. Over de oproer en het vernederende Calfvel wordt hier echter niet gesproken. Karel komt dus niet negatief uit deze passage. Alhoewel hij, zoals in alle kronieken, met respect wordt beschreven, mogen we zeggen dat de liefde voor Gent misschien wel deze voor Karel overvleugelt in dit stukje tekst.

De volgende vermelding van de intrede vinden we terug in *De Cleene ofte Corte Chronycke van d'heer Justo Billet*, die de periode van 1414 tot 1564 beschrijft.³³ Wat meteen opvalt is dat deze kroniek veel weg heeft van handschriften 2488 en 2542 van Justus Billet. Of één van deze twee de kroniek is waarop Billet zich heeft gebaseerd weten we niet. Wat we wel met zekerheid weten is dat De Laval de kronieken van Billet niet integraal heeft gekopieerd.³⁴ De Laval vertelde de gebeurtenis eerst in eigen woorden, waarna hij de lezer soms doorverwees naar de kroniek van Justus Billet voor meer informatie. Deze informatie uit de kroniek van Billet werd rechtstreeks overgeschreven en toegevoegd onder de annotaties van De Laval.

*“Den 24 februari soo dede onsen aertshertog Caerle sijnen tweede incomste binnen deser stede van Ghendt (just op den selven dach van de maent dat hy sijnen eersten intree hadde ghedaen, den welcken hem altijd toonde ghelukkig te wesen , sijnde savonds omtrent den ses hueren), alwaer hij wiert van alle de heere en de gemeente zeer triumphantelijk ontvangen. Ende sanderdaags ontfink hij het land en hat graafschap van Vlaanderen, doende daer af den ghewoonlijken eedt in St Pieters kercke op den Blandijnberg neffens Gent en de in St Janskerk ende de gemeenten deden (volgens hun devoot en obligatie) hun eed getrouwlijk op de Vrijdagsmarkt deser stede, met groot genoegen van deen en dander sijde”*³⁵

Bij het lezen van dit stukje tekst vallen enkele zaken onmiddellijk op. Zo was Karel volgens De Laval steeds zichtbaar gelukkig wanneer hij Gent bezocht. Hij werd zeer triomfantelijk ontvangen door de stad, en zwoer volgens De Laval de gewoonlijke grafelijke eed af. Dit tot groot genoegen van zowel Gent als Karel zelf. Het is meteen duidelijk dat De Laval enkele

³³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G 12019

³⁴ J. SCHEERDER, *op. Cit.*, p. 40

³⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G 12019, p. 27

verbloemen en verzwijgen in zijn handschrift verwerkte. Zo zwoer Karel in werkelijkheid de gewoonlijke eed niet af, en waren beide partijen alles behalve tevreden bij de eedaflegging. Gent was geschokt over het weigeren van Karel om de gewoonlijke eed af te leggen, en Karel was op zijn beurt teleurgesteld in zijn geboortestad die op te veel vlakken naar een te grote autonomie streefde. De weigering van de bede van 1511 was hier een duidelijk voorbeeld van.³⁶ Het oproer van 4 maart, bij de afkondiging van de minder restrictieve eed van Karel, werd niet vermeld. Het Calfvel van 11 april werd echter wel opgenomen:

*“Den 11^e april naer Paesschen soo wiert tot Ghent ghemaect de acte ofte ordonnantie bij aertshertoch Caerle van Oostenrijk als grave van Vlaenderen, die eenighe kwaetwillighe in terme van verachtinghe heten het Calfvel...”*³⁷

De afkeer van de Gentse bevolking tegenover het Calfvel is hier toch wel zeer duidelijk weergegeven. De Laval maakt zijn lezers duidelijk dat de Gentse onderdanen kort na de eedaflegging in 1515 allesbehalve tevreden waren met hun nieuwe vorst.

Hiernaast werd in de *Cleene ofte Corte Chronycke van d'heer Justo Billet* ook het feest van de Orde van het Gulden Vlies kort vermeld.

Uit de geciteerde fragmenten van Jean-François De Laval mogen we afleiden dat hij een overtuigd Gentenaar was. De Lavals binding met Gent, de stad die tot 1540 zowat in een voortdurende koude oorlog met Karel stond, heeft ervoor gezorgd dat hij Karel niet vergoelijkte. Tot hier toe stelt hij Karel op genuanceerde wijze voor: Karel pakte zijn geboortestad hard aan, maar werd desondanks niet negatief weergegeven..

4.2. Koning van Spanje

Toen Ferdinand van Aragón, de mannelijke helft van de katholieke koningen, stierf in 1516, kwamen de Spaanse koninkrijken Castilië en Aragón aan Karel toe. Pas een jaar later, op 8

³⁶ J. DAMBRUYNE, “Diepere oorzaken”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558, Leuven, Davidsfonds, 1999, p. 146

³⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G 12019, p. 28

september 1517, scheepte Karel, samen met zijn zus Eleonora, in te Vlissingen om van daaruit koers te zetten naar het Spaanse Villaviciosa. Hier aangekomen ontmoetten zij hun broeder Ferdinand, geboren en getogen te Spanje, die zij lange tijd niet gezien hadden. Samen maakten zij hun triomfantelijke intrede in Valladolid, de bestuurlijke hoofdstad van het koninkrijk Castilië. Volgens het klassieke patroon ging de erkenning van de nieuwe vorst gepaard met de goedkeuring van een substantiële belasting en met de voorlegging van een lijst van 88 klachten door het land. In maart 1518 zou Karel op dezelfde wijze onderhandelen met de Cortes van het koninkrijk Aragón in Zaragoza, en in januari 1519 met deze van Catalonië in de stad Barcelona. Overal klonk er harde kritiek van de Cortes over Karels onzekere bestuur over de Spaanse gebieden de voorbije jaren. De voorkeur van de Cortes voor een nieuwe koning ging dan ook eerder uit naar Karels broer Ferdinand.³⁸ Als symbolische daad nam Karel enkele hoge Spaanse edelen op in de Orde van het Gulden Vlies. Na enige moeilijkheden slaagde Karel er uiteindelijk toch in om hem door de Cortes van Castilië en Aragón in 1518 als koning Karel I van Spanje te laten erkennen.³⁹

Veel informatie over de kroning van Karel tot Spaanse koning vonden we niet terug in de Gentse kronieken. Slechts vijf bronnen vertellen iets over deze gebeurtenis. We merken op dat blijde intrede in Gent drie maal zoveel behandeld wordt in de kronieken. Dit is natuurlijk niet verwonderlijk; de blijde intrede stond veel dichterbij de chroniqueurs, en was voor hen dan ook belangrijker dan de Spaanse koningskroon. Opvallend is ook dat vier van de vijf bronnen die de Spaanse kroning vermelden dateren uit de periode van de 16e tot de 18e eeuw, slechts één melding is afkomstig uit de 19e eeuw.

³⁸ J. DE GEEST, "Chronologie", in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, p. 17

³⁹ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, pp. 71-73

4.2.1. 16e-18e eeuw

Er zijn 23 kronieken die de periode van 1515-20 behandelen. Lang niet allen vermelden echter Karels kroning tot koning van Spanje. Niettegenstaande geeft iets minder dan de helft van de bronnen, 11 kronieken, mee dat Karel in 1517 uit Gent vertrok om koers naar Spanje te zetten.⁴⁰

*“Den VII september reysde hertoghe Caerle met syn sustere Eleonora naer Spaegnen met XLII scepen”*⁴¹

De passage hierboven is de modelvermelding van Karels reis naar Spanje. Hetgeen meteen opvalt is dat er niet wordt vermeld dat Karel deze reis inzette om de Spaanse kroon in ontvangst te nemen. Dit mogen we mogelijks als een “argumentum a silencio” opvatten dat aantoont dat de kroniekschrijvers vooral met het Gentse leven begaan waren en niet zozeer met de Buitenlandse, en vooral Spaanse, context. In het licht van de latere verhoudingen tussen de Nederlanden en Filips II werd Spanje immers steeds minder geliefd in de ogen van de Gentenaars, en het grootste deel van de Nederlanden. Wat wel vermeld wordt is het aantal schepen waarmee de koninklijke delegatie naar Spanje reisde. Karel ging maar liefst met 42 schepen richting Spanje. Of dit getal effectief overeenkomt met de realiteit werd niet teruggevonden in de kronieken.

Zoals vermeld zijn er vier bronnen die zowel Karels reis naar Spanje als zijn kroning beschrijven. Twee van de vier handschriften zijn nog maar eens van de hand van Justus Billet, één werk werd geschreven door Clipelius, en de laatste bron is de *Chronijcke (1500-1685)*.⁴² De vermelding uit de kroniek van Clipelius is heel gelijkend met handschrift 2646. Daarom gaan van start met een passage uit dit laatstgenoemde handschrift, gevolgd door de vermelding van Justus Billet:

*“...Carolus wort coninck van Spaegnen ghecroont te Valadolit nevens sijne moeder”*⁴³

⁴⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 454, 2488, 2542, 2543, 2549, 2550, 2563 en 2646

⁴¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 180 v°

⁴² Achtereenvolgens: Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542, 454 en 2646

⁴³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 6

“...coninck Carolus naer eenighe difficultijten ende oproeren van sommige ongeruste gheesten, soo wiert hy ghecroont te Validolid als coninck van alle rycken van Spaegnen tot twaelve in ghetalle...”⁴⁴

Zoals we zien is de kroniek van Justus Billet veel beter gedocumenteerd dan handschriften 454 en 2646. Handschriften 454 en 2646 beperken zich namelijk tot een specificatie van de plaats van de kroning en het feit dat Karel tot koning gekroond werd naast zijn Spaanse moeder Johanna. Billet, daarentegen, heeft ook aandacht voor de sfeer die bij de Spaanse adel heerste toen Karel met zijn Nederlandse volgelingen in Spanje aankwam. Ook hij geeft de stad Valladolid aan als de plaats van de kroning. Volgens Billet werd Karel koning van alle twaalf de Spaanse rijken. Ook vermeldt hij het uitbreken van een oproer. Het is mogelijk dat Billet hiermee de vergelijking wou maken met de beroering tijdens Karels blijde intrede te Gent. Ook is het mogelijk dat hij wou aantonen dat Karel een eigenzinnige vorst was. Enige reden voor de oproer vernoemt hij echter niet. In de literatuur vinden we terug dat de Cortes van Castilië en León inderdaad misnoegd waren met Karel om verscheidene redenen. Op de eerste plaats drongen de Spaanse Cortes reeds een tijdje aan op de komst van Karel. Zo hadden ze kort na Ferdinands overlijden in 1516 geëist dat Karel tegen oktober 1517 voor hen moest verschijnen voor een eedaflegging. Dat Karel dit slechts op de uiterste limiet volbracht, getuigde van weinig toewijding. Daarnaast was de Spaanse adel niet opgezet met de hoop Nederlandse raadsheren en adel die met Karel waren meegereisd naar Castilië. Daarenboven waren Karels raadsheren zo ontactvol om de eerste vergadering meteen te laten voorzitten door Karels eigen kanselier. Dit schoot meteen het verkeerde keelgat in bij de Cortes. Zij maakten Karel dan ook snel duidelijk dat zij geen boodschap hadden aan buitenlandse ambtenaren, zeker niet als deze zich meteen na hun aankomst de meest invloedrijke posten toe eigenden.⁴⁵

We kunnen besluiten dat de Gentse kroniekschrijvers algemeen genomen weinig aandacht hadden voor Karels in ontvangstneming van de Spaanse kroon. Daar waar deze gebeurtenis dan toch aan bod kwam, werd ze vrij summier behandeld. Dit is mogelijk te interpreteren als een

⁴⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488, f° 25 r°

⁴⁵ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 72

teken dat de Spaanse kroon, onder meer gezien het uitbreken van de tachtigjarige oorlog (1568-1648), niet echt geliefd was in onze gewesten.

4.2.2. Marcus Van Vaernewijck

In dit werk werd in een klein onderhoofdstukje opgenomen dat Karels vertrek naar Spanje werd voorbereid door zijn onderdanen. In het volgende hoofdstuk werd zijn blijde intrede in Valladolid beschreven:

“Prins Kaerle quam met seer grote state binnen Valedoly ende wort seer eerlicken ende met grooter triumphen ende blijschappen ingehaalt”⁴⁶

Zoals hierboven te lezen valt, werd deze gebeurtenis rooskleurig afgebeeld. Van Vaernewijck verzweeg dus de ontevredenheid van de Spaanse adel bij de aankomst van Karel. Dit is niet verwonderlijk, aangezien Van Vaernewijck het opzet had een verheerlijking van Karels leven neer te schrijven.

Na de kroning van Karel in Valladolid vermeldde de auteur nog dat er een grote menigte zich liet overhalen tot de “zwarte doop” die uit Friesland kwam overwaaien. De opkomst van de anabaptisten liet Van Vaernewijck dus niet onberoerd.

4.2.3. 19e eeuw

Zoals eerder aangehaald houden vijf van zeven negentiende-eeuwse kronieken alle kroningen van Karel uit de periode 1515-20 achter. Slechts één van de twee overige handschriften bespreekt Karels reis uit de Nederlanden naar Spanje en zijn kroning tot koning aldaar. We herinneren er bij wijze van vergelijking aan dat twee handschriften de eedaflegging van Karel in Gent

⁴⁶ M. VAN VAERNEWYCK, *op. cit.*, p. D III

(de paginanummers van dit boek beginnen met het een letter van het alfabet gevolg door een Romeins cijfer. Van Vaernewijck stapt over naar een volgende letter in het alfabet wanneer het Romeins cijfers IIII bereikt zijn.)

vermelden. Het betreffende handschrift dat melding maakt van de gebeurtenissen in Spaanse context is van de hand van Jean-François De Laval:

*“...prince Caerle reysde naer Zeelant om vandaer vanuit Middelburg naer Spanje te reysen”*⁴⁷

*“coninck Carolus naer eenighe difficulteyten en onrusten van sommighen oproerighe geesten ende opposanters soo wiert hij ghecroont tot Vallodolick...”*⁴⁸

In deze passage is het opnieuw duidelijk dat de betreffende kroniek, de *cleene ofte corte cronymcke van d’heer Justo Billet*, een gedeeltelijke kopie is van het werk van Justus Billet. Ook hier werd immers melding gemaakt van moeilijkheden bij Karels aankomst in Spanje. De Laval is zelfs wat explicieter dan Billet. Daar waar Justus Billet in handschrift 2488 sprak over ‘ongeruste geesten’, noteert De Laval bijvoorbeeld ‘oproerige geesten’ en zelfs ‘opposanten van de vorst’. Op deze manier benadrukt de auteur de ontevredenheid van het volk, net als bij de Gentenaars wat waren tijdens Karels blijde intrede.

4.3. Keizer van het Heilig Roomse Rijk

Tijdens zijn leven streefde Maximiliaan van Oostenrijk ernaar de opvolging van zijn kleinzoon Karel als keizer van het Heilig roomse Rijk te garanderen. Zo hadden Maximiliaan en Karel reeds op 1 september 1518 in gezamenlijke oorkonden allerhande verkiezingsbeloften vastgelegd. Ze probeerden de gratie van de Duitse keurvorsten te bekomen door te verzekeren dat ze direct na Karels verkiezing de privileges van deze keurvorsten zouden bevestigen, en meer in het bijzonder hun vrije keuzerecht.⁴⁹

Het onverwachts overlijden van Maximiliaan in 1519 zorgde echter voor een wijziging in het geplande scenario. De verkiezing van de nieuwe keizer werd datzelfde jaar nog gehouden in Frankfurt, en werd geambieerd door drie vorstelijke kandidaten: Frans I, koning van Frankrijk, Hendrik VIII, vorst van Engeland en Karel I, koning van Spanje. In de strijd om de keizerskroon

⁴⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 31

⁴⁸ Ibid., p. 35

⁴⁹ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, p. 75

zou geld de uiteindelijke doorslag geven. Zo gaf Karel ruim 850.000 gulden uit om de Duitse kiesgerechtigde vorsten voor zijn zaak te winnen. Om deze enorme som geld op te brengen moest Karel evenwel zware leningen afsluiten bij verschillende gefortuneerde bankiers. Zowat 543.000 gulden, leende hij bij Jakob Fugger, een telg uit het Augsburgse Fugger-bankiersgeslacht.⁵⁰

Op 23 oktober 1520 werd hij te Aken gekroond tot keizer Karel V van Duitsland. Hiermee werd hij, sinds de verkiezing van Albrecht II in 1438, de vierde Habsburgse keizer van het Heilig Roomse Rijk op rij.⁵¹ Deze benoeming was veel hoger in waardigheid dan enige andere koningskroon in Europa. De keizer van het Heilig Roomse Rijk voelde zich immers bekleed met het universele leiderschap over de christelijke volkeren van Europa.⁵²

Zoals reeds aangehaald, zijn er 30 kronieken die de periode 1515-1520 opnemen in hun historisch overzicht. In de helft van deze bronnen wordt vermeld dat Karel tot keizer werd verkozen. Op het eerste zicht lijkt dit een verbijsterend klein aantal, zeker gezien het historische gewicht van de gebeurtenis. Het is echter nodig dit getal te nuanceren. Zo zijn er 11 handschriften die geen enkele kroning van Karel vermelden. Van alle bronnen die minstens één van de kroningen beschrijven, zijn er dus slechts vier die Karels keizersverkiezing niet opnemen. Ook herinneren we er ter vergelijking aan dat de blijde intrede van Karel te Gent in 16 bronnen aan bod komt. Deze context geeft ons een iets duidelijkere blik op de toenmalige realiteit.

4.3.1. 16e-18^e eeuw

Van de 23 handschriften daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw, zijn er maar liefst 14 die de verkiezing van Karel tot keizer vermelden. Van de resterende 9 bronnen zijn er 6 die geen enkele kroning van Karel beschrijven. De vermeldingen hebben niet altijd dezelfde ondertoon. Zo is de ene auteur trotser dan de andere, of laat de ene zijn fantasie al wat meer de vrije loop dan de andere. Grofweg geschetst kunnen we de 14 handschriften opdelen in 3 categorieën. De eerste indeling

⁵⁰ J. VAN DE WIELE “Heerser over een wereldrijk” in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 20

⁵¹ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, p. 75

⁵² VERMEIR (René), Geschiedenis van de Nieuwe Tijd (Onuitgegeven syllabus : eerste kandidatuur Geschiedenis-Kunstwetenschappen en Archeologie), pp. 19-20

bevat 8 handschriften die een ietwat droge en zakelijke weergave geven van Karels keizerverkiezing.⁵³ Meestal ging dit als volgt:

*“Upden Sacramentsdach wert coninc Carel ghecozen Roomsche coninc ende keyser ...”*⁵⁴

*“...is coninck Carolus gekozen tot koning van Romeynen door de VII corvorsters”*⁵⁵

Eénmaal is er een wat afwijkende vermelding. Er wordt een kleine sectie gewijd aan de dood van keizer Maximiliaan. Op het einde van deze paragraaf lezen we het volgende:

*“...enighe tijd daernaer wordt Carolus in sijn plek gekozen”*⁵⁶

De tweede categorie auteurs waren uitermate trots dat een telg uit Gent verkozen werd tot keizer van het Heilig Roomse Rijk.⁵⁷ In de vier desbetreffende bronnen wordt het dan ook duidelijk benadrukt dat Karel graaf van Vlaanderen was en in Gent werd geboren. Zowel Karel als Gent worden dus geprezen:

*“Item was uutgeroepen in de stede van Frankfurt door de keurvorschten, conink van de Romeynen en toecommende keyser, den alder moghenste prince onse voorseide alder ghenadichste heer Kaerle koning van Castillien aartshertog van Oostenrijk, grave van Vlaenderen, inghebooren prince in dese stede”*⁵⁸

*“In dit jaer up den XVIIe juny was ghecozen en uutgeroepen binnen Frankfoort van den selven coorvosrten des keysere Karolus coninck van Romeyne ende Castilien, grave van Vlaenderen, gheboren binnen Ghendt”*⁵⁹

⁵³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 454, 2549, 2553, 2563, 2646 en 2487

⁵⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 183 (achterzijde)

⁵⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2549, p. 42

⁵⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 7

⁵⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3289, 2339, 2554 en 2550

⁵⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3289, p. 127

⁵⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2554, f° 73 v°

In de lijn van de tweede soort vermeldingen laten de handschriften van de derde en laatste indeling hun fantasie nog iets meer de vrije loop. Het gaat hier om twee kronieken van Justus Billet.⁶⁰

“...hebbende de hertoghe van Saxen met een schoone wijze haranghe verthoont datter niemant in Eureopa bequamer es om den last van Duytsche rycken te comen draeghen als Carolus coninck van Spaignen soo om syn wijsheyt , machtigheyt ende goeder ghemeghentheyt als welcke van het huys van oostenrijcke welce vanden overleden keyser ende coninck vande soveele rycken ende prinsbisdommen...was ingheboren te ghendt...”⁶¹

Billet laat de lezer geloven dat het betoog van de hertog van Saksen ervoor zorgde dat Karel tot keizer werd verkozen. Het is inderdaad zo dat deze keurvorst heel wat gewicht in de politieke schaal legde, maar ofdat hij de werkelijke reden van Karels verkiezing is valt te betwijfelen. In werkelijkheid was het echter het geld waarmee Karel enkele keurvorsten omkocht dat ervoor zorgde dat hij verkozen werd.⁶² Billet slaagt er in deze passage ook in om een goed beeld van Karel op te hangen. Hij wordt immers als wijs, machtig en van goede afkomst omschreven. Ook de link met Gent is hier duidelijk; zowel Karel als Gent komen hier dus positief uit het citaat. Dit bevestigt opnieuw dat Justus Billet trots was dat de nieuwe keizer een geboren Gentenaar was. Hiernaast valt er ook op te merken dat de auteur duidelijk nalaat dat hij vanuit een retrospectief standpunt schreef. Billet vermeldde immers duidelijk dat bij het moment van schrijven de keizer reeds overleden was.

Terwijl veertien kronieken Karels keizerverkiezing vermelden, zijn er slechts vier die de keizerskroning, op 23 oktober 1520 in Aken, bespreken.⁶³ Opnieuw zijn de twee kronieken van Justus Billet van de partij. Deze geven de meest uitgebreide beschrijvingen en plaatsen Karel in een positief daglicht. De andere twee bronnen, 2646 en 2489, geven een zeer rudimentaire beschrijving waarbij de gebeurtenis gedegradeerd wordt tot iets banaal. Hieronder wordt de

⁶⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

⁶¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2542, f° 27 v°

⁶² VERMEIR (René), *Geschiedenis van de Nieuwe Tijd* (Onuitgegeven syllabus : eerste kandidatuur Geschiedenis-Kunstwetenschappen en Archeologie), p. 11

⁶³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 2488, 2542 en 2646

annotatie bij deze gebeurtenis uit handschrift 2646 gegeven, gevolgd door de annotatie uit handschrift 2488 van Justus Billet.

*“Item in het selve jaer wort Carolus binnen Aeken keyser ghecroont met de ghewoonlijke ceremonien”*⁶⁴

*“Inden selven jaere, inde maent van novembre, soo wiert den nieuwsten ghecoozen keyser met groote selemiteyt eere ende weerdigheyt ghecroont binnen stadt van Aecken in onse vrouwe kercke ende aldaer ghesalft door den heere de keurvorst bisschoppe van Ceulen, synde als den officiant, met de hulpe van ander princen ceurvorsten als coninck ende keyser van het Duytscher rycke. Waeraf alle ceremonien gheschiet inde selve kercke als in het keyserlicke hof mitsgaders de prachtige ende costelicke maelyden aldaer ghehouden syn teersten in het leven vanden selven keyser Caerel”*⁶⁵

Opvallend bij de eerste passage is dat de chroniqueur schreef dat de kroning zich voltrok volgens de gewoonlijke ceremoniën. Dit is op z'n minst verwonderlijk, daar Karel op dat moment de hoogst mogelijke titel verkreeg die een wereldlijk heerser verwerven kan.⁶⁶ Toch werd deze gebeurtenis zowel in handschrift 2646 als in handschrift 2489 als iets 'alledaags' voorgesteld. Dit doet vermoeden dat Karel niet al te populair was bij deze auteurs.

In de kroniek van Justus Billet daarentegen, is terug te vinden dat de keizer met grote solemniteit en waardigheid gekroond werd. Daarnaast werd ook de Onze-Lieve-Vrouwkerk en de bisschop van Keulen, die Karel zelfde, vermeld. De Onze-Lieve-Vrouwkerk bestond reeds ten tijde van Karel de Grote, Karels voorbeeld, als bisschopskerk.⁶⁷ Ook het indrukwekkende en kostelijke banket dat deze gebeurtenis achteraf ging werd niet verzwegen door de auteur. We kunnen duidelijk zeggen dat handschriften 2488 en 2542 van Justus Billet een positiever beeld ophangen van de nieuwe keizer dan alle andere handschriften. Ze hechten immers veel meer belang aan de beschrijving van de gebeurtenis en zijn niet schuw om Karel te overladen met lofbetuigingen.

⁶⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 7

⁶⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488, f° 30 v°

⁶⁶ J. VAN DE WIELE, Internationale politiek, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 20

⁶⁷ E. RAMAKERS, Historische atlas van Maastricht, Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2005, p. 14

Naar aanleiding van Karels verkiezing tot keizer werd, zodra het nieuws officieel bekend was, in Gent een feest georganiseerd. Dit feest vinden we evenwel niet terug in Fris en andere betreffende literatuur. Volgens de bronnen was niet Karel, maar wel zijn broer Ferdinand aanwezig op deze festiviteit. Enkele bronnen vermelden deze gebeurtenis.⁶⁸ In één handschrift vinden we zelfs een uitgebreide beschrijving terug:

*“In dit jaer van d’electie vande prince Cearle als Roomsche coninck wierdt te Ghendt gedreghen de schoonste ende solemneelste processie die noynt ghesien en es gheweest. Opden XIIIe july daer wierdt twee daeghen seer schoone gheviert en des andere daeghs den papegay gheschoten by die vanden groote gulde van Ste Jooris. Daer den eertshertoghe Ferdinand keyzers broeder den papegay af schoot, daer groote feeste ende vieringhe om gheschiede”*⁶⁹

Deze passage is van de hand van Lucas en Emmanuel Vander Vynct. Volgens deze auteur werd de verkiezing van Karel tot keizer in Gent met grote festiviteiten onthaald. Er werden spelen georganiseerd door de schuttersgilde van Sint-Joris. Symbolisch genoeg werden deze gewonnen door Ferdinand.

Een andere festiviteit ter gelegenheid van de nieuwe keizer die vermeld wordt, was zijn hulding binnen zijn geboortestad op Sacramentsdag in 1520. Deze gebeurtenis wordt in zes handschriften vermeld.⁷⁰ Een aantal vorsten, waaronder de koning van Denemarken, waren aanwezig om de nieuwe keizer persoonlijk te feliciteren. Opvallend bij de intrede van de koning van Denemarken is dat men zeer veel aandacht besteedt aan de klederdracht. In de meeste gevallen ging de beschrijving als volgt:

*“In dit selve jaer quam den keyser ende den coninck van Denemarken synen swagher binnen Ghendt...en op Sint Jacobs avont quam de keyser en den coninck van Denemarken, ende andere heeren van Sint Jacobs uit de kercke met witte mantels gecleedt als broeders”*⁷¹

⁶⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 454, 2550 en 2646

⁶⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2550, p. 349

⁷⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2554, 2543, 2549 en 2646

⁷¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543, p. 88

Karel verliet samen met andere hoge adellieden de kerk van Sint-Jacobs, gekleed in witte mantels, wat hen op broeders deed lijken. Met deze verschijning wou Karel mogelijk aan het volk tonen dat hij het leiderschap over de Christelijke volkeren in handen nam en er alles aan zou doen om het universele geloof te beschermen. Anderzijds is het ook mogelijk dat het gekleed gaan in witte mantels een Gentse traditie was op Sint-Jacobsavond. De betekenis alsook de beschrijving van deze huldiging vonden we niet terug in de literatuur, waardoor het gissen blijft naar de betekenis.

Tot slot vinden we nog terug in de kronieken dat keizer Karel in 1520 naar Engeland reisde, nog voor hij datzelfde jaar binnen Gent gehuldigd werd. Dit gegeven werd maar liefst zes keer neergeschreven.⁷² Op deze reis werd de basis gelegd voor een alliantie tussen keizer Karel en Hendrik VIII bij het eerste Spaans-Franse conflict dat in 1521 van start zou gaan. Daarnaast werd Karel de dochter van koning Hendrik VIII, Mary Tudor beloofd als echtelijke partner. In werkelijkheid was Karel reeds sinds 1513 verloofd met het meisje.⁷³ Deze redenen van Karels bezoek aan Hendrik VIII werden slechts in twee handschriften gespecificeerd: handschrift 2554, dat begin de 19^e eeuw in handen was van Charles Van der Bruggen de la Douve, en handschrift 3289. Ter illustratie geven wij de transcriptie uit het eerst vernoemde handschrift:

*“De keyserlicke maiesteit trock by den coninck van Inghelant, daer hy met groote triumphe werde ontfanghen...hier bespraeken zij den oorloghe jeghen de coninck van Vranckerijck”*⁷⁴

In de vier andere kronieken werden deze achterliggende diplomatieke redenen niet neergeschreven. Hier had men meer aandacht voor de ceremoniële aspecten van het bezoek. Zowat elke vermelding ging als volgt:

*“In dit jaer arriveerde onzen alder ghenadichst heeren, de ghecozen conynck van Roomsche ryck, toecommende keyzer in Enghelant dat hy ontfanghen was van den coninck der coninghen zijn vrou moye met groote triumphen”*⁷⁵

⁷² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 2554, 2487 en 2646

⁷³ BLOCKMANS (Wim), *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap*, p. 29

⁷⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2554, f° 74 v°

⁷⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792, f° 136 r°

De vermeldingen beperken zich tot het feit dat Karel zeer triomfantelijk ontvangen werd door de koning van Engeland en zijn moeder. Waar juist in Engeland dit gebeuren zich situeerde werd niet meegedeeld. In slechts één handschrift vonden we de naam van de Engelse koning, Hendrik VIII, terug.⁷⁶

4.3.2. Marcus Van Vaernewijck

Wat betreft de periode 1515-20, vermeldde Marcus Van Vaernewijck de dood van keizer Maximiliaan van Oostenrijk. In verdere hoofdstukken betitelde hij Karel steeds als keizer. De discussies onder de Duitse keurvorsten, zoals die verhaald werden in de kronieken van Justus Billet, werden niet besproken. Van Vaernewijck beperkte zich tot de finale keizersverkiezing die, logischerwijs volgens hem, gewonnen werden door Karel van Habsburg:

“Hoe conijnck Kaerle keyser ghecozen wort, ende hoe hy uut Spaegnen over quamende, binnen Aken die croone ontijnck”⁷⁷

4.3.3. 19e eeuw

Van de zeven negentiende-eeuwse handschriften is er slechts één dat Karels keizersverkiezing vermeldt. Dit is de *cleene ofte corte cronycke van d’Heer Justo Billet*, een kopie van de hand van Jean-François De Laval. Net zoals Justus Billet, vermeldde hij zowel de verkiezing van Karel tot keizer in 1519 als de kroning een jaar later. Een opmerkelijk staaltje verbeelding vinden we hieronder terug. Het fragment situeert zich op 28 juni 1519 in Frankfurt:

“...Maer de hertoch van Saxen opstaende dede een soo eloquente ende crachtige warangne, daer hy by verthoonde met stercke redenen wel gefondeert datter gheenen prince in Europa bequamer voordeligher en profytigher was als Carole coninck van Spaignen. Door de welcke

⁷⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646

⁷⁷ M. VAN VAERNEWYCK, De waerachtige geschiedenis van Carolus den vyfste..., p. F IIII

stercke ende ghepersuadeerde redenen vielen de voorseide princen ceurvorsten alle d'aceort ende gaven hunne voysen an de voornomden Carole coninck van Spaignen. De welke goede tydinghe coninck Carole creegh by expressen acht daeghen daer naer daer, over hy seer verblydt was alsmede alle de ghene die hem beminden. Coninck Francois de Valois creegh oock ghelijcke tijdinghen veel eer in Vranckerijke, de welke hy ontfinck (soo men seyde) met sulcken spydt ende crevesceour dat het scheen dat hy van alsdan een vyantschaep teghens Carle van Oostenryck concipieerde ende resolveerde...”⁷⁸

Karel werd door De Laval naar voor geschoven als de gedoodverfde favoriet voor de keizerverkiezingen. Niet het geld waarmee Karel enkele keurvorsten omkocht, maar het betoog van de hertog van Saksen, vormde volgens hem de doorslag voor Karels aanstelling tot keizer. Volgens De Laval verkondigde de hertog van Saksen namelijk dat er niemand van de kandidaten bekwamer, voordeliger, of profijtiger was. De keurvorsten zouden dankzij deze overtuigende argumenten hun stem aan Karel gegeven hebben. De passage vertelt ook dat al degenen die Karel beminden zeer blij waren bij het horen van de uitslag, acht dagen later. Daarnaast geeft de auteur een eigen verklaring voor de aanhoudende oorlogen tussen Karel V en Frans I. Frans I zou namelijk zodanig verbitterd geweest zijn omwille van de uitslag, dat hij van dan af eeuwige vijandigheid tegen Karel zou koesteren. Het is zeer waarschijnlijk dat De Laval, die stierf in 1859, zich bij deze stelling inspireerde op het werk dat Gregorius Mees in 1832 uitbracht.⁷⁹ Volgens Mees “ontbrandde tussen de twee Monarchen een vuur van jaloersheid en ijverzucht, hetwelk alleen door den dood van Frans (in 1547) kon worden uitgedoofd”⁸⁰. De bewering is zeker aanvaardbaar, hoewel ongetwijfeld nog tal van andere aspecten meespeelden bij de eeuwige twist tussen de twee vorsten.

In ditzelfde handschrift werd ook Karels reis naar Engeland opgenomen. Als reden voor de uitstap werd echter aangegeven dat Karel enkele dagen diende te rusten. Ook hier werden de diplomatieke aspecten van de reis dus achterhouden.

⁷⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 37

⁷⁹ G. MEES, verhaal van den opstand der Gendtenaren tegen Karel V, Rotterdam, Wed. van der Meer & Verbruggen, 1832, 140 p.

⁸⁰ G. MEES, op.cit., p. 15

Daarnaast vinden we terug dat de koning van Denemarken in 1521 naar Gent reisde om zijn schoonbroer te feliciteren. Evenals opgemerkt in de handschriften daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw, stellen we vast dat de auteur aandacht had voor de klederdracht:

*“Up sente jacobs avont so quam de keyserlicke maiesteit ende de coninc van Denemercke ende meer andere heeren te Sente Jacobs , met witte mantels ghecleet als broeders van Sent Jacobs”*⁸¹

4.4. Conclusie

In dit hoofdstuk onderzochten we de periode 1515-20 uit Karels leven. Van alle 30 bestudeerde kronieken werd de blijde intrede in Gent in zowat 16 kronieken besproken. In maar liefst 15 kronieken werd Karels keizerverkiezing vermeld. Daarnaast werd de keizerkroning van 1520 in 5 handschriften besproken. Dit zijn exact evenveel vermeldingen als Karels kroning tot koning van Castilië, en Spanje, in Valladolid. Marcus Van Vaernewijck nam alle drie de kroningen op in zijn werk.

Zoals een aantal keer aangehaald in dit hoofdstuk, namen 11 chroniqueurs geen enkele van bovenstaande kroningen op in hun handschrift. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de auteurs de intrede en de latere kroningen niet vermeldden vanuit een Gents standpunt van teleurstelling over de afwijkende grafelijke eed en het opgelegde Calfvel. Dit is echter een hypothese, tal van andere redenen kunnen ook correct zijn.

Wat betreft Karels intrede in Gent in 1515, valt het op te merken dat bepaalde bronnen opvallend uitgebreid gedocumenteerd zijn. Zo waren het handschrift van de familie Van der Bruggen, de beide kronieken van Justus Billet, de kroniek van Jan Stalins, de negentiende-eeuwse *cleene ofte corte cronymke van d’Heer Justo Billet* van de hand van Jean-François De Laval, en tot slot de kroniek die in de 17^e eeuw in handen was van Charels de Somer, ongetwijfeld de rijkste bronnen voor deze gebeurtenis.⁸² In elk handschrift is de hoffelijkheid tegenover Karel groot. De grootste

⁸¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3801, p. 31

⁸² Achtereenvolgens: Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2543, 2488, 2542, 2487, G. 12019 en 3792

aandacht aan de Gentse context bij Karels vorstelijke benoemingen wordt ongetwijfeld gegeven in de kroniek van Conrard en Conrard-Constantin Van der Bruggen.⁸³ Tussen de lijnen door is op te merken dat de auteurs de Gentse kaart trokken.

Wat betreft Karels kroning tot koning van Spanje, blijken vooral de kronieken van Justus Billet en het handschrift van Jean-François De Laval, een kopie van één van Billets kronieken, interessante bronnen.⁸⁴ In het algemeen waren de vermeldingen van deze kroning schaars. Daar waar ze toch vermeld werd, waren de beschrijvingen summier, en werd meestal de nadruk gelegd op de moeilijkheden die eraan vooraf gingen. Dit alles valt hoogstwaarschijnlijk te wijten aan het feit dat de kroniekschrijvers eerder begaan waren met het Gentse leven dan met de buitenlandse, en vooral Spaanse, context. Daarnaast kwamen inquisitieachtige vervolgingen overgewaaid vanuit Spanje die werden uitgevoerd werden door Karel V en vooral Filips II. Ook is er de tachtigjarige oorlog, die volgt uit deze hernieuwde Spaanse inquisitie. Ongetwijfeld zijn al deze aspecten eveneens een speler in het niet-vermelden van de kroning van Karel tot vorst van Spanje.

Tot slot werd Karels verkiezing tot Duitse keizer in 1519 bijna even frequent vermeld als de blijde intrede in Gent in 1515. Los van de ietwat grimmige relaties tussen Karel en zijn geboortestad, vermeldden het gros van de chroniqueurs niettemin deze gebeurtenis dus. De keizerlijke titel was al bij al de hoogst mogelijke trap voor een wereldlijk heerser. Dat een Gentenaar deze eer toekwam was dus iets om überhaupt fier op te zijn. Verder is het opmerkelijk dat Karels kroning tot keizer heel wat frequenter vermeld werd dan zijn kroning tot Spaanse koning. Dit kan te wijten zijn aan het feit dat de relaties tussen de Nederlanden en het Heilig Roomse Rijk in het algemeen positiever waren dan de relaties die de Nederlanden hadden met Spanje. De Nederlanden en het Heilig Roomse Rijk vonden elkaar namelijk in hun opvattingen omtrent de vrije keuze van godsdienst, de kwestie die aan de grond lag van de grootste twisten vanaf ongeveer midden de 16^e eeuw, namelijk de godsdienstoorlogen. Opnieuw zijn het grotendeels dezelfde auteurs die sterk uitwijden over deze gebeurtenis. Zowel Justus Billet, in

⁸³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543

⁸⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542 en G. 12019

zijn beide kronieken, als Jean-François De Laval geven uitgebreide beschrijvingen.⁸⁵ Daarnaast verschaft ook de kroniek van Lucas en Emmanuel Vander Vynct ons interessante informatie.⁸⁶

Wanneer we evalueren welke handschriften ons in het algemeen de meeste informatie verschaffen, komen twee namen naar voor. De twee zeventiende-eeuwse kronieken van Justus Billet geven ons de meest gedocumenteerde informatie uit de periode van de 16^e tot en met de 18^e eeuw.⁸⁷ De *cleene ofte corte cronycke van d'Heer Justo Billet* van Jean-François De Laval bezorgt ons de meest gedocumenteerde beschrijvingen uit de 19^e eeuw.⁸⁸ Hier moet wel opgemerkt worden dat voor de periode 1515-20 uit Karels leven slechts twee handschriften uit de 19^e eeuw bruikbaar waren. Wat betreft handschriften daterend uit de 16^e tot en met de 18^e eeuw vonden we heel wat meer, zeventien bij name, bruikbare kronieken terug. We mogen dus zeggen dat de negentiende-eeuwse bronnen minder aandacht besteden aan de kroningen dan de handschriften van de 16^e tot 18^e eeuw.

⁸⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542 en G. 12019

⁸⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2550

⁸⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

⁸⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 12019

Hoofdstuk 5

De jaren '20 en '30 van de 16^e eeuw

In dit hoofdstuk behandelen we de periode uit Karels leven die we grofweg aanduiden als 1520-39. Deze twintig jaar durende tijdspanne is meteen het grootste deel van keizer Karels leven dat we aaneensluitend bestuderen. Tijdens deze jaren namen tal van ingrijpende gebeurtenissen plaats in binnen- en buitenland. Zo werd het Incarijk door Francisco Pizarro veroverd, verspreidde het Lutheraanse geloof zich razendsnel door Europa, waren er de oorlogen tegen Frankrijk en de ongelovige Ottomanen op verschillende fronten, etc. In de komende paragrafen onderzoeken we of deze gebeurtenissen al dan niet opgenomen werden in de Gentse kronieken. Net zoals in voorgaande hoofdstukken kies ik ervoor om chronologisch te werk te gaan. Er wordt gefocust op die vijf gebeurtenissen die in de verschillende kronieken het meest frequent aan bod komen. Hiernaast maken we vermelding van andere gebeurtenissen die zich afspeelden voor en na deze ijkpunten. De vijf mijlpalen die we identificeerden zijn achtereenvolgens: de slag bij Pavia, de Sacco di Roma, de keizerkroning door paus Clemens VII in Bologna, Karels korte verblijf in Gent in 1531, en tenslotte de oorlog tegen de Ottomanen in de eerste helft van de jaren '30.

In totaal zijn er 32 handschriften uit de Gentse Universiteitsbibliotheek die deze periode behandelen. Niet alle handschriften vertellen echter iets over keizer Karel. Zo zijn er 7 die hun vorst op geen enkele manier vermelden in de jaren tussen 1520 en 1539. Dit betekent dat er 25 bronnen zijn die wel aantekeningen bevatten aangaande keizer Karel in deze periode. Hiervan zijn 20 kronieken afkomstig uit de 16^e tot 18^e eeuw, en dateren 5 bronnen uit de 19^e eeuw.

5.1. De slag bij Pavia: Frans I valt in de handen van Karel V

De eerste oorlog tussen Karel V en Frans I, die startte in 1521, kende een gedroomde apotheose voor de Gentse keizer. Karel slaagde er namelijk in Doornik buit te maken, en kon daarenboven zijn controle over Milaan herstellen. In 1525 hakten de legers van keizer Karel de Franse troepen in de pan dichtbij het Italiaanse Pavia. Ook slaagden ze er bij deze veldslag in Frans I gevangen te nemen. Na ruim een jaar gevangenschap, waarin Frans belangrijke toegevingen deed die neergeschreven werden in het Vredesverdrag van Madrid (1526), kwam hij terug op vrije voeten. Ook op andere vlakken en niveaus speelden zich ingrijpende gebeurtenissen af. Zo stierf Willem van Croy in 1520, en brak de opstand van de Comuneros uit in Castilië datzelfde jaar. Ook bracht Karel V verschillende bezoeken aan de Nederlanden en Gent, waar de Lutherse ideeën ondertussen stevig doorgedrongen waren. De keizer woonde ook de eerste boekenverbranding van heidense geschriften in de Nederlanden bij op de grote markt in Brussel in 1522. In datzelfde jaar werd Karels geestelijke mentor, Adriaen Boeyens, aangesteld als paus Adrianus VI van Rome.¹

¹ J. DE GEEST, "Chronologie", in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, pp. 18-19

5.1.1. 16^e-18^e eeuw

Van de bronnen daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw, zijn er twintig handschriften die gebeurtenissen opnamen met betrekking tot Karels leven tussen 1520 en 1539.² Vijf kronieken vermelden Karel niet tijdens deze jaren rond de slag van Pavia.³

Vooreerst waren er vier werken die spraken over de beginnende oorlog tussen Frankrijk en Karel V in 1521. Twee van de vier betreffende kronieken zijn van de hand van Justus Billet.⁴ Van de andere twee werken is de auteur niet gekend.⁵ De vermeldingen zijn steeds zeer kort; ze beperken zich meestal tot één zin. Hierin wordt meegedeeld dat de keizerlijke majesteit in oorlog was met de koning van Frankrijk. Nergens werd geschreven dat hij in oorlog was met het land Frankrijk zelf of het Franse volk. Volgens de bronnen ging het dus zuiver om een twist tussen de grote vorsten.

Hiernaast werden enkel in de twee gelijkaardige kronieken van Justus Billet de twee hieronder beschreven gebeurtenissen neergeschreven.⁶ In eerste instantie werd vermeld dat er enige rebellieën waren in de Nederlanden in 1520. Over welke opstanden het hier concreet gaat vinden we niet terug in de literatuur. Hoogst waarschijnlijk is hier ook geen sprake van een echte opstand, maar verwees de auteur naar de verspreiding van het protestantse geloof over de Nederlanden in het begin van de jaren '20.

Vervolgens is Billet de enige chroniqueur die vermeldde dat Karel in 1521 een bezoek bracht aan Gent. Volgens Fris was de keizer inderdaad in Gent op 17 juli 1521 bij een zitting van de Staten-Generaal. Deze stemden in met Karels oorlogsverklaring aan het adres van de Franse koning en stuurden troepen naar de bisschopstad Doornik.⁷ Ook gaf Justus Billet aan zijn lezers mee dat Milaan in datzelfde jaar door de keizers troepen ingenomen werd. Het leger van Karel werd hierbij gesteund door de pauselijke colonne. Deze gebeurtenis was van groot belang voor Karel.

² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3289, 3792, 2339, 2467, 531, 2554, 2488, 2542, 2543, 2544, 2545, 2549, G. 6183, 2487, 2550, 2553, 2563 en 2646

³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 131, 3860, 454, 2378 en 2548

⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss., 2489 en 3792

⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

⁷ V. FRIS, Histoire de Gand, p. 157

De verovering van Milaan stond hem immers toe zich rechtstreeks te mengen in de strijd om Noord-Italië. Bovendien kreeg hij de investituur over Napels aangewezen door de paus.⁸

In 1521 maakten Karels troepen zich meester over Doornik. Dit bisdom vormde een enclave tussen de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen, en was aldus een zeer gegeerd gebied. De verovering situeerde zich in de context van de eerste Habsburgse-Franse oorlog. Tijdens de herfstmaanden van 1521 slaagde Karel V erin het Franse leger dat op weg was naar Vlaanderen terug te dringen, en zo de verdediging van de stad Doornik onmogelijk te maken voor de aldaar achtergebleven Franse troepen. Op 16 december kon Karel Doornik binnen trekken als overwinnaar, en deze stad bijgevolg annexeren bij zijn rijk. Met dit gebeuren verwezenlijkte keizer Karel een eeuwenoude droom van de Vlaamse graven en de Bourgondische hertogen.⁹ De zege werd vermeld in twee kronieken: de *Oorspronck, Regeringhe ende Adel der stadt van Ghendt* van Lucas en Emanuel Vander Vynct, en handschrift 2563.¹⁰ Het gaat in beide gevallen om een korte vermelding:

*“In dit jaer quam de stadt Doornicke terug in de handen van de keyser”*¹¹

In het jaar 1523 reisde Karel volgens Justus Billet van Gent naar Spanje.¹² Ook vermeldde Billet een bestand dat opgemaakt werd tussen keizer Karel en de hertog van Gelre in het jaar 1524. In de literatuur vinden we terug dat dit bestand het gebied Friesland aanging. De tweedracht rond Friesland was reeds aanwezig sinds 1515, wanneer keizer Karel de rechten op Friesland overkocht van de hertog Joris van Saksen. De Friezen erkenden Karels soevereiniteit echter niet meteen en wilden hun lokale bestuur niet inruilen voor het Habsburgse centrale bestuur. Karel van Gelre, die ook naar Friesland dong, bezette het Friese grondgebied met zijn legers. Karel V maakte hier in 1524 een einde aan, en verdreef de Gelderse troepen. Het is op dit moment dat het

⁸ W. BLOCKMANS, “De strijd om het overwicht in Europa”, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, *Carolus: Keizer Karel V 1500-1558*, pp. 36-38

⁹ J. DE GEEST, “Chronologie”, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, *Carolus: Keizer Karel V 1500-1558*, p. 18

¹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2550 en 2563

¹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2550, p. 351

¹² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

door Billet vermelde bestand werd opgemaakt. In het traktaat beloofde Friesland van dan af aan het centrale Habsburgse gezag te erkennen.¹³

Verder vinden we in de kronieken terug dat Frans I gevangen genomen werd door de hertog van Bourbon in de slag van Pavia op 24 februari 1525; een verjaardagscadeau van formaat voor Karel. Dit is meteen de gebeurtenis die het meest frequent vermeld wordt in de bronnen daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw: in maar liefst dertien handschriften is de gebeurtenis terug te vinden.¹⁴ Twaalf van deze bronnen vermelden dat de gevangenneming van Frans I plaatsvond in Pavia¹⁵ Acht handschriften vernoemen hertog Karel III van Bourbon, die als kapitein de leiding voerde in naam van de keizer.¹⁶ In de literatuur vinden we terug dat de hertog van Bourbon in 1521 nog onder Franse vlag vocht. Hij was de 'connétable', de zogenaamde hoogste officier in Frankrijk na de koning.¹⁷ Er brak echter een conflict uit tussen Frans I en de hertog, waardoor de Franse connétable op 7 september 1523 de zijde van keizer Karel koos.¹⁸ Tot slot vermelden zes kronieken dat, naast Frans I, ook andere hoge Franse edellieden gevangen genomen werden.¹⁹ In vele gevallen ging de vermelding als volgt:

*“...De slag voor Pavien tussen de hertog van Bourbon, als capitein generael van de keyserlicke majesteit. In het beleg is de koning van Vrankerijk gevangen genomen samen met grooter menigte belangrijke personen”*²⁰

In handschrift 2549 vinden we een meer uitgebreide beschrijving terug, waarbij de gevangenen van hoge Franse adel met titel en naam genoemd worden. Eveneens wordt benadrukt dat vele Franse soldaten het leven lieten bij de veldslag. Ook de kronieken van Justus Billet geven een meer uitgebreide beschrijving dan degene hierboven vermeld:

¹³ J. FRIESWIJK, A.H. HUUSEN, en J.B. KUIPER, Fryslân, staat en macht 1450-1650, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 1999, pp. 124-125

¹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3289, 3792, 2554, 2488, 2542, 2549, G. 6183, 2487, 2553, 2563 en 2646

¹⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 2554, 2488, 2542, 2549, G. 6183, 2487, 2553, 2563 en 2646

¹⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 2554, 2488, 2542, 2487 en 2553

¹⁷ Gevonden in : Middelnerlands Woordenboek op CD-rom, Den Haag, 1998

¹⁸ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 84

¹⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 2549, G. 6183 en 2487

²⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 188 r°

“... seghen dat op de 24 februari dach van Sinte Matthijs den keyser Caerle, van sijnen gheboorte af tot dat hy alle sijn rijcken aen sijn soone den coninck Philips den tweeden hadde gheresigneert, altyt gheweest hadde favorabele en gheluckig ghelyck het ghebleken is inde la bataille van La Bicocca. In desen grooten slaghe van Pavia ende sijn crooninghe als Roomsche keyser inden jaere 1530 tot Boclogne. Ende andere occasien dat den cloecke moedighen coninck Francois den eersten, al vechtende en gekwetst sijnde, wiert ghevanghen doch hy wou zich niet ghevangen geven aan particuliere hoofden dan alleen aan de vice roy don Carlos de Lannoy. Die daer ghecommen sijnde salueerde en ontfinck hem met een groote submissie ende respect...”²¹

Deze onmiskenbaar fantasierijke passage roept enkele bedenkingen op. Op de eerste plaats staan we stil bij Billets vermelding dat Karel gedurende zijn hele leven gelukkig was. Als voorbeelden gaf Billet de slag van Pavia en Karels kroning tot keizer door paus Clemens VII. Dit zijn echter schaarse voorbeelden. De slag van Pavia zal de keizer ongetwijfeld zeer vrolijk gestemd hebben. Zijn kroning tot keizer vraagt echter een nuancering. Hoewel de gebeurtenis zelf hem ongetwijfeld welgezind stemde, moest Karel eerst vele jaren wachten op zijn keizerkroning door de Paus. Daarnaast ondervond de keizer ook heel wat tegenwerking van de Heilige stoel tijdens zijn bewind. Met uitzondering van paus Adrianus VI, leefde Karel zowat met elke paus op gespannen voet. De kerkelijke en geestelijke leiders strooiden Karel steeds roet in het eten wanneer hij de kerk wou beschermen door ze van binnenuit te hervormen. Ze vreesden dat de keizer te machtig zou worden. Daarnaast trotseerde Karel ook de niet te stuiten opkomst van de protestantse godsdienst, de mislukte tweede inval in Tunis in 1541, en het uiteenvallen van zijn rijk. We vermoeden daarom dat Karel op heel wat momenten tijdens zijn regeerperiode, eerder teleurgesteld en ongelukkig was. Dit wordt bevestigd door het feit dat hij omvangen door radeloosheid, geheel tegen de tradities in, besloot te abdiceren.²² Ten tweede is het opvallend dat Billet in dit fragment Frans I in een positief daglicht lijkt te stellen. Hij beschrijft de vorst als een 'kloek en moedig man' die 'hoewel gekwetst, toch bleef vechten opdat hij, niet door lage officiers, maar door Carlos de Lannoy gearresteerd zou worden'. In tegenstelling tot alle andere bronnen vermeldde Billet dus niet Karel van Bourbon, maar wel Karel van Lannoy, onderkoning van

²¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488, f° 41 v° - f° 42 r°

²² J. DECAVELE, Epiloog, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 227

Napels, als de man die de Franse koning gevangen nam. Beide officieren waren hoogste bevelhebbers bij de slag in Pavia. Ook noteerde Billet dat de heer van Lannoy, éénmaal aangekomen bij de Franse vorst, de koning groette met veel respect. Deze zaken wijzen er op dat Billet heel wat eerbied en bewondering had voor de Frans I.

Dat acht kronieken niets vermelden over de slag van Pavia, valt waarschijnlijk toe te schrijven aan de keuze van de chroniqueurs om te schrijven vanuit Gentse context. Zij beperkten zich mogelijks enkel tot de gebeurtenissen die beduidend waren voor hun geboortestad.

Verder lezen we dat Frans I ruim een jaar lang in gevangenschap verbleef. Na tal van onderhandelingen met de keizer, waarvan Italië het centraal thema vormde, ondertekenden beiden de “Vrede van Madrid” op 14 januari 1526.²³ Deze gebeurtenis was goed voor een melding in vier kronieken.²⁴ De vermelding ging steeds ongeveer zo:

“Wordt den pays ghemaakt tussen den keyser ende de Fransche coninck, ende Frans I los gelaten gevende voor ostagiers sijne twee sonen”²⁵

Uit de passage blijkt dat twee zonen van Frans I gegijzeld werden in Spanje. Welke van zijn zonen dit betreft wordt niet gespecificeerd. Via Blockmans komen we te weten dat de latere koning Hendrik II één van Frans’ zonen was die gevangen zat. Verdere informatie over de andere gegijzelde zoon vinden we niet terug. Wel weten we dat beide jongens vanaf 1526 in gevangenschap vertoefden ter garantie van Frans’ naleving van het Verdrag van Madrid. Bij Frans' verzuim van de opgelegde vrede, zou de gevangenschap verlengd worden tot het volgende verdrag tussen de twee vorsten. De Franse prinsen zaten al bij al een kleine vier jaar in Spaanse gevangenschap.²⁶

²³ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 88

²⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2339, 2554, 2487 en 2646

²⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, HS. 2646, p. 9

²⁶ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., pp. 98-99

5.1.2. Marcus Van Vaernewijck

In het werk van Marcus Van Vaernewijck werden enkele gebeurtenissen opgenomen die niet in andere bronnen terug te vinden zijn. Een eerste voorbeeld is de inname van Rhodes door Süleyman. Het hoofdstuk begint als volgt:

“Groot gruwelijk en langduerich belegh van het eylandt rhodes tegen den turk”

Bij zijn aanstelling tot sultan in 1520 was het innemen van het eiland Rhodos één van Süleymans eerste zetten. De ridders van Sint-Jan, de inwoners van Rhodos die het eiland verdedigden, vielen sinds tientallen jaren regelmatig de Ottomaanse kusten of schepen aan. Sultan Süleyman wou kost wat kost het eiland innemen om zo ook de sleutel tot de Egeïsche zee in handen te hebben. In Juni 1522 begon hij aan het beleg van Rhodos. Dit eiland stond bekend om zijn uitstekende versterkingen.²⁷ In 1523 werd het eiland definitief veroverd door de Ottomaanse sultan. Karel schonk de ridders van Sint-Jan, die het eiland verdedigd hadden, vervolgens het eiland Malta.²⁸

Verder vinden we in *de warachtige gheschiedenisse van Carolus de vyfste* een vermelding terug van de eerste Habsburgse-Franse confrontatie onder Karels en Frans' leiding. Van Vaernewijck beschreef in een tiental pagina's de oorzaken van het conflict en het verloop van de oorlog. Ook werd nota gemaakt van de dood van paus Leo X en diens opvolging door paus Adrianus. Vervolgens omschreef Van Vaernewijck de 'revolutie van de gemene man', die doorging van 1524 tot 1526. Deze opstand van plattelandsbewoners en Zuid-Duitse stedelingen richtte zich tegen de privileges van adellijke en stedelijke grootgrondbezitters. Volgens Van Vaernewijck was het Karels verdienste dat de opstand werd neergeslagen. In wezen was Karel niet betrokken bij de beheersing van de Duitse boeren. Dit was het werk van zijn broer en regent Ferdinand. Na het bloedig neerslaan van de opstand waren het vooral de ambachten die de klappen vingen bij de afstraffing.²⁹

²⁷ M. KUNT en C. WOODHEAD, Süleyman the magnificent and his age. The Ottoman empire in the Early Modern World, New York, Longman group, 1995, p. 42

²⁸ J. DE GEEST, Chronologie, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 18

²⁹ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., Gent, Van Halewyck/Balans,

Verder werd in dit boek nog kort gesproken over de Staten-Generaal die bijeen kwamen in Antwerpen. Volgens Van Vaernewijck vroeg Margaretha op deze bijeenkomst driehonderdduizend gulden om een leger op de been te brengen tegen de hertog van Gelre. Meer aandacht gaf Marcus Van Vaernewijck aan de slag in Pavia. Minutieus werd deze veldslag beschreven, al zij het met meer aandacht voor Karel dan voor de strijd.

“...die alder moghenste conijnck van Vranckerijck seer stranghelicken vechtende wort van drie edelmannen (die den vice roy van Napels dienden) ghevanghen. Zy quamen tot hem daer sijn peert onder hem gequetst lach ende naer dat hy hem niet en wilde ghevanghen geven so reet die cloecke vice roy van napels selve in persooone derwaert met synen bloote sweerde ende nam den coninck (die seer vermoeyt was) ghevanghen”³⁰

We mogen stellen dat Frans in bovenstaat citaat, net als in de kronieken van Justus Billet, tamelijk positief wordt voorgesteld. Zo lezen we dat hij zich verzette tegen zijn gevangenneming, en dat hij zich slechts na een uitputtende strijd overgaf. Een andere zaak die zowel in de kronieken van Billet als deze van Van Vaernewijck voorkomt is dat Karel van Lannoy, en niet Karel van Bourbon, aangeduid als degene die Frans I gevangen nam.

Tot slot wordt verwezen naar een grote beroerte in het Heilig Roomse Rijk tijdens het beleg van Pavia. Vermeld wordt dat deze te maken had met een geloofskwestie. Het is goed mogelijk dat Van Vaernewijck hiermee opnieuw naar de Duitse boerenopstand verwees. Deze werd namelijk gesteund door protestanten als Luther en anabaptisten als Thomas Müntzer.³¹

5.1.3. 19^e eeuw

Vijf van de zeven bronnen uit de 19^e eeuw, die de periode van 1520 tot 1539 omvatten,

2000, p. 221 ; M. BOONE, “Le dict mal s’est espandu comme peste fatale. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld.”, in: Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2000, pp. 42-43

³⁰ M. VAN VAERNEWYCK, De waerachtige geschiedenis van Carolus den vyfste..., Gent, Gérard van Salenson, 1564, p. N III

³¹ D. HORST, Doopsgezinde bijdragen, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 1999, p. 34

vermelden keizer Karel.³² Twee kronieken repten dus met geen woord over de handelingen van de keizer in deze jaren³³

De eerste oorlog tussen Karel V en Frans I wordt in slechts één van de vijf negentiende-eeuwse handschriften vermeld. Het betreft de *cleene ofte corte cronymcke van d'Heer Justo Billet*, geschreven door Jean-François De Laval.³⁴ Opvallend is dat hier ook de reden voor deze eerste confrontatie wordt gespecificeerd:

*“...de pays tusschen de koning van Vranckerijck en keyser Carole werd verbroken (naar men seyt) uit haat omdat dese laatste tot keizer werd verkozen”*³⁵

Het is opmerkelijk dat we deze “casus belli” voor de latere Habsburgs-Franse confrontaties ook terugvinden in vele negentiende-eeuwse schoolboeken. Zo deelde Katrien Bonne ons mee dat in 12 van de 54 schoolse handboeken werd geschreven dat Frans I zijn nederlaag bij de keizerkroning nooit kon verteren en daarom jarenlang oorlog voerde tegen Karel V.³⁶ Deze bewering, die we ook terugvinden in het *verhaal van den opstand der Gendtenaren tegen Karel V* van Mees, was dus ruim aanvaard in de 19^e eeuw.³⁷

In dezelfde kroniek van De Laval werd ook neergeschreven dat Doornik in 1521 toegevoegd werd aan het keizerlijke rijk. Hierna krijgen we onder het jaar 1522 de volgende vermelding:

*“In het selve jaer deed keizer Carole zijn tweede reis van Gent naar Zeelant om zoo door te varen naar Spanje waar zijn persoon hoog nodig was door de continuatie van de rebelle van eenighe quatwillighe ende stinaete Spanjaards”*³⁸

De auteur spreekt over een rebelle in Spanje. Hiermee verwijst hij hoogstwaarschijnlijk naar de

³² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 3801, G. 11533, G. 12019 en G. 14248

³³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2477 en 2338

³⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019

³⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 41

³⁶ K. BONNE, Het beeld van keizer Karel in de Belgische schoolboeken voor het lager onderwijs periode 1830-1914, p. 83

³⁷ ut. supra.

³⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 43

opstand van de Comuneros in 1520. In de literatuur vinden we hierover meer informatie terug. Na zijn verkiezing tot keizer te Frankfurt in 1519 verliet Karel de Spaanse bodem om zich te laten kronen in het Heilig Roomse Rijk, Adriaan Boeyens bleef achter als regent. Hiermee ging Karel echter in tegen één van de beloften die hij aan de Cortes gemaakt had bij zijn kroning tot Spaanse koning. Karel zou de Spaanse koninkrijken immers niet verlaten zonder er een erfgenaam achter te laten. Dit gebeuren vormde de aanleiding voor de opstand in 1520, die zich richtte tegen de jarenlange corruptie van de Raad van Castilië. Verschillende Spaanse steden als Toledo, Salamanca, Segovia en Toro vormden een alliantie, onder de vorm van een junta, en brachten milities op de been om orde op zaken te stellen. De junta schafte de gehate raad van Castilië af en stelde zichzelf aan het bestuur van het rijk. De Spaanse steden bouwden voort op een lange traditie van stedelijke verbonden en verwierven langzaam aanhang bij de boeren. Dit lokte uiteraard verzet uit bij de aristocratie, die tot hiertoe langs de zijlijn had toegekeken. Mede dankzij de inzet van de edelen kon het koninklijke leger de stad Tordesillas veroveren. Toch konden de royalisten het tij niet meteen breken. Door de radicalisering in de steden begon de junta-coalitie echter langzaam barsten te vertonen. Karel slaagde erin de troepen van de comuneros te verslaan in april 1521. De Cortes dwongen datzelfde jaar nog grondige hervormingen af. Toledo hield opstandig vol tot in het begin van het jaar 1522, Valencia tot 1523.

De Spaanse rebellen worden in het werk van De Laval afgedaan als erg kwaadwillig. Dit staat in schril contrast met zijn beschrijving van de Gentse oproerkraaiers bij de commotie rond de eedaflegging van Karel in 1515. Over de Gentse rebellen werd namelijk met geen kwaad woord gerept. Niettegenstaande streefden de Spaanse rebellen, net als de Gentse, naar meer inspraak van de lokaliteiten en minder controle vanuit het centrale bestuur. Doordat De Laval schreef vanuit een Gents stedelijk opzicht met daarnaast heel wat aandacht voor de vorst, kan zijn uitlating over de Spaanse rebellen in dat opzicht verklaard worden. Hij beziet de Spaanse rebellen waarschijnlijk als malicieuze buitenlanders die het gezag van de Gentse keizer willen ondermijnen.

De volgende vermelding situeert zich in hetzelfde jaar, en werd uitsluitend door De Laval genoteerd:

“...het verwijderen van de connestable van Bourbon uit Franse dienst overgenomen tot de gene van Carole den V...”³⁹

Het betreft hier Karel van Bourbon, die na een twist in 1523 overliep van het Franse naar het Habsburgse kamp.

Tot slot werd de slag te Pavia tussen Karel en Frans in drie van de vijf handschriften handschriften uit de 19e eeuw gegeven.⁴⁰ In tegenstelling tot de zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen, kwam de plaats van het slagveld, en niet de gevangenneming van Frans I, het meest frequent aan bod. In alle bronnen werd Pavia vermeld, tweemaal werd de gijzeling van Frans I opgenomen, en éénmaal werd melding gemaakt van de kapitein-generaal van Bourbon en de andere hoge Franse edelen die samen met de Franse koning gevangen genomen werden. Het is opvallend dat deze gebeurtenis weinig uitvoerig werd beschreven in de negentiende-eeuwse bronnen. Zo werd er meestal niet meer dan één regel aan besteed. De meest uitgebreide vermelding vinden we terug in het eerste volume van de *Gentsche Kronyke* van de gebroeders Callion:⁴¹

“*Item int zelve jaer 25 was den coninck van Vranckerycke Franschoys den eersten van dien name ghevangen met den coninck van Navarre, ende met veel ander edele ende moghende princen, hertoghen, graven ende noch machtighe heeren voor Pavien, als hy se vier maenden sterck belegert hadde van des keyzers volc ende syn capiteynen.*”⁴²

Hierna volgt een klein rijmvers:

“*Incarnation. Want die coninck van Vranckeriik voor Pavien ghevanghen was; van Borboni als capiiteiin ziinde van den keiiser up dat pas*”⁴³

In de eerste passage wordt zowel de plaats van het slagveld, de gevangenneming van de Franse

³⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 44

⁴⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, G. 12019 en G. 14248

⁴¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248

⁴² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248, pp. 17-18

⁴³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248, p. 18

koning en edelen, als de kapitein van de keizer gespecificeerd. Opnieuw vinden we Karel van Bourbon terug als de persoon die Frans I gevangen nam. De duur van het beleg werd ons ook niet verzwegen. Twee kronieken spraken niet over de slag van Pavia. Beiden hanteerden een uitgesproken stedelijke visie aangezien ze niets neerschreven over Karel V dat zich buiten Gent of de Nederlanden afspeelde.⁴⁴

Geen van de negentiende-eeuwse kronieken haalt het Vredesverdrag van Madrid in 1526 aan.

5.2. De Sacco di Roma

Amper een maand na zijn vrijlating deelde Frans I in de koninklijke raad van Cognac mee aan Karels gezanten dat hij het Verdrag van Madrid (1526) niet als bindend beschouwde. Het verdrag was volgens Frans immers onder druk gesloten. Diezelfde week nog werd een alliantie gevormd tussen oude bondgenoten van Frans I: de Liga van Cognac of de Heilige Liga. Het verbond bestond uit Frankrijk, Venetië, Francesco Sforza, het Medici-bestuur van Firenze, en de paus. Ze eisten onder meer Sforza's herbenoeming tot hertog van Milaan, en dreigden met een oorlog in Italië. De liga slaagde erin Lodi te bezetten op 24 juni 1526. Een maand later werd Francesco Sforza echter gedwongen het fort van Milaan prijs te geven, gezien de Franse hulp uitbleef. Eind november 1526 leidde de keizerlijke bevelhebber Frundsberg Duitse troepen Italië binnen via Ferrara. Begin 1527 viel het keizerlijke leger onder bevel van Lannoy en Bourbon de pauselijke staten binnen. De troepen, waren zoals gebruikelijk was in die tijd, nog niet betaald. Er werd hen echter wel een vergoeding van hun soldij vanuit Rome in uitzicht gesteld. Daarmee doelden de legerleiders dat de paus onder druk zou worden gezet om een subsidie te geven. Hoewel Lannoy Karels instructies had gekregen om de paus te ontzien, waren de op buit beluste troepen niet te stuiten in hun opmars. Aangezien paus Clemens VII deel uitmaakte van de Liga van Cognac, was hij in de ogen van de troepen een vijand van hun keizer. Op 6 mei 1527 drong het keizerlijke leger dan ook de eeuwige stad binnen, volledig los van het bevel van Bourbon. De keizerlijke bevelhebber liet het leven bij de bestorming. De paus en veertien kardinalen wisten te vluchten naar de Engelenburcht om zich aldaar te verschansen. De stad viel evenwel ten prooi aan een ongebreidelde plundering, die de naam 'Sacco di Roma', of 'Plundering van Rome',

⁴⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3801 en G. 11533

kreeg. Deze gebeurtenis leverde Karel, ongewild, grote voordelen op. Zo werd de liga uit elkaar geslagen, en koos de paus Karels zijde. De maandenlange gevangenschap van de paus en de verwoesting van de Heilige stad jaagden echter een golf van afkeuring door de Christenheid, die Karel een smet op zijn blazoën bezorgde.⁴⁵

Meteen na de Sacco di Roma sloot Frans I een bondgenootschap met Hendrik VIII van Engeland. De hieropvolgende jaren werd hun strijd tegen de keizer verder uitgevochten in Italië. Na verloop van tijd wist Karel hierin echter meer en meer de bovenhand te halen. In 1529 was de strijd beslist in Karels voordeel. De damesvrede tussen Louise van Savoye, moeder van Frans I, en Margaretha van Oostenrijk, tante van Karel V, bezegelde de vrede officieel. Kort daarop sloot Karel een contract met de paus en de Noord-Italiaanse vorsten: de Noord-Italiaanse gebieden zouden oorlog verklaren aan elke vreemde heerser die de vrede in Italië bedreigde.⁴⁶

Dat een ingrijpende gebeurtenis als de Sacco di Roma door de meeste chroniqueurs vermeld werd staat buiten kijf. Hoe zit het echter met andere gebeurtenissen tussen de jaren 1526 en 1529? In de volgende paragrafen onderzoeken we welke belevenissen met betrekking tot Karel V in de Gentse kronieken opgenomen werden.

5.2.1. 16^e-18^e eeuw

Op 10 maart 1526 huwde keizer Karel in Sevilla met Isabella van Portugal, de zuster van koning Juan II van Portugal. Op dit moment was het “Verdrag van Madrid” reeds gesloten maar zat Frans I nog steeds gevangen in Spanje. Karels huwelijk met de dochter van de Portugese koning bracht een enorme bruidschat met zich mee. Hiermee ging hij alsook in op het verzoek van de Spaanse Cortes om met een Portugese prinses te trouwen.⁴⁷ Hoewel dit huwelijk weinig politiek belang lijkt te hebben voor Gent, werd de gebeurtenis toch in zes kronieken daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw neergeschreven.⁴⁸ Drie van deze zes bronnen zijn van de hand van Justus Billet.⁴⁹

⁴⁵ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., pp. 88-89

⁴⁶ Ibid., pp. 90-94

⁴⁷ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 86

⁴⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2488, 2542, G. 6183, 2487 en 2646

⁴⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542 en G. 6183

In één van zijn kronieken vinden we een opvallende vermelding. Het lijkt hier immers alsof de keizer met de Portugese prinses huwde uit liefde en niet om diplomatieke redenen:

*“...den keyser slaet sijn ooghen en heeft zijn liefde gheleyt op de prinsesse van Portugal...”*⁵⁰

Verder werd de Liga van Cognac slechts vermeld in twee kronieken, beiden van de hand van Justus Billet.⁵¹ Billet verwees hierbij naar een ‘liga van prinsen tegen de keizer’.

Bijna alle elf de kronieken maken dan weer melding van de Sacco di Roma.⁵² De plundering wordt op bizarre wijze beschreven in de meeste handschriften:

*“In dit jaer was Roomen gewonnen van keyser Carolus volck”*⁵³

De chroniqueurs doen het lijken alsof Rome bevrijd werd door Karel. Wellicht probeerden ze op deze manier de gebeurtenis alsnog positief voor te stellen.

Vier kronieken, waarvan twee van Billet, geven een meer heldere uitleg over deze gebeurtenis. Zo vinden we het volgende terug in handschrift 2646, en volledig analoog in handschrift 2489⁵⁴:

*“...is de stad Roomen door de keyzersche troepen ingenomen ende de paus ghevanghen, sonder wete nochtans van den keyser”*⁵⁵

In de passage wordt duidelijk vermeld dat keizer Karel geen weet had van hetgeen zijn troepen tweewegbrachten in Rome. In de contemporaine literatuur is deze stelling duidelijk aanvaard. Zo wordt gezegd dat Karel geen bevel gegeven had voor de bestorming van Rome. Ook deze twee bovenstaande kronieken scheppen dus een positief beeld van de keizer, aangezien hij op geen enkele manier betrokken was met de plundering van Rome.

⁵⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488, f° 43 v°

⁵¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

⁵² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2339, 2554, 2488, 2542, 2549, G. 6183, 2487, 2553 en 2646

⁵³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2339, f° 93 r°

⁵⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 2488, 2542 en 2646

⁵⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, HS. 2646, p. 9

De kronieken van Justus Billet verhalen de situatie vanuit het standpunt van de boodschapper van de keizer. Ze vertellen onder andere welke allianties gesmeed werden om de paus te bevrijden:

*“...soo es doen nochal des quaede tydinghe die den keyser ontfinck van roomen ende Napels de sbeyte doodt vande beste van sijnen goeden ende ghetrouwen dienaar don Carlos de Lannoy, de vlucht van den paus Clemens uit het casteel van Inghelenburcht ende Romen tot Orvietto. Onder datter nederom een nieuwe ligne wiert ghesmedt ende was onder handen teghen hem tuschen de paus, de coninck van Vranckeryck, de Venetianen, den hertogh van Milaenen ende andere princen van Italiën om Romen te verlossen ende de paus in sijn eerste autoriteit ende digniteit weder te stellen.”*⁵⁶

Deze annotatie van Billet situeert zich een half jaar tot een jaar na de plundering van Rome halweg 1527. Het was begin december van datzelfde jaar toen de paus, verkleed als zijn majordomus, erin slaagde om uit Rome te vluchten. In 1528 stierf Karel van Lannoy tijdens een Frans-Venetiaans beleg van Napels.⁵⁷ Justus Billet geeft in deze passage aldus een korte samenvatting van de belangrijkste gebeurtenissen die geschiedden van eind 1527 tot begin 1528. Tot slot geven we mee dat in zeven van de elf bronnen vermeld wordt dat de hertog van Bourbon doodgeschoten werd bij het bestormen van de stad.⁵⁸

De mannelijke vrucht van het huwelijk tussen keizer Karel en Isabella kreeg de naam Filips. Hij werd geboren op 21 mei 1527 te Valladolid.⁵⁹ Dit gebeuren vinden we terug in een vijftal kronieken.⁶⁰ Op te merken valt dat Filips in twee kronieken als eerste zoon van Karel wordt bestempeld, daar waar hij in twee kronieken van Billet als Karels tweede zoon wordt vernoemd⁶¹:

*“...gheboorte vanden prince Philips, den tweeden sone van keyser Carel de vyfden...”*⁶²

⁵⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2542, f° 53 v°

⁵⁷ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap.*, pp. 89-92

⁵⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3792, 2488, 2542, 2549, G. 6183, 2487 en 2553

⁵⁹ P. EECKHOUT, *Keizer Karel en zijn tijd*, Brussel, Editions de la connaissance, 1955, p. 51

⁶⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 2488, 2543, 2563 en 2646

⁶¹ Achtereenvolgens : Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2563, 2646, 2488 en 2542

⁶² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2542, f° 52 v°

Het blijft gissen welke eerstgeborene zoon Billet in deze passage impliceerde. Karel werd inderdaad voor het eerst vader in 1522, maar dit van een bastaarddochter die hij bij de van Oudenaarde afkomstige Johanna van der Gheynst verwekt had tijdens het beleg van Doornik. Karels derde kind werd pas geboren op 24 februari 1547. Het was een zoontje, de latere don Juan, dat verwekt was bij de Regenburgse Barbara Blomberg.⁶³

Tot slot werd de Damesvrede van 1529 vermeld in acht kronieken.⁶⁴ In het algemeen werd hiernaar verwezen als ‘den pays tussen de keizerlijke majesteit en Frans I’.

5.2.2. Marcus Van Vaernewijck

Marcus Van Vaernewijck nam de dood van Karels zuster, Isabella, begin januari 1526 op in zijn werk. Hij voegde hier ook een tekening van haar graftombe toe, gevolgd door een ballade van veertien strofen.

Ook vermeldde hij het huwelijk van de keizerlijke majesteit met Isabella van Portugal datzelfde jaar.

Het hoofdstuk volgend op de vermelding van het huwelijk gaf hij volgende titel:

“Hoe die Turcksche keyser met een grooteheyt vanden volcke in Hongarien quam, daer hy onsprekelicke grote tyrannie bedreef van moorden stelen rooven branden end ander schandalige sticken...”

Het gaat hier over de Ottomaanse inval in Hongarije in 1526 waarbij koning Lodewijk II gedood werd. In het hoofdstuk wordt een tiental pagina’s lange beschrijving van de veldslag gegeven. Opmerkelijk is dat Süleyman en de Ottomanen steeds in een zeer negatief daglicht gesteld worden. Het is alsof de auteur het conflict volledig polariseert, en hierbij vergeet dat ook Karel schuldig was aan zijn deel van de moorden, roven en branden die eigen is aan elke oorlog.

⁶³ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap.*, pp. 169-170

⁶⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2488, 2542, G. 6183, 2487, 2553 en 2563

Vanzelfsprekend werd ook in Van Vaernewijcks werk de Sacco di Roma beschreven. De gebeurtenis werd voorgesteld alsof het een rechtmatige daad van de keizer was. In tegenstelling tot de realiteit, waar Karel deze gebeurtenis met blozende wangen aanhoorde, trof hem en zijn manschappen volgens dit handschrift geen enkele schuld. Van Vaernewijck duidde eerder de paus aan als oorzaak. Verder wordt vermeld dat de hertog van Bourbon het leven liet tijdens het beleg van de Heilige stad. Het mislukte beleg van de Fransen op het fort van Milaan wordt uitvergroot om zo het Franse nederlaag extra in de verf te zetten. Ook het nieuwe bondgenootschap tussen Frankrijk en Engeland na het uiteenvallen van de Liga van Cognac wordt de lezer niet onthouden. Daarna wordt de “Vrede van Kamerrijk” aangehaald. Ook hierbij is het duidelijk dat de implicaties van de vrede vooral in Karels voordeel waren.

Tot slot werd beschreven hoe Süleyman met zijn legers optrok naar het Westen, en zelfs tot in Wenen geraakte. De titel van deze paragraaf laat weinig aan de verbeelding over:

“Van dat groot ende gruwelick belech der stadt van Weenen in Oostenrijck, ende van die d’ eerlicke destructie des landts daer ontret gheleghen, twelcke die Turck destrueerde beroofde verbrande ende dat volck iammerlijck vermoorde ende als ghevanghenen slaven wech voerde...”

5.2.3. 19^e eeuw

Wat betreft handschriften daterend uit de 19^e eeuw vinden we vijf bronnen terug die gebeurtenissen uit de periode van 1520 tot 1539 behandelen. De eerste vermelding rond keizer Karel vinden we terug in 1526. Maar liefst drie bronnen bespreken het huwelijk van de keizer met Isabella van Portugal.⁶⁵ Twee kronieken, beiden van de hand van Jean-François De Laval, beschrijven de geboorte van Karels zoon Filips.⁶⁶

⁶⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, G. 12019 en G. 14248

⁶⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 11533 en G. 12019

Verder komt ook de Sacco di Roma voor in drie handschriften.⁶⁷ Twee kronieken beperken zich hierbij tot één regel.⁶⁸ Merken we op dat deze identiek is aan de ietwat rare formulering uit de zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen:

*“Item int selve jaer was de stede van Rome gewonnen van de keyssere volck...”*⁶⁹

In de derde kroniek, het werk van De Laval, wordt anderhalve bladzijde aan de gebeurtenis gewijd.⁷⁰ Hierbij wordt zowel de inname van de stad, de dood van de hertog van Bourbon en de plundering vermeld. Het gebeuren wordt voorgesteld als een overwinning voor de keizer, waardoor Karel opnieuw positief naar voor komt in zijn kroniek.

Tot slot vermeldt slechts één negentiende-eeuws handschrift de vrede die gesloten werd tussen de tante van Karel en de moeder van Frans in 1529 te Kamerrijk. De vermelding is terug te vinden in de *Gentsche Kronycke* van de gebroeders Callion:

*“...was den pays ghemaect tusschen de keyser en de coninck van Vranckeriik...door vrou Margriete en de moeder van de coninck van Vranckeriik...”*⁷¹

5.3. Rooms keizer: de zalving door paus Clemens VII

Na de Vrede van Kamerrijk, of kortweg Damesvrede (1529), en het stabiliseren van de oorlogssituatie in Italië, had Karel even de tijd om naar adem te happen. Deze tijd gebruikte hij om een droom, die hij sinds 1525 koesterde, waar te maken. Nu zijn relatie met de paus, na de Sacco di Roma (1527), beter was dan ooit, kon hij deze overtuigen hem tot Rooms keizer te zalven. De plechtigheid ging door op zijn dertigste verjaardag in Bologna, en dus niet in Rome

⁶⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, G. 12019 en G. 14248

⁶⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en G. 14248

⁶⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2476, p. 336

⁷⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019

⁷¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248, p. 18

zoals het naar aloude traditie de gewoonte was. Hier waren de sporen van de Sacco di Roma, die drie jaar eerder plaatsvond, namelijk nog te zichtbaar.⁷²

5.3.1. 16^e-18^e eeuw

In handschriften 2488 en 2542 van Justus Billet vinden we terug dat de keizer van Spanje naar Italië reisde. Dit gebeuren wordt echter in geen van de andere handschriften vermeld. De pauselijke zalving daarentegen wordt beschreven in zeven van de twintig kronieken daterend uit de 16e tot 18e eeuw. Drie van de betreffende werken zijn van de hand van Justus Billet, één bron werd geschreven door Joos vander Stoct, en van drie handschriften is de auteur onbekend.⁷³ Dat de zalving door de paus slechts in één derde van bronnen terugkomt lijkt op het eerste zicht opvallend. Toch moeten we onthouden dat Karel tien jaar eerder reeds tot keizer gekroond werd in Aken. De zalving was eerder een formaliteit, die geen concrete veranderingen met zich meebracht. Voor de Gentenaars had het gebeuren dan ook weinig betekenis. De zalving leverde enkel persoonlijke prestige op voor Karel zelf. In de kroniek van vander Stoct, en analoog in de andere vernoemde bronnen, vinden we volgende vermelding:

“...was ghecroont conink van Lombardijen de aldermachtigste ghecozen keyser Caerle den vyfsten van dien name vanden paus Clemens den VII in de stede van Bononien la Grasse...”⁷⁴

We lezen dat Karel, naast zijn zalving tot Rooms keizer, ook gekroond werd tot koning van het pas verworven gebied Lombardije. In de twee gelijkaardige handschriften 2488 en 2542 van Justus Billet wordt de gebeurtenis wat meer opgesmukt: de beschrijving omvat een kleine pagina, en gaat in op de details van de ceremoniën.

Globaal gezien kunnen we besluiten dat de keizerlijke zalving beknopt beschreven wordt in de Gentse kronieken. Toch is deze één van de frequenter besproken gebeurtenissen van de jaren 1520-39.

⁷² W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., Gent, Van Halewyck/Balans, 2000, p. 94 en p. 194

⁷³ Achtereenvolgens : Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542, G. 6183, 2337, 2553, 2563 en 2646

⁷⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, HS. 2337, p. 136

5.3.2. Marcus Van Vaernewijck

Volgens Marcus Van Vaernewijck brak in 1530 een epidemie uit in de Nederlanden. Over welke ziekte het gaat blijft onduidelijk. De titel van het hoofdstuk verradt echter dat het een koortsachtige aandoening betreft:

“Over een seer vreemde ende wonderlijcke siekte ghenoeemt die zwetende siekte of de Inghelsche siekte...”

Dat deze ziekte ‘de Engelse ziekte’ genoemd werd lijkt niet verwonderlijk. Enkele jaren eerder streed de Engelse koning immers nog aan de zijde van Frans I tegen de keizer. Een andere mogelijke verklaring voor de naamgeving is dat de ziekte overwaaide vanuit Engeland. Willem van Ham bevestigt dat er die periode een plaag in onze gewesten, onder meer in Gent, woedde. Ook hij geeft geen specifieke beschrijving van de ziekte. Wel vermeldt hij dat er in 1530 verschillende afkondigingen waren van kerkelijke vieringen als dankbetuiging voor de geringe mate waarin de epidemie huishield.⁷⁵

Ook Karels zalving tot keizer door Clemens VII kwam in Van Vaernewijcks werk aan bod. De auteur besteedde hieraan uitermate veel aandacht: de plechtigheid wordt over maar liefst 50 pagina’s uitgespreid. Zo wordt achtereenvolgens vermeld hoe triomfantelijk Karel ontvangen werd in Bologna, hoe hij koning van Lombardijen gekroond werd, hoe de hierop volgende keizerlijke kroning verliep, en hoe Adriaan van Croy opperhofmeester werd. Ook had Van Vaernewijck oog voor de ceremoniën tijdens de plechtigheid en de klederdracht van paus en keizer.

⁷⁵ W.A. VAN HAM, Macht en gezag in het Markiezaat, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2000, p. 383

5.3.3. 19^e eeuw

In tegenstelling tot de bronnen daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw, werd Karels keizerszalving in meer dan de helft, drie van de vijf, van de negentiende-eeuwse bronnen vermeld.⁷⁶ Dit is niet verwonderlijk aangezien de geschiedenis van grote figuren, zoals pausen en keizers, in deze eeuw zeer in trek was. De passages waren steeds van volgende aard:

“...was ghecroont conynck van Lombaerdyen den aldermachtichste ghecozen keyser Karele de vyfste van dien name van den paus Clemens den VII van dien name, was ghedaen in de stede van Bouloingnen la Grasse die men noempt die stale croone van Lombardyen”⁷⁷

Meteen valt op dat deze vermelding veel weg heeft van de aantekeningen in de bronnen van vorige periode. In de kroniek van De Laval werd achter bovenstaande passage nog aangevuld met een citaat uit de kroniek van Justus Billet.⁷⁸ Daarnaast nam De Laval nog een andere zaak op in zijn kroniek. Zo schreef hij dat de Roomse keizer de stad Firenze belegd had op verzoek van de paus. Dit lijkt een rareiteit voor de niet geïnformeerde lezer, maar in werkelijkheid schulde hier een goed georchestreerd contract achter. De keizer had Clemens VII immers beloofd dat hij zijn neef, Alexander de Medici, terug op de troon in Firenze zou brengen indien de paus hem tot Rooms keizer zalfde.⁷⁹ Kort na zijn pauselijke zalving ging Karel dan ook van start met zijn beleg van Firenze, iets wat De Laval een vermelding waardig vond.

5.4. 1531: Keizer Karel in Gent

Na Karels zalving tot Rooms keizer in Bologna, reisde hij in maart 1530 noordwaarts richting Duitsland. Midden juni kwam hij aan in Ausburg, waar hij de Rijksdag samengeroepen had. Hierop werd de verklaring van de protestantse leer door Philip Melancthon, Luthers rechterhand, voorgelezen. Het gebeuren zou de geschiedenis ingaan als de Augsburgse Confessie. Ook zijn

⁷⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, G. 12019, G. 14248

⁷⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2467, p. 337

⁷⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019

⁷⁹ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 94

zuster Maria was op deze Rijksdag aanwezig. Toen het bericht van het overlijden van Margaretha van Oostenrijk de keizer bereikte, reisde Karel met zijn zuster richting de Nederlanden.⁸⁰ De keizer hield een tussenstop in Keulen. Hier ijverde hij bij de Duitse keurvorsten voor de verkiezing van zijn broer Ferdinand als Rooms koning. Ook ditmaal hielp het goud van de Augsburgse Fuggers de keurvorsten bij het maken van hun beslissing. Karels nadrukkelijke voorwaarde voor de verkiezing was evenwel dat hij de uiteindelijke beslissingsmacht zou behouden. Ook was het zo dat enkel de katholieke keurvorsten de nieuwe Roomse koning zouden erkennen. Als Rooms koning zouden Ferdinand, die reeds jaren de eigenlijke macht in Duitsland uitoefende, zijn beslissingen betreffende de Duitse binnenlandse maatregelen zwaarder doorwegen dan voorheen. Volgens Karel kon zo dus ook de godsdienstproblematiek in het Heilig Roomse Rijk beter bestreden worden.⁸¹ De kroning voltrok zich op driekoningendag 1531.

Ook Karels zus Maria vergaarde in deze periode een machtspositie. Toen ze begin januari 1531 in Keulen achterbleef, zond Karel haar een aanstellingsbrief inzake het regentschap over de Nederlanden. In maart kwam de gloednieuwe regentes aan in de Nederlanden alwaar zij even later plechtig ingewijd werd.⁸²

Tijdens zijn verblijf in de Nederlanden nam Karel de tijd voor enkele politieke hervormingen. Zo stelde hij Brussel aan tot hoofdstad van de Nederlanden, liet hij het gewoonterecht optekenen, en richtte hij de drie collaterale raden op.⁸³

Los van al deze veranderingen was dit toch een ietwat speciale periode voor de Gentenaars. Zo kwam hun keizer op 24 maart binnen in zijn geboortestad waar hij verbleef tot eind juni. Voor zijn vertrek werd er in zijn eer een steekspel gehouden op de Gentse Vrijdagmarkt.⁸⁴

⁸⁰ J. DE GEEST, Chronologie, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 20

⁸¹ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., pp. 176-177

⁸² J. DE GEEST, Chronologie, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 20

⁸³ R. VERMEIR, Geschiedenis van de Nieuwe Tijd (Onuitgegeven syllabus : eerste kandidatuur Geschiedenis-Kunstwetenschappen en Archeologie), p. 17

⁸⁴ V. FRIS, Histoire de Gand, p. 157

5.4.1 16^e-18^e eeuw

Karels reis vanuit Duitsland naar de Nederlanden wordt enkel in het werk van Justus Billet opgenomen.⁸⁵ Verder vinden we in de kronieken de intrede in Gent van Karel en zijn zus Marie terug.⁸⁶ Naast de blijde intrede van 1515 en het bestraffen van de Gentse opstand van 1540 is dit ongetwijfeld het bekendste verblijf van de keizer in zijn geboortestad. Zo zien we dan ook dat deze gebeurtenis in drie kronieken de enige vermelding is aangaande de keizer in de jaren 1520 tot 1539.⁸⁷

“...quam den keyser Carolus binnen Ghendt ender met hem quam de conninghinne van Hongarijen sijn sustere, ende bleven binnen Ghendt wel drie maenden sdaer was een costelick steecspel daer den keyser selve stack”⁸⁸

De auteurs van deze drie bronnen hadden bijgevolg een uitgesproken Gentse stedelijke visie en hechtten enkel belang aan gebeurtenissen die iets met hun eigen stad te maken hadden. Zowat alle kronieken namen analoge vermeldingen op. Slechts drie handschriften houden er een afwijkende vermelding op na.⁸⁹ Zo beweren twee ervan dat Karel vijf à zes, en niet drie, maanden in Gent verbleef.⁹⁰ Daarnaast schreven deze auteurs ook niets over het steekspel dat in de stad gehouden werd:

“In dit jaer quam den keyser Karolus te Gendt daer hy wel bleef vyft oft ses maent midts den grooten winter ...ende trock den keyser ontrent Sinxen naer Spaignen”⁹¹

De derde afwijkende vermelding vinden we terug in handschrift 2553. Bijzonder aan de passage is dat ze veel uitgebreider is dan de aantekeningen in alle andere kronieken. Er wordt vooral uitgewijd over Karels prestatie tijdens het steekspel op de Vrijdagsmarkt. Ook valt op dat de precieze duur van Karels verblijf niet in maanden wordt uitgedrukt. Verder merken we op dat

⁸⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

⁸⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2339, 2554, 2488, 2542, 2543, 2545, 2544, 2487, 2553 en 2563

⁸⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2543, 2544 en 2545

⁸⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543, p. 96

⁸⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2339, 2554 en 2553

⁹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2339 en 2554

⁹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2339, f° 94 (voorzijde)

Maria's aanstelling tot regentes van de Nederlanden niet vermeld wordt. Na verder onderzoek blijkt dit niet zo uitzonderlijk; slechts enkele kronieken nemen dit gegeven op.⁹²

*“Item in dit voornomde jaer quam Karolus keysere op den vrijdach, onser Vrouwen havont, in marte te Ghent ende bleef te Ghent tot den XVen in wedemaent XII weken. Ende was de octave vanden Heleghen Sacramente ende te Ghent zijnde op Sente Barnabas dach ende war sondach was te Ghent op de Vrijdachmaert een stecspel beroupen vanden keysere, daer meest alle de hedelen waeren vanden Duutschen lande ende de keysere war selve in persoonen cloockelick in de baene. Hy selve brack in XII steken VIII lansen achter ghanc in sticken ende den keyserlijken standaert dede hy op de baelgien stellen.”*⁹³

Het feit dat toch wel wat kroniekschrijvers dit verblijf van Karel in Gent niet neerschreven in hun bron, kunnen we eventueel interpreteren als een teken dat de keizer door deze auteurs niet graag gezien was. Zo reageert de gewone Gentenaar op de straat tot op vandaag verdeeld op de vraag of Karel al dan niet opgenomen moet worden in het Gents patrimonium van grote personen.

Verder zijn er vier kronieken die bij het jaar 1531 melding maken van het volgende⁹⁴:

*“Hielt den keyser de feeste van Toysoene ontrent Sente Andries dach binnen der stede van Doornicke”*⁹⁵

De passage verwijst naar een bijeenkomst van het twintigste kapittel van “le Toison d’Or” of de ‘Orde van het Gulden Vlies’. Tijdens de vergadering werden personen als Juan III van Portugal, broeder van Karels echtgenote, en Filips, zoon van Karel V, opgenomen in de Orde.⁹⁶ Dat het kapittel te Doornik gehouden werd heeft waarschijnlijk een symbolische waarde. De stad werd in 1521 immers veroverd op Frankrijk, een gebiedswinst die reeds lang in de hoofden van de Bourgondische hertogen speelde. Mogelijks wou Karel aanduiden dat Doornik van dan af aan definitief onder de Habsburgse gebieden zou huizen.

⁹² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2488, 2542 en 2487

⁹³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2553, p. 158

⁹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, G. 6183 en 2487

⁹⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489 f° 198 r°

⁹⁶ Stad Brugge, Het Gulden Vlies, vijf eeuwen kunst en geschiedenis, p. 39

Vervolgens vinden we in twee bronnen terug dat Karel in 1531 een reorganisatie van de armenzorg afkondigde. Gent kende heel wat armen- en liefdadigheidsinstellingen in de eerste helft van de 16^e eeuw. Het was Karels intentie om deze veelheid aan steunverlenende instanties te rationaliseren en optimaal te laten renderen:⁹⁷

*“In dit jaer was te Ghendt uuythgheleyt een mandement by der keysererlicke maiesteit als dat elc zijn aermen moeste onderhouden elc int zynen ende de aermen moesten alomme teecken en draghen”*⁹⁸

Wat de hedendaagse lezer meteen opvalt is de verwijzing naar tekens die de armen verplicht werden te dragen. Hiermee wordt in de 20^e en 21^e eeuw al snel de link gelegd met het viseren van bepaalde sociale, en zelfs raciale, groepen. Toch moeten we in het achterhoofd houden dat dergelijke gebruiken niet uitzonderlijk waren in de Middeleeuwen en de Vroegmoderne Tijden. In de toenmalige context had Karels maatregel geen negatieve intenties en gevolgen voor de armen, en geen ander doel dan de creatie van een betere functionering van de armoedezorg.

5.4.2. Marcus Van Vaernewijck

Zowel de reis van de keizer en zijn zuster Marie van het Heilig Roomse Rijk naar de Nederlanden, als het steekspel dat toen te Gent gehouden werd, kwamen aan bod in Van Vaernewijcks werk. Aan de manier waarop de gebeurtenissen vermeld werden valt meteen te merken dat de auteur zelf een Gentenaar was:

“Van den triumpelicken steeckspele ghehaude binnen der seer vermaerder stede van Ghendt, daer die keyserlicke majesteite in persoone mede stack...”

In het hieropvolgende hoofdstuk nam Van Vaernewijck het devies, “Plus Oultre”, van Karel op. Hierna volgden zes strofen die uitleg gaven over de betekenis van dit devies.

⁹⁷ J. VANNIEUWENHUYSE, “Beeld van de stad”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen Stropdragers. Karel V 1500-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 58

⁹⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 198 v°

Tot slot wijdde Van Vaernewijck een hoofdstuk aan het beleg van, en tegen, de anabaptisten in Münster. Karel wordt in het hoofdstuk in een uiterst positief daglicht gesteld. De groep herdopers, echter, wordt afgedaan als goddelozen die niets beter verdienen dan te sterven.

5.4.3. 19^e eeuw

De intrede van Karel V en zijn zus Maria van Hongarije werd opgenomen in vier van de vijf uit de 19^e eeuw die de periode 1520-39 behandelen.⁹⁹ Hiermee is de gebeurtenis de meest frequente vermelding. In handschriften 2476 en 3801 bleken de beschrijvingen identiek:

*“In dit scependom quam den keysere uut Spaegnen naer Ghendt ende met hem quam de conynghinne van Hungarien zijn sustere, en bleven wel dry maenden. Ende daer was een costelick steeckspel, daer de keyser zelve stak ende tzijner blijde incomste luide Roelandt al en woest sturme noch brandt”*¹⁰⁰

Tekenend voor het stedelijk identiteitsbesef is het vermelden van klokke Roeland. Het luiden van deze klok maakte de inwoners van Gent duidelijk dat er iets belangrijk aan de hand was.

De kroniek van de gebroeders Callion gaf een gelijkaardige vermelding.¹⁰¹ Enige verschil hierbij is dat het steekspel dat op de Vrijdagsmarkt plaatsvond niet vermeld wordt in deze bron. Het handschrift van De Laval gaf dan weer de meest uitgebreide en fantasierijke omschrijving:

“In den selven jaere, ontrent den voorsomme, soo quam binnen deser stede van Ghendt onsen Roomsche keyser Carolus den Ven om wat te rusten van alle te groote moeylijke affairen en zijnen lange reysen dor Italien en Duytschland. Met hem quam vrou Marie en bleeven hier ontrent dry maenden lank, terwijlent men inviteerde ende rechte op diversche feesten om den keyser ende coinghinne te vereeren ende te recrieren. Ende onder andere wiert er gheordonneert een treffelijk ende magnifiek steeckspel, daer den keyser in persoone eene van de stekende ridders was. Hier quamen van alle quartieren ambassadeurs van Vranckerijk en Inghelant van

⁹⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 3801, G. 12019 en G. 14248

¹⁰⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3801, p. 32

¹⁰¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248

*Denemarke ende Duitsland, om van hem audiente te hebben en informeren belangrijke zaken van staat...*¹⁰²

De Laval geeft ons heel wat informatie over het keizerlijk bezoek. Volgens hem kwam Karel naar Gent om uit te rusten van zijn lange reizen door Italië en Duitsland. De Laval stelde Gent dus voor als een oase van rust voor de keizer. De vermelding van het bezoek van de verschillende ambassadeurs doen Gent een ontmoetingsplaats van verscheidene politieke culturen lijken. In het algemeen mogen we stellen dat De Laval zowel Gent als de keizer positief afbeeldde.

Ook het kapittel van het Gulden Vlies dat plaatsvond in Doornik in 1531 werd opgenomen in twee negentiende-eeuwse bronnen.¹⁰³ De afkondiging van de hervorming van de armenzorg datzelfde jaar werd enkel in de kroniek van de gebroeders Callion teruggevonden.¹⁰⁴

5.5. De strijd tegen de Ottomanen

Karel V was eigenlijk niet in staat de uitgestrekte grenzen van zijn rijk doeltreffend te verdedigen tegen de Ottomanen. Het was immers steeds omwille van economische en interne moeilijkheden in het Ottomaanse rijk, en de telkens weerkerende oorlogen met Perzië, dat de definitieve nederlaag op cruciale momenten werd afgewend. Het rijk van toenmalig heerser Selim I strekte zich in het begin van de 16^e eeuw uit over grote delen van Noord-Afrika, Egypte, de oostelijke landen van de Middellandse zee, grote delen van Klein-Azië en groot stuk van de Balkan. Toen Süleyman zijn vader opvolgde in 1520 brak er een nieuw tijdperk van grote expansie aan. Nu werden delen van Armenië, Mesopotamië en Hongarije veroverd. In een verlangen de eerdere sultans te overtreffen, rustte Süleyman meteen na zijn troonsbestijging zijn legers uit voor een veldtocht naar de Balkan. Na de verovering van Belgrado in 1521 stond de deur naar Hongarije open. Dit land was op dat moment verdeeld door de strijd tussen aanhangers van Lodewijk II, de jonge koning van Hongarije, en de hoge adel. In 1526 leidde Süleyman zijn legers opnieuw naar

¹⁰² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 55

¹⁰³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en G. 14248

¹⁰⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248

de Hongaarse grenzen. Bij Mohács sneuvelden 24.000 Hongaarse soldaten, en verdrong koning Lodewijk op de vlucht in de nabijgelegen beek Csele. De verdediging van Wenen en het gehele Donau-stroomgebied rustte sedertdien op de schouders van Karels broer Ferdinand. Süleyman liet geen bezettingsleger achter in Hongarije maar kwam met de Hongaarse edelen overeen dat Johan Zapolya de nieuwe koning van dit land zou worden. Ferdinand op zijn beurt deed ook aanspraak gelden op de Hongaarse kroon. Hij was immers getrouwd met Anna, de zuster van wijlen koning Lodewijk. Ferdinands troepen verdreven Zapolya aanvankelijk uit Hongarije. Deze riep echter de hulp in van Süleyman. Dit was de rechtstreekse aanleiding tot het beleg van Wenen in 1529. Met een leger dat bestond uit 250.000 soldaten en 300 kanonnen sloeg de sultan op 21 september 1529 zijn tenten op voor deze stad. Het beleg liep echter uit op een fiasco voor het Ottomaanse leger; herfstregens en ziekten teisterden de soldaten die niet uitgerust waren tegen zulke omstandigheden. Met de winter in het zicht trok Süleyman zich op 14 oktober terug met grote verliezen.¹⁰⁵

In 1532 trok de sultan andermaal richting Oostenrijk, ditmaal met een leger van 300.000 manschappen. Karel ontving dit nieuws terwijl hij op de Rijksdag van Nürnberg met de protestantse keurvorsten onderhandelde over Ferdinands positie als Rooms keizer. Er was dit maal niet veel nodig om de eenheid tussen de verschillende keurvorsten te bewerkstelligen. Onder het zogenaamde ‘interim van Nürnberg’ stelde Karel een christelijk leger samen dat bestond uit 90.000 man voetvolk en 30.000 ruiters, en trok naar Hongarije. Zowel Karel als Süleyman vermeden angstvallig de beslissende veldslag. Opstanden in Oost-Anatolië verplichtten Süleyman in 1533 zijn oorlog in Europa te beëindigen. Voortaan erkende hij Ferdinand als vorst van Westelijk Hongarije.¹⁰⁶

Door de steeds groter wordende piraterij in de Middellandse zee achtte keizer Karel het enkele jaren later nodig om de roversnesten in Noord-Afrika uit te roeien. De Zuid-Italiaanse staten hadden reeds vele jaren te lijden onder Turkse invallen. Ook het Spaanse koninkrijk had last van raids vanuit de Noord-Afrikaanse islamstaatjes. In 1534 veroverde Kheir-ed-Dhin Barbarossa de troon van de overleden koning van Tunis, die een vazal was van de Spaanse kroon. Hij werd hierbij aangespoord door sultan Süleyman. Een jaar later stak Karel, met de steun van de Cortes,

¹⁰⁵ Z.R.W.M. VON MARTELS, Augerius Gisleinius Busbequius. Leven en werk van de keizerlijke gezant aan het hof van Süleyman de Grote, Groningen, unisversiteitsdrukkerij RU Groningen, 1989, pp. 128-132

¹⁰⁶ J. DE GEEST, Chronologie, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 20

paus Paulus III, Portugal, Genua en andere Italiaanse gebieden, met 400 schepen de Middellandse zee over. Tijdens het beleg van Tunis leden Karels manschappen zwaar onder de combinatie van hitte en een tekort aan drinkwater. Dankzij de opstand van de christenen in de stad zelf kon Tunis uiteindelijk ingenomen worden. Volgens de legende bevrijdde Karel hier maar liefst 20.000 christelijke zielen die als slaven gebruikt werden. Barbarossa vluchtte naar Algiers. Hij was echter nog niet verslagen.¹⁰⁷ Door de ondraaglijke warmte in volle zomer werd Karel evenwel verplicht om terug te reizen. Ziekten en uitputting zorgden voor massale verliezen onder Karels troepen.¹⁰⁸ Een tweede Noord-Afrikaanse expeditie drong zich op.

Oorlogen tussen de Ottomanen en de Perzen zorgden ervoor dat er rust heerste in de Balkan tot ongeveer 1540. Na de dood van Johan Zapolya in 1540 laaide de twist om Hongarije weer op toen Isabella, de dochter van de Poolse koning Sigismund, in naam van haar zoon de rechten op Hongarije claimde. Ze riep de hulp in van Süleyman in haar strijd tegen Ferdinand. Deze laatste had na de dood van Zapolya immers geheel Hongarije voor zich opgeëist. De Ottomaanse legers zwermden begin de jaren '40 opnieuw over Hongarije uit. In 1541 werd Boeda definitief bezet door de sultans legers. Hongarije werd van dan af aan een provincie in het Ottomaanse rijk.¹⁰⁹

5.5.1 16^e-18^e eeuw

Vijf bronnen die ergens tussen de 16^e tot 18^e eeuw gedagtekend werden vermelden een 'reis' die Karel ondernam tegen de Ottomanen in 1531.¹¹⁰ :

*“in dit jaer nam de keyser de reyse jeghen de turcken”*¹¹¹

Hiermee verwijzen de handschriften waarschijnlijk naar het interim van Nürnberg, begin 1532, toen Karel samen met de Duitse keurvorsten een machtig leger samenstelde en naar Hongarije

¹⁰⁷ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., pp. 208-209

¹⁰⁸ W. BLOCKMANS, De strijd om het overwicht in Europa, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 40

¹⁰⁹ Z.R.W.M. VON MARTELS, op.cit., p. 132

¹¹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3792, G. 6183 en 2487

¹¹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792, f° 145 r°

trok. Hoogst waarschijnlijk komen de jaartallen niet overeen omwille van de jaartijl die de chroniqueurs hanteerden.

Drie bronnen spreken over Süleyman die in 1532 een leger op de been bracht om vanuit Constantinopel naar Wenen te trekken.¹¹² Wat meteen opvalt bij onderstaande passage is de overdrijving van het aantal manschappen langs beide zijden van het strijdtoneel. Zo sprak men bijvoorbeeld over 900.000 Turkse manschappen en 300.000 soldaten onder leiding van de keizer. In werkelijkheid was het in beide gevallen één derde van dit aantal dat ten strijde trok. Ook de drijfveren van de Ottomanen om het beleg stop te zetten zijn ietwat aan de verbloemende kant. Zo was het niet Süleymans schrik voor het grote leger van Karel, maar eerder een opstand aan de ander zijde van zijn rijk, die hem verplichtten terug te trekken.

“...opden 24 van april vertrock uet Constantinopelen den grooten turck Solyman met het IX hondert duysent mannen ende arriveerden voor Weenen ende den valeureusen keyser Carolus met sijn broeder Ferdinandus die presenteerde hem dry hondert duysent manne kerstenen omtrent sijns vyants, maer de Turck vernemende de kerstene sterkte was seer vervaert ende vertrock”¹¹³

Karel komt in dit citaat naar voor als een machtig keizer en strateeg die de ongelovigen verdreef uit zijn rijk. De andere twee bronnen geven een minder uitgebreide omschrijving als deze die hierboven vermeld staat.¹¹⁴ Ze vermelden enkel dat Süleyman naar Wenen oprukt.

In de jaren '30 van de 16^e eeuw wordt Karel heel wat minder frequent beschreven in de bronnen als dit voor de jaren '20 het geval is. De volgende melding van de vorst situeert zich pas in 1535. Het betreft hier het beleg van Tunis, dit is terug te vinden in tien kronieken.¹¹⁵ De keizer wordt in deze vermeldingen steeds in een positief daglicht gesteld. Mogelijks waren zowat alle chroniqueurs tevreden over deze veldslag, omdat ze gemeenschappelijke haat- en angstgevoelens tegenover de Ottomanen koesterden.

¹¹² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2549, 2553 en 2646

¹¹³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2549, p. 47

¹¹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2553 en 2646

¹¹⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3792, 2467, 531, 2488, 2542, G. 6183, 2487 en 2563

Het is opvallend dat in evenveel kronieken een analoog citaat volgt op de vermelding van het beleg van Tunis:

*“In dit jaer ware van Thunis ghesonden vier leeuwen vande keizerlijke majesteit ende een leeuwinne, ende waren ghebrocht by een Dominus van Houcke, filius Pieters. Ende was beggift van de stede weghe ende boven dien met een ghestypten rocke gheborduert met eender maecht daer uppe ende Dominicus reysde zo wederomme naer de keizerlijke majesteit.”*¹¹⁶

Volgens de passage zond Karel vier leeuwen en één leeuwin naar Gent bij ene Dominicus van Hoecke. De leeuwen waren bedoeld voor het Leeuwenhof, waar Karel op jonge leeftijd regelmatig vertoefde. Dominicus van Hoecke was hoogst waarschijnlijk de verzorger van de dieren.

Kort na zijn overwinning in Tunis reisde Karel, via een tussenstop in Sicilië, naar Rome, waar hij met veel pracht en praal ontvangen werd. In november van datzelfde jaar overleed Francesco Sforza, hertog van Milaan, kinderloos. Als Rooms keizer kwam de tituluur over dit gebied aan Karel toe. Frans I hoopte op zijn beurt echter op een belening, zoniet voor hem, dan wel voor één van zijn zonen. Onder banale voorwendsels bezette de Franse koning in februari 1536 het hertogdom Savoye om van hieruit Milaan te kunnen bedreigen. Karel ontstak hierop in woede en daagde Frans opnieuw uit voor een duel. Daar er van dit tweegevecht niets in huis kwam, viel Karel met zijn 45.000 manschappen, die hij samen gebracht had voor de overtocht naar Algiers, de Provence binnen. Ondertussen gebod hij Hendrik van Nassau, zijn bevelhebber in de Nederlanden, Frankrijk vanuit het Noorden binnen te vallen.¹¹⁷

In vier kronieken werden deze politieke ontwikkelingen op volgende wijze genoteerd¹¹⁸:

*“Dede de keyser zijn incomste in de stede van Roome. Van Roome quam den keyser met grooter macht van volcke naer provencen ende belegde de stad van Marseillen”*¹¹⁹

¹¹⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2487, f° 122 v°

¹¹⁷ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap.*, pp. 99-100

¹¹⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, G. 6183, 2487 en 2563

¹¹⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 6183, f° 7 v°

Of het effectief tot een beleg van Marseille kwam, betwijfelt de Nederlandse historicus Wim Blockmans ten zeerste. Hertog Karel van Bourbon had hier in 1524, als bevelhebber voor de keizer, immers zijn vingers al eens aan verbrand.¹²⁰ Wel is het zeker dat enkele steden rond Marseille, zoals Aix, veroverd werden. Indien Blockmans het aan het rechte eind heeft is het goed mogelijk dat de chroniqueurs het gebied doelen op de streek rond Marseille, en niet de binnenstad zelf.

Verder zijn er drie handschriften die het opnieuw oplopende conflict tussen Habsburg en Frankrijk op een andere manier verwoorden¹²¹:

*“Den XXIIIe july was open oorloghe ghecomen tusschen keysere ende den coninc van Vrankereyke”*¹²²

In enkele van deze bronnen wordt ook het verdere verloop van de oorlog beschreven.¹²³ De handschriften namen korte vermeldingen op van de inname van bepaalde steden in het Zuiden van Frankrijk of de Nederlanden.

Deze derde Habsburgs-Franse oorlog bracht beide uitgeputte rivalen weinig op. Door bemiddeling van paus Paulus III bespraken Frans en Karel in mei 1538 het zogenaamde ‘tienjarige vredesbestand’ in Nice. Hierin werd beslist dat Frans zijn troepen uit Piëmont en Savoye zou ontruimen. In ruil hiervoor zou Frans’ jongste zoon, hertog Karel van Orleans, de investituur over het hertogdom Milaan ontvangen. In juni ontmoetten beide vorsten elkaar opnieuw in Aigues-Mortes om hier het gezamenlijke optreden tegen de protestanten en moslims te bespreken.¹²⁴ Het resultaat van deze besprekingen werd in februari 1539 in een minder bekend verdrag gegoten dat bekend staat als het Verdrag van Toledo.¹²⁵

¹²⁰ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 101

¹²¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, 3792 en 2487

¹²² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 205 r°

¹²³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2339, G. 6183, 2487

¹²⁴ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 103

¹²⁵ J. DE GEEST, Chronologie, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 21

In maar liefst zes handschriften vonden we een vermelding terug van een tienjarig bestand dat in 1538 tussen Karel en Frans gesloten werd¹²⁶. De meest excentrieke is hieronder weergegeven:

*“Item den keyser en den coninck van Vranckerijk maecten een bijstandt van thien jaeren, ende malcanderen besoeckende tracteren ende omhelsen malcanderen.”*¹²⁷

Wim Blockmans gaf in *Keizer Karel V (1500-1558); De utopie van het keizerschap* geen vermelding van een tienjarig bestand tussen de twee grote vorsten. Laetitia V.G. Gorter-van Royen daarentegen sprak in haar boek over Maragaretha van Hongarije wel over een tienjarig bestand dat in 1538 tussen Karel en Frans te Nice gesloten werd.¹²⁸ Toch blijft Blockmans opperen dat er niet echt sprake was van een duurzame vrede, aangezien Frans steeds allerhande aanpassingen aan het verdrag wenste.¹²⁹ Het vervolg van deze historie vinden we terug in hoofdstuk 7 van deze scriptie.

Op 1 mei 1539 stierf keizerin Isabella van Portugal, de echtgenote van keizer Karel, in het kraambed. Volgens Blockmans was keizer Karel zeer rouwig om haar dood. Aangezien hij datzelfde jaar nog verklaarde niet te zullen hertrouwen verloor hij, naast een goede regentes, ook zijn alter ego die hem slechts één zoon geschonken had.¹³⁰ De gebeurtenis kwam aan bod in acht kronieken.¹³¹

*“In dit jaer overleet dese weerelt de huusvrauwe vanden keysere onsen gheduchten heere Carolus den Ven dien name, enden leste in meye was hier binnen Ghendt een costelycke huutvaert ghedaen”*¹³²

Telkens werd hieraan toegevoegd dat er diezelfde maand een kostelijke uitvaart in Gent gehouden werd. De kroniekschrijvers hielden de link met de stad dus levendig.

¹²⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3289, 2339, 2554, 2488, 2542 en 2646

¹²⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 11

¹²⁸ L.V.G. GORTER-VAN ROYEN, *Maria van Hongarije, regentes der Nederlanden*, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 1995, p. 229

¹²⁹ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap.*, p. 104

¹³⁰ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap*, pp. 167-171

¹³¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. Hs.'en 2489, 3792, 2488, 2542, 2549, 2487, 2553 en 2646

¹³² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2487, f° 126 v°

5.5.2. Marcus Van Vaernewijck

Karels expeditie tegen de Noord-Afrikaanse piraten kreeg in dit boek een apart en zeer uitgebreid hoofdstuk. De titel luidde:

“Hoe dat den keyserlicke majesteit met eenen groten hoop ruters ende knechten uut Spaengnen naer Afrijcke ghetrocken is, hoe hy den Barbarossa uut de stadt van Thunis verdreven heeft ende den coninck Muleasses wederom in sijn rijcke ghestelt heeft”

De keizer werd hier als de bevrijder van Tunis voorgesteld. Volgens Van Vaernewijck redde Karel twintigduizend christelijke slaven van een gewisse dood en verzekerde hij dat de Middellandse zee vrij was van piraterij. Dat de roversnesten op de Noord-Afrikaanse kusten van de Middellandse Zee nog lang niet uitgeroeid waren, werd dus genegeerd door Van Vaernewijck. *De warachtige gheschiedenisse van Carolus de vyfste* verheerlijkt dus de expeditie, en doet daardoor de werkelijkheid enigszins geweld aan.

Naast de verovering van Tunis vinden we geen ander passages meer terug over deze periode.

5.5.3. 19^e eeuw

Twee negentiende-eeuwse handschriften vermelden Karels ‘reis tegen den Turk’ in 1531.¹³³ Net zoals in de zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen, verwezen de auteurs hiermee hoogst waarschijnlijk naar het leger dat Karel in 1532 op de been bracht om naar Hongarije te trekken. Ook het beleg van Tunis in 1535 werd opgenomen in de negentiende-eeuwse handschriften. Drie auteurs maakten hier melding van zowel het beleg als de leeuwen die naar Gent gezonden werden.¹³⁴

“Item int selve jaer zondt den keysere te Ghendt van Thunis vier leeuwen ende een leeuwinne ende dat bij eenen Dominicus van houcke, filius Pieters. De welcke schepenen van Ghendt

¹³³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en G. 14248

¹³⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, G. 12019 en G. 14248

beghiften ende dede hem maken eenen gestrijpten rock ghebordueert met der maeght van Ghendt daer mede dat hij wederomme naer de keyser reysde."¹³⁵

Karels triomfantelijke intrede in Rome, kort na zijn terugkeer uit Tunis, en het (zogezegde) beleg van Marseille dat kort hierna plaatsvond, zijn in twee kronieken terug te vinden.¹³⁶ In tegenstelling tot de zestiende- zeventiende- en achttiende-eeuwse bronnen werd er niet vermeld dat Karel en Frans elkaar openlijk de oorlog verklaarden. Dit gebeuren vonden we wel terug in het *verhaal van den opstand der Gendtenaren tegen Karel V* van G. Mees. Bij Karels intrede in Gent na zijn verovering van Tunis, werd er via Franse afgevaardigden aan hem gevraagd Milaan af te staan. Zoals vermeld had Karel V zich dit gebied bij de dood van de hertog toegeëigend als leen van zijn rijk. Karel weigerde en daagde Frans I tijdens een betoog voor de paus uit tot een tweegevecht. Volgens Mees sloeg deze dit aanbod af, en verklaarde hij hierop de oorlog aan Karel.¹³⁷

Het overlijden van Karels echtgenote Isabella werd niet neergeschreven in de negentiende-eeuwse bronnen.

Wel werd er in handschrift 2476 van Jean-François De Laval vermeld dat de keizer en de Franse koning in 1538 een bestand van tien jaar ondertekenden.

5.6. Conclusie

Van alle 26 kronieken die Karel V vermelden in de periode van 1520 tot 1539, halen er zestien de veldslag voor Pavia en Frans' gevangenneming aan. De Sacco di Roma, de intrede, en het verblijf van Karel en Maria in Gent werden in één handschrift minder vermeld. In de helft van de kronieken werd keizer Karels overwinning in Tunis besproken. Karels zalving door Clemens VII tot Rooms keizer kwam in tien bronnen naar voor. Ook Van Vaernewijck nam de al aangehaalde gebeurtenissen op in zijn werk, zij het met een positieve ondertoon voor de keizer. Het gros van al deze vermeldingen vond plaats buiten de Nederlanden.

¹³⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248, p. 28

¹³⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2476 en G. 14248

¹³⁷ G. MEES, op.cit., pp. 16-17

Opvallend voor de periode 1520-39, is dat de chroniqueurs vele verschillende gebeurtenissen opnamen. Elk legden ze de nadruk op andere kwesties. Zo waren er voor eerdere periodes in Karels leven steeds gebeurtenissen die in bijna alle bronnen voorkwamen. Dat dit niet zo is voor de periode 1520-1539 hangt ongetwijfeld samen met de lengte van de tijdsspanne. Ook valt deze periode samen met Karels wellicht meest actieve levensjaren. De kroniekschrijvers konden dan ook niet al zijn daden vermelden en waren verplicht een keuze te maken tussen het arsenaal aan gebeurtenissen. Bij deze keuze speelde de manier waarop ze tegen Karel aankeken een grote rol. Zo zijn er kronieken die enkel de gebeurtenissen rond Karel in Gent neerschreven. Daarnaast zijn er ook chroniqueurs die het opzet hadden om alle ingrijpende momenten in Karels leven te vermelden.

Betreft het eerste hoofdstukje, dit van de periode voor en na de slag van Pavia, geven de gelijkaardige handschriften 2488 en 2542 van Justus Billet duidelijk de meeste informatie. De bronnen van de 19^e eeuw, uitgezonderd handschrift G. 12019, geven opvallend weinig informatie over deze periode van Karels leven. Opmerkelijk is dat Billet, De Laval en Van Vaernewijck niet echt negatieve uitlatingen laten vallen over Frans I.

Zowel de kronieken van de 16^e tot 18^e eeuw als deze van de 19^e eeuw verschaffen ons betrekkelijk positieve gegevens over keizer Karel. Vooral de Sacco di Roma (1527) krijgt in alle bronnen een opvallend gunstige noot.

De pauselijke keizerszalving krijgt in de negentiende-eeuwse bronnen duidelijk meer aandacht als in de kronieken van de 16^e tot 18^e eeuw. Daarnaast worden er voor dit deel van Karels leven enkele zaken in bronnen van de 19^e eeuw vermeld die niet voorkomen in de zestiende- tot achttiende-eeuwse kronieken.

Slechts de helft van de handschriften uit de 16^e tot 18^e eeuw spreekt over Karels verblijf van enkele maanden in Gent. In de bronnen van de 19^e eeuw wordt dit gebeuren meer aan bod. Handschrift G. 12019 van De Laval en de kroniek van Van Vaernewijck geven ongetwijfeld de meeste positieve beschrijvingen van Karel.

In het vijfde en laatste hoofdstukje staat men eenduidig positief tegenover Karel aangezien het allen vermeldingen zijn waarbij hij strijd levert tegen de Ottomanen. Opmerkelijk is dat er in de bronnen van de 16^e tot 18^e eeuw meer vermeldingen terug te vinden zijn over Karels oorlogen tegen de Ottomanen dan in deze van de 19^e eeuw.

De in het algemeen best gedocumenteerde bronnen daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw zijn ongetwijfeld de twee kronieken van Justus Billet, het werk van Jan Stalins, de *Cronyke van Ghendt 1301-1568*, en de *Chronyke van Gendt 1301-1572*.¹³⁸ Voor de 19^e eeuw zijn dit de twee kronieken van Jean-François De Laval, en het werk van de gebroeders Callion.¹³⁹

De in het algemeen best gedocumenteerde bronnen daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw zijn ongetwijfeld de twee kronieken van Justus Billet, het werk van Jan Stalins, de *Cronyke van Ghendt 1301-1568*, en de *Chronyke van Gendt 1301-1572*.¹⁴⁰ Voor de 19^e eeuw zijn dit de twee kronieken van Jean-François De Laval, en het werk van de gebroeders Callion.¹⁴¹

¹³⁸ Achtereenvolgens: Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542, 2487, 2489 en 3792

¹³⁹ Achtereenvolgens: Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, G. 12019 en G. 14248

¹⁴⁰ Achtereenvolgens: Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542, 2487, 2489 en 3792

¹⁴¹ Achtereenvolgens: Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, G. 12019 en G. 14248

Hoofdstuk 6

De opstand van Gent

Wanneer we spreken over een beeldvorming van keizer Karel in de ogen van Gentse auteurs denken de meeste mensen wellicht meteen aan de Gentse opstand. Deze opstand was een openlijke confrontatie tussen de Gentse middenstandsklasse en het vorstelijk gezag in de Nederlanden, dat keizer Karel vertegenwoordigde. Ze staat bekend als de laatste grote opflakking van stedelijk verzet in de late Middeleeuwen. Met het bestraffen van de opstand kwam er definitief een eind aan de bijna twee eeuwen durende strijd tussen Gent en haar soevereinen.¹

De manier waarop de opstand werd neergeslagen is niet nieuw. Zo waren alle maatregelen die Lodewijk van Schore, de Leuvense topjurist die de bestraffing van Gent behandelde, opstelde reeds in theorie vooropgesteld of in praktijk gebracht door de Bourgondische hertogen. In vergelijking met de bestraffing van andere steden kwam Gent er zelfs nog goed vanaf, toch vertoonde de bestraffing van de Gentse opstand ook overeenkomsten met andere opstanden. Zo

¹ P. ARNADE, "Privileges and the Political Imagination in the Ghent Revolt of 1539", in: M. BOONE en M. DEMOOR, Charles V in Context: The making of a European Identity, Brussel, University Press, 2003, p. 104

werd zowel na het bedwingen van de opstand van de Comuneros in 1520-21 in Spanje als na het neerslaan van de Duitse boerenopstand van 1524-26 de medezeggenschap der ambachtsgilden zo goed als uitgeschakeld. Het voordeel hiervan voor de keizer was dat hij van dan af aan kon onderhandelen met een sociaal meer homogeenere groep die hij beter kon beïnvloeden en naar zijn hand zetten.²

Aangezien er tussen de aanloop van de opstand en het bestraffen ervan heel wat zaken elkaar op korte tijd opvolgden is het zeker niet overbodig om van start te gaan met een overzicht van de Gentse opstand. We baseren ons doorheen heel dit hoofdstuk vooral op het boek *Keizer tussen stropdraggers* van Johan Decavele aangezien dit werk op zeer veel plaatsen overlapt met de materie van dit chapter.

6.1. De Gentse opstand onder de loep

Zoals reeds aangehaald in het vorige hoofdstuk bezette koning Frans I in februari 1536 het hertogdom Savoye naar aanleiding van een twist tussen hem en Karel V betreffende de heerschappij over Milaan. Karel reageerde meteen met een inval in de Provence, tegelijkertijd gaf hij zijn legerbevelhebbers in de Nederlanden de opdracht om Frankrijk langs het noorden binnen te vallen.³ Deze invasie op het Noordelijke front vlotte echter niet naar behoren, slechts enkele stadjes als Hesdin en Saint-Pol werden ingenomen. In maart 1537 kwam de reactie van Frans I. Hij viel het graafschap Artesië binnen met 30.000 man. De landvoogdes Maria van Hongarije beschikte echter niet over voldoende financiële middelen om de Franse legers van antwoord te dienen. Daarom vroeg ze in maart 1537 een bede van 1,2 miljoen carolusgulden aan de Staten-Generaal.⁴

Alle Nederlandse staten stemden hiermee in, uitgerekend Vlaanderen waar Gent dwars lag. Als motief voor deze weigering verwees de poorterij naar de grote som geld die ze reeds 1515 al aan

² M. BOONE, "Le dict mal s'est espandu comme peste fatale. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld.", in: *Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, pp. 42-43 en pp. 62-63

³ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap.*, pp. 99-100

⁴ J. DAMBRUYNE, "Keizer Karel: Meester of knecht?", in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdraggers. Karel V 1550-1558*, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 156

Karel betaald hadden. Wel waren de Gentenaars, meer bepaald de wevers en kleine neringen, bereid om manschappen te leveren aan het leger van de landvoogdes. Gent verkeerde immers in financiële moeilijkheden. In augustus 1538 bijvoorbeeld werd de stadsrekening afgesloten met een tekort van 15.270 carolusgulden. De stad verkeerde in negatieve spiraal dankzij de opeenvolgende boetes van Filips de Goede in 1453, Karel de Stoute in 1469 en Maximiliaan van Oostenrijk in 1492; deze dankte Gent aan haar opstandigheid.⁵

In april 1537 ging Maria van Hongarije akkoord met de presentatieakte. Zo zouden de overige drie Leden de bede betalen terwijl enkel Gent manschappen zou leveren. De steden in het Gentse kwartier werden echter wel verplicht tot het betalen van de bede. Daar waar zich steden achter het standpunt van Gent geschaard hadden werd overgegaan tot het verplicht innen van de bede. In een poging om Gent toch te overhalen de bede te betalen deelde de regentes begin juni mee dat de keizer zeer verontwaardigd zou zijn over Gentse betaling in natura. Op 16 juni werd dit herhaalde aanmanen van de landvoogdes om te betalen opnieuw weggestemd door de collatie. Een kleine maand later stuurde de landvoogdes enkele raadsheren naar de stad. Zij deelden de schepenen mee dat indien Gent toch zou betalen, hun bedeaandeel gehalveerd zou worden. De Gentse magistraat weigerde echter de collatie nog eens bijeen te roepen. Als antwoord op de koppigheid van Gent liet Maria alle Gentse handelaars arresteren die in de grote Brabantse steden vertoefden, ook al degene die weigerden te betalen in de kasselrijen Kortrijk en Oudenaarde werden vastgezet. Het conflict nam stilaan grote proporties aan.⁶

Pensionaris Lieven Blomme werd op 8 augustus naar Brugge gestuurd om de landvoogdes te vragen alle gevangenen in het Gentse kwartier vrij te laten. Zoniet zou Gent zich tot de keizer wenden. Maria ging hier niet op in en stelde voor om het conflict voor de Grote Raad van Mechelen of de Geheime Raad te brengen. Op het moment van de Gentse weigering om de zaak voor een hoge rechtbank te brengen werd Lodewijk van Schore op bevel van de regentes naar Spanje gestuurd om de problematiek voor de keizer uiteen te zetten. Inmiddels had Gent de drie andere Leden zover gekregen om samen een smeekschrift in te dienden bij de regentes waarin opnieuw gevraagd werd de gevangenen vrij te laten, alsmede de inning van de bede op te

⁵ J.DAMBRUYNE, “stedelijke identiteit en politieke cultuur te Gent”, in H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, p. 116

⁶ J. DAMBRUYNE, “Keizer Karel: Meester of knecht?”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, pp. 154-156

schorten totdat de keizer zijn beslissing had meegedeeld. Maria stemde toe indien Gent het conflict voor één van de hierboven genoemde justitieraden zou brengen. Gent weigerde opnieuw maar tekende op 31 december 1537 wel beroep aan bij de keizer wegens schending van hun privileges. Op 31 maart het jaar daarop, bereikte het antwoord van keizer Karel de Nederlanden. Hij liet weten verbaasd te zijn over de weigering van de bede en wees hem erop het conflict niet bij hem maar wel voor de Grote Raad te brengen. Op 25 april kwam ook Lodewijk van Schore terug in de Nederlanden, hij verklaarde dat de bede geïnd moest worden in het Gentse kwartier, desnoods met geweld.⁷

Op 17 april 1538 vroeg Maria van Hongarije een nieuwe bede aan de Staten van Vlaanderen. De Gentse collatie weigerde opnieuw te betalen terwijl nu ook Brugge en Ieper weigerden indien er geen unanimitieit bestond onder de Leden; het Brugse Vrije maakte zijn akkoord afhankelijk van de beslissing van de meerderheid van de Leden. Uiteindelijk liet de regentes de bede varen. Ondertussen kwamen in Gent enkele volksmenners bovendien die opstandige taal verkochten. De regentes gaf de Raad van State op 23 september datzelfde jaar opnieuw de opdracht om de bede te innen in het kwartier van Gent. Gentse opruiers trokken daarop van dorp tot dorp om het verzet tegen de bede aan te wakkeren. Deze dorpingen stonden echter onder zware regeringsdruk aangezien weigering van de bede gelijk stond met vastzetting. Eind 1538 nam het verzet dan ook af in het Gentse kwartier, zij vonden immers dat ze te weinig daadwerkelijke steun kregen van de Arteveldestad.⁸

In Gent nam de opstand gedurende 1539 alsmaar toe. Begin juli besloot de collatie om geen delegatie naar Spanje te sturen om de keizer te condoleren bij het overlijden van zijn echtgenote. Ze besloten wel om te zorgen voor een betere bescherming van de plattelandsbewoners in het Gentse kwartier tegen de belastinginzamelaars van de regentes.. Daarnaast zouden Gentse privileges in het Vlaams gedrukt worden en verspreid over heel het kwartier. Halverwege juli werd er opnieuw gestemd over de verpachting van de accijnzen. De poorterij stemde voor terwijl de weverij en kleine neringen tegen stemden. Nu werden de privileges ook daadwerkelijk gekopieerd en voorgelezen aan het Gentse volk. Men vond evenwel de Coop van Vlaanderen

⁷ Ibid., pp. 158-159

⁸ Ibid., pp. 159-160

niet terug, een mythische oorkonde waarin staat dat Gent voor eeuwig vrijgesteld was van belastingen. Meteen werd de schuldige vinger naar de magistraatsklasse gewezen. De schepenen en overdekens van de jaren 1536-37 die nog in Gent waren gebleven, onder andere de voormalige overdeken van de kleine neringen, Lieven Pien werd gearresteerd op bevel van de collatie.⁹

Het ingaan van het nieuwe schepenjaar, op 15 augustus 1539, ging gepaard met een aantal moeilijkheden. Zo moest elke nering normaal drie kandidaten aan de hoogbaljuw en schepenen voorstellen, waarop zij dan steeds een deken uitkozen. De ambachtsgilden weigerden echter de kandidaatstelling zolang de besluiten van de laatste twee collatievergaderingen niet werden uitgevoerd. Tijdens de collatie van 21 augustus eisten de kleine neringen en de weverij zelfs dat het Calfvel vernietigd moest worden. Daarnaast was een belangrijke eis dat de stadsfinanciën en -goederen voortaan beheerd moesten worden door een comité van negen personen, bestaande uit drie notabelen uit elk lid. Ook moest de stad volgens de collatie in staat van verdediging gebracht worden. De werkelijke macht rustte nu bij de collatie en niet meer bij de schepenen.

Op 23 augustus werd de onmiddellijke berechting van Lieven Pien, die verdacht werd van het doen verdwijnen van enkele privileges, geëist bij de hoogbaljuw van Gent. Pien bleef steeds ontkennen, zelfs onder tortuur, waarna hij vijf dagen later uiteindelijk naar het schavot op het Sint-Veerleplein werd gebracht en onthoofd. Ook nu gaven de ambachtsgilden geen gehoor aan de vraag van de hoogbaljuw om de wapens neer te leggen. Ze kondigden daarentegen een algemene staking af en bleven ijveren voor het uitvoeren van alle resoluties van de collatie.¹⁰

Op 3 september werd het gehate Calfvel (1515) en het 'kleine Calfvel' (1531), dat ambtsbevoegdheden van de Raad van Vlaanderen regelde, verscheurd van op het stadshuis. Onmiddellijk daarna werden alle schepenen van het jaar 1515 die nog in leven waren gevangen gezet. Ook werd er beslist de creesers, dit waren voornamelijk ongeschoolde arbeiders, samen met de meer gematigde poorters te laten stemmen in de collatie. Toen de landvoogdes op de hoogte werd gebracht van deze nieuwe ontwikkelingen liet ze de bede in het Gentse kwartier opschorten en alle kastelen rond Gent in staat van verdediging brengen. Op 19 september kwam een Gentse delegatie bij haar met een verzoekschrift voor nieuwe schepenen te mogen verkiezen; waarop de regentes ontwijkend antwoordde. Op 24 september stuurde ze de admiraal van

⁹ Ibid., pp. 160-161

¹⁰ Ibid., pp. 162-163

Zeeland en de president van de Grote Raad naar Gent om samen met de hoogbaljuw en de gegoede burgers aldaar een oplossing uit te werken. Op het moment van hun aankomst hadden de ambachtsgilden de Vrijdagsmarkt bezet en eisten ze nog steeds de afzetting van alle dertien schepenen van de keure. Op aangeven van haar gezanten voerde Maria van Hongarije de gewilde wethernieuwing in te Gent. De schepenen van de keure werden vervangen door tal van rebellen, en alle nieuwe schepenen moesten de aangepaste eedformule zweren, die de afschaffing van de Vrede van Cadzand (1492) impliceerde. Midden oktober werd ook geëist van de hoogbaljuw dat hij de nieuwe eed zou zweren., hij weigerde echter en vluchtte uit vrees voor zijn leven uit Gent. Nu bekend werd dat de landvoogdes troepen bijeenbracht besliste de collatie om enkele kastelen in het kwartier van Gent te versterken met garnizoenen. Tegelijk braken ook in enkele kleinere steden van het Gentse kwartier opstanden uit tegen de zittende magistratuurklasse. Ook hier ijverde men, onder de drijvende kracht van de ambachtslieden, voor herwaardering van de privileges, teruggedrijven van de belastingen en grotere participatie in het stadsbestuur. Op 27 oktober vaardigde Gent enkele belangrijke voorgeboden uit. Zo werden de burgemeesters van het Gentse kwartier aangemaand om hun volk in staat van paraatheid te brengen en in groepjes van tien man te organiseren om zo alle wegen met barricaden te versperren. Daarnaast zou iedereen die zich nog waagde aan het innen van de bede van 1537 meteen gearresteerd worden.¹¹

Maria, die de keizer steeds op de hoogte hield van de veranderende situatie, drong er half september bij Karel V op aan zo snel mogelijk naar Gent te komen. Deze stuurde in afwachting Adriaan van Croy, graaf van Roelx, met enkele brieven van zijn hand. Croy eiste dat de rechtspraak terug keerde, de accijnzen opnieuw verpacht werden en tot slot de wapens neergelegd werden en er terug aan het werk werd gegaan. De komst van de graaf van Roelx zaaide verdeeldheid in het Gentse kamp. De magistratuur, poorterij en gematigde ambachtsgilden pleitten voor aanvaarding van zijn voorstellen, terwijl de radicale weverij en creesers van geen toegevingen wilden weten. Tijdens de hierop volgende dagen kwam het bijna tot een gewapend treffen tussen beide partijen op de Vrijdagsmarkt. Uiteindelijk werd er beslist de accijnzen toch niet te verpachten, ook de staking bleef verder duren. Doordat er niet gewerkt werd begonnen de

¹¹ Ibid., pp. 163-168

creesers de gegoede burgers lastig te vallen door eten en geld te vragen. De opstand nam langzaam maar zeker een sociale wending waardoor de stedelijke elite afhaakte.¹²

Op 8 november werd een nieuwe collatie gehouden waarbij men, gezien de armtierige financiële toestand, uiteindelijk besloot om de accijnzen te verpachten. Begin november raakte het nieuws bekend dat de keizer naar Gent zou komen. Meteen stuurde de collatie een bode, Lieven de Tollenaere, naar Frankrijk die dit bericht moest bevestigen. De opstand was langzaam gedoofd, zo slaagden de rebellenleiders er niet meer in het volk te bewegen naar nieuwe doeleinden. Op 20 november werden de gevangenen vrij gelaten en de meeste ambachtsslieden gingen terug aan het werk; enkel de smeden, molenaars, kleermakers, tapijtwevers en weverij bleven tot eind januari de wacht houden in hun ambachtshuizen. Op 11 januari stuurde Gent een delegatie van twaalf personen naar Valenciennes om de keizer tegemoet te reizen. Twee weken later werd hen aldaar aangekomen, audiëntie verleend.¹³

Op 14 februari bezetten vier vendels Duitse infanterie de Vrijdagsmarkt in Gent. Vervolgens deed de keizer zijn intrede in de stad, vergezeld van zijn zuster Maria en vele andere edelen en hoogwaardigheidsbekleders. De keizerlijke stoet, die voorafgegaan werd door enkele honderden boogschutters en hellebaardiers bestond verder uit een omvangrijke troepenmacht van 4.000 manschappen voetvolk en 800 ruiters. Karel V reed naar het Prinsenhof alwaar hij zich enkele dagen stil hield. Op 17 februari werd een arrestatiebevel uitgevaardigd tegen de 25 belangrijkste rebellen. Drie dagen later dienden de in functie zijnde schepenen een nieuwe eed te zweren die de bepalingen van de Vrede van Cadzand (1492) erkende. Op de veertigste verjaardag van hun keizer werd Gent beschuldigd door de procureur-generaal van de Grote Raad, Gent kreeg tien dagen om zich te verdedigen. Ondertussen reisde de keizer even naar Brussel en nam op zijn terugkomst naar Gent zijn broer Ferdinand mee. De verdediging van Gent, op 6 maart, werd echter weerlegd door de keizer en zijn advocaat. Midden maart werden vervolgens de negen belangrijkste rebellen onthoofd op het Sint-Veerleplein. Ondertussen werd er begonnen met de opmetingen van de dwangburcht die Karel op de plaats van de Sint-Baafsabdij zou laten bouwen.¹⁴

¹² *Ibid.*, pp. 168-172

¹³ *Ibid.*, pp. 172-174

¹⁴ J. DECAVELE, "Stropdragers", in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, Leuven, Davidsfonds, 1990, pp. 173-174

Op 29 april liet de keizer, gezeten op de troon en omringd door zijn vorstelijk en adellijk gevolg, zijn besluit meedelen in het Prinsenhof voor de aan zijn voeten geknielde Gentenaars. Ze werden schuldig verklaard aan trouweloosheid, ongehoorzaamheid, verdragschending, opruiing, muiterij en majesteitschennis. Al hun privileges, voorrechten, vrijheden en costuimen werden hen ontnomen. Alle goederen van de stad en de ambachtsgilden werden geconfisqueerd; dit waren ondermeer de huizen, renten, inkomsten, oorlogsmunitie, etc. Daarenboven werd klokke Roeland uit het belfort gehaald, dienden enkele poorten en vestigingsmuren afgebroken te worden en werd er een dwangburcht gebouwd. Tot slot werd Gent verplicht haar aandeel in de geweigerde bedde van 1537 te betalen, daarnaast werd ook nog een boete van 150.000 carolusgulden opgelegd.¹⁵

De dag hierop legde Karel zijn stad een nieuw stedelijk statuut op, de *Concessio Carolina*. Door deze nieuwe grondwet werd Gent beroofd van alle zelfbestuur en van een groot deel van haar macht over het Gentse kwartier. Zo werd ondermeer de geslotenheid en erfelijkheid in de ambachten doorbroken.¹⁶ Opvallend hierbij is, zoals Marc Boone reeds aantoonde, de manier waarop Karel zich boven het conflict plaatst. In zijn oorkonde neemt Karel zowel de uitgebreide argumentatie van zijn raadsheren-fiscaal, de aanklagers, als deze van de stad Gent op. Vervolgens velde hij als soeverein en rechter, alsof hij boven het gewoel stond, het oordeel over de Gentenaars. Op deze manier kon Karel zich poseren als strenge maar toch vergevingsgezinde, aangezien zijn raadsheren de vernietiging van de stad aanbevolen, vader.¹⁷

Op de derde mei moesten verscheidene Gentenaars deelnemen aan een boetestoet van het stadshuis naar het Prinsenhof. De vooraanstaande personen mochten gekleed gaan in zwarte tabbaard, de creesers enkel met overhemd en strop om de hals. De dag hierop werden er nog eens vijf leiders van de opstand onthoofd. Karel maakte een eind aan de bestraffing van zijn geboortestad door op 12 mei de symbolische legging van de eerste steen van de Spaanse dwangburcht bij te wonen. Toen op 7 november 1540 de laatste opstandeling onthoofd werd te Kortrijk waren er in totaal vijftwintig koppen gevallen ten gevolge van de vorstelijke repressie van de opstand van Gent en haar kwartier.¹⁸

¹⁵ *Ibid.*, pp. 176

¹⁶ *Ibid.*, pp. 176-177

¹⁷ M. BOONE, "Le dict mal s'est espandu comme peste fatale. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld.", in: *Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, p. 46

¹⁸ J. DECAVELE, "Stropdragers", in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, pp. 176-179

6.2. De Gentse opstand in de bronnen

Er zijn 34 handschriften van alle 36 die spreken over de Gentse opstand. Dit zijn er meer dan voor alle andere periodes in Karels leven. Hier zijn verschillende verklaringen voor. Enerzijds was deze gebeurtenis zo bepalend voor het verdere verloop van de Gentse geschiedenis dat men ze niet over het hoofd kon zien. Anderzijds zijn er enkele handschriften die enkel over deze periode, de jaren 1537-1540, verhalen of hun kroniek met deze jaren laten beginnen.¹⁹

De twee bronnen die niets over de Gentse opstand vermelden zijn enerzijds de zestiende-eeuwse *Wet van Ghendt (1301-1525)* en anderzijds de negentiende-eeuwse *Chronijke van Gent (1301-1537)*.²⁰ Merken we meteen op dat beide auteurs de jaren van de opstand niet behandelen aangezien de kroniek niet verder lopen dan het jaar 1537.

In feite laat elke bron dus een verwijzing achter van de Gentse opstand.

6.2.1. 16^e-18^e eeuw

Er zijn 27 handschriften uit de 16^e tot 18^e eeuw die melding maken van de Gentse opstand. Aangezien het grote verschil in alle vermeldingen lijkt het ons opportuun om deze kronieken onder te brengen in drie classificaties. De eerste groep bestaat uit handschriften die zowat alles vermelden over de Gentse opstand.²¹ Wat we verstaan onder het relatieve begrip alles zullen we hieronder uit de doeken doen. De tweede groep van kronieken zijn degene die slechts enkele zaken over de opstand vermelden, dit impliceert dat sommige feiten en gebeurtenissen al dan niet bewust weggelaten worden.²² De derde en laatste indeling van ons bronnenmateriaal bevat de handschriften van de chroniqueurs die de opstand in eigen woorden formuleerden.²³

¹⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2340, 2562, 3696, (gedeeltelijk) 2543 en G. 11532-11532³³

²⁰ Achtereenvolgens : Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 454 en 3801

²¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2340, 2489, 3792, 131, 2488, 2542, 2543, 2549, G. 6183, 2487, 2378, 2548 en 2553

²² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 3289, 3860, 2562, 2544, 2545, 3696 en 2563

²³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2339, 531, 2467, 2554, 2550 en 2646

6.2.1.1. groep I

Zoals de gewoonte het ons gebiedt gaan we van start met de eerste groep handschriften. Deze bestaat uit dertien kronieken.²⁴ Al deze bronnen vertellen zowat het hele verhaal van de opstand en geven bij benadering dezelfde aantekeningen. Wel moet gezegd worden dat we ons beperkt hebben tot de grotere gebeurtenissen wanneer we over het hele verhaal spreken. Het vermelden van alle grote en kleine vermeldingen zou ons immers te ver geleid hebben. Dit wil zeggen dat er in sommige kronieken, naast deze grote, ook kleinere gebeurtenissen vermeld werden. Wat ze nu concreet vermelden in de bronnen van de eerste groep wordt hieronder opgehelderd.

Vooreerst spreken alle bronnen over de bede van 400.000 carolusgulden die aan Gent gevraagd werd door de regentes eind maart. Een kleine maand later lezen we ook het besluit van Gent inzake deze bede; de stad wilde wel manschappen sturen maar wou geen geld op tafel leggen.

Ook de brief van de keizer die op 31 maart 1538 Gent bereikte werd vermeld. Alle kronieken schrijven hoe de keizer Gent op een beleefde manier aanmaande om de bede toch te betalen aangezien het in de stads eigen voordeel was.

Daarna werd, onder hetzelfde jaar, ook de volgende bede, die de landvoogdes deze keer enkel aan de Staten van Vlaanderen vroeg, in de kronieken neergeschreven. Hierachter werd in alle handschriften toegevoegd dat Gent deze bede opnieuw weigerde.

Handschrift 131 geeft ons in het begin van het jaar 1539 de volgende zin mee:

*“Groote beroerte te Ghendt”*²⁵

Hoogst waarschijnlijk wou de auteur hiermee de aandacht van de lezers trekken.

Vervolgens werd in alle handschriften het hoofdstuk Lieven Pien aangesneden. In de kronieken werd geschreven dat hij privileges van de stad uit het secreet gestolen zou hebben. Opvallend is de manier waarop men over de privileges spreekt; meteen valt op dat deze meer dan heilig waren voor de vroegmoderne Gentenaar. Ook de berechting van deze oud-schepen wordt kort vermeld.

²⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2340, 2489, 3792, 131, 2488, 2542, 2543, 2549, G. 6183, 2487, 2378, 2548 en 2553

²⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, f° 73 r°

In sommige kronieken werd Pien zelfs afgedaan als de oorzaak van alle miserie, in andere bronnen was de aantekening meer neutraal.

Op 26 september 1539 tekende Maria van Hongarije een wetsherziening voor een nieuw schepenen kiescollege te Gent. Onder haar signatuur voegde ze de volgende woorden toe: “Onder dwang en om groter onheil te vermijden, is deze commissie toegestaan”. Twee dagen later moesten de nieuwe schepenen, die voor een groot deel uit volksmenners bestond, een nieuwe eedformule zweren die zorgde voor meer stedelijke en minder vorstelijke inspraak.²⁶ Alle kronieken die gebruik maken van nieuwe jaartabellen voor het begin van elk jaar stellen een nieuwe tabel met de vermelding van de pas verkozen schepenen van beide banken en stedekiezers (soms ook herenkiezers) op die van start gaat op 28 september. De bronnen die geen gebruik maken van jaartabellen vermelden wel dat er nieuwe schepenen en stedekiezers werden verkozen die een nieuwe eed zwoeren.

Midden oktober werd er ook een nieuwe verkiezing gehouden van de ambachtsdekens. Dit keer werden de functionarissen volledig autonoom gekozen door de neringen zonder de kandidaatslijsten vooraf aan de magistraat door te geven, zoals verplicht was sinds de vrede van Cadzand eind 15^e eeuw.²⁷ In de kronieken vonden we deze lijst met de naam van alle nieuwe dekens en hun neringen terug; dit waren er in totaal 53.

Het bezoek van Adriaan van Croy aan de stad op 30 oktober 1539, dat tweezaad strooide onder de opstandelingen, werd eveneens bericht in deze groep kronieken. Meestal wordt slechts de aanwezigheid van deze graaf in de stad aangegeven. In enkele gevallen gaven de auteurs ook meldingen met meer informatie. Eén van deze auteurs was Jan Stalins:

*“Den 30 october quam de grave van Ruex binne Ghendt ...huut Spaegnen, en hadde daer ghelaten de keizerlijke majesteit. Ende bracht brieven met hem van den keysere hoe dat den majesteit verstaen hadde dat die van Ghendt seer nieuwicheden opsetten ende wonderlickheden...”*²⁸

²⁶ J. DAMBRUYNE, “Keizer Karel: Meester of knecht?”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, p. 166

²⁷ J. DAMBRUYNE, loc.cit.

²⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2487, f° 135 v°

Verder wordt nog geschreven dat de graaf duidelijk maakte dat hij enkel de beste bedoelingen voorhad. Stalins schreef verder nog dat de keizer niet tevreden was met hetgeen er gaande was in zijn geboortestad. Daarentegen sprak deze chroniqueur wel over nieuwigheden en wonderlijkheden, een teken dat hij gefascineerd was over hetgeen er toen gebeurde in zijn stad, en er waarschijnlijk ook wel voorstander van was. Stalins gaf dus een juiste weergave van de feiten, maar bekende kleur door zijn woordkeuze.

In november geraakte het nieuws bekend van de komst van keizer Karel naar de Nederlanden. Via Fris komen we te weten dat de landvoogdes op 13 november in elke parochiekerk een plechtige processie liet houden om de bescherming voor de keizer af te smeken.²⁹ Dit gebeuren vinden we eveneens terug in de eerste groep van handschriften. Eerst werd melding gemaakt van de keizer die op weg naar Gent was. Vervolgens wordt er gesproken over de processie die in alle kerken van Gent gehouden werd om te bidden voor de keizer die door Frankrijk naar Gent reisde:

“Up Sente Martinusdach was hier gheordonneert een processie elc in zijnen kerke omme dat men bidden zoude voor de keizerlijke majesteit, want hier zelve tydinghe quam dat hy was onderweghe omme te commen uyt Spaignen deur Vranckerycke naer dese zyne landen.”³⁰

Niet iedereen geloofde dat de keizer weldegelijk naar Gent zou komen. Was hij immers niet druk bezig met zijn strijd tegen de Ottomanen en de protestanten nu hij een duurzame vrede met de koning van Frankrijk gesloten had? Sommigen dachten dat dit een strategische zet van de landvoogdes was om de stedelijke gehoorzaamheid wederom volledig voor haar te winnen. Daarom liet Gent een bode sturen, ene Lieven de Tollenaere, die het nieuws rond de keizer zijn komst moest bevestigen.³¹ De terugkomst van deze Lieven de Tollenaere, en vooral zijn verklaring waarbij hij plechtig zwoer de keizer met zijn eigen ogen gezien te hebben in Orleans, vinden wij terug in alle bronnen.

²⁹ V. FRIS, *Histoire de Gand*, p. 177

³⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 223 r°

³¹ J. DAMBRUYNE, “Keizer Karel: Meester of knecht?”, in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, pp. 172-173

Gent ontving op 4 januari een brief van de graaf van Roelx waarin geschreven stond dat de keizer spoedig in Kamerrijk zou zijn. Bijna meteen werd er besloten een delegatie naar daar te sturen om de keizer te ontmoeten. Deze bestond uit twaalf Gentse afgevaardigden, bestaande uit twee schepenen, de pensionaris en telkens drie leden van de poorterij, de weverij en de kleine neringen.³² De samenstelling en het vertrek van deze afgevaardigden, die vergezeld werden door de landvoogdes, kunnen we aflezen uit alle kronieken van de eerste categorie.

Dankzij de Vrede van Nice van 1538, en de persoonlijke ontmoetingen in Aigues-Mortes, waren de plooiën tussen de keizer en de Franse koning weer even plat gestreken. Karel mocht even later zelfs dwars door Frankrijk reizen om zo sneller de Zuidelijke Nederlanden te bereiken. De keizer had ervoor gezorgd dat het nieuws van zijn nakende komst bekend was geraakt in Gent. Ondertussen nam hij de tijd om te genieten van de vele inkomstfeesten, tornooien, jachtpartijen en banketten die ter zijner ere in vele Franse steden georganiseerd werden. Op 1 januari 1540 werd hem een schitterende ontvangst bezorgd te Parijs door Frans I.³³ De korte beschrijving van deze intrede in de Franse hoofdstad wordt bericht in alle kronieken. Meestal ging dit, zoals in de kroniek van Jacques Delvael, als volgt:

*“Up den ersten dach van lauwe dede de keizerlyke majesteit zijne intreye binnen der stede van Parys daer groote triumphe liederen was, ende inshelycx in wat steden dat de keyzerlyke majesteit in Vranckeryck passeerde, men dede hem alomme groote eere ende werdicheid.”*³⁴

De keizer werd tijdens deze intrede steeds zeer positief voorgesteld. Mogelijks heeft men in Gent en Vlaanderen ontzag voor hun vorst omdat hij zonder enige problemen door het land van zijn eeuwige rivaal reizen kan.

Karels intrede te Valenciennes en Kamerrijk worden ook in alle kronieken neergeschreven. Net als de vermelding van de intrede in Parijs werd er bij deze inkomsten ook duidelijk gezegd dat deze zich met grote triomf afspeelden. Daarnaast werden ook de dauphin en de hertog van Orleans vermeld als de Franse afgevaardigden die Karel vergezelden tijdens zijn reis tot in Valenciennes. Hendrik, de latere Franse koning, was sinds het overlijden van zijn oudere broer

³² V. FRIS, *Histoire de Gand*, p. 178

³³ J. DECAVELE, “Stropdragers”, in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, p. 173

³⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2549, p. 53

Frans in 1537 de dauphin geworden. Zijn broer Karel, jongste zoon van Frans I, droeg de functie van hertog van Orléans, en was de tweede in opvolgingslijn voor de Franse kroon. Naast de dauphin en de hertog van Orléans begeleidde ook de connétable van Frankrijk, Montmorency, Karel tot in Valenciennes.³⁵ Deze laatste werd echter niet vermeld in de meeste kronieken.

Op 25 januari werd er te Valenciennes audiëntie verleend aan de Gentse delegatie. Na een kort onderhoud stuurde de keizer de delegatie terug, zonder hierbij zijn plannen voor Gents bestraffing bekend te maken.³⁶ Dit onderhoud tussen de afgevaardigde Gentenaars en de keizer werd steeds op dezelfde manier geformuleerd:

*“De keyserlicke maiesteit ontvangde commiteerden van Ghendt seer vriendelick en beloofde hen de stad seer curts te bezoeken.”*³⁷

Volgens alle Gentse chroniqueurs van deze categorie was er op het moment van de ontmoeting tussen de Gentenaars en hun keizer in Valenciennes niets dat er naar uit wees dat de keizer zijn stad zo zwaar zou bestraffen. In tegendeel, hij zou hen beloofd hebben dat hij maar heel even in Gent zou zijn. Indien deze informatie uit de kronieken correct is kunnen we dit als een strategische zet van de keizer bezien die er voor wilde zorgen dat zijn geboortestad niet voorbereid was op zijn vergelding.

Vervolgens wordt de tocht van de keizer vanaf Valenciennes naar Gent verder beschreven in alle bronnen. Zo worden de steden Brussel, Aalst en Dendermonde nog vermeld als transits van Karel.

De volgende melding luidt de periode van de bestraffing van het opstandige Gent in. We hebben het hier over de intrede van Karel te Gent op 14 februari 1540. Allereerst kwamen er vier vendels Duitse infanterie Gent binnen getrokken die de Vrijdagsmarkt bezetten. Aan de toegang van alle straten die op deze markt uitkwamen, werden er kanonnen geplaatst.³⁸ Hierna deed de

³⁵ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap.*, p. 103

³⁶ V. FRIS, *Histoire de Gand*, p. 179

³⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792, f° 160 v°

³⁸ J. DECAVELE, “Stropdragers”, in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558*, p. 173

keizer zijn intrede aan het hoofd van een groot gevolg dat afgesloten werd door vijf Picardische compagnieën.³⁹ De meerderheid van de kronieken gaf volgende vermelding mee:

*“Up den 14 februari quam de keyser binnen Ghendt ende met hem sijn suster. Eer de keyselicke maiesteit binnen Ghendt quam quamen soo vier vaendelen voetknechten ende inde stadt sijnde sij stelden hemieder in schoone ordonantiën op de Vrijdagsmarkt. Ende doen volchde de keyser gaende logieren in sijn hof ter Walle, so volchden hem 800 peerden seer lustich opgesteld.”*⁴⁰

Zoals we merken werd er steeds heel wat aandacht aan de troepen, die de keizer begeleidden, gegeven. Met het woord vendel doelt men op een krijgsvolk dat onder één vlag vecht.⁴¹ Toch blijft deze melding van het hele gebeuren zeer zakelijk. Justus Billet zijn berichtgeving was daarentegen heel wat gekleurder:

*“Op den XIIIe van februari, synder de eersten saterdach vanden vasten, soo wiert hier binnen Ghendt alle dienaeren ghedaen tot de eerlicke incomste van sijne keyselicke maiesteit, de welcke den selven dach geschiedde door de poorte van Dendermonde op St.-Baefs. Aldereerst incommende ghemarcheert acht vendelen Duytschen voetknechten in goeder ordre soo en seyde die trocken wech naer de Vrijdagschmarkt alwaer sij hun in slaghouder stelden, terwijlen quam binnen de stadt sijne keyselicke maiesteit met vrou Marie, de regente van de selven sijn suster, die aan de poorte op de eerlichste eerbiedelickste ende oodtmoedigste manieren van heere ende netheid de dry lieden deser steden wierden ontfanghen. Ende met groot ghetal van torssen gheconvoyeert over de voorseide Vrijdagsmarkt, Vischmarkt ende Veerle plaetse naer het Prinsenhof, gheseyt het hof te Walle, daer sy ghinghen logieren, achter haer majesteiten soo volghden inde stadt ses benden ruitereien als te weten.”*⁴²

Ook hier zien we dat Billet een chroniqueur is die zowel de vorstelijke zijde als de stedelijke zijde genegen was. Zo vertelde hij meer over de vorstelijke familie dan andere kronieken en sprak hij over de eerlijke intrede van Karel. Billet leefde en schreef in de 17^e eeuw wat

³⁹ V. FRIS, *Histoire de Gand*, p. 179

⁴⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2549, p. 55

⁴¹ Gevonden in : Middelnederlands Woordenboek op CD-rom, Den Haag, 1998

⁴² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2488, f° 116 r°-v°

impliceert dat hij reeds wist wat er zou volgen op deze inkomst van Karel, namelijk een koele bestraffing van Gent. Door de inkomst als eerlijk voor te doen wil hij, als poorter te Gent, mogelijks aantonen dat hij Karels bestraffing van Gent gerechtvaardigd vond. Anderzijds berichtte hij wel dat de keizer en zijn zuster op de eerlijkste, meest eerbiedige en (gr)ootmoedigste manier ontvangen werden door de drie Leden. Dit impliceert dan weer dat Billet ook een liefhebber van de stad en haar tradities was. Hij overdreef ook in het aantal vendels die de Vrijdagsmarkt bezetten; dit waren er volgens Decavele vier en geen acht.⁴³

Drie dagen erna, op 17 februari, vaardigde Karel V een arrestatiebevel uit voor vijftientig voorname rebellen. Vijftien hiervan werden aangehouden in Gent en werden in de stadsgevangenis vastgezet, twee werden er gearresteerd in het hertogdom Brabant en in de gevangenis van Vilvoorde vastgezet; de overigen waren voortvluchtig.⁴⁴ Het afkondigen van dit aanhoudingsbevel, vergezeld van de namen van de beschuldigen, vonden we steeds terug in de handschriften van deze groep.

Kort hierop, op 20 februari, liet Karel de schepenen in functie een nieuwe eed zweren. Deze eed erkende opnieuw de bepalingen van de vrede van Cadzand, en dus ook van het verscheurde Calfvel, waardoor één van de belangrijkste verwezenlijkingen van de collatie dadelijk ongedaan werd gemaakt.⁴⁵ Ook dit gebeuren stond uiteraard in de bronnen van deze groep geschreven.

Op 16 maart vonden de eerste executies van negen rebellen plaats. Dit gebeurde symboliserwijs op de zelfde manier en plaats waar de opstandelingen Lieven Pien, de oud-schepenen van 1536-37, hadden laten onthoofden. Achteraf werden hun lichamen op wielen gebonden en hun hoofden op staken gespietst en aan de Muidepoort geplaatst.⁴⁶ Deze gruwelijkheden werden de lezers van de dertien kronieken uit deze groep niet onthouden.

De eigenlijke bestraffing van Gent ging van start op 29 april. Toen deelde Karel V zijn besluit mee in het Prinsenhof aan de voor hem geknielde Gentenaars. Vooreerst liet hij een lijst van vijfendertig misdrijven voorlezen die gepleegd waren door de rebellen, gevolgd door een

⁴³ J. DECAVELE, "Stropdragers", in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, p. 173

⁴⁴ V. FRIS, Histoire de Gand, p. 179

⁴⁵ J. DECAVELE, "Stropdragers", in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, p. 174

⁴⁶ V. FRIS, Histoire de Gand, p. 180

nauwgezet relaas van de opstand.⁴⁷ Hierna beschuldigde hij de Gentenaars, om het in termen van het vonnis te zeggen, van ‘crime de sédition’, ‘crime de rebellion’ en ‘crime de lese majeste’.⁴⁸ Alle privileges, rechten, bezittingen en ambachten van de stad werden verbeurd verklaard. De stad werd ook financieel niet gespaard, naast hun aandeel in de bede van 1537 werd hen ook een superboete van 150.000 carolusgulden en een eeuwigdurende rente van 6.000 carolusgulden opgelegd. De vestingswallen moesten gedempt worden, de meeste verdedigingsmuren en poorten werden gesloopt, de oude Sint-Baafsabdij moest wijken voor de bouw van een dwangburcht, tenslotte moest ook klokke Roeland uit het belfort gehaald worden.⁴⁹

In de kronieken werden de misdrijven van Gent, die samengebald werden in vijfendertig punten, overgepend. Dit begon altijd als volgt:

*“De articelen overghegeven ten laste van die van Ghendt van weghe der keyserlicke maiesteit, daer inne dat die van Ghendt also wel int minste als int meeste verbeurt hebben lyf ende goet. Also byden keysere ende synen raedt vertooght”*⁵⁰

Hierna werd de straf die de keizer oplegde beschreven. Dit gebeurde steeds zeer zakelijk en droog. Het lijkt alsof de chroniqueurs steeds ver van het gebeuren stonden waardoor ze hun opkomende emoties hierover konden negeren. In handschrift 131 vinden wij een mooie illustratie over deze gebeurtenis terug die vermoedelijk door de auteur zelf vervaardigd werd.⁵¹

De dag hierop, 30 april, werd Gent een geheel nieuwe stedelijke grondwet opgelegd, namelijk de Carolijnse Concessie. Deze constitutie zou tot op het einde van het Ancien Régime in werking blijven en bestond uit vijfenzeventig artikels. De belangrijkste veranderingen waren het terugschroeven van de bevoegdheid der collatie van beslissingsmacht naar beslissingsrecht. Aan de indeling van de stad in drie leden werd een einde gemaakt, het geheel van ambachtlieden werd heringedeeld naar éénentwintig groeperingen en hun hoofd, de vroegere deken, werd gekozen door de vorst. Een nog meer ingrijpende hervorming van de ambachten was een einde

⁴⁷ *Ibid.*, p. 181

⁴⁸ M. BOONE, “Le dict mal s’est espandu comme peste fatale. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld.”, in: *Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, p. 45

⁴⁹ J.DAMBRUYNE, “stedelijke identiteit en politieke cultuur te Gent”, in H. SOLY en J. VAN DE WIELE, *Carolus: Keizer Karel V 1500-1558*, p. 118

⁵⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2340, p. 31

⁵¹ Zie bijlage nr. 3

maken aan de erfelijkheid van het meesterschap waardoor ze hun gesloten karakter verloren. De schepenen werden voortaan gekozen door de vorst of zijn gevolmachtigde waardoor de volksklasse volledig uit het bestuur gesloten werd.⁵²

In de handschriften van deze eerste groep vonden wij steeds een kopie terug van de ordonnantie van Karel. Dit bleef alsmear beperkt tot de melding van de vijfenzeventig artikelen van de Carolijnse Concessie. Dat deze, toch wel pijnlijke, nieuwe grondwet steeds opnieuw vermeld wordt duidt nog maar eens op het belang van dit document. Hieraan moet wel toegevoegd worden dat deze vijfenzeventig artikelen niet altijd onder 29 april ondergebracht worden. In sommige gevallen worden deze ook na drie mei toegevoegd. We verwijzen opnieuw naar de appendix voor een illustratie van het moment waarop de Gentenaars in het Prinsenhof de nieuwe grondwettelijke constitutie te horen krijgen van Lodewijk van Schore.⁵³

De derde mei werd er door de keizer een vernederende stoet van het stadshuis naar het Prinsenhof bevolen. De schepenen, alle stadsambtenaren, dertig notabele poorters, de deken van de weverij en de vertegenwoordiger van de overdeken liepen blootsvoets en waren gekleed in een zwarte tabbaard; hierachter liepen een driehonderdtal leden van de kleine neringen en vijftig wevers. De stoet werd gesloten door vijftig creesers die enkel gekleed waren in een overhemd met de strop rond de hals. Bij hun aankomst in het Prinsenhof moesten ze geknield de genade afsmecken van de keizer en de landvoogdes.⁵⁴ Deze boetetocht wordt in enkele bronnen duidelijk beschreven. Een bron die bijvoorbeeld naast een duidelijke beschrijving van de stoet, een illustratie van de boetetocht toevoegde, is het handschrift 131.⁵⁵ Doch geeft men in de meeste gevallen zeer vaag omtrent dit gebeuren of beschrijft men het helemaal niet. Wat wel duidelijk beschreven wordt bij deze derde mei is dat enkele rebellen nog onthoofd werden. Dat de meeste kroniekschrijvers deze boetetocht niet uitgebreid bespreken is niet verwonderlijk. Deze stoet was immers één van de meest gevoelige herinneringen aan de door Karel bestrafte opstand.

⁵² J. DECAVELE, "Stropdragers", in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 177

⁵³ Zie bijlage nr. 4

⁵⁴ J. DECAVELE, "Stropdragers", in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, p. 176

⁵⁵ Zie bijlage nr. 5

Op 10 mei liet Karel de wet effectief vernieuwen.⁵⁶ Net als voor 28 september 1539 het geval was, toen de Gentse collatie nieuw verkozen schepenen een nieuwe eed liet zweren, werd er voor de tiende mei ook een nieuwe jaartabel opgetekend in de kronieken van deze groep. Wanneer de auteurs geen gebruik maakten van jaartabellen werd er wel vermeld dat er nieuwe schepenen een door de keizer opgelegde eed zweerden.

Op 12 mei woonde Karel de eerste steenlegging bij van de Spaanse dwangburcht. Hiermee was de bestraffing van zijn geboortestad tot een einde gekomen. Hij had gedaan wat zijn Bourgondische voorvaderen reeds lang pleegden te doen, namelijk het opstandige Gent voor eens en altijd te muilkorven. Toch heeft hij er ook voor gezorgd dat Gent, naar voorbeeld van Carthago, niet volledig ten gronde werd gericht. Dit was immers de oplossing die invloedrijke keizerlijke raadgevers als Lodewijk van Schore naar voren schoven. Wel zorgde hij ervoor dat het eeuwenoude conflict tussen stad en staat uiteindelijk bezegeld was in het voordeel van deze laatste.⁵⁷

Het moment waarop Karel de legging van de eerste steen bijwoonde werd in elk van de kronieken van deze groep beschreven. De beknopte beschrijving was altijd overeenkomstig met het volgende patroon:

*“Op den 12^e mey smorgens was de eersten steen gheleyt van het nieuwe casteele in de presentie van den keyser, ende ligt inde houck vanden tuuste van Ghendt; wast op den zuit zijde ende de datum van jare es inde steen ghegraveert.”*⁵⁸

6.2.1.2. groep II

Deze tweede categorie is een verzameling van alle bronnen uit de 16^e tot 18^e eeuw die slechts enkele zaken over de opstand vermelden. Het gaat hier om een groep van acht handschriften.⁵⁹ Hieronder zullen we de feiten die in deze bronnen aangehaald worden chronologisch aflopen.

⁵⁶ V. FRIS, *Histoire de Gand*, Brussel, De Tavernier, 1930, p. 183

⁵⁷ M. BOONE, “Le dict mal s’est espandu comme peste fatale. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld.”, in: *Handelingen der maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, pp. 60-63

⁵⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792, f° 194 v°

Allereerst kwamen de bedes die de regentes in maart 1537 en april 1538 gevraagd had bij drie handschriften op de voorgrond.⁶⁰ De meldingen van deze verzoeken van de landvoogdes verliepen steeds zeer zakelijk en bleven beperkt tot één of twee regels. Hierdoor lijken het gewoon banale bedes zoals er al zovele zijn gevraagd, en niet de aanloop naar de opstand tegen het vorstelijk gezag.

In twee kronieken, waarbij de ene een kopie van de andere is, vinden we wel een directe verwijzing naar de opstand.⁶¹ Bij het ingaan van het jaar 1539 wordt namelijk het volgende bericht:

*“Den troebele beghint”*⁶²

De auteur van dit originele handschrift is hem dus duidelijk bewust van hetgeen in zijn stad afspeelde.

Slechts één handschrift van deze groep vervaardigde een nieuwe jaartabel voor eind september 1539.⁶³ Op dit moment zwerden de schepenen van Gent een nieuwe eed die de bepalingen van de Vrede van Cadzand niet meer erkende.

Vervolgens sprak slechts één handschrift over Karels intrede in Parijs.⁶⁴ Er werd hier enkel aan toegevoegd dat de intrede zeer triomfantelijk gebeurde.

Drie handschriften van deze groep berichten het moment waarop Karel, half februari 1540, zijn intrede in Gent deed.⁶⁵

“Int selve jaer quam keyser Carel te Ghendt met acht vendelen Duytsche voetknechten...Hy quam uut Spaegnien duer Vrankerijcke ende eer hy bi unsen lande quam, soo ende wilde het volck niet gelooven dat hij het was maer segden datter eenen ghemaecten keyser was. Item daer quamen

⁵⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 3289, 3860, 2562, 2544, 2545, 3696 en 2563

⁶⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3289, 2562 en 3696

⁶¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2544 en (kopie:) 2545

⁶² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2544, f°8 r°

⁶³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2563

⁶⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3289

⁶⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3289, 2562 en 3696

*noch met den selven keyser de bende vanden prince van Oraignen ende vande graeve de Reulx, van Arien, van Bethunen ende van Sint-Omars ende die quamen alle te peerde gewaepent gheheele de stadt deur.”*⁶⁶

Zowel in handschriften 2562 als 3696 spreekt men over acht vendels Duitse voetknechten in plaats van vier. Een andere zaak waarover men in beide handschriften spreekt is dat het volk dacht dat er een gemaakte keizer naar Gent kwam. Toen het nieuws van Karels komst in november bekend geraakte in Gent, en Lieven de Tollenaere nog niet naar Frankrijk gezonden was om het nieuws te bevestigen, geloofde niet iedereen dat de keizer wel daadwerkelijk zou komen.⁶⁷ Hiermee beschreven deze auteurs het gevoel dat er in de stad leefde op het moment waarop het nieuws bekend geraakte van de keizer zijn komst. Deze bijkomende informatie vinden we niet terug bij de bronnen van de eerste groep. Een aanwijzing dat deze eerste groep toch wel loyaler tegenover de vorst stond.

Handschrift 3289 sprak ook over het arrestatiebevel dat kort na de keizer zijn intrede te Gent werd uitgevaardigd tegen de vijftientig belangrijkste rebellen.

De onthoofdingen voor het Gravensteen van negen van de gearresteerde opstandelingen wordt in drie kronieken kort beschreven⁶⁸:

*“Daarna dede den keyser gruwelen onthoofden voors Graven casteel, ende lichaemen ghestelt aenden de Muide poorte. Ende dry daegen daernaer hadden sy haeren kerkhof.”*⁶⁹

Dat hetgeen met de lichamen gebeurde na de executie zelfs naar vroegmoderne normen niet humaan was, vonden we, gezien deze vermelding, onrechtstreeks terug in de aantekeningen van handschriften 2562 en 3696. Hier werd door de auteurs gewezen op de huiveringwekkende kantjes die een opstand tegen het vorstelijk gezag van keizer Karel kan hebben.

⁶⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2562, f° 12 v°

⁶⁷ J. DAMBRUYNE, “Keizer Karel: Meester of knecht?”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, p. 172

⁶⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3289, 2562 en 3696

⁶⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3696, p. 35

Hetgeen zich op 29 april 1540 in Gent had afgespeeld werd teruggevonden in twee kronieken.⁷⁰ Beide chroniqueurs schreven de vijfendertig artikelen neer die Gent ten laste werden gelegd. Ook een kopie van de vijfenzeventig artikelen uit de Carolijnse Concessie, de nieuwe constitutie die de dag hierop geordonneerd werd, vinden we terug in dezelfde handschriften 3696 en 2563, alsook in handschrift 3289.

We komen aan de laatste vermelding in deze handschriften, namelijk het moment waarop de eerste steen van de Spaanse dwangburcht gelegd werd. Deze gebeurtenis werd in alle acht de kronieken van de tweede groep bericht.⁷¹ De mogelijke verklaring hiervoor staat hieronder beschreven:

“Item dit jaer was gefondeert tnieuwe casteel daer Sente Baevens clooster placht te staene...”⁷²

De eeuwenoude Sint-Baafsabdij moest wijken voor een dwangburcht. Deze citadel moest voorkomen dat er ooit nog rebellie tegen het vorstelijk gezag kwam was reeds pijnlijk. Maar dat de traditionele Sint-Baafsabdij hiervoor volledig met de grond gelijk werd gemaakt maakte het juk waarschijnlijk dubbel zo zwaar om dragen. De vermelding van de eerste steenlegging moet men dan ook vooral zien als het aanduiden van het eindpunt in de geschiedenis van de Sint-Baafsabdij.

6.2.1.3. groep III

De derde en laatste indeling in de zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen beschrijft de Gentse opstand in eigen woorden.⁷³ Meestal verloopt de beschrijving op een korte en kernachtige manier. Hoe men in ieder van deze zes bronnen tegenover de opstand staat gaan we hieronder uitpluizen.

⁷⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3696 en 2563

⁷¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 3289, 3860, 2562, 2544, 2545, 3696 en 2563

⁷² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3860, f° 45 r°

⁷³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2339, 531, 2467, 2554, 2550 en 2646

We gaan van start met vier zeventiende-eeuwse kronieken.⁷⁴ Zowel handschriften 2339 als 2554 schrijven hetzelfde neer over de opstand. Beiden auteurs schreven in hun kroniek de complete situatie van de opstand in een kleine tien regels neer:

“In dit jaer ontrent het uytghens vanden zelve jaer te wetene eersten zaterdach vande vasten zo quam binnen Ghendt de edelen, machtegen keyser Karolus den Ve de welcke quam uut Spaegnen duer Vrankerijk, daer hy met grooter triumphen was ontfaen daar binnen de zelve land met zijner staet gheaffoyeert. Ende quamen convoyeren uut Vrankerijk tot binnen Valencijn de dolphijn, daer als duc d’Orleans, zone van de conynck Fransiscus, de welcke oock alle skeysers landen duer waren gheaffoyert ende triumphantelic ontfanghen. Dan quam de voornoemde keyserlicke maiesteit binnen Ghendt omme te ze payserende int eendrachtigheit te stellen someghen twysten ende tweedrechts, en alsdoen groetelicx waeren opgestaen ende binnen den vastene voornoemde gesteken in gaen sente Baefs om te maken tnieuw casteel.”⁷⁵

Het is markant dat keizer Karel hier positief voorgesteld wordt. Zo kwam hij volgens deze bron naar Gent om een eind te maken aan de tweedracht die daar heerste en niet om hun ongehoorzaamheid aan de vorst te bestraffen. Opnieuw werd er gesproken over de dwangburcht die gebouwd werd op de plaats van de Sint-Baafsabdij.

Ook de volgende twee zeventiende-eeuwse handschriften berichten hetzelfde over de opstand. Handschrift 2467 is dan ook een gedeeltelijke kopie, enkel de eerste 120 folio’s van deze kroniek, van handschrift 531.⁷⁶ Deze laatst vernoemde kroniek werd geschreven door Gillis De Vooght, de vermeldingen over de opstand verlopen in verschillende delen. Vooreerst vinden we het volgende terug onder het jaar 1536:

“Den trobele ofte oproer beghint”⁷⁷

Onder het jaar 1539 wordt dan weer het volgende geschreven:

⁷⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2339, 531, 2467 en 2554

⁷⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2554, f° 79 r°

⁷⁶ J. SCHEERDER, *op.cit.*, p. 14

⁷⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 531, p. 169

*“Blijdschap inde stad en de droefheyt es nakende”*⁷⁸

Met de blijdschap wordt ongetwijfeld bedoeld op het rederijkersfeest dat datzelfde jaar in de stad gehouden werd en georganiseerd werd door de kamer de Fonteyne. Negentien kamers schreven zich ervoor in. Het feest vond plaats tussen 12 en 23 juni 1539; reeds vanaf begin juni werden er allerhande schitterende plechtigheden, welkomstfeesten en tornooien gehouden.⁷⁹

Dit is één van de weinige vermeldingen van het rederijkersfeest die we in de kronieken terugvinden. Hoogst waarschijnlijk kunnen we dit toeschrijven aan het keizerlijk plakkaat van 22 september 1540.⁸⁰ Toen werden tien van de negentien spelen die waren opgevoerd en gedrukt op de index van verboden boeken geplaatst vanwege hun duidelijk Lutherse tendens.⁸¹ Mogelijks was het uit vrees voor vorstelijke of katholieke vergeldingen dat bijna alle chroniqueurs geen melding maakten van het rederijkersfeest.

Het volgende dat we in de handschriften 2467 en 531 vinden was nieuws dat Adriaan van Croy, die ondertussen naar Gent gekomen was, aan de Gentenaars mededeelde. Zo zei hij dat het de keizer veel pijn deed te horen dat Lieven Pien terechtgesteld was zonder proces. In een toespraak van de graaf van Roeulx stond ondermeer het volgende te lezen:

*“...want hy een inbornlijnck was van Ghendt, waeromme hij de stad lief hadde. Ende den keijsere bidt dat ghijlieden van alle niewicheden sceeden wilt, ende doet ghelijck ghijlieden over 40 jaren ghedaen hebt, ende toocht dat ghijlieden goede ondersaten sijt. Want het es beter met paijse te blijvene, dan dat ghijlieden hiernamals soudt moeten seggen, het es ons leedt dat wijt ghedaen hebben. Dus doet naer mijnen raet het es best...”*⁸²

Met de verwijzing van veertig jaar geleden verwijst de graaf ongetwijfeld naar de geboorte van de keizer, en de feestelijkheden die hierbij kwamen. De reactie van het Gentse volk ging volgens Gillis De Vooght als volgt:

⁷⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 531, p. 174

⁷⁹ J. DECAVELE, “Rederijkers”, in: J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558*, Leuven, Davidsfonds, 1999, p. 90

⁸⁰ *Ibid.*, p. 94

⁸¹ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap*, p. 146

⁸² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 531, pp. 185-186

*“...ze waren seer beroert ende seyden anders niet hy hadde wel moghen thuus blyven. Ende waert dat dese brieven vanden keyseren hy soude ons wat troostelics ghesonden hebben.”*⁸³

Het Gentse volk was dus zeer ontevreden met het nieuws van de keizer. We veronderstellen hier dat de twee auteurs van deze handschriften hun gevoel ten opzichte van keizer Karel projecteren op de Gentse volk. Deze chroniqueurs lieten zich dus tamelijk negatief uit over Karel. Hierna werd ook nog beschreven in deze kronieken dat de Gentenaars niet geloofden dat de brieven die Adriaan van Croy bij zich had, van de keizer zijn hand kwamen. Toch zou het volgende nieuws dat over de keizer bekend was de Gentenaars hun gedachten snel anders stemmen. Beide handschriften vermelden immers dat er grote vrees was in Gent toen ze hoorden dat de keizer dichtbij de stad was om de kwaadwilligen te straffen. Na het verblijf en de daden van de keizer in Gent kort overlopen te hebben schreven de chroniqueurs het volgende neer:

*“Met veel volck droech men seer bitterlick al weenende ende al suchtende (om dat die heilighe plaetse daer so vele heilighe menschen hebbe gheleeft) de heilichheeden vanden abdije van Sent-Baefs naar de Sent-Jans kercke”*⁸⁴

Dit gebeuren wordt zeer smartelijk voorgesteld. Het lijkt alsof er een rouwstoet van broeders met relieken van de Sint-Baafsabdij naar de Sint-Janskerk gehouden werd. De kroniek van Gillis De Vooght, en bijgevolg ook handschrift 2467 geven een zeer gekleurd beeld van de feiten. Beide bronnen vinden de opstand een zeer pijnlijk gegeven en hanteren een meer Gents stedelijke visie. Toch kan niet worden gezegd dat deze bronnen uitgesproken negatief tegenover de keizer staan. Hij wordt, zoals in alle andere bronnen, steeds op zeer hoffelijke wijze beschreven.

Thans komen we aan bij de twee achttiende-eeuwse bronnen. De kroniek van Lucas en Emmanuel Vander Vynct schrijft het volgende over de opstand:

⁸³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2467, f° 21 v°

⁸⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 531, pp. 195-196

*“In dit jaer quam de keyserlijke majesteit in paste duer Vrankerijk te Ghend om te corrigieren eeneghe persoonen die hemliedder creesers ghenompt hadden en commotie ghemaect, oock om de redenen by sententie verwerkt vanden jaere XL”*⁸⁵

Vander Vynct beschrijft de creesers alsof zij de drijvende kracht, en oorzaak, achter het oproer zijn. Johan Dambruyne wees er nochtans op dat deze geschoolde en, vooral ongeschoolde, loonarbeiders nooit echt een hoofdrol hebben gespeeld in de Gentse opstand tegen keizer Karel. Zij fungeerden daarentegen vooral als stoottroepen voor de ambachten, die hen gebruikten om hun politieke eisen kracht bij te zetten en de stadsmagistraat en hoogbaljuw onder druk te zetten.⁸⁶ Wellicht is de reden achter het feit dat Vander Vynct de creesers als oorzaak beschreef, meer een sociaal gegeven. Zo was de familie Vander Vynct een eerbiedwaardige familie waarbij verschillende telgen in de magistraat zetelden⁸⁷. Mogelijks is het hun sociale afkeer van het stedelijk proletariaat dat hem zulke zaken doet schrijven.

Tot slot haalde dit handschrift nog aan dat op de twaalfde mei de eerste steen van het kasteel gelegd werd.

Handschrift 2646 tenslotte sprak in 1539 eerst over de dood van Isabella van Portugal in het kraambed. Meteen hierna werd het volgende geschreven:

*“Item in de selve maendt beghinnen die van Ghendt te muyteren, wygherende eenighe subsidie, penninghen aen Maria de gouvernante neffens de ander Vlaminghen te betaelen, hun fonderende op eenighe privilegiën.”*⁸⁸

De kroniekschrijver heeft het hier ongetwijfeld over de bede van 1538 aan de Staten van Vlaanderen. Bij deze belasting kwam het er in werkelijkheid op neer dat de andere Leden van Vlaanderen niet wouden betalen indien Gent dit ook niet deed. Opvallend is de pejoratieve woordkeuze van de auteur, meer bepaald de uitdrukking “muyteren”. Hiermee zegt hij meteen al

⁸⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2550, p. 370

⁸⁶ J.DAMBRUYNE, “stedelijke identiteit en politieke cultuur te Gent”, in H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, Gent, Snoeck-Ducaju, 1999, p. 119

⁸⁷ A.-L. VAN BRUAENE, “De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14^e tot 16^e eeuw)”, in : Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent XXII, Gent, Academie Press, 1998, p. 95

⁸⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 12

dat Gent niet in zijn recht was om de beden te weigeren. Het was de vorst aldus ten zeerste gepermitteerd om de stad met geweld te straffen. Het jaar hierop, in 1540, vonden we volgende opeenvolgende meldingen terug.

*“In het eerste van het jaer compt den keyser uyt Spaegnen naer Nederlandt door Vrankerijke, ende wort binnen Parys ende alle andere steden van Vrankerijk magnifiek inghehaelt, ende ghetracteert vanden coninck die hem inhaelde tot chastelet Vaux ende uytleyde tot Saint Quinten.”*⁸⁹

*”Item de keyser commende binnen Ghendt straft eenighe van de meeste rebellighe met de doodt, ende doet maecken een nieuw reglement naer het welcke die van Ghendt hun sullen hebben te voeghen. Dat tot hedens daeghs wort onderhouden ghenoeemt de Caroline.”*⁹⁰

De opstand wordt in deze bron dus zeer vluchtig uit de doeken gedaan. Deze gebeurtenis wordt ingedeeld in enerzijds de keizer die door Frankrijk reist en anderzijds de keizer die in Gent de stad en de opstandelingen bestraft. Toch worden alle belangrijke zaken, zij het zeer beknopt, vermeld. Bijzonder is dat de auteur vermeldde dat de Carolijnse Concessie op het moment van schrijven, de 18^e eeuw, nog in werking was. Dit handschrift staat zeer positief tegenover de keizer gezien dit de bestraffing van de opstand voorstelt als Gents verdiende loon.

6.2.2. Marcus Van Vaernewijck

In *de warachtige gheschiedenisse van Carolus de vyfste* is geen enkele verwijzing naar de Gentse opstand opgetekend. Dit boek heeft als opzet om het leven van Karel V te verheerlijken. Dit wil zeggen dat de auteur Karels rol in deze opstand dan ook moest prijzen ten nadele van zijn eigen Gentse stad. Als telg uit een eeuwenoude Gentse familie, en overtuigd Gentenaar die langzaam maar zeker opgeklommen was op de stedelijke sociale ladder, lag dit hoogst waarschijnlijk nogal moeilijk. Dit is mogelijks de reden waarom de auteur zweeg over deze Gentse oproer

⁸⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 12

⁹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 12

6.2.3. 19^e eeuw

Zeven handschriften uit de 19^e eeuw spreken over de Gentse opstand.⁹¹ In tegenstelling tot de 16^e tot 18^e eeuw zijn dit niet meer bronnen dan in vergelijking met andere periodes uit Karels leven.

Een groot aantal handschriften vermelden, net zoals de eerste groep van de zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen, alles over de opstand van Gent tegen Karel V. Dat we zoveel bronnen tegenkomen die het oproer zo gedetailleerd weergeven valt op verschillende manieren te verklaren. Aangezien men in de 19e eeuw over heel wat kronieken van de voorgaande eeuwen kon beschikken bezat men veel meer verschillende soorten informatie dan in pakweg de 16e of 17e eeuw. Hierdoor konden de auteurs verschillende aspecten van de opstand uit verschillende bronnen samen brengen tot één groot geheel. Daarnaast was er in de 19e eeuw reeds ietwat historische literatuur voorhanden die de chroniqueurs kon helpen om meer gegevens over bepaalde onderwerpen te verschaffen.

De handschriften die het gehele verhaal van de opstand verhalen zijn achtereenvolgens handschriften 2338, 2476, G. 12019 en G. 14248. Het eerst vernoemde handschrift was, op enkele kleine afwijkingen na, een kopie van het zeventiende-eeuwse handschrift 131.⁹² De volgende twee kronieken, handschriften 2476 en G. 12019, waren beiden van de hand van Jean-François De Laval. Handschrift 2476 nam een groot deel over uit handschrift 2555.⁹³ Handschrift G. 12019 daarentegen was een kopie van één van Justus Billets kronieken, een auteur die steeds zeer veel neerschreef. Toch schreef De Laval niet alles integraal over van Justus Billet, wat maakt dat hij zijn kroniek hoogst waarschijnlijk heeft aangevuld met informatie uit negentiende-eeuwse literatuur. De *Gentsche Kronyke*, of handschrift G. 14248, schreef de meeste informatie van alle handschriften neer over de opstand. Maar liefst 270 pagina's van de 349 pagina's lijvige bron berichten over de jaren 1537-40. Ook bij deze kroniek is het zeer waarschijnlijk dat de gebroeders Callion zich gebaseerd hebben op verschillende vroegere handschriften in combinatie met negentiende-eeuwse literatuur. Al kunnen we hier geen bewijzen van voorleggen.

⁹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2338, 2476, 2477, G. 11532, G. 11533, G. 12019, G. 14248

⁹² J. SCHEERDER, *op.cit.*, p. 13

⁹³ *Ibid.*, p. 15

Daarnaast zijn er, net als in groep twee van de 16^e tot 18^e eeuw, ook handschriften die slechts enkele zaken van de opstand verhalen.⁹⁴ In deze twee bronnen worden er slechts enkele zaken vermeld die plaatsvonden toen Karel reeds in Gent was. Zo schrijft handschrift G. 11532-11532³³ enkel de vijfenzeventig artikelen neer van de nieuwe opgelegde Grondwet voor Gent, beter bekend onder de naam *Concessio Carolina*. Handschrift 2477 vermeldt kort wat er gebeurde tussen 29 april en 3 mei. Achtereenvolgens worden de vijfendertig misdaden neergeschreven waarvan Karel zijn geboortestad beschuldigde, gevolgd door een extract uit zijn sententie van 30 april. Hierna worden, net als voor handschrift G. 11532-11532³³, de vijfenzeventig artikelen van de nieuwe constitutie bericht. Tot slot worden de onthoofdingen van enkele opstandelingen op 3 mei vermeld, over de boetestoet wordt evenwel niet gesproken. Voor beide gevallen is De Laval, die een aardig repertorium bij elkaar geschreven heeft, auteur van de handschriften.

De laatste kroniek, handschrift G. 11533, geeft net als de derde groep van de zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen een weergave van de feiten in eigen woorden. Daar deze persoonlijke reproductie door de auteur iets minder feitelijk overkomt geeft ze desalniettemin een goed en uitgebreid beeld van hetgeen gebeurde tijdens de jaren 1537-40.

“Deze beroerte kwam voort om dat Francis I , koning van Vrankerijk, den oorlog in 1539 tegen Karel tot het wederbekomen het hertogdom van Milanen. Ten welcken eynde bestierdsten Marie de staeten generaal te Brussel byeen riep om geld te bekomen en aldaer tegenover te stellen. Het Nederlandt stond haer toe 1.200.000 guldens, het aandeel der provincie van Vlaenderen was 40.000 guldens in welck aendeel de volmagt der stad van Ghendt alleen wede stond. De gouvernante deed alle de Gentenaars in Braband gevanghen nemen; deze laetste den twee verzoek schriften op. ’t Een voor Karel en ’t ander voor Marie, waer in zy vertoonen dat seders de regering van Karel tot 1539 zy betaeld hadden 519.000 guldens. Verzoekende ontlast te werden en hun genvangenen gestaekt, daer naer wierden zy gecondamneerd door de raed van Mechelen in den vollen eysch van Marie op pene van panding, ’t welk in het werk geleyd wierd. Maer de Gentenaers verdreven de deurwaerders en medehelpers, met de uitwerking ghelast, uyt de stad. Hier mede niet vergeiegd zonden zy afgezanten by Frans den I , aen wie zij niet alleen

⁹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2477, G. 11532-11532³³

hunne stad, maar gans de provincie van Vlaenderen, op droeghen indien hy hunne zaek wilde aenveerden en hunne stad onder zyne bescherming neemen. Dezen koning, dunkende Milaenen terug te krijgen, sond den geheelen inhoudende handel aen Karel in Spaegnen. Dezen laetsten, dit vernemende, verzorgde den doortocht door Vrankerijk om de Gentenaers te straffen, 't welck hem verleend wierd. Voor zijne aankomst te Gend kwamen aldaer den 24 february 1540 aen twee regimenten Duydsche, onder het beleyd van zijnen broeder Ferdinand, die zig terstond van alle de poorten en vetten meester maekte. Hij riep bij een alle de edele en den raed. Hij deed den fiscael de tigten op te stellen tegen de wederspannige, die door hunnen advodaet maer flauwelijckck beantwoord wierden. Karel, in dien tusschentyd aengecomen zynde vonniste hij hier in vollen raed den 31 april 1540, alwaer hij tegenwoordich was onder andere dat goederen, inkomsten ,huizen , geschut, de klokke roelandt etc verbeurd zijn. Dat de schepenen van byde de bancken, de klercken, met 30 der voornaamste borgers, den deken der wevers met de naeste vingers van de overdeken, overdekt met zyne tabbaers, met ongedeckten hoofde, alsmede 6 van ider-ambagts-kamer, 50 van de weversamabagt en 50 die in't begin der oproer cresers genoemd wierden. Dezen laatsten met linnen kleed om het bloot lijf en het strop aen den hals zullen draeghen. Den derden dag naar deezen van het stadshuys komende, zig moesten voor hem in den raed nederwerpen en vergiffenis vraegen. Daarenboven condemneerde hy hun boven het gewoon aaneel van 400.000 guldens nog te betaelen 150.000 en jaerlijks 6.000 guldens oncostelijke rente. Ook dat zy moestten vallen den Rytgragt en den wal van d' Antwerpsche poort tot aen de Schelde en afbreeken alle poorten mueren en toorens. 's Naermiddags gaf hij hun nieuwe wetten volgens welcke de stad en inwooners moestten bestierd worden, heure oude privilegiën vernietigende welcke wetten waeren de Concessie Caroline. Dit gedaen zijnde deed Karel 24 van de voornaamste Gentenaers onthoofden. Veele anderen, volgens hunne missen, wierden in de beurs gestraft andere in verre landen in bedevaert gezonden, alwaer er gestorven en wommige wedergekeerd zynde onbekwaem verklaerd wierden tot eenighe ampten. De geldboeten dienden tot het maeken van 't nieuw kasteel.”⁹⁵

De auteur vermeldde dat Gent de heerschappij aangeboden had aan de Franse koning indien deze hen zou steunen. Dankzij de literatuur weten wij dat Karel dit nieuws vernam tijdens de

⁹⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 11533, pp. 6-7

vredesbesprekingen in Aigues-Mortes tussen hem en Frans I.⁹⁶ Opmerkelijk is dat deze toch wel ruime passage veel uitleg verschaft over de straf die Karel V aan zijn geboortestad oplegde. Zowel de materiële boetes als de publieke vernedering worden in detail behandeld. Daarnaast lijkt het op het eerste zicht opvallend dat De Laval in het eerste deel van deze samenvatting van de opstand zoveel aandacht besteed aan de relatie tussen Frans en Karel. Nochtans is dit een geliefd onderwerp dat wel meer voorkomt in de 19^e eeuw. Een voorbeeld hiervan vinden we in de schilderkunst. Zo verkozen de kunstenaars belangrijke diplomatieke bijeenkomsten tussen Karel en Frans als thema. Een voorbeeld van een, zij het gedwongen, diplomatieke ontmoeting tussen Karel en Frans is deze in Madrid nadat de Franse vorst gevangen genomen werd te Pavia. Een ander, nog meer tot de verbeelding sprekende, ontmoeting tussen beide vorsten was evenwel deze in Parijs in januari 1540, toen Karel door Frankrijk naar Gent trok.⁹⁷ Ook in de negentiende-eeuwse historiografie was de ontmoeting tussen Karel en Frans in Parijs wellicht een tot de verbeelding sprekende gebeurtenis. In Parijs, het hol van de leeuw, werd Karel immers zeer hartelijk ontvangen door zijn eeuwige concurrent Frans I. Een verbazend staaltje zestiende-eeuwse diplomatie.

6.3. Conclusie

Zoals reeds gezegd hebben we de zevenentwintig zestiende- tot achttiende-eeuwse handschriften ter gemakkelijheid opgedeeld in drie groepen. Het blijft moeilijk om voor elke groep bepaalde conclusie te trekken aangezien daar nog steeds aanduidbare verschillen in het afbeelden van de opstand zijn. Bij vele kronieken is het daarnaast ook zeer problematisch om aan te tonen hoe ze thans jegens de Gentse opstand en de bestraffing hiervan staan. Toch wagen we ons aan enkele besluitende kenmerken per groep, al zijn deze derhalve niet diepgaand.

De eerste groep bestaat uit dertien handschriften. Drie zijn afkomstig uit de 16e eeuw, zeven uit de 17e eeuw en nog eens drie werden door achttiende-eeuwse chroniqueurs vervaardigd. Hetgeen

⁹⁶ J. DECAVELE, "Stropdragers", in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, p. 173

⁹⁷ D. LOBSTEIN, "Een verhuld tweegevecht", in: R. HOOZEE, J.TOLLEBEEK en T. VERSCHAFFEL, "Mise en Scène. Keizer Karel en de verbeelding van de Negentiende Eeuw", Tentoonstelling Museum voor Schone Kunsten, Gent, Mercatorfonds, 1999, p. 213

meteen opvalt bij deze groep is de gedetailleerde beschrijving van de gebeurtenis. Zo werd vrijwel iedere nietige wending in het verhaal beschreven. Het lijkt daarnaast ook wel alsof de auteurs afstand hebben kunnen nemen van het gebeuren om het vervolgens vrij neutraal te beschrijven. Dit is uiteraard niet op alle bronnen van deze groep van toepassing. Zo werd er in de kronieken van Justus Billet bijvoorbeeld meer aandacht besteed aan uiterlijke aspecten van de keizerlijke familie (zoals kleding, omschrijving van hun adellijke omgeving, minutieuze beschrijving waar ze allemaal passeren, etc.) als in andere handschriften. Anderzijds werd er in het handschrift van Jan Stalins aan de hand van bepaalde woordkeuze dan weer duidelijk gemaakt dat de hij een voorstander was van de Gentse rebellie.

Zoals we zien zou een grote besluitende stelling voor deze groep de waarheid zoals deze beschreven staat in de bronnen geweld aandoen. Een bespreking per kroniek zou ons dan weer te ver leiden en het opzet van een conclusie verloren doen gaan.

Voor de tweede groep, die bestaat uit acht bronnen, is het nog ingewikkelder om een conclusie te vormen. Het is denkbaar dat deze auteurs wilden aantonen dat er in de jaren 1537-40 een opstand in Gent geweest was zonder hiervoor in detail te treden. De gebeurtenis die zij gekozen hadden om dit duidelijk te maken was bijgevolg verschillend van auteur tot auteur. Zo kozen sommige auteurs voor het moment dat de keizerlijke troepen de Vrijdagsmarkt bezetten en andere voor de artikelen die Gent ten laste werden gelegd. Hetgeen elke auteur wel opnam in zijn kroniek was het symbolische einde van de bestraffing, namelijk het moment waarop de eerste steen voor het kasteel gelegd werd. Hoogst waarschijnlijk vermeldden de auteurs niet de gehele opstand aangezien ze het een penibel gebeuren vonden waar ze zich niet mee konden verzoenen.

De derde groep van de 16^e tot 18^e eeuw is waarschijnlijk de meest interessante doordat de auteurs hier even de stijve schrijfstijl van de kronieken verlaten om zo de gebeurtenis in eigen woorden te verhalen. We spreken hier over zes bronnen. In alle gevallen werd de Gentse opstand ongeveer volledig beschreven, al werd het hele gebeuren soms ernstig afgekort of werden er enkele wendingen in het relaas verzwegen. Zo wordt het meteen duidelijk dat de kroniekschrijvers zich uitspraken tegen de bestraffing van het hele gebeuren, tegen een bepaalde sociale groep, etc. De neutraliteit is, in tegenstelling tot de eerste groep, in deze categorie veel verder te zoeken.

Tot slot willen we er nog even op wijzen dat hetgeen de 12^e mei gebeurde, de eerste steenlegging, in alle zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen vermeld werd. Mogelijks vinden de auteurs het belangrijk om dit te vermelden aangezien dit het einde van Karels bestraffing is. Een andere verklaring is dat dit doorheen de jaren en eeuwen wel eens de meest pijnlijke herinnering aan de bestraffing door keizer Karel zou kunnen zijn. Deze dwangburcht was immers het meest zichtbare symbool dat het einde van de stedelijke autonomie, in het voordeel van de vorstelijke centralisatie, vertegenwoordigde. Hypothetisch gesteld kunnen we zeggen dat het kasteel het ijkpunt vertegenwoordigde van de machtige Gentse geschiedenis zoals die nooit meer weder zou keren. Mogelijkheden te over om aan te tonen waarom het verhalen van deze gebeurtenis zo belangrijk was voor de Gentse chroniqueurs.

De zeven handschriften van de 19e eeuw volgen grotendeels hetzelfde systeem van bronnenindeling van vorige periode. Zo zijn er vier bronnen die de gehele Gentse opstand beschrijven zoals in de eerste groep gedaan werd. Twee bronnen vermelden slechts enkele zaken van de opstand en één handschrift verhaalt de gebeurtenis in eigen woorden. De besluiten voor de negentiende-eeuwse bronnen zijn hierbij dus grotendeels dezelfde als deze voor de bronnen van hiervoor.

Wat daarnaast wel opvalt is dat waar de bronnen van de 16e tot 18e eeuw vooral de nadruk legden op het moment waarop de symbolische eerste steen gelegd werd, de kronieken van de 19^e eeuw vooral naar de nieuwe grondwettelijke constitutie, bekend onder de naam *Concessio Carolina*, en de plechtige ontmoetingen tussen Karel en Frans keken. Met enig voorbehoud kunnen we zeggen dat waar de nadruk voordien dus op Gent lag, deze nu meer naar de vorst werd geschoven. Al blijft dit een interpretatie; andere verklaringen en hypothesen zijn ook mogelijk.

Hoofdstuk 7

De jaren '40 en '50

Met dit hoofdstuk zijn we aangekomen bij Karels laatste levensjaren, en dan ook het laatste deel van onze bronnenanalyse. In de volgende paragrafen behandelen we de periode die ruwweg wordt aangeduid als 1541-58. In deze woelige periode vonden tal van vermeldenswaardige gebeurtenissen plaats. Zo probeerde Karel de islamitische roversnesten op de Afrikaanse kusten van de Middellandse Zee definitief uit te roeien. Daarnaast trachtte de keizer de verdeeldheid ten aanzien van de godsdienst in het Heilig Rooms Rijk te bestrijden. Aanvankelijk zag het er naar uit dat hij hierin zou slagen, maar uiteindelijk waren het de protestanten, dankzij de steun van enkele machtige keurvorsten, die hun gelijk haalden. Met de Vrede van Augsburg in 1555 bereikten beide partijen een compromis. Ook de aanhoudende rivaliteit met de Franse koningen vormde een constante doorheen deze periode. Stof genoeg dus voor een nieuw uitvoerig hoofdstuk. Merken we wel op dat het gros van deze gebeurtenissen zich afspeelde buiten de Nederlanden. Het is bijgevolg ten eerste de vraag welke zaken de Gentse kroniekschrijvers in hun werken opnamen. Deze kwestie wordt in wat volgt uitgebreid bestudeerd.

In totaal beschikken we over 32 kronieken die Karels twintig laatste levensjaren behandelen. Net zoals in voorgaande hoofdstukken delen we het relaas in categorieën in. De eerste categorie is er

één met veel strijdgewoel, waarin Karel ondermeer tegen de Turkse vazallen, het Franse en Gelderse leger trekt. Deze periode stemt bij benadering overeen met de jaren 1541-44. De tweede indeling richt zich vooral op de strijd tegen de Duitse protestanten, wat ongeveer overeenkomt met de jaren 1545-49. De laatste categorie omvat de jaren tussen 1550 en Karels overlijden. Hier kleurt de strijd tegen de Franse vorst opnieuw het gebeuren. Ditmaal is het evenwel niet Frans I maar wel zijn zoon Hendrik II die Karel tot een nieuwe oorlog dwingt.

7.1. De vierde grote Habsburgs-Franse confrontatie

Na het derde Habsburgs-Franse conflict zochten Karel en Frans in ettelijke onderhandelingen naar een mogelijkheid tot duurzame vrede. De vorsten boekten echter moeizaam enige vooruitgang. Karel zag dat de weg naar een bestendige consensus tussen hem en Frans nog zeer lang was. Op 28 september 1540 besliste hij, zonder enig overleg met Frans, dan maar om het hertogdom Milaan, één van de grootste twistpunten voor de vredesbesprekingen, aan zijn zoon Filips te verlenen. Frans I was allerminst opgezet met Karels beslissing en verklaarde op 12 juli 1542 opnieuw de oorlog. Dit onder het voorwendsel dat Karel schuldig was aan de moord op twee van Frans' boodschappers die onder Franse vlag met sultan Süleyman onderhandelden.¹ Op 11 februari 1543 sloot Karel een verdrag met Hendrik VIII waarin ze elkaar beloofden Frankrijk aan te vallen op twee fronten. In juni van datzelfde jaar gaven zij op hun beurt hun oorlogsverklaring aan de Franse vorst.² Zowel vanuit het Noorden, door de Gelderse troepen, als het Zuiden, door de Ottomaanse vloot, werden Habsburgse gebieden door Frans' bondgenoten belaagd. Het kwam in 1543-44 tot een grote oorlog waarbij immense legertroepen van 30.000 tot zelfs 45.000 krijgers gemobiliseerd werden. Frans ontweek echter regelmatig een veldslag waardoor het einde van de oorlog steeds werd uitgesteld. Vrezend voor tijdnood, gezien de aankomende winter, en omwille van financiële problemen, begonnen beide vorsten in september 1544 aan onderhandelingsgesprekken. Op 18 september werd uiteindelijk het Verdrag van Crépy gesloten, waarbij een huwelijk tussen ofwel Karels ofwel Ferdinands dochter met de hertog van Orleans geregeld werd. Daarnaast moest de Franse vorst beloven de keizer te hulp te zullen

¹ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, p. 105

² W. BLOCKMANS, loc.cit

komen bij een eventueel conflict met de Ottomanen. Net als de vorige Habsburgs-Franse confrontatie van 1536-39 kwamen de onderhandelingen neer op een status-quo zoals die reeds bestond in 1542.³ Dit verdrag verschilde dus weinig met de reeds geschonden vorige verdragen tussen beide vorsten, wat de afloop van deze gigantische krachtmeting toch maar pover doet overkomen.⁴

7.1.1. 16^e-18^e eeuw

We beschikken over 25 handschriften daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw die de laatste twintig jaar van Karels leven verhalen. Wat deze chroniqueurs vermeldden over dit deel van Karels leven nemen we hieronder onder de loep.

Vier bronnen spreken over de tocht die keizer Karel ondernam naar Algiers.⁵ Karel wou deze tweede Noord-Afrikaanse expeditie eigenlijk reeds veel eerder doorvoeren. De hervatte oorlog met Frankrijk, verplichtingen in de Nederlanden en het Heilig Roomse Rijk, en het langdurig overleg met de Duitse protestanten, verplichtten hem echter de reis uit te stellen tot in het najaar van 1541. Hoewel de herfst bekend stond om zijn nijdige stormen, nam Karel toch het risico de tocht te ondernemen. Mogelijks redeneerde hij dat verder uitstel van de expeditie zou overkomen als een teken van zwakheid. De vloot bereikte de kust voor Algiers op een onrustige zee op 21 oktober. Twee nachten daarna, nog voor de ontscheeping voltooid was, vergingen 150 schepen in een storm met manschappen, proviand, munitie en een goed deel van het keizerlijk archief. Onmiddellijk werd de aftocht geblazen.⁶ De kronieken van Justus Billet geven een vrij uitgebreide beschrijving van de gebeurtenissen waarbij het aantal vloten, de aankomst voor Algiers, het stormweer en een levendige maar fantasierijke beschrijving van het vergaan van bijna de helft van de schepen vermeld worden. Handschriften 2553 en 2646 houden het bij een iets kortere en meer feitelijke beschrijving:

³ Ibid., p. 40

⁴ Ibid., pp. 104-108

⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542, 2553 en 2646

⁶ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 209

*“Sijnder meer als 400 schepen van de keyzers vlote door tempeest vergaen voor Algiers, ende den keyser selver is ter nauwer noodt gesalveert.”*⁷

Na de dood van Johan Zapolya, de koning van het oostelijk deel van Hongarije, werd er in 1540 opnieuw om dit gebied gestreden. Isabella, de dochter van de Poolse vorst, vorderde de rechten over dit gebied op in naam van haar zoon. Ferdinand, heerser over westelijk Hongarije, had het gebied ondertussen echter voor zich opgeëist. Süleyman kwam Isabella te hulp en veroverde geheel Hongarije.⁸ In 1541 werd de eerste provincie van het Ottomaanse rijk gecreëerd rond Buda, hoofdstad van het land. Van dan af aan stond Hongarije onder heerschappij van de Ottomanen.⁹

De melding van deze oorlog en Süleymans verovering van Hongarije vinden we terug in de twee gelijkaardige werken van Justus Billet.¹⁰ Geen andere bronnen namen de gebeurtenis op. Beide kernachtige descripties gaan als volgt:

*“Droevige tydinghe voor den keyser uyt Hongarijen: De Turcken vallen met eene groote leger Hongarijen binnen.”*¹¹

Frans' oorlogsverklaring in juli 1542 komt in vijf kronieken aan bod.¹² Het voorval werd steeds kort en feitelijk weergegeven. In de literatuur vinden we terug dat de vierde grote Habsburg-Franse confrontatie vrij grillig verliep. Maria van Hongarije werd in de Nederlanden aan haar lot overgelaten aangezien zij door de voortdurende invallen geen degelijke briefcommunicatie met haar broer kon voeren. Aangezien ze lange tijd geen oorlogsinstructies van haar broer kreeg, voerde de landvoogdes dan maar een defensieve oorlogspolitiek tegen de verschillende vijandige bondgenoten van Frankrijk.¹³ Toch was de hulp van de keizer in de Nederlanden hoognodig. Zo slaagden de Fransen er begin september 1543, met de hulp van Gelderse troepen, bijvoorbeeld in

⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 13

⁸ Z.R.W.M. VON MARTELS, *op. cit.*, p. 132

⁹ KUNT (Metin) en WOODHEAD (Christine), *op. cit.*, p. 79

¹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

¹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2542, f° 145 r°

¹² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 2488, 2542, 2549, 2487

¹³ L.V.G. GORTER-VAN ROYEN, “Maria van Hongarije en de strijd om Gelre”, in: F. KEVERLING BUISMAN, *Verdrag en tractaat van Venlo*, pp. 64-65

om Luxemburg te bezetten.¹⁴ Niet lang daarna zou deze dankbare bondgenoot van de Fransen echter geneutraliseerd worden. De keizer was immers op weg naar Gelre met een troepenmacht van 40.000 soldaten. Dit gebeuren wordt vermeld in vijf handschriften.¹⁵

Karels troepen drongen Gelre vanuit het zuiden binnen en dwongen Willem van Kleef te capituleren op 7 september 1543. Ook Maarten van Rossem, de vermaarde veldheer van de hertog van Kleef, die kort voordien plunderend en brandstichtend door Brabant trok, werd gedwongen zich over te geven. De dag hierop ondertekenden zowel Willem als Maarten het Verdrag van Venlo.¹⁶ Hierdoor kwamen Gelre en Zutphen definitief in Habsburgse handen. Gullik en Kleef daarentegen bleven in het bezit van Willem van Kleef. Met de Vrede van Venlo werd er voorgoed een eind gemaakt aan het voortslepende conflict tussen Habsburg en Gelre.¹⁷ De overwinning op Gelre vonden we terug in zes handschriften¹⁸:

*“Den VII der zelver maent quam de hertoghe van Cleven ende Marten van Rossem in handen van de keyserlicke maiesteit, ende aldus bracht de keyserlicke maiesteit het land van Gulcken ende Cleven ende Gheldre onder zijn subiectie.”*¹⁹

Dat Maarten van Rossem hier vermeld wordt, heeft zeer waarschijnlijk te maken met de diensten die hij later aan de keizer zou bewijzen. Zo ondernam hij veldtochten in Artesië, Île de France en Champagne tegen zijn oude bondgenoot Frans I. In 1553 werd hij als dank voor bewezen diensten zelfs aangesteld tot stadhouder van Luxemburg door Karel. Deze plaatsvervangende functie vereiste een man met hoge militaire bekwaamheden. Het was immers nodig Luxemburgs grenzen met Frankrijk en het prinsbisdom Luik te beschermen.²⁰ Met zijn aanstelling drong Maarten van Rossem door tot de hoge adel in de Nederlanden.

¹⁴ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 105

¹⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542, 2487, 2553 en 2646

¹⁶ P.W. VAN WISSING en J.A.E. KUYSS, Biografisch woordenboek Gelderland, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2004, vol. 3 p. 106-107

¹⁷ L.V.G. GORTER-VAN ROYEN, “Maria van Hongarije en de strijd om Gelre”, in: F. KEVERLING BUISMAN, Verdrag en tractaat van Venlo, Hilversum, Verloren, 1993, pp. 61-79

¹⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2549, 2487, 2553 en 2646

¹⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489, f° 254 v°

²⁰ P.W. VAN WISSING en J.A.E. KUYSS, Biografisch woordenboek Gelderland, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2004, vol. 3 p. 107

In vier handschriften wordt er melding gemaakt van een bedde van 600.000 kronen die de keizer van het graafschap Vlaanderen verlangde in 1543.²¹ Al de auteurs wijdden er telkens niet meer dan een zin aan.

De Vrede van Crépy op 18 september 1544 werd in acht kronieken uit de handschriftenleeszaal aangestipt. Dit is meteen de aangelegenheid die het meest frequent in de kronieken van dit onderhoofdstuk vermeld wordt.²² Steeds wordt de lezer de plaats waar de vrede gesloten werd, Crépy, onthouden. Het simpelweg aanhalen van de *pays* of vrede tussen Karel en de koning van Frankrijk vonden de kroniekschrijvers blijkbaar voldoende.

In zeven handschriften wordt Karels korte bezoek aan Gent in 1544 aangehaald.²³ Om welke redenen hij zijn geboortestad bezocht werd nergens vermeld. Via Fris komen we te weten dat de keizer in 1544 nog enkele documenten en privileges, die hij in beslag had genomen bij het bestraffen van de opstand, teruggaf aan Gent.²⁴ Twee kronieken geven enkele details bij het bezoek:

*“De 3^e december quam de keizer binnen Ghendt met de regente, en bleef hier wel een maent sonder veele uit zijn hove te komen.”*²⁵

*“...quam de keyser, sijn suster en twee zonen van Ferdinand binnen Gent ende hij had er uutgewest sinds den tweeden november 1540”*²⁶

Het eerste citaat komt uit de kroniek van Jan Stalins en heeft vooral aandacht voor de stedelijke situatie. Zo legde Stalins de nadruk op de duur van Karels verblijf. Daarnaast geeft hij de lezer mee dat het volk zijn keizer niet veel te zien kreeg. Karel vertoefde volgens hem het gros van de tijd in het Prinsenhof. Het is goed mogelijk dat de keizer naar Gent kwam om uit te rusten. Het tweede bovenvermelde citaat is van de hand van Justus Billet. Deze chroniqueur had vooral

²¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 2549, 2487 en 2553

²² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 3860, 2488, 2542, 2549, 2487 en 2553

²³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3289, 3792, 3860, 2543, G. 6183 en 2487

²⁴ V. FRIS, *Histoire de Gand*, p. 184

²⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2487, f° 161 v°

²⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 6183, f° 130 r°

aandacht voor de vooraanstaande personen die met Karel meereisden. Opmerkelijk is dat gezegd wordt hoelang het geleden was sinds Karels laatste bezoek. Dat dit gebeuren, dat in elk geval minder impact had dan de vredesverklaring van Crépy, in zeven kronieken naar voor komt, wijst opnieuw op de kroniekschrijvers' sterke focus op hun eigen stad.

7.1.2. Marcus Van Vaernewijck

Opvallend is dat in Van Vaernewijcks werk de hernieuwde strijd tegen Frans I en zijn bondgenoten niet wordt verhaald. Voor de periode 1541-44 wordt enkel Karels expeditie naar Algiers beschreven in een hoofdstuk van om en bij de twintig bladzijden. De titel gaat als volgt:

“Hoe de keyserlicke maisteit met veel krygers ende knechten over zee trock om den Barbarossa uut Algiers te verdrijven en hoe hy bedwonghen wort door groot tempeest ende onweder, met groot verlies van schepen/lieden ende victaille wederom van daer seylen”

7.1.3. 19^e eeuw

Voor de 19^e eeuw zijn er zeven Gentse kronieken die gebeurtenissen uit de periode 1541-58 bevatten.²⁷ In vergelijking met de handschriften afkomstig uit de 16e tot 18e eeuw, geven de negentiende-eeuwse bronnen minder informatie. Zo wordt Karels overtocht naar Algiers in 1541 en het breken van de vrede door de koning van Frankrijk in 1542 slechts in één enkele bron vermeld: de *De cleene ofte corte cronycke van d'Heer Justo Billet* van Jean-François De Laval.²⁸ In beide gevallen werden de gebeurtenissen heel kort aangehaald. Geen enkele negentiende-eeuwse bron vermeldt de oorlog om Hongarije in 1540-41 tussen Ferdinand en het Ottomaanse leger. Ook werd slechts in één handschrift, de kroniek G. 12019, opgenomen dat de keizer met een groot leger naar Gelre oprukte:

²⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2338, 2476, 2477, 3801, G. 11533, G. 12019, G. 14248

²⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019

“Soo was den keyser in Duitsland daer hy hadde geformeert een sterck legher...Het welcke legher marcheerde recht naer de landen van hertoch Guillaume van Cleven...”²⁹

De Vrede van Venlo (1543) wordt dan weer in geen enkele bron uit de 19^e eeuw behandeld. Ook de bede die de keizer in 1543 aan de Staten van Vlaanderen vroeg kwam in geen enkele kroniek aan bod. Wat wel naar voor kwam in maar liefst drie van de zeven negentiende-eeuwse bronnen was het verblijf van de keizer in Gent het jaar hierop³⁰:

“De keyser quam binnen de stede van Ghendt met sijn suster en bleef hier wel een maend.”³¹

7.2. De strijd tussen keizer Karel en de Duitse protestanten in zijn beslissende plooi?

Dankzij een verdrag met de Ottomaanse sultan Süleyman en een kortstondige anti-Engelse wending in de Franse politiek, kreeg Karel V op het einde van 1545 zijn handen vrij om af te rekenen met de Duitse protestanten. Dit leidde ondermeer tot de roemruchte overwinning bij Mühlberg in 1547 waarbij hij erin slaagde de keurvorst Johan Frederik van Saksen en landgraaf Filips van Hessen, de voornaamste leiders van het protestants front, gevangen te nemen. Datzelfde jaar volgde Hendrik II zijn overleden vader op als koning van Frankrijk. Een nieuwe Frans-Habsburgse oorlog was in de maak toen deze kersverse vorst de Schmalkaldische bond wederom actieve steun verleende.³² De opvolger van de inmiddels al wat oudere Karel stond ook al klaar. In 1549 liet hij zijn zoon Filips doorheen de Nederlanden huldigen, en maakte zo zijn opvolger bekend.

²⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 133

³⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, 3801, G. 14248

³¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2476, p. 402

³² W. BLOCKMANS, “De strijd om het overwicht in Europa”, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 41

7.2.1. 16^e-18^e eeuw

Begin de jaren '40 van de 16e eeuw bezetten Johan Frederik van Saksen en landgraaf Filips van Hessen het laatste katholieke territorium in het noorden van het Rijk, namelijk Braunschweig-Wolfenbüttel. Hierbij namen zij de katholieke hertog van dit gebied en zijn zonen gevangen. Na de Vrede van Crépy (1544) en het bestand met de Ottomanen in oktober 1545, achtte Karel de tijd rijp om de protestanten met geweld te bestrijden. In 1546 sprak hij de Rijksacht uit over de twee bovenvernoemde protestantse vorsten wegens landvredebreuk, waardoor deze buiten de wet werden geplaatst. Hij hoopte het protestantse front te kunnen verdelen door de twee prominente leiders uit te schakelen. Karels positie in het Roomse Rijk was echter zeer zwak waardoor hij lange onderhandelingen moest voeren in zijn zoektocht naar bondgenoten. Op 20 juli 1546 vaardigde hij uiteindelijk de oorlogsverklaring tegen de landgraaf van Hessen en de hertog van Saksen uit.³³

In 8 van de 25 kronieken wordt vermeld dat de keizer in 1545 naar het Heilig Roomse Rijk reisde met als doel het geschil rond het geloof op te lossen.³⁴ Twee licht verschillende modellen, die hieronder beschreven staan, zijn er doorheen deze 8 kronieken terug te vinden. De meeste handschriften zijn analoog met de eerste passage:

*“Dit jaer reisde de keyser naar Duutslant om daar met de twist omtrent gheloove op te lossen.”*³⁵

*“De keyser reysde naar de Duytsche landen om eendracht te makene anghaende de bezten gheloove.”*³⁶

Karel kon zijn troepen pas eind augustus datzelfde jaar mobiliseren. Hierdoor had het Schmalkaldisch Verbond tijd om zich extra goed te verdedigen. Door onenigheid in de krijgsraad van dit protestants verbond gaven ze hun voordeelpositie echter reeds snel uit handen. Karel slaagde er langzaam in het deken naar zich toe te trekken; bondgenoot Maurits van Saksen en de

³³ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, pp. 131-134

³⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3792, 2488, 2542, 2487, 2553 en 2563

³⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2487, f° 162 r°

³⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2337, p. 146-147

Roomse koning Ferdinand vielen het keurvorstherzogdom Saksen binnen en konden met succes grote delen veroveren. In de winter van 1546 had Karel reeds Frederik van Palts en hertog Ulrich van Württemberg reeds op de knieën gedwongen. Ondertussen verloor hij echter wel de pauselijke militaire en geldelijke steun tegen de protestanten. Paulus III vreesde immers, net als zijn voorganger Clemens VII, dat Karel te machtig zou worden en zo te veel invloed zou verwerven om zijn jarenlange droom waar zou maken. Karel doelde immers op een groot kerkelijk concilie ter hervorming van de katholieke godsdienst van binnenuit. Desondanks deze militaire en financiële tegenslag, slaagde de keizer er in maart 1547 toch in zijn troepen te groeperen om zo het hertogdom Saksen de genadeslag te geven. Op 24 april 1547 slaagde hij er op de oevers van de Elbe in het Saksische leger te verrassen waardoor hij keurvorst Johan Frederik buit maakte.³⁷ Deze historische overwinning op de Schmalkaldische bond, de slag van Mühlberg, werd vernoemd in negen handschriften.³⁸ De meest uitgebreide melding gaat als volgt:

*“In april so hier nu de tydinghe quam hadde den keyser een slach gewonnen jeghen de Duutsche princen. In welcken slach gevanghen was den hertoghe van Sassen en men ordonneerde hier van scepenen weghe een vieringhe daer prijsen mede te winnen waeren. En de vier cameran van rhetorycken speelden inden avont elc apart in vier plaetsen omme er zelve victorie en men luidde de clocken van blyschepen een huure lank.”*³⁹

We zien hier dat de link met Gent levendig gehouden wordt; zoals dat regelmatig gedaan werd bij grote overwinningen van de keizer. Het is alsof heel Gent blij was met Karels overwinning op de ongelovigen. Deze passage doet vermoeden dat de auteur van deze zestiende-eeuwse kroniek katholiek en vorstgezind was. De andere bronnen beperken zich tot het vermelden van het feit dat de keizerlijke majesteit een belangrijke slag won op de protestanten, en de landgraaf van Hessen en hertog van Saksen gevangen genomen werden. In één kroniek, handschrift 3792, werd enkel de hertog van Saksen als gijzelaar van de keizer vermeld. De reden hiervoor vinden we niet terug.

³⁷ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap.*, pp. 135-136

³⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2339, 2554, 2488, 2542, 2487, 2553 en 2646

³⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2542, f° 258 v°

De keizer was optimistisch na de opsteker in Mühlberg en trok met zijn leger van om en bij de 50.000 manschappen doorheen het hertogdom Saksen om ook andere protestantse haarden te ontmantelen. Op 19 mei 1547 mei kon Karel de Wittenbergse capitulatie voorleggen aan keurvorst Johan Frederik. Hierin stond geschreven dat hij afstand zou doen van zijn gebied en titel ten voordele van Karels bondgenoot Maurits van Saksen. Hoewel keizer Karel enkele belangrijke veldslagen gewonnen had, was de vrede met de protestanten verder af dan ooit. Samen met de inmiddels gearresteerde landgraaf Filips werd de hertog van Saksen achter slot en grendel gezet als waarborg voor de overgave van het Schmalkaldisch Verbond. Zoals de klassieke Romeinse keizers dat deden, voerde Karel zijn adellijke gijzelaars overal mee met zich; tot hij ze in de Nederlanden onderbracht.⁴⁰ Volgens twaalf handschriften werden deze gevangenen, toen de keizer in 1548 in Gent was, in het huis van de baljuw van Sint-Pieters en het kasteel van Oudenaarde ondergebracht.⁴¹ Of dit al dan niet historisch correct is kunnen we niet beamen. De literatuur verschaft ons immers geen accurate informatie over hun vastzetting in de Nederlanden. Het aangeven van deze kwesties in de kronieken ging telkens min of meer als volgt:

“Inde maent van september quam den keysere uut den Duytschen landen in Brabant en bracht met hem ghevanghen de hertoghe van Sassen ende den lantgrave van Hessen.

Danof de hertoghe van Sassen ghelogiert was ten huuse van Simon van culsbrouc, balliu 't Sente Pieters ende den lantgrave van Hessen was ghesonden op't casteel 't Audenaerde wel bewaert met vele Spangnaerts met dat hy altyd vyf mylen vanden keysere ghelogiert moeste zyn.”⁴²

Een ander belangrijk gegeven dat zich in 1547 voltrok, was het heengaan van de twee vorsten die samen met Karel het West-Europese toneel in de eerste helft van de 16^e eeuw gekleurd hadden. Zowel Frans I, koning van Frankrijk sinds 1515, als Hendrik VIII, Engelse vorst sinds 1509, lieten dit jaar het leven. Voor Karel betekende dit de confrontatie met twee nieuwe concurrenten om de Europese macht: Frans' tweede zoon, Hendrik II, kwam in Frankrijk op de troon, Hendrik VIII werd opgevolgd door Edward VI, zoon uit zijn derde huwelijk met Jane Seymour.⁴³

⁴⁰ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap*, pp. 136-137

⁴¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3792, 3860, 2488, 2542, 2543, 2549, G. 6183, 2487, 2553 en 2563

⁴² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2487, f° 164 v°

⁴³ P. EECKHOUT, *Keizer Karel en zijn tijd*, Brussel, Editions de la connaissance, 1955, pp. 52 en 55-56

Vijf kronieken vermelden deze feiten.⁴⁴ Telkens ging het om een zeer kort aanstippen. Waarom de chroniqueurs dit overlijden van de buitenlandse vorsten in hun kroniek verhaalden is niet meteen duidelijk. Hoogst waarschijnlijk geven ze deze gebeurtenissen aan omdat de invloed van beide vorsten, en dan vooral Frans I, op de politiek van de keizer zeer groot was geweest. Al deze bronnen vermelden eveneens het overlijden van keizer Karel, waardoor ze geen specifieke Franse of Engelse sympathieën toegeschreven kunnen worden.

Op uitdrukkelijke vraag van de Gentenaars verleende Karel hen op 26 mei de toestemming tot het graven van de nieuwe vaart, beter bekend onder de naam ‘Sassevaart’. Dit kanaal tussen Rodenhuize en de Landdijk aan de Papegeule zou de Gentse wateren in verbinding brengen met de economisch belangrijke Westerschelde.⁴⁵ Karels toestemming wordt teruggevonden in twee handschriften. Ze werd eenvoudigweg als volgt verhaald⁴⁶:

*“Item anno 1547 inde maent van mey soo hebben die van Ghent met octroy vande keyser begonst te delven de nieuwe vaert van het Sas, ende was begost vanden Roodenhuyse staende totten Lantdijck”*⁴⁷

In de ‘Transactie van Augsburg’ in 1548 bracht keizer Karel de Nederlanden en het vrijgraafschap Bourgondië samen in de ‘Bourgondische Kreits’. Door dit nieuwe staatkundige verband werden de Nederlanden erkend als een bestuurlijke eenheid, zonder enige onderwerping aan de bestuurlijke Rijkswetten. Het kwam erop neer dat de band met het Heilig Roomse Rijk werd beperkt tot een jaarlijkse geldelijke bijdrage in ruil voor militaire.⁴⁸ Met de ‘Pragmatieke Sanctie’ een jaar later, werden de Nederlanden voor eeuwig één en ondeelbaar verklaard. De afkondiging ging gepaard met de inhuldiging van Filips in de voornaamste Nederlandse steden.⁴⁹ Op 13 juli 1549, om vijf uur in de avond, werd de aankomst van de prins te Gent aangekondigd met een eresalvo afgeschoten door de artillerie vanuit het Spaans kasteel. Hij werd ontvangen

⁴⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2549, 2487 en 2553

⁴⁵ J. VANNIEUWENHUYSE, “Beeld van de stad”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 55

⁴⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2549, 2646

⁴⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2549, p. 75

⁴⁸ R. VERMEIR (René), Geschiedenis van de Nieuwe Tijd (Onuitgegeven syllabus : eerste kandidatuur Geschiedenis-Kunstwetenschappen en Archeologie), p. 13

⁴⁹ J. VAN DE WIELE, “Bestuur in de Nederlanden”, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1550-1558, Leuven, Davidsfonds, 1990, p. 30

door de gouverneur van Vlaanderen, Adriaan van Croy, en heel wat andere vooraanstaanden uit het graafschap Vlaanderen. Allen waren zij gekleed in zwart fluweel en droegen ze identieke hoeden waarop witte pluimen stonden. Na dit adellijk ontvangen deed Filips zijn intrede van de Sint-Jorispoort tot in het Prinsenhof⁵⁰

In maar liefst twintig van de vijftientig kronieken werd deze hulding van keizer Karels zoon in Gent opgenomen.⁵¹ Dit maakt dit gebeuren meteen de meest frequent vermelde gebeurtenis in dit hoofdstuk. In de meeste bronnen maakt men melding van verscheidene details: het kostelijk schouwspel ter deze aangelegenheid, het banket dat de stad de dag hierop organiseerde, en soms ook de klederdracht van Filips en de edellieden die hem begeleidden. Zo lezen we bijvoorbeeld in handschrift 3792:

*“Philips prince van Spanje, zone van keyserlicke maiesteit, dede zijn intreye binnen Ghendt... draeghden sy swerte fluwelen hoeden met witte pluimen...sanderdaeghs quam de keyserlicke maiesteit met syn susters coninghinne Eleonora ende Marie...wart een costelijc maalteit en banket op de colatiezolder...”*⁵²

Ter gelegenheid van de intrede werd in Gent een hele reeks triomfbogen opgetrokken. De bogen waren voorzien van Karels emblemen en versierd met telkens twee beelden van een mythologische vader en zoon. Zo werden ondermeer beeltenissen van Filips van Macedonië en Alexander de Grote, Diederik en Filips van de Elzas, en Karel de Grote en Lodewijk de Vrome opgediept.⁵³ Ook werd een heel gamma aan teksten in het Hebreeuws, Grieks, Latijn en oud-Duits gebruikt ter vervollediging van de intrede. Ook deze wezen erop dat het Gentse stadsbestuur een poging deed het oude Rome te imiteren, en de intrede in elk geval zeer groots opvatte.⁵⁴

Het was bijna nacht toen de intrede op zijn einde liep en Filips het Prinsenhof bereikte. De triomf was evenwel nog niet gedooft. Openbare vreugdemanifestaties vergezeld van vreugdevuren, vuurwerk en verlichting van de straten, torens en kerken zorgden ervoor dat het

⁵⁰ G. TEMMERMAN, *De feestcultuur te Gent in de periode 1515-1608*, Gent, U.G. (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1980, pp. 9-11

⁵¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3792, 3860, 131, 2488, 2542, 2543, 2544, 2545, 2549, 3696, G. 6183, 2487, 2550, 2378, 2548, 2553, 2563 en 2646

⁵² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792, f° 207 v°

⁵³ W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap.*, pp. 236-237

⁵⁴ G. TEMMERMAN, *op.cit.*, p. 11

feestgewoel tot diep in de nacht voortduurde. Volgens enkele bronnen was de verlichting van de Sint-Niklaaskerk zelfs tot veertien mijl in de omtrek te zien. De dag hierop, op 14 juli, kwam ook Karel V, vergezeld van twee van zijn zusters en de koning van Frankrijk, aan in zijn geboortestad. Op 16 juli verliet Filips Gent om, volgens een oud gebruik, buiten de stad te overnachten. De dag hierop vonden zowel Filips' eedaflegging als de eed van trouw door de Gentse magistraatklasse plaats. Hierna volgden er dagenlange feestelijkheden georganiseerd op het Sint-Pietersplein. Op 19 juli verlieten Karel, Filips en de andere vorstelijke personen, de stad om vervolgens richting Brugge te reizen.⁵⁵

7.2.2. Marcus Van Vaernewijck

Marcus Van Vaernewijck gaat van start met een zeer volumineus hoofdstuk dat de volgende titel draagt:

“Warachtighe historie van der oorloghen die de alder machtichste ende onoverwinnelickste keyser van Roome, Kaerle de vijfste van dien name, in hooch Duytschland teghen sommige vorsten ende steden ghenamt protestanten in de jaren 46 en 47 ghevoert heeft. Ghemaect ende beschreven van den doorluchtighen heere don Lodewijck van Avila ende zunninge groote commandeur van Alcantra, overgheset uut den Spaensche in Nederlansche Duytsche sprake.”

Dit chapiter van circa zestig pagina's beschrijft nauwgezet de ontwikkelingen in de oorlog tussen de keizer en het Schmalkaldisch Verbond. De slag bij Mühlberg, die de zege voor de keizer verzekerde, wordt eveneens uitgebreid beschreven.

Dit hoofdstuk wordt gevolgd door enkele korte vermeldingen. Zo vinden we terug dat Hendrik in 1547 aangesteld werd tot koning van Frankrijk. Het overlijden van Frans I en de Engelse vorst Hendrik VIII wordt daarentegen niet expliciet aangehaald in dit werk. Verder wordt ook bericht dat men in Gent, met de toestemming van de keizer, de Nieuwe Vaart delfde. Tevens worden er enkele gebeurtenissen aangehaald die in geen van de andere kronieken terug te vinden zijn. Zo wordt het huwelijk van Maximiliaan, oudste zoon van Ferdinand, en zijn nicht Isabella, dochter

⁵⁵ G. TEMMERMAN, op.cit., pp. 20-24

van keizer Karel, kort vernoemd. Overigens wordt de kroning van Maurits van Saksen, die Karel bijstond in het bevechten van de Schmalkaldische Bond in 1546-47, op de eerstvolgende Rijksdag beschreven.

Ook de aankomst en het gevangenschap van de hertog van Saksen en de landgraaf van Hessen in de Nederlanden wordt verhaald door Van Vaernewijck. De twee vorsten worden voorgesteld als machtige mannen, die het uiteindelijk echter moesten afleggen tegen de machtigste van allen: Karel V. Dat de mannen overtuigde protestanten waren werd niet verzwegen door de auteur. Die maakte er dan ook gretig gebruik van om Karels kwaliteiten als “miles christi” in de verf te zetten.

Tot slot wordt de huldiging van Karels zoon, Filips, als toekomstig soeverein der Nederlanden kort behandeld. Naast Filips' intrede in Gent, beschreven in een kleine twee pagina's, werden zijn binnenkomst in Antwerpen en Brugge in enkele regels besproken.

7.2.3. 19^e eeuw

In de zeven negentiende-eeuwse bronnen wordt verrassend genoeg niet gesproken over Karels oorlogsverklaring aan hertog Johan Frederik van Saksen en landgraaf Filips van Hessen. Wat wel in twee van de zeven kronieken naar voor komt is Karels overwinning in Mühlberg op de hertog van Saksen.⁵⁶ Beide kronieken werden geschreven door Jean-François De Laval. Handschrift 2576 bevat exact dezelfde vermelding als het zestiende-eeuwse handschrift 2489.⁵⁷ De tweede vermelding daterend uit de 19^e eeuw is evenwel anders:

*“Soo gheschiedde in Saxen bij de Elbe de memorabele bataille van legher van den keyser ende dat van de princen protestanten van Duitsland... de selve princen creghen de nederlaag en verloren wel 5000 van hun volk die dood ter plaatse bleven en alleen 300 van de keyzer... Jans Frederik, hertog van Saksen, werd ook gevangen...”*⁵⁸

⁵⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en G. 12019

⁵⁷ ut supra

⁵⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019, p. 139

Het lijkt alsof De Laval voor dit citaat informatie haalde uit bijkomende literatuur. Zo wordt er bijvoorbeeld gespecificeerd hoeveel manschappen langs beide zijden sneuvelden.

Net zoals in de kronieken daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw wordt het gevangenschap van de vorsten van Saksen en Hessen in de buurt van Gent ook in de negentiende-eeuwse bronnen vermeld. Dit meer bepaald in drie kronieken.⁵⁹

Tot slot werd de intrede in Gent van Filips, net zoals in de bronnen daterend uit de 16e tot 18e eeuw, in bijna alle kronieken opgetekend.⁶⁰ Zes bronnen beschrijven dit gebeuren. Eén van de meest uitgebreide kronieken, deze van de gebroeders Callion, vermeldt het volgende:

*“Den 14 in hoymaent 1549 dede den prince van Spaegen, ‘s keysers zone, zijnen entrey te Ghendt met groote triumphe ende blijschepe ende men vierde. Ende daer waeren ghemaect zes poorten ende drei stellagien daer op dat men versoochde veel diversche figuren van rhetorycke zeer costelijk ende schoone poecterie. Ende waeren ghestelt thien honderts telkens vanaan de St Jooris poorte tot aan het Princenhof, ende in elk stoelken zat een maecht ghecleet int witte met eenen hoed van bloemen ende van wijncoorde ghemaect op haerlieder hoofd, ende een rortse elc in haerlieder hant ende een houpelken van blommen.”*⁶¹

Net zoals in de 16^e tot 18^e eeuw had men aandacht voor de kosten die de stad bij het gebeuren maakte. In nog meerdere mate besteedde men aandacht aan een beschrijving van de uiterlijke aspecten bij de tocht van de Sint-Jorispoort naar het Prinsenhof. In tegenstelling tot de zestiende- tot achttiende-eeuwse stond men niet stil bij de klederdracht van Filips en zijn adellijk gevolg.

7.3. Afscheid van een keizer

De laatste jaren van Karels leven waren op z'n minst woelig te noemen. Zo laaide de oorlog met Frankrijk opnieuw op. Karel zou het einde van de strijd niet meer meemaken. Daarnaast verloor hij definitief het pleit van de protestanten in de zogenaamde 'Vorstenopstand'. Tot slot deed de

⁵⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en G. 12019, G. 14248

⁶⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2338, 2476, 2477, G. 11533, G. 12019, G. 14248

⁶¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248, p. 326

vorst ook troonsafstand in de Spaanse en Nederlandse gebieden ten voordele van zijn zoon Filips II. Het Heilig Roomse Rijk gaf hij door aan zijn broer Ferdinand. Na een laatste tocht door de Nederlanden trok de keizer zich terug in een Spaans klooster om daar de rest van zijn dagen te slijten.⁶²

7.3.1. 16^e-18^e eeuw

Het duurde niet lang vooraleer bleek dat ook koning Hendrik II, de zoon van wijlen Frans I, een doorgedreven anti-Habsburgse politiek voerde. De nieuwe vorst werkte nauw samen met de Duitse protestanten en de Ottomanen. Bovendien verleende hij steun aan Ottavio Farnese die het hertogdom Parma bezat. Dit gebied werd betwist door Karel die het gedurende 1551-52 tevergeefs probeerde te bezetten. In de zomer van 1551 kaapte Hendrik II enkele Nederlandse schepen. Op 26 september van datzelfde jaar verklaarde hij Karel V de oorlog. Toch voerde hij eerst nog onderhandelingen met enkele Duitse protestantse vorsten. Hieronder bevond zich ook de nieuwe keurvorst van Saksen, en tevens gewezen bondgenoot van de keizer: Maurits van Saksen. De onderhandelingen ontketenden gelijktijdig een oorlog in het Heilig Roomse Rijk en één in Lotharingen.⁶³ Doel van de protestantse vorsten was Karels machtspositie in het Heilig Roomse Rijk te breken, zodat hij niet meer in staat zou zijn de Rooms katholieke godsdienst op te dringen. Hendrik daarentegen wou, net als zijn vader, het Habsburgse overwicht in Europa breken. In negen kronieken wordt er gesproken over de krijg van Hendrik en Maurits tegen de keizer.⁶⁴ Doorgaans wordt de situatie als volgt geschetst:

“Dede de coninck van Vranckerijck ende de hertoghe Maurus met zijne adherenten de keyser groote oorloghe.”⁶⁵

Karel zag zich datzelfde jaar nog verplicht een wapenstilstand met de protestanten in Duitsland te sluiten. Op 2 augustus 1552 stelde hij het Verdrag van Passau op waarmee hij de protestanten

⁶² R. VERMEIR, Geschiedenis van de Nieuwe Tijd (Onuitgegeven syllabus : eerste kandidatuur Geschiedenis-Kunstwetenschappen en Archeologie), pp. 31-32

⁶³ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., p. 108

⁶⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2488, 2542, 2549, 2487, 2553, 2563 en 2646

⁶⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2553, p. 224

godsdienstvrijheid verleende in afwachting van een verdere regeling.⁶⁶ Deze finale regeling kwam er met de Godsdienstvrede van Augsburg (1555) drie jaar later. Van dan af aan had elke Duitse vorst het recht om de religie van zijn keuze vast te leggen in zijn vorstendom. De leuze ‘cuius regio, eius religio’ vond hier zijn ontstaan.⁶⁷

Ondertussen, in 1552, veroverde Hendrik II delen van Luxemburg en enkele belangrijke steden in Lotharingen: onder andere Toulon, Metz en Verdun. Nu Karel vrede met de protestanten gesloten had, kon hij zich op de strijd met Frankrijk focussen. In september trok hij dan ook met een kolossaal leger van 55.000 manschappen en 150 kanonnen naar Lotharingen. Het keizerlijke leger werd in de winter van datzelfde jaar echter geblokkeerd voor Metz waardoor Hendrik II ondertussen Henegouwen en Artesië kon binnenvallen. Op nieuwjaarsdag 1553 beval de door jicht geplaagde keizer en de vele sterfgevallen onder zijn mannen, de aftocht van zijn leger.⁶⁸ Na een korte periode van rust werd de strijd met Frankrijk echter hervat. In juni 1543 werd Terwaan, een belangrijke bisschopsstad in Noord-Frankrijk, ingenomen. Om deze psychologisch belangrijke overwinning kracht bij te zetten werd deze rijke historische stad met de grond gelijk gemaakt.⁶⁹ Dit gebeuren wordt kort aangehaald in vijf kronieken.⁷⁰ In 1554 slaagde Karel er in zijn laatste veldtocht in om de Fransen te verjagen uit Henegouwen. De hierop volgende jaren werden gekenmerkt door zowel nederlagen als overwinningen voor zowel Hendrik II als, inmiddels, Filips II. De oorlog zou voortduren tot in 1559 het ‘Verdrag van Cateau-Cambrésis’ gesloten werd.⁷¹

Op 25 oktober 1555 nam Karel plechtig afstand van zijn troon in de statenzaal van het Hof te Brussel. Afgevaardigden van alle Zeventien Provinciën waren aanwezig. De keizer was moe: hij was getergd door de opeenvolgende oorlogen, en ook zijn zwakke fysieke toestand woog zwaar op hem door. Daarnaast was hij ook ontgoocheld: hij kon niet leven met het feit dat de protestanten in het Heilig Roomse Rijk gelijkwaardige rechten gekregen hadden.⁷² Enkel handschriften 2339, 2550 en 2646 maken melding van deze uitzonderlijke maar toch zeer

⁶⁶ J.A. VAN HOUTE, Algemene geschiedenis der Nederlanden, Utrecht, W. De Haan, 1949-58, p. 121

⁶⁷ R. VERMEIR, Geschiedenis van de Nieuwe Tijd (Onuitgegeven syllabus : eerste kandidatuur Geschiedenis-Kunstwetenschappen en Archeologie), p. 32

⁶⁸ W. BLOCKMANS, Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap., pp. 109-110

⁶⁹ J. DE GEEST, “Chronologie”, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 24

⁷⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3792, 2488, 2542, 2550 en 2646

⁷¹ J. DE GEEST, “Chronologie”, in: H. SOLY en J. VAN DE WIELE, Carolus: Keizer Karel V 1500-1558, p. 24

⁷² J. DECAVELE, Epiloog, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558, p. 227

belangrijke gebeurtenis. Dat andere kronieken het niet over dit gebeuren hebben is mogelijks te wijten aan het feit deze abdicatie volledig tegen de vorstelijke tradities inging. De vermeldingen gaan als volgt

*“de keyser maekt sijnen sone tot coninck van Nederlant met consente vande Staten.”*⁷³

*“In dit jaer gaf den keyser over aan sijn sone Philips, alle syne coninckrijke ende aan sijnen broeder Ferdinandus het keizerrijk.”*⁷⁴

De kroniek van de familie Vander Vynct en handschrift 2646 geven onderling analoge vermeldingen die een beschrijving van de troonsafstand in Brussel achterhouden. Er wordt eerder een meer algemene beschrijving gegeven waarin vermeld wordt dat de keizer in al zijn gebieden van de troon afzag. Handschrift 2339 spreekt dan weer wel over de troonsafstand, al wordt niet vernoemd waar deze aangelegenheid plaatsvond.

Op 11 augustus 1556 bracht keizer Karel een laatste bezoek aan Gent om op gepaste manier afscheid te nemen van zijn geboortestad. Hij verbleef vijf dagen in het Hof van Wakken om vervolgens via Sas van Gent naar Vlissingen door te reizen.⁷⁵ Maar liefst achttien kronieken bespreken bondig de komst en het afscheid van de keizer in hun stad.⁷⁶ In het gros van de bronnen werd dit als volgt neergepend:

*“den 11 augusti quam Carolus de keyserlicke maiesteit in een litiere met schoonen state binnen Ghendt, ende was ghelogiert int hof van Wackene”*⁷⁷

De keizer kwam volgens de passage in een litiere, wat een soort draagstoel is, in zijn geboortestad aan. In een illustratie van het handschrift 131 vinden we een voorbeeld van hoe

⁷³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2339, f° 107 v°

⁷⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2550, p. 386

⁷⁵ V. FRIS, *Histoire de Gand*, p. 187

⁷⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3792, 2562, 131, 2488, 2542, 2544, 2545, 2549, 3696, G. 6183, 2487, 2378, 2548, 2553, 2563 en 2646

⁷⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2544, p. 2

deze litiere eruit zag.⁷⁸ Er wordt daarnaast nog beschreven in bovenstaande vermelding dat hij tijdens zijn korte bezoek niet in het Prinsenhof, maar in het huis van de heer van Wakken, hoogbaljuw van Gent, verbleef.⁷⁹ Enkele handschriften beschrijven de steekspelen die toen ter ere van de keizer op het water gehouden werden.⁸⁰ Ook hiervan vinden we tekeningen terug in het handschrift 131.⁸¹ Het lijkt alsof de kronieken ons verder niets meer bijbrengen rond zijn afscheid. In de literatuur vinden we terug dat Karel op 17 september 1556 vanuit Vlissingen naar het zonnige Estremadura vertrok met het Biscaais schip “El Espirito Santo”. Hij vestigde zich te San Yuste in een speciaal voor hem opgetrokken villa die naast een Hiëronymietenklooster gelegen was.⁸² Kort na Karels vertrek werd ter zijner eer een processie te Gent gehouden om te bidden voor een goede en veilige reis. Deze ommeegang komt in zes van de vijftientig bronnen voor.⁸³ Verder wordt het vertrek van de keizer uit Vlissingen in maar liefst elf bronnen teruggevonden.⁸⁴

Karel V vertoefde enkele jaren in Yuste, waar hij op 21 september 1558 het leven liet. Hierop werden er over de hele Nederlanden lijkdiensten gehouden ter herdenking van de keizer. De plechtige uitvaart te Brussel vond plaats op 29 november in het bijzijn van Karels zoon Filips II.⁸⁵ Het lijkt te verwachten dat de dood van keizer Karel in alle kronieken terug te vinden is. De kroniekschrijvers die hem liefhadden konden op deze manier immers een laatste eervolle vermelding aan hun vorst achterlaten. Ook stond dit gebeuren de auteurs die niet positief op Karel neerkeken toe te vermelden dat die oude autocratische vorst van hen eindelijk het bijltje had neergelegd. Desalniettemin werd het overlijden van Karel slechts in iets meer dan de helft van de bronnen, meer bepaald in veertien kronieken, weergegeven.⁸⁶ In veel gevallen werd ook het overlijden van Karels zusters, Eleonora en Marie, vermeld. Zij stierven in hetzelfde jaar als Karel. Ruwweg genomen vinden we twee licht verschillende soorten meldingen van Karels dood terug:

⁷⁸ Zie bijlage nr. 6

⁷⁹ Gevonden in : Middelnerlands Woordenboek op CD-rom, Den Haag, 1998

⁸⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 2488, 2542, G. 6183, 131 en 2563

⁸¹ Zie bijlage nrs. 7 en 8

⁸² J. DECAVELE, Epiloog, in: J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558, p. 227

⁸³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2488, 2542, 2487 en 2553

⁸⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2339, 2554, 531, 2488, 2542, 2544, 2545, 2487, 2553 en 2646

⁸⁵ R.A. PARMENTIER, Uitvaart van keizer Karel V te Brugge, Brugge, Jos de Plancke, 1930, p. 36

⁸⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2337, 2489, 3792, 2339, 2554, 2488, 2542, 2549, G. 6183, 131, 2487, 2553, 2563 en 2646

“op september overleedt in Spaignien keyser Carolus den vyfste...”⁸⁷

“Den 21 september 58 overleet deser weerelt den hooghen doorluchtighen moghenden prince den keyser Carolus van Roome, coninck van Spaegnen, hertoghe van Bourgoingnen, grave van Vlaanderen. Ende van zijne uitvaert ghedaen by den coninck Philips van Spaegnen, zynen zone, binnen der stede van Bruusele ende overleet int rycke van Spaegnen.”⁸⁸

De eerste passage geeft een eerder neutrale weergave van het gebeuren. Hierbij wordt vermeld dat de uitvaart van Karel in de Nederlanden in Brussel gedaan werd, in het bijzijn van zijn zoon Filips. Ook in handschrift 131 wordt deze uitvaartprocessie te Brussel aangehaald. Daarnaast geeft men zelfs een schets van het gebeuren.⁸⁹ In de tweede passage wordt de keizer sterk opgehemeld. Van de veertien citaten zijn er ongeveer evenveel neutraal als verheerlijkend. Drie van de veertien kronieken reflecteren uitermate gunstig over Karels leven en persoon.⁹⁰ Twee hiervan komen uit de vergelijkbare bronnen van Justus Billet. Het derde citaat is afkomstig uit handschrift 2646:

“Den XXI e september soo overleet Caerle, den voornoemde keyser Carolus den 5^e, int rijcke van Spaignen voor Castillien, int clooster van Sint Justo; daer hy alswaere jaeren seer godtvruchtelicke ende religieuselic hadde gheleeft en sijne gheluckighe siel aen godt de schepper hadde weerghegheven met groote droefheyt vanden coninck Philips, sijne soone, ende vrou Marie coninghinne van Hongaryen sijne sustere voor desen regente vande Nederlanden. Hij stierf int 39^e jaer van sijn regeringhe ende int 58 e jaar sijns ouderdoms.

Op dese godt saelighe doot wierden veel lofdichten in diversche taelen tot synder eere ghemaect weghens de groote resolutie die hy hadde ghenomen van te renovieren aen syn keyserrycke van Duytschlandt van alle rycken heerlickheden ende landen die hy was bezittende...”⁹¹

“Item op 21 september is overleden den keyser Carolus wiens naem ende daeden alle toecommende eeuwen sullen verwonderen ende prysen”⁹²

⁸⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2337, f° 109 r°

⁸⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2553, p. 234

⁸⁹ Zie bijlage nr. 9

⁹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542 en 2646

⁹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2542, f° 160 v°

We kunnen niet hard maken dat de twaalf chroniqueurs die Karels heengaan niet neerschreven een negatieve visie op hun vorst hadden. Toch is het bij enkele handschriften duidelijk dat de auteurs afwijzend tegenover de keizer stonden. Zo vermeldde Gillis De Vooght in zijn kroniek wel het overlijden van de reformator Johannes Calvijn, maar niet de dood van Karel V. Dit lijkt een duidelijk teken van de chroniqueurs afkeer van Karels repressieve politiek. Daarnaast vermeldt het handschrift van Lucas en Emanuel Vander Vynct wel het overlijden van Eleonora en Maria maar niet dat van Karel. Een analoge interpretatie als bij De Vooght kan gemaakt worden.

7.3.2. Marcus Van Vaernewijck

In *De warachtige gheschiedenisse van Carolus de vyfste* worden er enkele gebeurtenissen vermeld die in geen van de andere kronieken terug te vinden zijn. Ten eerste wordt verteld dat Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren, in Brussel stierf op 24 december 1549. Buren was een op zichzelf staand graafschap, naast Gelre, dat niet bij de Zeventien Provinciën hoorde.⁹³ Verder werd, nadat de Heilige stoel drie maanden vacant had gestaan, de verkiezing van de nieuwe paus Julius III in 1550 opgenomen.

Ook in deze bron wordt Karels oorlog met de Franse koning Hendrik II niet expliciet vermeld. Wat wel beschreven wordt is de verovering en vernietiging van de stad Terwaan. Dit wordt gevolgd door twee liederen die de volgende titels dragen:

“Terwaene vive Bourgogne leeft” en *“Claghende haren oorspronck te kennen geeft”*

Deze twee liederen zijn het laatste dat in het boek van Van Vaernewijck beschreven staat. Alles wat er na 1553 in het leven van Karel gebeurde, zoals zijn troonsafstand in Brussel en zijn overlijden, werd niet meer opgenomen.

⁹² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646, p. 17

⁹³ I. DORNSEIFFEN, *Nomina Geographica Neerlandica*, Amsterdam, Koninklijk Nederlands aardrijkskundig genootschap, 1949, p. 67

7.3.3. 19^e eeuw

Aangezien de ‘Gentsche kronyke’ van de gebroeders Callion haar geschiedschrijving eindigt in het jaar 1549, beschikken we voor Karels laatste levensjaren slechts over zes handschriften.⁹⁴

De opnieuw opblaiende oorlog met Frankrijk in 1552, die maar liefst negen maal vermeld wordt in bronnen daterend uit de 16e tot 18e eeuw, komt in geen enkele negentiende-eeuwse kroniek aan bod. De vernietiging van de Franse stad Terwaan, die plaatsvond in het kader van deze oorlog, komt wel éénmaal terug in de kronieken daterend uit de 19e eeuw⁹⁵:

*“Het keyserlijke leger kwam voor de stede van Terwaenen, één van de edelste en oudste steden van Vranckerijk. Hiernaer veroverden ze, plunderden, verbranden en ruïneerden ze deze stede.”*⁹⁶

Toen hij het beleg van Metz moest opgeven een jaar voor de overwinning in Terwaan, zag de situatie er voor de keizer heel wat slechter uit. In de geschiedenis werd deze rampzalige situatie regelmatig geïnterpreteerd als een voorbode van zijn naderende abdicatie. Heel wat schilderijen uit de 19^e eeuw, van zowel Franse als Nederlands-Oostenrijks-Spaanse kant, hebben deze gebeurtenis als onderwerp.⁹⁷ De kronieken daarentegen verhalen deze situatie niet.

Dat keizer Karel in 1555 afstand deed van zijn gebieden, vinden we terug in twee kronieken van Jean-François De Laval.⁹⁸ Beide vermeldingen zijn vrij gelijkaardig en spreken niet specifiek over het moment waarop de keizer de Nederlanden afstond in de Statenzaal te Brussel:

*“Coninck Philips kwam voor de tweede mael in Gendt in eenen ryperen ouderdom, naer dat hij met de koningin marie zijne gemaelin in Engeland had geweest en bleef alhier eenighe jaeren naer dat sijnen vader hem alle de erfstaeten had overghegeven ’t welk geschiedde.”*⁹⁹

⁹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2338, 2476, 2477, 3801, G. 11533 en G. 12019

⁹⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019

⁹⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 12019, p. 148

⁹⁷ D. MAUFORT, “Wisselende krijgskansen”, in : R. HOOZEE, J. TOLLEBEEK en T. VERSCHAFFEL, "Mise en Scène. Keizer Karel en de verbeelding van de Negentiende Eeuw", Tentoonstelling Museum voor Schone Kunsten, Gent, Mercatorfonds, 1999, p. 204

⁹⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. G. 11533 en G. 12019

⁹⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 11533, p. 6

Net zoals in de handschriften daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw, wordt het laatste bezoek van Karel aan Gent in meer dan de helft van de negentiende-eeuwse bronnen beschreven.¹⁰⁰ Van de processie die na zijn vertrek in Gent gehouden werd vinden we echter geen enkele melding terug. Van zijn vertrek vanuit Vlissingen, de laatste maal in Karels leven dat hij op Nederlandse bodem verkeerde, wordt twee maal melding gemaakt.¹⁰¹ Dit gebeurde, net als bij de bronnen uit de zestiende- tot achttiende-eeuwse periode het geval was, op een zakelijke manier.

Karels heengaan wordt slechts in twee bronnen uit de 19^e eeuw vermeld. Handschrift 2338 doet dit op een vrij neutrale wijze, terwijl de kroniek van De Laval een meer eervolle melding naar Karels leven achterlaat.

7.4. Conclusie

Het is duidelijk dat Karel V zich de laatste jaren van zijn leven in mindere mate met politieke affaires in de Nederlanden hoefde bezig te houden. De kronieken vermelden dan ook minder gegevens daterend uit deze periode dan uit andere tijdvakken van Karels leven.

De zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen geven heel wat informatie die zowel binnen als buiten de Nederlanden zijn oorsprong vindt. De negentiende-eeuwse handschriften beperken zich daarentegen eerder tot zaken rond Karel in de Nederlanden. Zo werden noemenswaardigheden als de Vrede van Venlo (1543), de oorlogsverklaring aan de Duitse protestantse vorsten van Saksen en Hessen (1546), en het begin van een nieuwe oorlog met Frankrijk in 1552, niet vermeld. Grote gebeurtenissen, zoals de slag bij Mühlberg (1547) en de vernietiging van Terwaan (1553), die zich in het licht van deze ontwikkelingen afspeelden, werden dan wel weer neergeschreven. In de meeste gevallen zijn de vermeldingen uit de 19^e eeuw vrij gelijkend met deze daterend uit de 16^e tot 18^e eeuw. Een groot deel van de negentiende-eeuwse auteurs baseerde zich immers op deze bronnen. Enkele negentiende-eeuwse

¹⁰⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2338, 2476, 2477 en G. 12019

¹⁰¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2477 en G. 12019

chroniqueurs voegden enkele superlatieven of randinformatie toe, die hoogst waarschijnlijk afkomstig was uit contemporaine literatuur.

Wat betreft de 16^e tot 18^e eeuw, valt in het algemeen de meeste informatie terug te vinden in het zestiende-eeuwse handschrift 3792 en de kronieken 2489, 2533 daterend uit de 17^e eeuw. Ook leveren de twee gelijkaardige kronieken van Justus Billet heel wat informatie.¹⁰² Deze kronieken zijn eveneens interessant omdat ze heel wat gegevens vanuit een ander perspectief bekijken: er wordt meer aandacht geschonken aan de vorstelijke en uiterlijke aspecten van de gebeurtenissen.

Voor de 19^e eeuw kunnen we steeds terugvallen op handschriften van Jean-François De Laval. In de eerste plaats leverde handschrift G. 12019, dat zich baseerde op een kroniek van Justus Billet, de meeste informatie. De gebeurtenissen werden, net zoals in de hierboven besproken gelijkaardige handschriften van Billet, uitgebreid en kleurig besproken. Daarnaast bracht het handschrift 2476 ons ook heel wat kennisgeving over dit segment van Karels leven, zij het iets minder fantasierijk weergegeven dan in handschrift G. 12019.

¹⁰² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

Hoofdstuk 8

Conclusie

In deze scriptie werd getracht via gepaste bronnen een beeld te vormen van de relatie tussen keizer Karel en zijn geboortestad Gent. De al dan niet verschillende visies over de keizer in de onderzochte kronieken van de 16^e tot 19^e eeuw werden samengebracht en vertaald naar een beeldvorming rond zijn persoon. Indien mogelijk werden extreem verbloemende, negatieve, of afstandelijke representaties geïnterpreteerd en in relatie gebracht met de politieke en culturele context van het gebeuren, of het sociaal of politiek profiel van de auteur. Er werd onderzocht of er in de bronnen geschreven tijdens zijn regeerperiode en in de latere historiografie, drastische veranderingen waar te nemen zijn in het beeld dat de Gentenaars over Karel scheppen. Daarnaast werd er gezocht naar een eventueel contrast tussen de beeldvorming in de 19^e eeuw en de beeldvorming uit de 16^e tot 18^e eeuw.

De bronnen daterend uit zowel de 16^e tot 18^e eeuw als de 19^e eeuw scheppen een opvallend eenduidig positief beeld over Karels geboorte en doop. Bijna alle zestiende- tot achttiende-eeuwse chroniqueurs beschrijven dit gebeuren met zorg. Enkele bronnen zijn zelfs uitermate lovend over hun ingeboren prins. Zo wordt er in de drie handschriften van Justus Billet

gesproken over zeer grote vreugde bij de geboorte van Karel.¹ De kronieken van Jacques Delvael en vader en zoon Vander Vynct spreken over veel blijdschap in Gent tijdens het gebeuren.² Vier handschriften verwijzen ook naar Karels doop als een gebeuren dat met zeer veel blijdschap werd gevierd in de stad.³ Eén handschrift spreekt over grote triomf die heerste onder de Gentenaars.⁴ Als klap op de vuurpijl spreekt men in de achttiende-eeuwse *Chronijcke (1500-1685)* over nooit geziene pracht bij de doop.⁵ Ook *de warachtige gheschiedenisse van Carolus de vyfste* vermeldt dat grote feestelijkheden door de opgetogen stedelingen georganiseerd werden.

Evenzeer wordt er in de 19e eeuw in meer dan één handschrift met superlatieven gezwaaid. Twee bronnen komen van de hand van Jean-François De Laval. De eerste, de *Verzameling van echte en andere stukken betreffende de stad Gend*, spreekt over een triomfantelijke sfeer bij de geboorte.⁶ De andere, de *Cleene ofte Corte Chronycke van d'Heer Justo Billet*, beschrijft extreem grote vreugd onder de Gentenaars bij de baring van Karel.⁷ Het grootste compliment komt evenwel van de gebroeders Callion, die de geboorte omschreven als 'een zeer belangrijke en loffelijke memorie voor Gent'.⁸ In de *Chronijcke van Gent (1301-1537)* wordt de doop tenslotte als zeer triomfantelijk afgedaan.⁹

Bij de vermeldingen van Karels blijde intrede te Gent voelen we meteen dat de toon iets minder uitbundig is dan bij de geboorte en doop.

In ongeveer de helft van de zestiende- tot achttiende-eeuwse bronnen wordt de intrede aangehaald. In de meeste gevallen wordt deze gebeurtenis positief verhaald. Zo vertellen de handschriften van Jan Stalins, Delvael en Conrard-Constantin Van der Bruggen dat de inkomst triomfantelijk was en dat Karel met grote blijdschap in Gent ontvangen werd.¹⁰ Ook Van Vaerne wijck bespreekt het gebeuren op een manier waarbij Karel zeer lovend werd voorgesteld. De voor Gent minder aangename gebeurtenissen die op Karels intrede volgden, zoals de

¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542 en G. 6183

² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2549 en 2550

³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2544 en 2545

⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2553

⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646

⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2476

⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019

⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248

⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3801

¹⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2487, 2549 en 2543

afwijkende eed en het uitvaardigen van het Calfvel, worden verzwegen door de meeste kroniekschrijvers. Dit doet vermoeden dat de auteurs ofwel Karels naam niet wilden bevullen ofwel de gebeurtenissen niet wilden vermelden omdat ze hen te penibel waren. Enkele chroniqueurs waagden het daarentegen wel om deze zaken te vernoemen. In handschrift 3792 lezen we bijvoorbeeld dat Karel een afwijkende eed zwoer en enkele oproerkraaiers onthoofde. Daarnaast zijn er vier handschriften die het Calfvel vermelden. Telkens werd hieraan toegevoegd dat men in Gent allesbehalve tevreden was met het uitvaardigen van deze ordonnantie.¹¹ Hoewel niet alle bronnen de keizer uitermate positief naar voren brengen, is er echter nergens een negatieve waardering ten aanzien van de nieuwe graaf merkbaar. Bijgevolg wordt het vrij positieve beeld, dat uit toch wel wat bronnen blijkt, nergens ondergraven.

In de kronieken daterend uit de 19^e eeuw wordt de blijde intrede slechts in twee van de zeven gevallen beschreven.¹² In de *Verzameling van echte en andere stukken betreffende de stad Gend* komt enkel Karels intrede aan bod. De *Cleene ofte Corte Chronycke van d'Heer Justo Billet* zegt dat een gelukkige Karel triomfantelijk binnen gehaald werd. Daarnaast vermeldt het handschrift ook het Calfvel, gevolgd door de notie dat de inwoners van Gent er niet tevreden mee waren.

Dat deze blijde intrede in Gent, toch geen onbelangrijke gebeurtenis, lang niet in alle bronnen beschreven wordt, is toch wel een teken dat heel wat auteurs minder positief tegenover Karel stonden dan bij zijn geboorte het geval was. In de handschriften waar het gegeven wel vermeld wordt, behielden alle auteurs echter hun respect voor de vorst, en vinden we enkel hoffelijke vermeldingen naar zijn persoon terug.

In de hieropvolgende periode van Karels leven, die gekleurd werd door oorlogen tegen Frankrijk, de Ottomanen en de Duitse protestanten, wordt Karel eveneens vrij gunstig voorgesteld. De keizer won immers heel wat veldslagen en oorlogen, wat hem in zijn eigen gebieden, desondanks de hoge belastingsdruk, een dankbaar vorst maakte. Zo wordt de Sacco di Roma van 1527, een toch wel controversiële 'overwinning' van de keizer, vermeld in elf handschriften van de 16^e tot 18^e eeuw. In maar liefst zeven bronnen is de gebeurtenis behoorlijk positief weergegeven.¹³ Vier kronieken geven een meer neutrale uitleg aan het gebeuren doch stellen de keizer, conform met

¹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488, 2542, 454 en 2543

¹² Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476 en G. 12019

¹³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 3792, 2339, 2554, 2549, G. 6183, 2487 en 2553

de waargenomen trend, hoffelijk voor.¹⁴ Marcus Van Vaernewijck verhaalde de plundering van Rome alsof het een gewettigde daad van Karel was. Hiermee trok hij opnieuw duidelijk de kaart van de vorst.

In de handschriften uit de 19^e eeuw komt de Sacco di Roma drie keer voor. Telkens wordt er op een positieve manier over Karel gesproken.¹⁵

Tussen oorlog en vrede door trok keizer Karel in 1539-40 naar Gent om aldaar zijn opstandige geboortestad te bestraffen. Men zou verwachten bij deze gebeurtenis de meest negatieve informatie over Karel terug te vinden. Niets is echter minder waar.

Van de zevenentwintig handschriften uit de 16^e tot 18^e eeuw zijn er maar liefst vijftientig die Karel noch positief noch negatief afbeelden. De chroniqueurs bleven neutraal tegenover de vorst, waardoor er tussen de lijnen door moest worden gelezen. Toch werden ook op deze wijze geen aanwijzingen voor negatieve allusies op Karel gevonden. De *Varia Nederlandsche historie* van Gillis De Vooght en zijn kopie, de *Kroniek van Vlaenderen en in het bijzonder van Gent (882-1607)*, zijn de enige twee bronnen die zich ietwat negatief uitlaten over de keizer tijdens de Gentse opstand.¹⁶ Beide auteurs vermeldden duidelijk dat ze ontgoocheld waren dat de keizer het standpunt van de landvoogdes bijtrad inzake de betaling van de bede. Toch gaat de kritiek op Karel niet verder dan deze korte afkeuring, waardoor de graad van negativiteit over Karel in deze bronnen nog steeds uitermate beperkt is.

Voor de 19^e eeuw vinden we zeven kronieken terug die spreken over de Gentse opstand. De manier waarop er over de opstand verteld wordt is grotendeels hetzelfde als dat in de 16^e tot 18^e eeuw gedaan wordt, uitgezonderd dat geen enkele negentiende-eeuwse bron kwalijk over de keizer verhaalt. Van alle 36 kronieken die we gedurende deze scriptie hebben besproken, vinden we de meest ruime en uitgebreide informatie over de opstand terug te vinden in een kronieken van de 19^e eeuw.¹⁷ Dit hoogst waarschijnlijk dankzij informatie die uit negentiende-eeuwse literatuur geput werd.

¹⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 2488, 2542 en 2646

¹⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2476, G. 12019 en G. 14248

¹⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 531 en 2467

¹⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 14248

Tot slot bekijken we nog op welke manier de kroniekschrijvers tegenover het afscheid van de keizer in 1556 stonden. Daar dit zijn laatste weerzien met zijn geboortestad was, bezien we het vermelden van deze gebeurtenis als een evaluatiemoment voor de beeldvorming van Karel door de Gentse chroniqueurs.

Maar liefst achttien bronnen uit de 16^e tot 18^e eeuw bespreken deze laatste aankomst van Karel in zijn draagstoel. Daar de keizer geen gewichtige zaken kwam uitvoeren in Gent verraadt het aantal vermeldingen alleen al dat men Karels staatsmansleven positief evalueert. In acht gevallen wordt er gezegd dat dit afscheid van Karel zeer mooi en sierlijk verliep.¹⁸ De *Antiquiteiten der Geschiedenissen voorghevallen soo in dese XVII provincien van Nederlandt als principelijck in de stadt van Ghendt* weide zelfs enkele bladzijden uit over de dingen die de voormalige graaf verrichte tijdens zijn laatste dagen in Gent.¹⁹ De andere negen kronieken spreken niet meteen gunstig over Karel, doch geven ze ook geen negatieve duiding.

In vier van de zes negentiende-eeuwse handschriften wordt er melding gemaakt van Karels laatste bezoek aan Gent.²⁰ Slechts de *Cleene ofte Corte Chronycke van d'Heer Justo Billet* is uitermate positief over de keizer. De auteur schreef de keizer immers het adjectief 'machtig' toe, en verhaalde uitgebreid Karels intrede in draagstoel.²¹ De andere bronnen vermelden het gebeuren op vrij neutrale wijze.

In het algemeen kunnen we concluderen dat de Gentse chroniqueurs een positieve voorstelling gaven van hun keizer. Het is onbetwistbaar dat Karel in alle 36 bestudeerde bronnen steeds met respect werd beschreven. Enkele auteurs deden hier een schepje bovenop, en deden de werkelijkheid enigszins geweld aan met een verheerlijkte beschrijving van hun keizer. Geen enkele chroniqueur echter waagde zich aan een onverbloemde negatieve voorstelling van de vorst. In het kader van het uitgevoerde onderzoek moest de visie van de auteurs dus tussen de lijnen gezocht worden. Er werd genoteerd hoe frequent bepaalde gebeurtenissen vermeld werden, vergeleken hoe uitgebreid de vermeldingen over de keizer waren, en gelet op adjectieven en details. Aangezien het resultaat van deze karwei steeds afhankelijk is van de interpretatie van

¹⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2489, 3792, 2488, 2542, 2544, 2545, 2549 en 2487

¹⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2563

²⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2338, 2476, 2477 en G. 12019

²¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019

de onderzoeker, vormt het niet vermelden van gebeurtenissen vaak nog de veiligste informatie betreffende kritiek op de vorst.

In de periode van de 16^e tot 18^e eeuw vinden we iets meer vermeldingen over keizer Karel dan in de 19^e eeuw. Doch is hiermee niet gezegd dat alle gebeurtenissen die vermeld zijn in de negentiende-eeuwse bronnen terug te vinden zijn in de zestiende- tot achttiende-eeuwse handschriften. De ‘belangrijke gebeurtenissen’ vinden we wel steeds in beide periodes terug. Ik zou voorgaande zin weglaten. Wordt al geïmpliceerd in voorafgaande zin. Over het algemeen wordt er bij overlappende vermeldingen meer informatie gegeven in de negentiende-eeuwse bronnen dan in de oudere handschriften. Uitzonderingen zijn het zestiende-eeuwse werk van Marcus Van Vaernewijck en de zeventiende-eeuwse handschriften 2488 en 2542 van Justus Billet, waarin de beschrijvingen steeds vrij volledig zijn. Als sluitstuk van deze vergelijking is het noemenswaardig dat de meeste bronnen uit de 19^e eeuw ietwat positiever staan ten opzichte van Karel dan de zestiende- tot achttiende-eeuwse werken. Voegen we hier aan toe dat dit ook heel wat te maken heeft met het feit dat Jean-François De Laval, die behoorlijk positief tegenover Karel V staat, vijf van de acht negentiende-eeuwse bronnen voor zijn rekening nam.

Ter afsluiting van deze scriptie evalueren we de gebruikte bronnen. We vragen ons af welke kronieken ons de meeste informatie over Karel verschaffen en welke een uitgesproken stedelijke identiteit vertolken. Na enig speurwerk komen we uit bij vijf handschriften voor de 16^e tot 18^e eeuw. Vooreerst valt de zestiende-eeuwse *Chronyke van Gendt (1301-1572)* op.²² Het boek bezit een verzorgde kaft en een mooi voorblad. De jaarlijkse schepenlijst en annotaties nemen steeds ongeveer twee bladzijden, soms ook meer, in. Keizer Karel wordt bijna jaarlijks vermeld. Daarnaast hebben we de *Cronyke van Ghendt (1301-1568)*, eveneens afkomstig uit de 16^e eeuw.²³ Deze bron heeft een zeer duidelijk handschrift en authentiek kaft. Opmerkelijk is dat vóór Karels geboorte reeds drie maal melding van hem gemaakt wordt. Net als de vorige kroniek worden er, schepenlijst ingerekend, gemiddeld een kleine twee bladzijden aan een jaartal gewijd. De drie laatste noemenswaardige kronieken werden in de 17^e eeuw vervaardigd; in deze gevallen is ook de auteur van de boeken bekend. Vooreerst hebben we het handschrift van Jan Stalins.²⁴

²² Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3792

²³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2489

²⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2487

Deze geneesheer, die maar liefst dertien keer schepen werd, besteedde, naast keizer Karel, veel aandacht aan heel wat gebeurtenissen die in de stad plaatsvonden. Details als noodweer, verdachten in de regio van ketterij, etc. zijn in zijn werk terug te vinden. Tot slot hebben we nog twee handschriften van Justus Billet waarbij het ene, handschrift 2542, een kopie is het andere.²⁵ Billet houdt er steeds een overzichtelijke structuur op na. Zo worden er voor elk ander onderwerp enkele woorden, als korte inhoud, in de alinea geschreven. Er worden echter geen schepenlijsten gebruikt doorheen deze werken. Ieder jaar omvat gemiddeld zowat vier bladzijden.

Voor de 19^e eeuw moeten we terugvallen op handschriften 2476 en G. 12019 wanneer we informatie over Karel V willen terugvinden. We gaan van start met het bespreken van de eerste twee delen van de *verzameling van echte en andere stukken betreffende de stad Gend, gecopieerd uyt oude en nieuwe handschriften*.²⁶ Deze bron werd geschreven door De Laval en is een allegaartje van drie kronieken, namelijk een deel uit een bepaalde kroniek van Justus Billet, een stuk uit handschrift 2552 en één uit 2555. We merken op dat deze bron toch nog een hoop minder vermeldt dan het volgende handschrift van De Laval. De *Cleene ofte Corte Chronycke van d'Heer Justo Billet* baseerde zich op een bepaalde kroniek van Billet en negentiende-eeuwse literatuur.²⁷ Deze is heel wat gedetailleerder dan andere bronnen uit de 19e eeuw.

Naast de kronieken die de zeer veel informatie over keizer Karel geven, kunnen we er ook aanduiden die duidelijk meer aandacht schenken aan de Gentse stedelijke identiteit. Eén van de duidelijke voorbeelden van stedelijk patriottisme is de *Kronycke der stad Ghendt (1212-1578)*.²⁸ Vrijwel alle vermeldingen uit deze kroniek hebben betrekking op gebeurtenissen in Gent. Deze kroniek was dan ook bestemd voor het Brabantse geslacht Van der Bruggen dat zich in Gent kwam vestigen, en nood had aan informatie over deze stad. Een opvallend bewijs van de grote stedelijke identiteit van deze onbekende chroniqueur, was dat Karel V tussen de jaren 1521-40 slechts éénmaal vermeld werd, namelijk toen hij in 1531 enkele maanden in Gent verbleef. Andere kroniekschrijvers die de Gentse identiteit hoog in hun vaandel dragen zijn de auteurs van handschrift 2544 en zijn kopie 2545. Beide handschriften verhalen bijvoorbeeld wel de blijde

²⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

²⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2467

²⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. G. 12019

²⁸ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543

intrede van Karel in 1515 te Gent maar niet zijn belangrijkste kroningen tot koning van Spanje en keizer van het heilig Roomse Rijk. Geen enkele vermelding van Karel V situeert zich buiten Gent, uitgezonderd éénmaal in Brussel.

Uiteraard zijn er ook kronieken die zeer veel aandacht hebben voor de keizer en zijn daden. Een voorbeeld hiervan zijn de gelijkaardige kronieken van Justus Billet.²⁹ Deze bronnen volgen zowat elke verplaatsing en handeling die Karel gedurende zijn hele leven uitvoert. Daarnaast wordt de keizer ook steeds positief beschreven.

Ook de *Chronijcke (1500-1685)* geeft steeds zeer positief informatie over Karel V.³⁰ Zo beschreef de auteur alle belangrijke gebeurtenissen rond Karel neer. Negatieve acties van de keizer worden verzwegen of in de kiem gesmoord aan de hand van een eufemisme. Een voorbeeld was een grote opstand in Peru die door Karels troepen bloedig onderdrukt werd. De auteur verklaart het vele wapengeweld als voorzichtigheid van de keizer. Een ander voorbeeld van hoe positief de auteur wel niet tegenover Karel V staat vinden we bij de vermelding van zijn dood. Hier beweert de auteur dat men in de volgende eeuwen nog lang bewonderend en prijzend over Karels naam en daden zullen spreken.

Wie veel informatie wil vinden over Karel in een negentiende-eeuwse kroniek, kan terugvallen op handschrift G. 12019 van De Laval. Deze bron geeft ons minder gebeurtenissen in aantal over Karel maar meer uitgediept, dankzij de literatuur die hij hoogst waarschijnlijk gebruikt had, en nog iets positiever van toon.

Mijn doel bij deze scriptie was een steentje bij te dragen tot het historisch onderzoek rond Karel V in de Gentse verhalende bronnen. Ik hoop dat de gegevens uit dit onderzoek bruikbaar materiaal mogen zijn voor toekomstige studies.

²⁹ Universiteitsbibliotheek Gent, Hss. 2488 en 2542

³⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2646

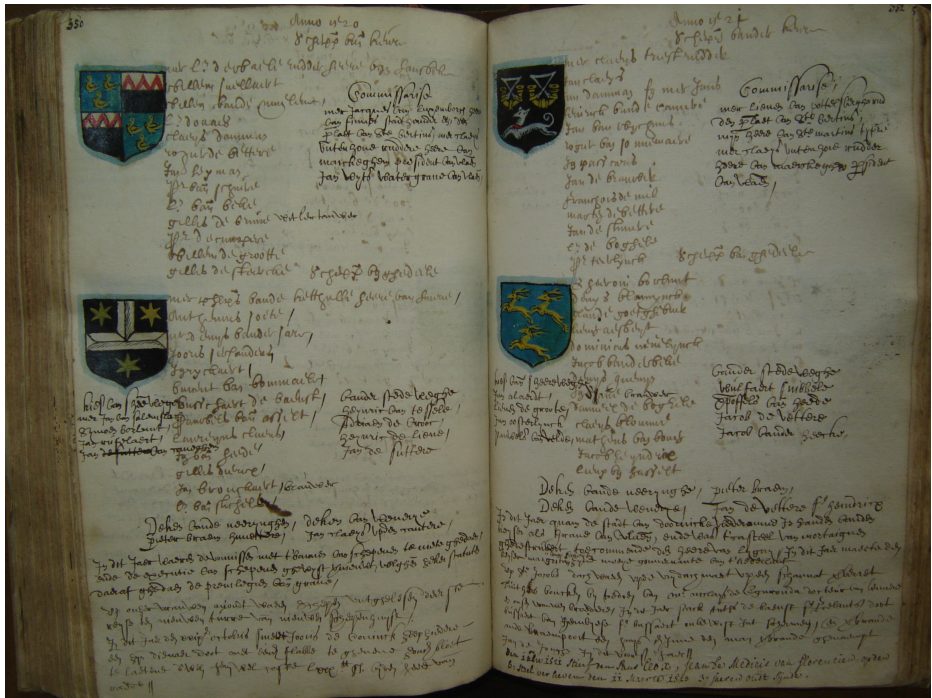
Bijlagen

1. Begroting van de gewone staatsuitgaven van Castilië, 1544

HOFHOUDINGEN	Dukaten
Karel	250.000
Koningin Johanna	38.000
Prins Filips	32.000
Prinses Maria Manuela	22.000
Infantes Maria en Johanna	20.000
REGERING	98.000
DIPLOMATIE	50.000
LEGER	508.865
MARINE	455.500
Totaal	1.474.365

(uit: BLOCKMANS (Wim), Keizer Karel V (1500-1558). De utopie van het keizerschap, Gent, Van Halewyck/Balans, 2000, p. 180

2. Extract uit Handschrift van Lucas en Emmanuel Vander Vynct

(Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2550, pp. 350-351)

3. Afbeelding uit Privilegiën van Ghendt (29 april 1540)

(Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, f° 125 r°)

4. Afbeelding uit Privilegiën van Ghendt (30 april 1540)

(Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, f° 140 r°)

5. Afbeelding uit Privilegiën van Ghendt (3 mei 1540)

(Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, f° 148 r°)

6. Afbeelding uit Privilegiën van Ghendt (11 augustus 1556)

(Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, f° 209 r°)

7. Afbeelding uit Privilegiën van Ghendt (11 augustus 1556)

(Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, f° 211 r°)

8. Afbeelding uit Privilegiën van Ghendt (11 augustus 1556)

(Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, f° 212 r°)

9. Afbeelding uit Privilegiën van Ghendt (29 november 1558)

(Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 131, f° 216 r°)